

ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ
ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία

Τίτλος πρωτοτύπου: Teaching Modern Southeast European History, Alternative Educational Materials, Workbook 1 - The Ottoman Empire, Edited by Halil Berktaş and Bogdan Murgescu, Series Editor: Christina Koulouri, Thessaloniki, CDRSEE, 2005.

Εισηγητής για το Κοινό Σχέδιο Ιστορίας στο Διοικητικό Συμβούλιο του Κέντρου για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη: Κώστας Καρράς

Διευθυντής: Νέναντ Σέμπεκ

Διευθύντρια Προγραμμάτων: Σήλα Κάννον

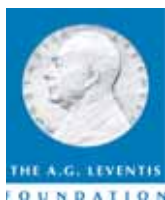
Συντονίστρια Προγράμματος: Θεανώ Σαββάογλου

Γλωσσική Επιμέλεια: Ελένη Σερβετοπούλου

Γραφικός σχεδιασμός: Διάγραμμα - Χρήστος Κουτρουδίτσος, Γραφικές Τέχνες, Ζωοδόχου Πηγής 93, 114 73 Αθήνα

Εκτύπωση: Πέτρος Μπαλλίδης και Σια Ο.Ε., Γραφικές Τέχνες, Ερμού 4, 144 52 Μεταμόρφωση

Χορηγός της ελληνικής έκδοσης: Ίδρυμα Α.Γ. Λεβέντη

Χορηγοί της αγγλικής έκδοσης: Υπουργείο Εξωτερικών των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, Οργανισμός των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής για τη Διεθνή Ανάπτυξη (USAID), Υπουργείο Εξωτερικών της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, Σύμφωνο Σταθερότητας για τη Νοτιοανατολική Ευρώπη.

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

Auswärtiges Amt

SC
SP
SPECIAL CO-ORDINATOR OF THE STABILITY PACT FOR SOUTH EASTERN EUROPE

Δήλωση: Οι χαρακτηρισμοί οι οποίοι χρησιμοποιούνται σ' αυτό το βιβλίο, καθώς και τα υλικά τα οποία παρουσιάζονται εδώ, δεν σημαίνουν κατά κανένα τρόπο την έκφραση οποιωνδήποτε απόψεων εκ μέρους του εκδότη (Κέντρο για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη), ούτε των χορηγών του τελευταίου (Υπουργείο Εξωτερικών των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, USAID, Υπουργείο Εξωτερικών της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, Σύμφωνο Σταθερότητας για τη Νοτιοανατολική Ευρώπη, Ίδρυμα Α.Γ. Λεβέντη). Οι απόψεις οι οποίες περιέχονται στο βιβλίο αυτό εκφράζουν αποκλειστικά τους συγγραφείς του ως άτομα και δεν αντανακλούν απαραίτητως τις απόψεις του Κέντρου για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη ή των χορηγών του.

Copyright: Κέντρο για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη (Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe, CDRSEE), Κρίσπου 9, Άνω Πόλη, 54 634 Θεσσαλονίκη

Τηλ: +30 2310 960 820-1, φαξ: +30 2310 960 822

Ηλεκτρονικό ταχυδρομείο: info@cdsee.org, Ιστοσελίδα: www.cdsee.org

ISBN SET: 960-86857-7-X

ISBN: 960-86857-8-8

ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ
ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

ΒΙΒΛΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 1

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία

Επιμέλεια: ΜΠΟΓΚΝΤΑΝ ΜΟΥΡΓΚΕΣΚΟΥ ΚΑΙ ΧΑΛΙΑ ΜΠΕΡΚΤΑΥ

Διεύθυνση Σειράς: ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΚΟΥΛΟΥΡΗ

Μετάφραση: ΙΟΥΛΙΑ ΠΕΝΤΑΖΟΥ

Θεσσαλονίκη 2005

Πρόλογος

Το Διοικητικό Συμβούλιο του Κέντρου για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη (Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe, CDRSEE) επιθυμεί να εκφράσει τη βαθιά του ευγνωμοσύνη στους εξήντα συνεργάτες και συνεργάτιδες που με την επίμοχθη εργασία τους επέτρεψαν να ολοκληρωθεί η σειρά εναλλακτικών εγχειριδίων ιστορίας που κρατάτε στα χέρια σας.

Εξαιρετη υπήρξε η συμβολή της Καθηγήτριας Χριστίνας Κουλούρη, γενικής συντονίστριας και διευθύντριας της σειράς. Χωρίς τη σκληρή της δουλειά, τη βαθιά της γνώση, την ικανότητα συντονισμού και ηγεσίας και την απέραντη κατανόηση που την διακρίνουν, θα ήταν αδύνατη η ολοκλήρωση του σχεδίου μας. Οι ακάματες προσπάθειες και η αφοσίωση που έδειξαν οι έξι επιμελητές των εγχειριδίων (οι Καθηγητές Χαλίλ Μπερκτάου και Μπόγκνταν Μουργκέσκου για την Οθωμανική Αυτοκρατορία, η δόκτωρ Μιρέλα Λουμινίτα Μουργκέσκου για τα Έθνη και Κράτη στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, ο Καθηγητής Βάλερυ Κόλεφ και η Καθηγήτρια Χριστίνα Κουλούρη για τους Βαλκανικούς Πολέμους και τέλος ο κ. Κρέσιμιρ Ερντέλια για τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο), παρόλα τα πολλά και ποικίλα εμπόδια που συνάντησαν τα τελευταία δυόμισι χρόνια, είχαν ως αποτέλεσμα τα τέσσερα εναλλακτικά εγχειρίδια που κρατάτε τώρα στα χέρια σας. Το Διοικητικό Συμβούλιο εκφράζει την ευγνωμοσύνη του προς τους επιμελητές για τη θερμή τους συνεργασία όσο και για την όλη τους προσπάθεια, για την οποία δεν εφείσθησαν κόπων.

Επιπλέον, θα θέλαμε να αναγνωρίσουμε τη συμβολή των δεκατεσσάρων ερευνητών, οι οποίοι προέρχονται από τις ένδεκα χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, στη συλλογή των τεκμηρίων που ανθολογήθηκαν. Τους ευχαριστούμε θερμά για όλες εκείνες τις ατέλειωτες ώρες που πέρασαν στα εθνικά αρχεία, τις βιβλιοθήκες και τις προσωπικές τους συλλογές, έτσι ώστε να μας δώσουν τα κείμενα και τις εικόνες που περιλήφθηκαν στα εγχειρίδια. Μεγάλη ευγνωμοσύνη χρωστούμε επίσης, στους Καθηγητές και τις Καθηγήτριες ιστορίας που συμμετείχαν στα εργαστήρια αξιολόγησης και που αποτίμησαν κι έκριναν τα εγχειρίδια κατά το στάδιο της συγγραφής τους. Θα θέλαμε επίσης να αναφέρουμε τα μέλη της Επιτροπής Ιστορικής Εκπαίδευσης του Κέντρου για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη τα οποία συμμετείχαν σ' αυτό το εγχείρημα από την αρχή της δημιουργίας του, το 1998.

Οι Καθηγητές Ιβάν Βεϊβόντα, Πέτερ Βοντοπίβετς, Ρόμπερτ Στράντλινγκ και η Καθηγήτρια Μαρία Τοντορόβα, θεώρησαν το περιεχόμενο και των τεσσάρων εναλλακτικών εγχειριδίων, ως κριτικοί αναγνώστες, και με τα εκτενή τους σχόλια συνέβαλαν σημαντικά στην προσπάθεια να τα κάνουμε έγκυρα και ισορροπημένα.

Τέλος, ευχαριστούμε θερμά το προσωπικό του Κέντρου για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη που πίστεψε στο εγχείρημά μας και το ενίσχυσε με κάθε τρόπο από την πρώτη στιγμή ως την ολοκλήρωσή του.

Κώστας Καρράς

Εισηγητής για το Κοινό Σχέδιο Ιστορίας
στο Διοικητικό Συμβούλιο του Κέντρου
για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη

Η σύλληψη αυτού του καινοτόμου σχεδίου οφείλεται κατ' αρχήν στον Κώστα Καρρά και η ολοκλήρωσή του επιτεύχθηκε χάρη στη δική του αφοσίωση και ακαταπόνητη δραστηριότητα. Του είμαστε πραγματικά ευγνώμονες για τη γενική επίβλεψη του όλου εγχειρήματος καθώς και για το ρόλο που διαδραμάτισε ως κριτικός αναγνώστης των εγχειριδίων για λογαριασμό του Διοικητικού Συμβουλίου.

Το συγκεκριμένο εγχείρημα του Κέντρου μας, το Πρόγραμμα για τη Διδασκαλία της Νεότερης Ιστορίας της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, ενισχύθηκε γενναιόδωρα από την Υπηρεσία των Ηνωμένων Πολιτειών για την Διεθνή Ανάπτυξη (United States Agency for International Development) και το Υπουργείο Εξωτερικών της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας. Είμαστε ευγνώμονες και στους δυο φορείς για την οικονομική τους υποστήριξη, υποστήριξη καίριας σημασίας. Οι λειτουργοί τους, με τους οποίους συνεργαστήκαμε, αποδείχθηκαν πάντοτε πρόθυμοι να μας συνδράμουν και να μας υποστηρίξουν. Επίσης, θα θέλαμε να αναφέρουμε το Υπουργείο Εξωτερικών και Κοινοπολιτείας (Foreign and Commonwealth Office) του Ηνωμένου Βασιλείου, το οποίο πρώτο στήριξε το Κοινό Σχέδιο Ιστορίας και προετοίμασε το έδαφος για τη δημιουργία αυτών των εγχειριδίων. Ευχαριστούμε επίσης, το Σύμφωνο Σταθερότητας για τη Νοτιοανατολική Ευρώπη, το οποίο υπό την οξυδερκή ηγεσία του δόκτορα Έρχαρντ Μπούσεκ κατανόησε τη σημασία του εγχειρήματός μας και μας προσέφερε την υποστήριξή του.

Ιδιαίτερη μνεία αξίζουν οι Χορηγοί Επιχειρήσεων. Χωρίς την εμπιστοσύνη που έδειξαν στο Κέντρο και χωρίς τη γενναιόδωρη οικονομική τους στήριξη, το έργο μας δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί. Οι χορηγοί αυτοί είναι οι επιχειρήσεις: Coca-Cola HBC, Alpha Bank και Τιτάν ΑΕ. Όλα όσα πέτυχαν το προσωπικό μας και οι συνεργάτες του Κοινού Σχέδιου Ιστορίας, δεν θα είχαν επιτευχθεί χωρίς την υποστήριξη των χορηγών και των χρηματοδοτών μας. Είμαστε ιδιαίτερα ευγνώμονες στο Ίδρυμα Α. Γ. Λεβέντη που γενναιόδωρα ανέλαβε το πλήρες κόστος της μετάφρασης των τεσσάρων Βιβλίων Εργασίας από τα αγγλικά στα ελληνικά καθώς και αυτό της έκδοσής τους.

Πάνω απ' όλα όμως, πρέπει να εξαρθεί η συμβολή του Κώστα Καρρά. Το όλο εγχείρημα ήταν κατ' αρχήν δική του έμπνευση και χάρη στη δική του αφοσίωση και τον ακάματο ζήλο επιτεύχθηκε η συμμετοχή των συνεργατών και έγινε εφικτή η ολοκλήρωση αυτού του πρωτοποριακού έργου. Τον ευχαριστούμε ειλικρινά.

Ρίτσαρντ Σίφτερ
Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου
του Κέντρου για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση
στη Νοτιοανατολική Ευρώπη

Παρουσίαση της έκδοσης

Η δημιουργία εναλλακτικού εκπαιδευτικού υλικού για τη διδασκαλία της ιστορίας στη Νοτιοανατολική Ευρώπη αποτελεί ένα φιλόδοξο και προκλητικό εγχείρημα, δεδομένου ότι η ερμηνεία του συλλογικού παρελθόντος και το περιεχόμενο της σχολικής ιστορίας έχουν προκαλέσει οξείες αντιπαραθέσεις, όχι μόνο μεταξύ γειτονικών χωρών αλλά και στο εσωτερικό της ίδιας χώρας.

Η ανάγκη για μια παρόμοια έκδοση έχει καταστεί προφανής μέσω όλων των ερευνητικών προγραμμάτων που επιχείρησαν στη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας να αναλύσουν τα σχολικά εγχειρίδια και τα αναλυτικά προγράμματα, τις απόψεις των εκπαιδευτικών και την κοινή γνώμη στις χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης.

Η Επιτροπή Ιστορίας του Κέντρου για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη ξεκίνησε το Κοινό Πρόγραμμα Ιστορίας το 1999. Μετά από την ολοκλήρωση δύο σειρών επιστημονικών συναντήσεων και μετά τη δημοσίευση δύο βιβλίων στα αγγλικά, τα οποία προέκυψαν απ' αυτές τις συναντήσεις (*Teaching the History of Southeastern Europe* και *Clio in the Balkans. The Politics of History Education*), η Επιτροπή ήταν πλέον σε θέση να επισημάνει τα ιδιαίτερα προβλήματα της ιστορικής εκπαίδευσης, το ρόλο των κυβερνήσεων και των υπουργείων παιδείας, τις επιθυμίες των εκπαιδευτικών και τα πιθανά πεδία για καινοτόμες πρωτοβουλίες.

Αποφασίσαμε τότε να προχωρήσουμε πέρα από την καταγραφή των ελλείψεων και την κριτική της παρούσας κατάστασης και να σχεδιάσουμε μια θετική πρόταση για τη διδασκαλία της ιστορίας, η οποία δε θα ήταν το δημιούργημα μιας μικρής ομάδας ιστορικών, αλλά ενός ευρύτατου δικτύου ειδικών που είχαν μετάσχει στις δύο πρώτες φάσεις του Κοινού Προγράμματος Ιστορίας. Εκτός από τους επιμελητές των τόμων, οι οποίοι ήταν υπεύθυνοι για τη δομή του κάθε βιβλίου και για την τελική επιλογή των τεκμηρίων, υπήρχαν οι συνεργάτες από κάθε χώρα που συνέλεξαν τα τεκμήρια (έγγραφα και εικόνες) σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές που είχαν αποφασιστεί κατά τον αρχικό σχεδιασμό. Οι τόμοι, πριν αποκτήσουν τη σημερινή τελική τους μορφή, αξιολογήθηκαν από εκπαιδευτικούς σε ειδικές συναντήσεις που οργανώθηκαν γι' αυτό το σκοπό. Θελήσαμε έτσι να ελέγξουμε την αποδοχή του εκπαιδευτικού υλικού από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς, πριν αυτό παραχθεί. Εξάλλου, τα τέσσερα εγχειρίδια διαβάστηκαν εν τέλει και κρίθηκαν από πέντε ειδικούς: τον Ίβαν Βειβόντα, τον Πέτερ Βοντόπιβετς, τον Κώστα Καρρά, τον Ρόμπερτ Στράντλιγκ και τη Μαρία Τοντόροβα. Η συμβολή τους σχετικά με ποικίλες όψεις της ιστορίας της ΝΑ Ευρώπης και τη διδακτική της μάς ήταν εξαιρετικά χρήσιμη για τη βελτίωση όλου του έργου.

Ο σχεδιασμός του έργου έλαβε υπ' όψιν του καταρχήν τους ακόλουθους παράγοντες:

1. Τα διαφορετικά κατά χώρα αναλυτικά προγράμματα και τον εθνοκεντρισμό που χαρακτηρίζει τη διδασκαλία της ιστορίας σε όλες τις χώρες·
2. Το γεγονός ότι, στις περισσότερες χώρες της ΝΑ Ευρώπης, οι αλλαγές στα σχολικά εγχειρίδια εξαρτώνται από τον συγκεντρωτικό έλεγχο των υπουργείων παιδείας τα οποία αποφασίζουν για το περιεχόμενο αναλυτικών προγραμμάτων και βιβλίων·
3. Την επιθυμία των εκπαιδευτικών να ανανεώσουν τη διδασκαλία τους με εύχρηστα εκπαιδευτικά υλικά στα οποία να μπορούν να έχουν εύκολη πρόσβαση·
4. Την άποψη ότι δεν είναι δυνατό να συνταχθεί μια ενιαία και ομογενοποιητική ιστορία της ΝΑ Ευρώπης η οποία να περιέχεται σε ένα και μόνο εγχειρίδιο και να διδάσκεται σε όλες τις χώρες.

Για όλους αυτούς τους λόγους, προτιμήσαμε να συντάξουμε θεματικά εγχειρίδια (Βιβλία Εργασίας) που περιέχουν τεκμήρια - κείμενα και εικόνες - και τα οποία μπορούν να λειτουργήσουν συμπληρωματικά προς τα υπάρχο-

να εγχειρίδια. Συνεπώς, αυτά τα Βιβλία Εργασίας (ΒΕ) δε φιλοδοξούν να αντικαταστήσουν τα εγχειρίδια ιστορίας τα οποία χρησιμοποιούνται τώρα στο σχολείο, ούτε να προτείνουν μια συνεκτική αφήγηση της ιστορίας της ΝΑ Ευρώπης από τον 14^ο αιώνα μέχρι σήμερα. Έχουν ωστόσο γνωστικούς και ηθικούς στόχους και προτείνουν μεθόδους και εργαλεία για τη διδασκαλία της ιστορίας. Η ιστορία επιχειρείται να ξαναγραφτεί μέσα από **ένα μάθημα μεθόδου μάλλον παρά περιεχομένου**.

Σκοποί και επιλογές

Ο προσδιορισμός των γενικών και των ειδικών στόχων αυτού του εκπαιδευτικού υλικού και οι τελικές επιλογές των θεμάτων και των τεκμηρίων στηρίχτηκαν στη ρεαλιστική εκτίμηση της διδασκαλίας της ιστορίας αφενός και στον οραματισμό της καινοτομίας αφετέρου. Οι προτάσεις μας αξιοποίησαν την πρόσφατη επιστημονική παραγωγή στο χώρο της ιστοριογραφίας και παρόμοια προγράμματα μεταρρύθμισης της διδασκαλίας της ιστορίας, κυρίως στην Ευρώπη.

Προτείνονται λοιπόν δύο μείζονες αλλαγές:

Αλλαγή της ιστοριογραφικής προσέγγισης

- Η ιστορία που διδάσκεται στο σχολείο **δεν θα είναι εθνικιστική ιστορία**. Δεδομένου ότι η κυρίαρχη μορφή της ιστορίας που διδάσκεται είναι η εθνική ιστορία και ότι η ιστορία των γειτονικών λαών διδάσκεται επίσης μέσα από μια εθνοκεντρική προοπτική, δεν προτείνουμε να καταργηθεί ούτε να αντικατασταθεί η εθνική ιστορία, αλλά να αλλάξει ο τρόπος που διδάσκεται.
- Η περιφερειακή ιστορία της ΝΑ Ευρώπης δεν μπορεί να θεωρηθεί ως αυτοτελής και αυτάρκης αλλά **ως μέρος της ευρωπαϊκής και της παγκόσμιας ιστορίας**. Αυτό σημαίνει ότι και η άποψη της «ιδιαίτερης» ιστορικής εξέλιξης των Βαλκανίων απορρίπτεται εξαρχής ως στερεοτυπική και ιδεολογικά προκατειλημμένη.
- Η ιστορία κάθε έθνους ξεχωριστά και της περιοχής συνολικά δεν αντιμετωπίζεται ως συνεχής, ομοιογενής και αρμονική. Οι διχασμοί, οι συγκρούσεις και οι διαφορετικές προοπτικές παρουσιάζονται εξίσου με τα κοινά, ενοποιητικά στοιχεία. Αντί να προβάλλουμε μια ψευδή εικόνα αρμονίας, είναι προτιμότερο να υποδεικνύουμε τρόπους για **να διδάξουμε στους μαθητές τη διαφορά και τη σύγκρουση**.

Αλλαγή της παιδαγωγικής προσέγγισης

- Διδασκόμαστε την ιστορία για να γνωρίσουμε και να κατανοήσουμε το παρελθόν μας. Αν το συλλογικό υποκείμενο της εθνικής ιστορίας που διδάσκεται στο σχολείο είναι το έθνος, επιχειρείται να δειχτεί ότι το έθνος δεν αποτελεί και τη μοναδική δυνατή ταυτότητα του ατόμου. Οι μαθητές καλούνται να υπερβούν το έθνος και να ταυτιστούν με στενότερα ή ευρύτερα σύνολα, κατανοώντας ότι υπάρχουν πολλές ταυτότητες που συμπληρώνουν η μία την άλλη. Οι έμφυλες ταυτότητες, η τοπική ταυτότητα, η ταυτότητα του οπαδού μιας ποδοσφαιρικής ομάδας ή η ευρωπαϊκή ταυτότητα μπορούν να προβληθούν ως παραδείγματα ταυτοτήτων που είναι δυνατό να συνυπάρχουν, χωρίς βεβαίως να έχουν και ισοδύναμη ισχύ για το άτομο που τις έχει. Οι μαθητές ενθαρρύνονται συνεπώς να ενισχύσουν την αυτογνωσία τους διευρύνοντας τους ορίζοντες του παρελθόντος πέρα από τα σύνορα της πολιτικής γεωγραφίας.
- **Η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης** είναι ένας άλλος μείζων στόχος της διδασκαλίας της ιστορίας. Αυτός ο στόχος μπορεί να επιτευχθεί πιο αποτελεσματικά χρησιμοποιώντας τεκμήρια που παρουσιάζουν διαφορετικές εκδοχές του ίδιου γεγονότος. Άλλωστε και μόνη η παράθεσή τους υπονομεύει τη βεβαιότητα της μίας και μοναδικής αλήθειας.
- Η μαθητεία στη χρήση των ιστορικών πηγών προσφέρει την **εξοικείωση με τη δουλειά του ιστορικού**.

Είναι σημαντικό να κατανοήσουν οι μαθητές ότι το ιστορικό τεκμήριο μπορεί να υπόκειται σε διαφορετικές ερμηνείες, χωρίς ωστόσο αυτό να συνεπάγεται ότι γίνεται πάντα συνειδητή διαστρέβλωση ή ιδεολογική του χρήση.

- Μέσω της διδασκαλίας της ιστορίας οι μαθητές θα πρέπει να αποκτήσουν την ικανότητα να αξιολογούν τις ανθρώπινες πράξεις και **να διατυπώνουν ηθικές κρίσεις**. Η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης δεν μπορεί να εξαντλείται στην απλή διατύπωση αμφιβολιών: θα πρέπει να διαμορφώσει υπεύθυνους πολίτες με ηθικές αξίες, ικανούς να αντιστέκονται σε απόπειρες χειραγώγησής τους.

Ο σχεδιασμός των Βιβλίων Εργασίας έθεσε ως βασική προϋπόθεση τη δυνατότητα όλων των λαών της ΝΑ Ευρώπης να αναγνωρίσουν τον εαυτό τους μέσα σ'αυτά. Για το σκοπό αυτό, θα έπρεπε να πληρούνται δύο όροι:

- 1) η συμβατότητα του περιεχομένου των Βιβλίων Εργασίας με τα υπάρχοντα αναλυτικά προγράμματα και διδακτικά εγχειρίδια·
- 2) η ισόρροπη παρουσία και η ισότιμη εκπροσώπηση όλων των χωρών της ΝΑ Ευρώπης.

Για να επιτευχθεί **η συμβατότητα**, επιλέχθηκαν τέσσερα θέματα της νεότερης ιστορίας τα οποία περιέχονται σε όλα τα αναλυτικά προγράμματα της περιοχής:

- Η Οθωμανική Αυτοκρατορία
- Έθνη και κράτη
- Οι Βαλκανικοί πόλεμοι
- Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος

Για να επιτευχθεί **η ισορροπία**, αναζητήσαμε ιστορικά τεκμήρια εξίσου από έντεκα χώρες, χωρίς να θέσουμε κανένα κριτήριο σχετικά με τη «συμβολή» κάθε χώρας στην ιστορία της περιοχής και επομένως χωρίς να υιοθετούμε κανέναν αξιολογικό πήχυ. Είναι ωστόσο προφανές ότι η σχετική παρουσία της κάθε χώρας εξαρτάται από το θέμα του κάθε Βιβλίου. Ήταν, για παράδειγμα, αναμενόμενο η Σλοβενία να έχει πιο εκτεταμένη παρουσία στο Βιβλίο για τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο παρά σε εκείνο για τους Βαλκανικούς πολέμους. Άλλες ανισορροπίες οφείλονται εξάλλου στην ετοιμότητα εκείνων που κλήθηκαν να αναζητήσουν τα ιστορικά τεκμήρια στην κάθε χώρα και στο επίπεδο ανάπτυξης της ιστορικής έρευνας. Μερικές χώρες διαθέτουν πολύ καλύτερα οργανωμένα αρχεία, συστηματικές δημοσιεύσεις εγγράφων και πρόσβαση σε μια πολύ μεγαλύτερη ποικιλία πηγών. Υπήρξαν συνεπώς εμπόδια τα οποία, παρά τις αρχικές μας προθέσεις, επηρέασαν αναπόφευκτα την τελική ισορροπία των τεκμηρίων.

Τέσσερα θέματα σε μία ενότητα

Αν το γεωγραφικό ανάπτυγμα των τεσσάρων Βιβλίων είναι η ΝΑ Ευρώπη, από τη Σλοβενία ως την Κύπρο, το χρονικό τους ανάπτυγμα είναι η περίοδος από την οθωμανική κατάκτηση των Βαλκανίων μέχρι σήμερα. Τα θέματα που επιλέξαμε καλύπτουν ολόκληρο αυτό το χρονολογικό πεδίο και είναι συμπληρωματικά μεταξύ τους. Ενώ υπάρχει μια καθαρή χρονική αλληλουχία από το ένα βιβλίο στο επόμενο, υπάρχουν ταυτόχρονα και επικαλύψεις.

Το **Βιβλίο Εργασίας 1 – «Η Οθωμανική Αυτοκρατορία»** και το **Βιβλίο Εργασίας 2 – «Έθνη και κράτη στη ΝΑ Ευρώπη»** καλύπτουν μεγάλες χρονικές περιόδους, από τον 14^ο ως τις αρχές του 19^{ου} αιώνα και από τον ύστερο 18^ο ως τα τέλη του 20ού αιώνα αντίστοιχα. Το **Βιβλίο Εργασίας 3 – «Οι Βαλκανικοί πόλεμοι»** και το **Βιβλίο Εργασίας 4 – «Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος»** καλύπτουν μικρότερες χρονικές περιόδους οι οποίες αντιστοιχούν σε δύο μείζονες πολεμικές συγκρούσεις στην περιοχή. Παράλληλα, το ΒΕ1 και το ΒΕ3 αφορούν περισσότερο στην ιστορία της περιοχής ενώ τα άλλα δύο, το ΒΕ2 και το ΒΕ4, ανήκουν κατεξοχήν στην ευρωπαϊκή και την παγκόσμια ιστορία παρόλο που εστιάζουν επίσης στη ΝΑ Ευρώπη.

Δεν αποκλείσαμε **την πολιτική και τη διπλωματική ιστορία**. Αντίθετα, δύο από τα ΒΕ έχουν ως κύριο θέμα

τους τον πόλεμο. Η επιλογή αυτή υπαγορεύτηκε από το γεγονός ότι οι πόλεμοι αποτελούν βασικό στοιχείο της διδασκαλίας της ιστορίας σε όλες τις βαλκανικές χώρες και στην πεποίθησή μας ότι η αποσιώπηση των συγκρούσεων του παρελθόντος δεν είναι ο καταλληλότερος τρόπος για την προώθηση της ειρήνης στο μέλλον.

Είτε με το πραγματικό, τραγικό πρόσωπό του είτε με την εξιδανικευμένη, ηρωική του εικόνα, ο πόλεμος υπήρξε πράγματι ένα κεντρικό γεγονός στον 20ό αιώνα και στοίχισε τις μνήμες όλων των γενεών. Μνημεία, τελετουργίες, επέτειοι και νεκροταφεία ισχυροποιούν και διαιώνουν αυτές τις μνήμες. Η παρουσία του πολέμου είναι εξίσου σημαντική και στην ιστοριογραφία. Στην παραδοσιακή, γεγονотоλογική ιστοριογραφία, ο πόλεμος αφενός οργανώνει τον ιστορικό χρόνο και αφετέρου μονοπωλεί την αφήγηση. Οι περισσότερες τομές στην ιστορία αφορούν είτε πολιτικά είτε πολεμικά γεγονότα. Εξάλλου, ολόκληρος ο 20ός αιώνας μπορεί να χωριστεί σε περιόδους μέσω μιας αλληλουχίας πολέμων: Βαλκανικοί πόλεμοι, Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, Μεσοπόλεμος, Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, Μεταπολεμική περίοδος και Ψυχρός Πόλεμος, οι πόλεμοι στη Γιουγκοσλαβία. Η αποσιώπηση θεωρήθηκε από κάποιους ως η καλύτερη πολιτική για τη φιλειρηνική εκπαίδευση: δε θα έπρεπε να διδάσκεται η πολεμική ιστορία ούτε να προβάλλονται στρατιωτικά ηρωικά πρότυπα αλλά, αντίθετα, να διδάσκεται η καθημερινή ζωή και η οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική ιστορία. Πώς όμως είναι δυνατό να διδαχτεί η ιστορία του 20ού αιώνα ή των προηγούμενων αιώνων χωρίς καμία αναφορά στον πόλεμο; Μήπως η διδασκαλία της καθημερινής ζωής χωρίς πολιτικά γεγονότα, ιδεολογικές συγκρούσεις και κοινωνικές διαιρέσεις οδηγεί εν τέλει στην επιβίωση των στερεοτύπων που ήδη υπάρχουν; Πράγματι, η επιλογή τού να διδάσκεται μόνο η καθημερινή ζωή και η πολιτισμική ιστορία, αφήνει τα ευαίσθητα θέματα χωρίς ερμηνεία την οποία οι μαθητές θα αναζητήσουν – και θα βρουν – εκτός σχολείου. Ωστόσο, η διδασκαλία της ιστορίας θα πρέπει να τους οχυρώσει απέναντι σε στερεοτυπικές ερμηνείες του παρελθόντος, οι οποίες αφορούν κυρίως πολιτικές και κοινωνικές συγκρούσεις.

Η λύση βρίσκεται μάλλον σε μια καινούργια προσέγγιση. Είναι πράγματι δυνατό να διδαχτεί ο πόλεμος χωρίς να υμνείται και χωρίς κουραστικές λεπτομέρειες, αριθμούς και ημερομηνίες. Ο πόλεμος μπορεί να διδαχτεί ως μέρος της κοινής ανθρώπινης εμπειρίας, στα χαρακώματα και στα μετόπισθεν, μέσα από τα μάτια των παιδιών, μέσα από την πείνα, τη φτώχεια, τον ξεριζωμό, τις στρατηγικές επιβίωσης και τα ηθικά διλήμματα. Αυτή είναι και η προσέγγιση που επιλέξαμε για τα Βιβλία Εργασίας.

Ταυτόχρονα επιχειρήσαμε να δώσουμε φωνή στους σιωπηλούς πρωταγωνιστές της ιστορίας, **στις γυναίκες και τα παιδιά**, που παραδοσιακά απουσιάζουν από τα σχολικά εγχειρίδια. Αν εν τέλει δεν πετύχαμε να έχουμε την αναλογία που επιθυμούσαμε, οφείλεται στο γεγονός ότι στο κυρίαρχο και προσιτό στους ερευνητές είδος πηγών τόσο οι γυναίκες όσο και τα παιδιά είχαν μια περιθωριακή θέση.

Οι πρωταγωνιστές στα Βιβλία αυτά είναι τόσο οι «μεγάλοι άνδρες», γνωστοί ακόμη και έξω από τα όρια της εθνικής τους ιστορίας, όσο και οι ανώνυμοι άνθρωποι από κάθε γωνιά της ΝΑ Ευρώπης, αυτοί που τελικά είναι οι «οικιστές της ιστορίας». Αν κρύβαμε τα ονόματα λαών και τόπων από τα κείμενα των Βιβλίων, δεν θα μπορούσαμε να πούμε με βεβαιότητα, σε αρκετές περιπτώσεις, σε ποια χώρα και σε ποιο λαό αναφέρονται. Μια παρόμοια άσκηση στην τάξη θα έδειχνε άλλωστε ότι **πολλές εμπειρίες είναι κοινές** ανεξάρτητα από εθνικές διαιρέσεις και κρατικά σύνορα.

Προσπαθήσαμε να φωτίσουμε, όχι μόνο τις αρνητικές αλλά και τις θετικές όψεις της ιστορικής εμπειρίας, όσες βρίσκονται στις ανθρώπινες στιγμές της φιλίας, της αλληλεγγύης και της διασκέδασης. Γι' αυτό το λόγο, στα ΒΕ3 και ΒΕ4 περιλάβαμε ειδικά κεφάλαια για πράξεις ανθρωπιάς και αλληλεγγύης σε καιρό πολέμου – σε καιρό σύγκρουσης, μίσους και ατομικιστικής αυτοσυντήρησης. Ταυτόχρονα, ωστόσο, επιχειρήσαμε να ενσωματώσουμε τις αρνητικές όψεις στην αυτοεικόνα των λαών της ΝΑ Ευρώπης. Πράγματι, φαίνεται πως το πιο δύσκολο είναι **να συμφιλιωθούμε με τις σκοτεινές, αρνητικές πλευρές της ιστορίας μας**.

Οι πόλεμοι στη Γιουγκοσλαβία στη δεκαετία του 90 επανέφεραν στη Δύση πολλά αρνητικά στερεότυπα σχετικά με τη βαλκανική «ιδιαιτερότητα». Η σειρά των τεσσάρων Βιβλίων Εργασίας για τη νεότερη και σύγχρονη ιστορία της ΝΑ Ευρώπης παρέχει εν μέρει μια απάντηση σ' αυτά τα στερεότυπα. Η απάντηση αυτή όμως, δεν προκύπτει από καμία προσπάθεια να αποδείξουμε την «αξία» της περιοχής. Πιστεύουμε ότι η γνώση που περιέχεται σ' αυτά τα βιβλία αρκεί από μόνη της για να φωτίσει τα στερεότυπα και να συμβάλει σε μια ευρωπαϊκή αυτογνωσία η οποία θα εμπεριέχει, μέσω της συγκριτικής ανάγνωσης, κι αυτό το τμήμα της ηπείρου.

Τέλος, επιλέξαμε την «παραδοσιακή» έντυπη έκδοση. Μια «**παραδοσιακή**» εικόνα προβάλλεται εξάλλου και από την υπεροχή των κειμένων έναντι της εικονογράφησης που κάνει τα Βιβλία να μοιάζουν λιγότερο ελκυστικά και κάπως υπερφορτωμένα. Εντούτοις, είναι δυσκολότερο να διαβάσει κάποιος ένα κείμενο σε μια άγνωστη γλώσσα παρά να «διαβάσει» μια εικόνα από μια χώρα που δε μιλά τη γλώσσα της. Με άλλα λόγια, το βασικό πρόβλημα επικοινωνίας μεταξύ των καθηγητών ιστορίας στη ΝΑ Ευρώπη είναι τα γλωσσικά σύνορα. Η μετάφραση καταργεί αυτά τα σύνορα και μας επιτρέπει να ακούσουμε τη φωνή των άλλων. Επιπλέον, η συντηρητικότητα δε συνδέεται προφανώς με το μέσον. Ένα CD-Rom μπορεί να χρησιμοποιηθεί με εξίσου συντηρητικό τρόπο όπως κι ένα τυπωμένο βιβλίο, ενώ το Διαδίκτυο περιέχει αναξιόπιστες πληροφορίες που διαστρεβλώνουν τα ιστορικά δεδομένα και αναπαράγουν στερεότυπα και εύπεπτες απλουστεύσεις.

Δομή και χρήσεις

Όπως ήδη αναφέραμε, τα τέσσερα Βιβλία συμπληρώνουν το ένα το άλλο, ενώ παράλληλα το καθένα είναι αυτοτελές και μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο του.

Η έκδοση ακολουθεί την εξής γενική δομή:

- **Γενική Εισαγωγή**, που έχει συντάξει η επιμελήτρια της σειράς, όπου παρουσιάζεται η κεντρική θέση των Βιβλίων και δίνονται μεθοδολογικές οδηγίες στους εκπαιδευτικούς. Η Γενική Εισαγωγή περιέχεται μόνο στο ΒΕ1·
- **Χρονολόγιο**·
- **Εισαγωγή**, διαφορετική για κάθε ΒΕ, γραμμένη από τον επιμελητή του κάθε τόμου, η οποία παρουσιάζει το ειδικό θέμα του κάθε Βιβλίου (βασικός ορισμός, σημεία υπό συζήτηση, νέες προοπτικές)·
- Τέσσερα έως έξι κεφάλαια (**Θεματικές ενότητες**) με ποικίλο αριθμό υποκεφαλαίων. Κάθε κεφάλαιο ανοίγει με μια μικρή εισαγωγή και περιέχει τόσο κείμενα όσο και εικόνες, που συνοδεύονται από επεξηγηματικές σημειώσεις. Ειδικές ερωτήσεις ακολουθούν μετά από κάθε τεκμήριο και γενικές ερωτήσεις στο τέλος υποκεφαλαίων ή κεφαλαίων·
- **Βιβλιογραφία**, η οποία είναι επιλεκτική και περιέχει μόνο τα έργα που χρησιμοποιήθηκαν για το κάθε ΒΕ, μπορεί όμως να θεωρηθεί ως ένας βιβλιογραφικός οδηγός κοινός για όλες τις χώρες·
- **Χάρτες**, δύο έως τρεις για κάθε ΒΕ.

Στην επιλογή των τεκμηρίων υιοθετήσαμε την αρχή ότι κάθε κατάλοιπο του παρελθόντος μπορεί να θεωρηθεί ιστορική πηγή. Προσπαθήσαμε λοιπόν, να περιλάβουμε μια ευρεία ποικιλία κειμένων και εικόνων, ώστε να καλυφθούν οικονομικές, κοινωνικές, πολιτισμικές και πολιτικές όψεις της ιστορικής εμπειρίας και να επιτρέπονται πολλαπλοί συνδυασμοί. Αναπτύξαμε ένα κοινό πρότυπο για την παρουσίαση των τεκμηρίων σε όλα τα Βιβλία, σύμφωνα με το οποίο κάθε τεκμήριο έχει ένα τίτλο και συνοδεύεται από επεξηγηματικές σημειώσεις και ερωτήσεις. Επιπλέον, σε πολλές περιπτώσεις υπάρχουν συγκεντρωτικές ερωτήσεις στο τέλος κάθε κεφαλαίου. Οι ερωτήσεις συντάχθηκαν για να βοηθήσουν τους εκπαιδευτικούς, οι οποίοι έχουν τη δυνατότητα να τις χρησιμοποιήσουν ως έχουν ή να δημιουργήσουν δικές τους. Ο καθηγητής μπορεί εξάλλου να επιλέξει κείμενα οριζόντια, δηλαδή από δύο ή τρία ΒΕ, όπως υποδεικνύεται σε κάποιες περιπτώσεις από ερωτήσεις που ενθαρρύνουν τη διασταύρωση με άλλο ΒΕ.

Στην πραγματικότητα, είναι δύσκολο για τους καθηγητές ιστορίας μιας χώρας να κατανοήσουν πλήρως και να χρησιμοποιήσουν τεκμήρια από άλλες χώρες, γιατί κάτι τέτοιο προϋποθέτει γνώσεις που δεν απέκτησαν στη διάρκεια της βασικής πανεπιστημιακής τους εκπαίδευσης. Γι' αυτό άλλωστε προσπαθήσαμε να προσφέρουμε όσο το δυνατόν περισσότερες πληροφορίες για το κάθε κείμενο, χωρίς ωστόσο να υποκαθιστούμε την πρωτοβουλία του διδάσκοντα. Οι καθηγητές μπορούν να χρησιμοποιήσουν τα κείμενα με δύο τρόπους:

1. Ως τεκμήρια **της άποψης των άλλων λαών** σχετικά με ένα γεγονός που οι μαθητές τους γνωρίζουν αποκλειστικά μέσω μιας εθνοκεντρικής ανάγνωσης, και
2. Ως ενδείξεις των **κοινών αισθημάτων και εμπειριών** σχετικά με ένα συγκρουσιακό θέμα σε ανθρώπους που ανήκουν σε διαφορετικές εθνοτικές ή εθνικές ομάδες.

Η παροχή γνώσης είναι από μόνη της επαρκής για να υπονομεύσει τα στερεότυπα. Οι προκαταλήψεις και τα στερεότυπα τρέφονται από την άγνοια, κάτι που επιβεβαιώνεται από την εικόνα που έχουμε για γειτονικούς λαούς ή για ολόκληρες περιόδους της ιστορίας μας. Η σιωπή αποδεικνύεται ο ισχυρότερος σύμμαχος των στερεοτύπων. Γι' αυτό ένας από τους κύριους στόχους των Βιβλίων είναι γνωστικός: να προσφέρουν πληροφορίες για τις ιστορικές εξελίξεις στη ΝΑ Ευρώπη και να γεννήσουν ερωτήματα. Τα Βιβλία δεν είναι κλειστά και οριστικά σύνολα· επιδιώκουν να ενθαρρύνουν περαιτέρω έρευνα, κριτική και διάλογο.

Χρήστες αυτών των Βιβλίων Εργασίας μπορούν να είναι κυρίως μαθητές στις ανώτερες τάξεις της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, 15-18 ετών, για τους οποίους σχεδιάστηκε αυτό το εκπαιδευτικό υλικό, αλλά και φοιτητές τόσο στη ΝΑ όσο και στη Δυτική Ευρώπη. Καθώς η δουλειά μας προχωρούσε, συνειδητοποιούσαμε το ενδιαφέρον που θα μπορούσε να έχει μια παρόμοια έκδοση για τους δυτικούς ιστορικούς, οι οποίοι δε διαθέτουν τα απαραίτητα εργαλεία για τη μελέτη της ιστορίας της περιοχής. Μια συλλογή τεκμηρίων από όλες τις χώρες της ΝΑ Ευρώπης στα αγγλικά θα ήταν χρήσιμη σε ένα δυτικό ακαδημαϊκό κοινό που γνωρίζει την ιστορία των Βαλκανίων σχεδόν αποκλειστικά μέσω δευτερογενούς βιβλιογραφίας.

Τέσσερις σταθμοί σε ένα ταξίδι από τον 14^ο αιώνα μέχρι σήμερα

Αποφασίσαμε να αφιερώσουμε το πρώτο ΒΕ στην **Οθωμανική Αυτοκρατορία** γιατί, παρόλο που αυτή η περίοδος αποτελεί ένα μεγάλο μέρος της κοινής ιστορικής εμπειρίας των λαών της ΝΑ Ευρώπης, έχει απορριφθεί από τους απογόνους της ως μέρος του ιστορικού παρελθόντος τους. Αν και διδάσκεται σε όλες τις χώρες της περιοχής, η προοπτική είναι πάντα εθνοκεντρική – από τη σκοπιά του εκάστοτε αφηγητή. Συνεπώς, η γνώση γι' αυτή τη μεγάλη αυτοκρατορία που κυριάρχησε στη ΝΑ Ευρώπη και την Ανατολική Μεσόγειο για πολλούς αιώνες είναι ελλιπής και ιδεολογικά φορτισμένη. Οι απόψεις για την Οθωμανική Αυτοκρατορία ταλαντεύονται ανάμεσα στην πρόοδο και την οπισθοδρόμηση, τον πολυπολιτισμικό παράδεισο και την καταπίεση, την απελευθέρωση και την καταστροφή. Αυτές οι αντιθετικές ερμηνείες αντανακλώνται επίσης στη δυτική ιστοριογραφία για τη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο.

Παρουσιάζοντας την Οθωμανική Αυτοκρατορία ως κοινό ιστορικό υπόστρωμα δε σημαίνει ότι τη θεωρούμε ταυτόχρονα ως μια «χρυσή εποχή» αρμονικής συνύπαρξης των βαλκανικών λαών. Όπως ήδη επισημάνθηκε, η κοινή ιστορική εμπειρία περιέχει εξίσου τη συνύπαρξη και τη σύγκρουση. Εξάλλου, η Οθωμανική Αυτοκρατορία δεν υπήρξε στατική και ομοιογενής. Όπως συνέβη και με άλλες πολυ-θρησκευτικές και πολυ-εθνοτικές αυτοκρατορίες, σφραγίστηκε από εσωτερικές αντιθέσεις και διαμάχες και εξελίχθηκε μέσα στο χρόνο, μέσα από φάσεις ανάπτυξης και κρίσης. Τέλος, η βαθύτερη γνώση αυτής της αυτοκρατορίας μας επιτρέπει να ανατρέψουμε ένα στερεότυπο εξαιρετικά διαδεδομένο τόσο στη Δυτική όσο και στη ΝΑ χριστιανική Ευρώπη: αυτό που αφορά την πολιτισμική της «καθυστέρηση».

Αφετηρία μας υπήρξε ο 14^{ος} αιώνας, όταν οι Οθωμανοί εμφανίστηκαν για πρώτη φορά στην περιοχή και ξεκίνησαν την κατάκτηση των Βαλκανίων. Αποφασίσαμε ότι το ΒΕ1 θα τελειώνει στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Παρόλο που αυτή η χρονική περίοδος δεν αποτελεί προφανώς το τέλος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, συμπίπτει όμως με την εκδήλωση των εθνικών κινήματων τα οποία οδήγησαν στη δημιουργία των βαλκανικών εθνών-κρατών στον 19^ο και τον 20^ό αιώνα. Η σταδιακή κατάρρευση των αυτοκρατοριών και η ίδρυση στα ερείπιά τους των εθνικών κρατών είναι το θέμα του επόμενου ΒΕ, το οποίο εν μέρει επικαλύπτεται από το προηγούμενο, εφόσον ξεκινά από τον 18^ο αιώνα. Ένα άλλο μέρος που αφορά στην Οθωμανική Αυτοκρατορία περιέχεται στο ΒΕ που αναφέρεται στους Βαλκανικούς πολέμους. Ενθαρρύνονται λοιπόν οι χρήστες να κάνουν οριζόντιες συνδέσεις μεταξύ των Βιβλίων.

Το ΒΕ2 για τα «**Έθνη και κράτη στη ΝΑ Ευρώπη**» αναφέρεται σε ένα εξαιρετικά ευαίσθητο και συγκρουσιακό θέμα. Από τα εθνικά κινήματα εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μέχρι τους πολέμους στη Γιουγκοσλαβία, οι συγκρούσεις μεταξύ των εθνών υπήρξαν καθοριστικές για την ιστορική εξέλιξη της περιοχής. Ακόμη και σήμερα, ειδήσεις σχετικά με λιγότερο ή περισσότερο «θερμά» επεισόδια, δημοσκοπήσεις της κοινής γνώμης αλλά και όψεις της διδασκαλίας της ιστορίας επιβεβαιώνουν την επιβίωση των εθνικών παθών. Είναι σαφές ότι

ένα θέμα με τόσο κεντρική θέση στη νεότερη ιστορία της περιοχής δεν θα μπορούσε να αποκλειστεί. Ένα άλλο δίλημμα αφορούσε το τελικό χρονικό όριο: θα έπρεπε να σταματήσουμε στο τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ή να προχωρήσουμε πέρα από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο; Υπήρχαν ισχυρά επιχειρήματα εναντίον του να περιληφθεί και η δεκαετία του 90 στα Βιβλία, αλλά τελικά αποφασίσαμε να μην εξαιρέσουμε αυτή την πρόσφατη φάση των εθνικιστικών κινημάτων και συγκρούσεων για να μπορέσουμε να επιτύχουμε μια πληρέστερη κατανόηση του παρόντος μας. Άλλωστε, κάποια έθνη-κράτη της περιοχής δημιουργήθηκαν μόνο στη διάρκεια αυτής της τελευταίας φάσης.

Πέρα από τις ειδικές θεματικές κατηγορίες, το ΒΕ2 ακολουθεί κατά βάση μια χρονολογική προσέγγιση, έτσι ώστε να μην καταλήξει σε μια θεωρητική άσκηση περί εθνικισμού, αλλά να μπορέσει να δείξει: 1) την εξέλιξη του ορισμού του έθνους· 2) το γεωγραφικό και χρονολογικό εύρος των εθνικιστικών κινημάτων και επομένως τις διαφορές μεταξύ τους· 3) τις διαφορετικές φάσεις της δημιουργίας των εθνικών κρατών στη ΝΑ Ευρώπη. Περισσότερο από τα άλλα Βιβλία, το ΒΕ2 προσφέρεται για την πολυπρισματική διδασκαλία, γιατί αφορά στην ουσία του εθνικού αυτοπροσδιορισμού και αποδομεί την έννοια της εθνικής μοναδικότητας και αυθεντικότητας. Η σημαντικότερη συμβολή του ΒΕ2 είναι ότι ιστορικοποιεί το έθνος, απαλλάσσοντάς το από τις ανιστορικές εικόνες της συνέχειας και της ενότητας. Ταυτόχρονα, ενσωματώνει την ιστορία της ΝΑ Ευρώπης στην ευρωπαϊκή και παγκόσμια ιστορία, δεδομένου ότι το έθνος-κράτος έχει κεντρικό ρόλο στη νεότερη και σύγχρονη παγκόσμια ιστορία.

Το ΒΕ3 (**οι Βαλκανικοί πόλεμοι**) θα μπορούσε να είναι μέρος του ΒΕ2 ή ακόμη και του ΒΕ1, εφόσον καλύπτει μια καθοριστική στιγμή για τη δημιουργία πολλών από τα εθνικά κράτη στα Βαλκάνια και για την κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Παρουσιάζει ταυτόχρονα ένα κατεξοχήν «βαλκανικό γεγονός» το οποίο, ανεξάρτητα από το αποτέλεσμά του, θεωρήθηκε ως απόδειξη της ικανότητας των βαλκανικών λαών να καθορίσουν την τύχη τους χωρίς παρέμβαση από τις «Μεγάλες Δυνάμεις» της Ευρώπης. Δείχνει επιπλέον τη σχετική σημασία της θρησκείας στις εθνικιστικές συγκρούσεις: αν κατά τον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο ο συνασπισμός των χριστιανικών κρατών αντιπαρατέθηκε προς τη μουσουλμανική Οθωμανική Αυτοκρατορία, στον Β΄ Βαλκανικό πόλεμο οι αντίπαλοι δεν προσδιορίστηκαν από τη θρησκευτική πίστη.

Το ΒΕ3 είναι το συντομότερο από τα τέσσερα, δεδομένου ότι ασχολείται με γεγονότα δύο μόνο ετών (παρόλο που περιέχει και τεκμήρια που προέρχονται από προηγούμενα και επόμενα χρόνια). Πρόκειται, όπως και στην περίπτωση του ΒΕ4, για ένα παράδειγμα βραχείας ιστορίας, όπου επιχειρούμε να φωτίσουμε, εκτός από τα πολιτικά και πολεμικά γεγονότα (τα οποία περιέχονται ούτως ή άλλως στα σχολικά εγχειρίδια), τις διαφορετικές όψεις του πολέμου ως εμπειρίας. Παράλληλα, προσφέρει γνώση για ένα γεγονός της περιφερειακής ιστορίας που μέσω της δυτικής ματιάς παρουσιαζόταν ως επιβεβαίωση της «ιδιαιτερότητας» της περιοχής σχετικά με τη βιαιότητα των συγκρούσεων. Δεν είναι τυχαίο ότι η ίδια αυτή οπτική καθώς και ο όρος «Βαλκανικοί πόλεμοι» ανανεώθηκαν με τους πολέμους στη Γιουγκοσλαβία στη δεκαετία του 90. Η διεθνής κοινή γνώμη έμεινε με την εντύπωση ότι η αιματοχυσία και το εθνικιστικό μίσος είναι ενδημικά στη Βαλκανική Χερσόνησο. Για το λόγο αυτό, θα ήταν χρήσιμο να γίνει στην τάξη σύγκριση με τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο που ακολούθησε αμέσως μετά και ο οποίος πράγματι άλλαξε τον ορισμό του πολέμου.

Το τελευταίο βιβλίο, το ΒΕ4, καλύπτει ένα μείζον γεγονός της παγκόσμιας ιστορίας και συνεπώς 1) ενσωματώνει την περιφερειακή ιστορία σε ένα παγκόσμιο πλαίσιο και 2) πραγματώνει τους ηθικούς στόχους της διδασκαλίας της ιστορίας. Πράγματι, αν η ιστορία διδάσκεται για να διαμορφώνει δημοκρατικούς πολίτες, **ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος** προσφέρει μερικά από τα καλύτερα μαθήματα. Βεβαίως, οι χώρες της ΝΑ Ευρώπης δεν ξέφυγαν από τη σκοτεινή πλευρά αυτού του «ολικού πολέμου», όπως φαίνεται και στα τεκμήρια. Ταυτόχρονα ωστόσο, η ιστορία αυτού του τμήματος της Ευρώπης μας δίνει τη δυνατότητα να εφοδιάσουμε τους μαθητές με μαθήματα ανθρωπιάς και με ηθικές αξίες μέσω:

1. **Του αγώνα εναντίον του φασισμού.** Θεωρήσαμε ότι έπρεπε να τονίσουμε, για διδακτικούς σκοπούς, την αντίσταση στην ολοκληρωτική ιδεολογία και την ωμότητα του ναζισμού, κυρίως μέσω των αντιστασιακών κινημάτων που οργανώθηκαν στις βαλκανικές χώρες σε λιγότερο ή περισσότερο μαζική κλίμακα. Οι μικρές ιστορίες ενός συλλογικού οράματος μέσα στη μεγαλύτερη κρίση του δυτικού πολιτισμού προσφέ-

ρουν στους μαθητές πρότυπα συμπεριφοράς και τους βοηθούν να αξιολογήσουν ηθικά τις ανθρώπινες πράξεις.

2. **Την ανθρώπινη αλληλεγγύη ανεξάρτητα από θρησκευτικές, πολιτικές και εθνικές διαφορές.** Είναι σημαντικό να προβάλλονται ατομικές ή συλλογικές πράξεις βοήθειας προς άλλους ανθρώπους, σε εποχές μεγάλων ηθικών διλημμάτων και αγώνα για την επιβίωση.

Παρόλο που ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος αντιπροσωπεύει ένα μάλλον εξαιρετικό γεγονός, η εμπειρία της οδύνης του πολέμου είναι κοινός τόπος. Η πλήρης ερήμωση των πόλεων και οι σφαγές των αμάχων σχεδόν καταργούν τη διαχωριστική γραμμή μεταξύ μετώπου και μετόπισθεν. Ο πόλεμος γίνεται οικείος και αποδεκτός ως «φυσικό» μέρος της πολιτικής και κοινωνικής ζωής. Το ΒΕ4 δείχνει την κοινότητα των εμπειριών της ΝΑ, της Κεντρικής και της Δυτικής Ευρώπης και σχετικοποιεί την «ιδιαιτερότητα» της βαλκανικής «βιαιότητας».

Από την άλλη μεριά όμως, η χρονική εγγύτητα του θέματος αυξάνει τον κίνδυνο διχαστικών αναγνώσεων και ερμηνειών. Η περίοδος μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν εξίσου οδυνηρή για κάποιες χώρες της ΝΑ Ευρώπης, έτσι ώστε η ερμηνεία του πολέμου να χρωματίζεται από τη μεταπολεμική εμπειρία. Λόγω της πολυπλοκότητας και των διεθνών διαστάσεων των μεταπολεμικών εξελίξεων, επιλέξαμε ως τελικό όριο για το ΒΕ4 τη στιγμή της απελευθέρωσης, η οποία είναι διαφορετική για κάθε χώρα. Διατηρούμε μ' αυτό τον τρόπο την αισιοδοξία από την κατάρρευση του ναζιστικού εφιάλτη, χωρίς να εισερχόμαστε στις άμεσες και έμμεσες συνέπειες για τις μεταπολεμικές κοινωνίες τόσο της Δυτικής όσο και της Ανατολικής Ευρώπης. Εξάλλου, στην περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, οι χώρες της περιοχής ακολούθησαν διαφορετικές πορείες και κατέληξαν να ανήκουν τόσο στη Δυτική όσο και στην Ανατολική Ευρώπη (με ψυχροπολεμικούς όρους).

Διδακτικές μέθοδοι

Δεν είναι αυτονόητο ότι τα τέσσερα αυτά βιβλία θα χρησιμοποιηθούν ευρέως στα σχολεία, ούτε άλλωστε θεωρήσαμε κάτι τέτοιο ως δεδομένο. Κατά την προετοιμασία της έκδοσης συνυπολογίσαμε μια σειρά από περιορισμούς:

1. Τον περιορισμένο χρόνο που αφιερώνεται από το αναλυτικό πρόγραμμα στη διδασκαλία της ιστορίας, περιστελλοντας έτσι τη δυνατότητα των εκπαιδευτικών για καινοτομίες,
2. Τη συνεχή μείωση του ενδιαφέροντος των μαθητών για το μάθημα της ιστορίας προς όφελος άλλων, πιο «μοντέρνων» και ελκυστικών μαθημάτων, όπως οι νέες τεχνολογίες, και
3. Την ανεπαρκή επιμόρφωση των καθηγητών, ώστε να ανανεώνουν τις γνώσεις τους και να αποκτούν δεξιότητες που τους επιτρέπουν να χρησιμοποιούν εναλλακτικό εκπαιδευτικό υλικό. Είναι επομένως δύσκολο να αξιολογήσουμε σε ποιο βαθμό οι στόχοι που θέτουν τα αναλυτικά προγράμματα για τη διδασκαλία της ιστορίας επιτυγχάνονται στην εκπαιδευτική πράξη.

Οι μέθοδοι που μπορούν να χρησιμοποιήσουν οι καθηγητές της ιστορίας για τη διδασκαλία αυτών των Βιβλίων είναι πολλές και ποικίλες και προφανώς κάποιες απ' αυτές ήδη χρησιμοποιούνται στην καθημερινή διδασκαλία. Οι ερωτήσεις που περιέχονται μετά από τα τεκμήρια και τα περισσότερα υποκεφάλαια αποτελούν το πρώτο βήμα προς περισσότερο επεξεργασμένες μεθόδους, όπως: προσομοιώσεις, παιχνίδι ρόλων, ενεργή μάθηση, γραπτές εργασίες. Κάποια θέματα προσφέρουν περισσότερες ευκαιρίες για ανεξάρτητη μάθηση, όπως ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, όπου ο καθηγητής μπορεί να συνδυάσει τη μέθοδο της προφορικής ιστορίας, ταινίες και ντοκυμαντέρ. Σε κάθε περίπτωση τα ΒΕ παρέχουν τα μέσα για μια κριτική προσέγγιση στο σχολικό εγχειρίδιο και τη δυνατότητα για παραγωγή νέας γνώσης μέσω της ορθολογικής και κριτικής έρευνας. Η επιτυχία του εγχειρήματος εξαρτάται σχεδόν αποκλειστικά από την πρωτοβουλία, την ευρηματικότητα και την ετοιμότητα των εκπαιδευτικών.

Εντούτοις, η κριτική προσέγγιση στο σχολικό εγχειρίδιο δεν θα έπρεπε να παρανοηθεί. Τα εγχειρίδια διαφέρουν ως προς την ποιότητα και οπωσδήποτε δεν είναι λιγότερο «αυθεντικά» από ένα βιβλίο πηγών. Θα πρέπει

να τονιστεί εξαρχής ότι η απόφασή μας να εκδώσουμε ένα βιβλίο πηγών και όχι ένα ιστοριογραφικό έργο δεν υπονοεί ότι υποστηρίζουμε την αντικειμενικότητα ή την αυθεντικότητα των πηγών. Σκοπός μας είναι απλώς να υποδείξουμε την ποικιλία των ερμηνειών και της οπτικής γωνίας που προβάλλονται από τις ίδιες τις πηγές. Πρόκειται λοιπόν για εφαρμογή της συγκριτικής μεθόδου και της πολυπρισματικής προσέγγισης. Τέλος, γνωρίζουμε ότι οι επιλογές μας δεν είναι τυχαίες: αντανακλούν απόψεις και θέσεις, όπως προσπαθήσαμε να δείξουμε στα εισαγωγικά σημειώματα.

Οι παρατηρήσεις αυτές αφορούν τόσο στα κείμενα όσο και στις εικόνες. Οι εικόνες είναι προφανώς πιο ελκυστικές για τους νέους και βοηθούν να «φανταστούμε» το παρελθόν πιο ζωντανά. Γνωρίζουμε, ωστόσο, ότι οι εικόνες μπορούν να ψεύδονται εξίσου με τα κείμενα και γι' αυτό θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με την ίδια κριτική μέθοδο. Η ανάγνωση των εικόνων, όπως και η ανάγνωση των κειμένων, προϋποθέτει τη γνώση του ιστορικού πλαισίου (κοινωνικού, πολιτισμικού κλπ.) μέσα στο οποίο παράγονται. Προσπαθήσαμε να δώσουμε πληροφορίες για τις εικόνες που περιέχονται στα ΒΕ, παρόλο που στις περισσότερες περιπτώσεις η σημασία τους εξαρτάται από το συνδυασμό τους με τα κείμενα που υπάρχουν στο ίδιο κεφάλαιο. Εφόσον τα ΒΕ εκτείνονται σε επτά αιώνες ιστορίας, οι εικόνες που συμπεριλάβαμε ανήκουν σε διαφορετικά είδη και επομένως, απαιτούν διαφορετικές μεθόδους ανάλυσης. Χρησιμοποιήσαμε ένα ευρύτατο φάσμα εικονογράφησης: φωτογραφίες, αφίσες, γελοιογραφίες, λιθογραφίες, πίνακες ζωγραφικής, μικρογραφίες χειρογράφων, διαφημίσεις, κάρτες, γραμματόσημα, χαρτονομίσματα, κλπ. Κριτήριό μας, πέρα από κάποιες αναπόφευκτες αισθητικές προτιμήσεις, ήταν να κατασκευάσουμε νοητικές εικόνες μέσω οπτικών τεκμηρίων. Για παράδειγμα, οι εικόνες των προσώπων της οθωμανικής κοινωνίας μας βοηθούν να ανακατασκευάσουμε ή απλώς να ανακαλύψουμε τον διαφορετικό. Ας υπενθυμίσουμε εδώ ότι ο διαφορετικός δεν ταυτίζεται αναγκαστικά με τον «άλλο». Η πολιτισμική διαφορά, η οποία οφείλεται είτε στη χρονική είτε στη γεωγραφική απόσταση, δε σημαίνει πάντα σύγκρουση.

Συμπερασματικά

Τα βιβλία αυτής της σειράς είναι το αποτέλεσμα έντονων συζητήσεων και διαφωνιών, αλλά και της ευχάριστης έκπληξης ότι η δουλειά του ιστορικού μπορεί να καταλύσει τα κρατικά σύνορα. Υπάρχει σήμερα στα Βαλκάνια μια κρίσιμη μάζα καθηγητών ιστορίας που αγαπούν τη δουλειά τους και είναι πρόθυμοι για αλλαγές. Η πρωτοβουλία μας απευθύνεται σ' αυτούς ακριβώς τους καθηγητές που αναζητούν τα μέσα και την καθοδήγηση. Αυτοί οι άνθρωποι μπορούν να λειτουργήσουν ως πολλαπλασιαστές για την ανανέωση της διδασκαλίας της ιστορίας, η οποία διέρχεται μια αναμφισβήτητη κρίση σε όλες τις ευρωπαϊκές κοινωνίες. Ο μεγαλύτερος αντίπαλος σε αυτή την προσπάθεια δεν θα είναι η πολιτική ή ιδεολογική αντίδραση, αλλά η απάθεια και η αδιαφορία.

Το στοίχημα λοιπόν για μας έγκειται στο να ξυπνήσουμε στα παιδιά το ενδιαφέρον να μάθουν για την περιοχή, όπου βρίσκεται η χώρα τους και να προσφέρουμε τα μέσα για να καταλάβουν την πολυπλοκότητα του παρόντος. Αυτό το εγχείρημα δεν αποτελεί μια απλή επιστημονική άσκηση· συνδέεται με την πρόκληση που αντιμετωπίζουν οι χώρες της ΝΑ Ευρώπης απέναντι στο κοινό τους μέλλον.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	25
Χρονολόγιο.....	29
Κεφάλαιο Α: Η οθωμανική επέκταση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη.....	41
I. Τα πρώτα στάδια του οθωμανικού κράτους στην Ανατολία.....	41
A-1. Οι γάμοι του Ορχάν με την κόρη του <i>τεκβούρ</i> του Γιαρ Χισάρ.....	41
A-2. Η κατάληψη του Καρατζά Χισάρ και η πρώτη ανάγνωση του <i>χουτμπέ</i> στο όνομα του Οσμάν Γαζή.....	42
II. Η οθωμανική κατάκτηση της Βαλκανικής χερσονήσου.....	43
A-3. Οι αντιθέσεις μεταξύ των χριστιανικών κρατών των Βαλκανίων και η σημασία τους για τη διευκόλυνση της οθωμανικής επέκτασης.....	43
A-4. Φιρμάνι του Μουράτ Α΄ που επικυρώνει το δικαίωμα του Εβρενός Μπέη να διοικεί την επικράτεια της νότιας Μακεδονίας (1386).....	44
A-5. Ο ρόλος των τοπικών / γηγενών συνεργατών στην οθωμανική επέκταση στα Βαλκάνια.....	44
Εικ. 1. Ο Βαγιαζήτ Α΄ επιχειρεί να διασώσει την πολιορκούμενη Νικόπολη μία νύχτα πριν από τη μάχη με τους Σταυροφόρους (1396). Οθωμανική μικρογραφία (περίπου 1584).....	45
A-6. Οι ερμηνείες του 14 ^{ου} αιώνα για τις επιτυχίες των Οθωμανών έναντι των Χριστιανών.....	46
A-7. Οι χριστιανοί τιμαριώτες της επαρχίας Αρβανίντ στην Αλβανία (1431/1432).....	46
A-8. Οι σέρβοι δεσπότες ως υποτελείς των Οθωμανών (1432).....	47
A-9. Η άλωση του Νόβο Μπρντο (1455).....	47
Εικ. 2. Ο οθωμανικός στρατός νικά στη μάχη του Μόχατς (1526). Οθωμανική μικρογραφία (περ. 1588).....	48
A-10. Οι Τούρκοι καταστρέφουν τη Σλοβενία – επιστολή του αψβούργου κυβερνήτη της Καρνιόλης (1491).....	48
Εικ. 3. Αιχμάλωτοι κάτοικοι του Βελιγραδίου (1521).....	49
A-11. Χριστιανοί αιχμάλωτοι στη Βοσνία (1530).....	49
III. Η άλωση της Κωνσταντινούπολης / Η κατάκτηση της Ιστανμπούλ (1453).....	50
A-12. Η άλωση της Κωνσταντινούπολης από την πλευρά των Βυζαντινών – Γεώργιος Σφραντζής.....	50
A-13. Οι νέοι κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης την εποχή του Μωάμεθ Β΄.....	51
IV. Πληθυσμός και θρησκευτικές μεταστροφές.....	52
A-14. Αναγκαστική μεταφορά του πληθυσμού από τη Μικρά Ασία στα Βαλκάνια (ύστερος 14 ^{ος} αιώνας).....	52
A-15. Οι υποσχέσεις των Οθωμανών στους βόσνιους αγρότες – επιστολή του βασιλιά Στεφάν Τομάσεβιτς (1461-1463) στον πάπα Πίο Β΄.....	52
A-16. Ο Ιωασάφ, ορθόδοξος επίσκοπος Βιδινίου, για τον βίαιο και τον οικειοθελή εξισλαμισμό (15 ^{ος} αιώνας).....	52
A-17. Μεταστροφή στο Ισλάμ ενός νέου αγοριού χωρίς πατέρα, από κατάστιχο καδή (1636).....	52

A-18.	Αίτηση νέου άνδρα που επιθυμεί να μεταστραφεί στο Ισλάμ (1712).....	53
Κεφάλαιο Β: Οι θεσμοί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας		55
I. Ο σουλτάνος και το Ανάκτορο		56
B-1.	Οι τίτλοι που χρησιμοποιούσε ο Σουλεϊμάν στην αλληλογραφία του με τον Φερδινάνδο Α' (1562).....	56
B-2.	Οι αρετές ενός ιδανικού κυβερνήτη, όπως παρουσιάζονται σε ένα ποίημα του Τζελαλζαντέ αφιερωμένο στον σουλτάνο Σελίμ Β' (1566-1574)	56
B-3.	Διαφορετικές στάσεις απέναντι στην αυτοκρατορική αδελφοκτονία – το χρονικό του Μεχμέτ Νεσρί για την εκτέλεση του Μουσταφά του Μικρού (1422).....	57
Εικ. 4.	Το σχέδιο των ανακτόρων του Τοπκαπί στην Κωνσταντινούπολη	58
Σχ. 1.	Τα ανάκτορα και η οθωμανική κεντρική διοίκηση.....	59
Εικ. 5.	Ο οθωμανός σουλτάνος δέχεται σε ακρόαση τον αυτοκρατορικό πρέσβη	59
B-4.	Η άνοδος του Μουσταφά Α' στο θρόνο (1617).....	60
Εικ. 6.	Αυτοκρατορικός εορτασμός στη διάρκεια εκστρατείας.....	60
Εικ. 7.	Ο Σουλτάνος Βιαγιαζήτ Β' (1481-1512) κυνηγά κοντά στη Φιλιππούπολη (Πλόβντιφ)	61
II. Το παιδομάζωμα [ντεβσιρμές]		62
B-5.	Το σύστημα του ντεβσιρμέ όπως περιγράφεται από έναν πρώην γενίτσαρο	62
B-6.	Η χριστιανική κριτική στο σύστημα του ντεβσιρμέ από τη Ζωή του Γκεόργκι Νόβι της Σόφιας (1539).....	62
Εικ. 8.	Παιδιά από ντεβσιρμέ	63
Εικ. 9.	Αγάς των Γενιτσάρων	64
B-7.	Ο Λουτφή πασάς αναπολεί τη σταδιοδρομία του από την εποχή που στρατολογήθηκε μέσω του συστήματος του ντεβσιρμέ	64
III. Το τιμαριωτικό σύστημα		65
B-8.	Οι οθωμανικοί κανόνες που διευθετούσαν τη διανομή τιμαρίων	65
B-9.	Λίστα των προσόδων που πρέπει να συγκεντρωθούν ως τιμάρια από τον σπαχή	65
B-10.	Νέα ανάθεση τιμαρίου μεσαίας-προς-μεγάλης κλίμακας.....	65
B-11.	Κανονισμοί σχετικά με τιμαριώτες που δεν μετέχουν σε εκστρατείες (1635)	66
Εικ. 10.	Οπλισμένος σπαχής.....	66
IV. Προστασία των υπηκόων και απονομή δικαιοσύνης		67
B-12.	Συστάσεις του Μουράτ Α' όταν διορίζει διοικητή τον Εβρενός Μπέη (1386).....	67
B-13.	Φιρμάνι του Μωάμεθ Α' υπέρ των μοναχών της Μονής Μαργκαρίτ, στην περιοχή των Σερρών (1419).....	68
B-14.	Η απόφαση του καδή σε μία διαμάχη μεταξύ ενός Χριστιανού κι ενός γενίτσαρου (Σόφια, 1618)	68
B-15.	Η απόφαση του καδή σε μια διαμάχη μεταξύ ενός Μουσουλμάνου κι ενός Χριστιανού (Βιδίνι, 1700).....	69
B-16.	Η κοινότητα του νησιού της Μυκόνου αποφασίζει να απαλλαχθεί από τον καδή (1710)	69
B-17.	Καταδικαστική απόφαση εναντίον του κοτζάμπαση Θεοδωράκη από το Σαμάκοτσουκ (1762).....	69
B-18.	Οθωμανικό έγγραφο για την προστασία των βοσνιακών μοναστηριών (1785)	70
V. Επαρχίες και φόρου υποτελής κράτη		71
B-19.	Διατάξεις αναφορικά με το καθεστώς της Ραγούζας όπως επαναλαμβάνονται σε έναν αχιντναμέ που εξέδωσε ο Μουράτ Γ' (1575).....	71

B-20.	Αχιντναμές του Αχμέτ Α΄ για την Τρανσυλβανία (1614)	71
B-21.	Η αυτονομία της Μολδαβίας (1716)	72
B-22.	Ο γάλλος περιηγητής Φλασά για την ιδιαίτερη θέση των Βλάχων ηγεμόνων (1741)	73
Σχ. 2.	Τυπολογία των εδαφικών κτήσεων της οθωμανικής κυριαρχίας (16 ^ο αιώνας)	74
Κεφάλαιο Γ: Θρησκευτικοί θεσμοί, κοινότητες και πρακτικές		75
I. Οι Μουσουλμάνοι		75
Γ-1.	Επιγραφή στην πύλη εισόδου του τζαμιού Σουλεϊμάνιγε στην Κωνσταντινούπολη (μέσα 16 ^{ου} αιώνα)	75
Γ-2.	Ο Ντιμίτρι Καντεμίρ για τις μουσουλμανικές προσευχές	76
Εικ. 11.	Τζαμί του 14 ^{ου} αιώνα στη Νίκαια (Ιζνίκ)	77
Εικ. 12.	Το Σουλεϊμάνιγε (Τζαμί του Σουλεϊμάν) στην Κωνσταντινούπολη (1550-1557)	77
Γ-3.	Μουσουλμάνοι αιτιολογούν λογικά τη σχέση μεταξύ του Αλλάχ και της βροχής (1779)	77
Εικ. 13.	Διακοσμητικές επιγραφές από το Κοράνι στο εσωτερικό του Εσκή Τζαμί στην Αδριανούπολη (15 ^ο αιώνας)	78
Εικ. 14.	Τουρκάλα πάνω σε καμήλα στο δρόμο για το προσκύνημα στη Μέκκα	78
Γ-4.	Μουσουλμανικές ετεροδοξίες – ανέκδοτα των Μπεκτασήδων	78
Εικ. 15.	Αστρονομικό παρατηρητήριο στην Κωνσταντινούπολη (περ. 1580)	79
Εικ. 16.	Ο λαϊκός ήρωας Νασρεντίν Χότζα	79
II. Οι Χριστιανοί		80
Γ-5.	Εκλογή του Γεννάδιου Σχολάριου ως πρώτου ορθόδοξου Πατριάρχη μετά την οθωμανική κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης (1453)	80
Εικ. 17.	Αργυρό σκεύος με ελληνική επιγραφή του 16ου αιώνα, το οποίο χρησιμοποιούνταν σε τελετές των Ορθοδόξων.	80
Γ-6.	Ο γάλλος περιηγητής Πιερ Λεσκαλοπιέ σχετικά με τη Μονή του Αγίου Σάββα στη Σερβία (1574)	80
Γ-7.	Ο Παύλος, αρχιδιάκονος Χαλεπιού, σχετικά με τις μολδαβικές εκκλησίες (μέσα 17 ^{ου} αιώνα)	81
Εικ. 18.	Η Μονή Βορονέτ στη Μολδαβία (χτισμένη το 1488, εξωτερικές τοιχογραφίες της περιόδου 1547-1550)	81
Εικ. 19.	Τοιχογραφία που απεικονίζει το Μυστικό Δείπνο από τη Μονή Σταυρονικήτα, Άγιο Όρος (1546)	81
Γ-8.	Ο Κοσμάς ο Αιτωλός καλεί τους Χριστιανούς να μορφώσουν τα παιδιά τους	82
Γ-9.	Ο Κύριλλος Πετζινόβιτς σχετικά με τις εντάσεις μεταξύ ορθόδοξων χωρικών και ιερέων (1816)	82
III. Οι Εβραίοι		83
Γ-10.	Επιστολή του Ισαάκ Τζαρφατί, ραβίνου της Αδριανούπολης, προς τους Εβραίους της Κεντρικής Ευρώπης (μέσα 15 ^{ου} αιώνα)	83
Γ-11.	Ο Ελιά Καπσαλί σχετικά με την ευμάρεια των Εβραίων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας την εποχή του Μωάμεθ Β΄	83
Γ-12.	Η εβραϊκή θρησκευτική αφύπνιση: η περίπτωση του Σαμπατάι Ζεβί (1666)	84
Εικ. 20.	Εβραίος γιατρός σε γαλλικό χαρακτηριστικό (1568)	85
IV. Θρησκευτική συνύπαρξη και διακρίσεις		86
Γ-13.	Θρησκευτικός διάλογος στη διάρκεια της αιχμαλωσίας του Γρηγορίου Παλαμά (1354)	86
Γ-14.	Η συνύπαρξη των διάφορων θρησκευτικών κοινοτήτων στις οθωμανικές πόλεις (περ. 1660)	87

Γ-15.	Οι σχέσεις μεταξύ των Ορθοδόξων, των Καθολικών και των Λουθηρανών στη Βουλγαρία και τη Βλαχία (1581)	87
Γ-16.	Ο φετβάς του Εμπουσσουούντ για τους μουσουλμάνους σιίτες (μέσα 16 ^{ου} αιώνα)	88
Γ-17.	Αυτοκρατορική διαταγή που απαγορεύει τον «φραγκικό» προσηλυτισμό των Αρμενίων της Ανατολικής Ανατολίας (1722)	88
Γ-18.	Οι οθωμανικές αρχές στη Βοσνία διαιτητεύουν μεταξύ Ορθοδόξων και Καθολικών (1760)	89
Γ-19.	Αυτοκρατορικοί περιορισμοί για τους μη μουσουλμάνους (1631)	90
Γ-20.	Εκτέλεση ενός Ορθοδόξου που φορούσε ακατάλληλα ενδύματα (1785/1789)	90
Γ-21.	Αυτοκρατορική διαταγή για μία εκκλησία που χτίστηκε χωρίς άδεια στη Στενήμαχο, κοντά στην Φιλιππούπολη (1624)	90
Γ-22.	Η μισαλλοδοξία των Χριστιανών απέναντι σε ζευγάρια με διαφορετικό μεταξύ τους θρήσκευμα (Κύπρος, 1636)	91
Γ-23.	Θρησκευτικές ρυθμίσεις στην Τρανσυλβανία (1653)	91
Γ-24.	Αντι-εβραϊκός επίλογος της επισκοπικής συνόδου της Στον στη Ραγούζα (1685)	92
Γ-25.	Παραχώρηση προνομίων σε Εβραίο στη Ραγούζα (1735)	92
Εικ. 21.	Η Ανάληψη του Χριστού σε οθωμανική μικρογραφία (1583)	92
Γ-26.	Το μαρτύριο της Αγία Κυράννας στη Θεσσαλονίκη (1751)	92
Κεφάλαιο Δ: Πρόσωπα της οθωμανικής κοινωνίας και καθημερινή ζωή		95
I. Ελίτ και κοινοί θνητοί		95
Δ-1.	Η περιφρόνηση της οθωμανικής ελίτ προς τους τούρκους χωρικούς	95
Εικ. 22.	Ακιντζής	96
Εικ. 23.	Σπαχής	96
Εικ. 24.	Γενίτσαρος	97
Εικ. 25.	Στρατιώτες στην Αλβανία – έργο του Jean-Baptiste Hilaire (1809)	97
Εικ. 26.	Σείχουλισλάμης	97
Εικ. 27.	Ανώτερος οθωμανός γραφέας	98
Εικ. 28.	Άραβας έμπορος	99
Εικ. 29.	Ραγουζαίος έμπορος	99
Εικ. 30.	Οθωμανός ράφτης	99
Εικ. 31.	Βοσκός	100
Εικ. 32.	Ψαράς	100
Εικ. 33.	Δερβίσης	101
Εικ. 34.	Αρμένιος μοναχός	101
Εικ. 35.	Ο ορθόδοξος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως	102
Εικ. 36.	Μεγάλος ραβίνος της Κωνσταντινούπολης (τέλη 18 ^{ου} αιώνα)	102
Εικ. 37.	Χριστιανός ευγενής του 18 ^{ου} αιώνα	103
Εικ. 38.	Ένας διάσημος αγάς: ο Αλή Πασάς των Ιωαννίνων (1741-1822) – πίνακας του Louis Dupré (1819)	103
Εικ. 39.	Οθωμανός αργυραμοιβός	104
Εικ. 40.	Ένας δραγουμάνος: Πιερ Γιαμόγλου, διερμηνέας της γαλλικής Πρεσβείας (1787)	104
Εικ. 41.	Ελβετός πρέσβης (1788)	105
Εικ. 42.	Δούλος σε γαλέρα κρατώντας το νερό που του αναλογεί	105
II. Η ζωή στο χωριό		106
Δ-2.	Ρύθμιση σχετικά με την αγροτική αυτοδιοίκηση στην επαρχία Βιδινίου (1587)	106
Δ-3.	Η υποχρέωση του χωρικού να καλλιεργεί τη γη του (κώδικας του Καραμάν, 1525)	106

Εικ. 43.	Βουλγαρικό σπίτι στην Τράγιαβνα (18 ^{ος} αιώνας).....	106
Δ-4.	Βουλγαρικά σπίτια κοντά στη Ρούσα, όπως περιγράφονται από το γάλλο περιηγητή Πιερ Λεσκαλοπιέ (1574)	107
Δ-5.	Περιγραφή των ανθρώπων και των ενδυμάτων τους κοντά στη Φιλιππούπολη (1553-1555)	107
Δ-6.	Φαγητό και ποτό στην Αλβανία (περ. 1810)	107
Εικ. 44.	Δωμάτιο σπιτιού στο Αρμπανάσι (18ος αιώνας).....	108
Δ-7.	Ταξιδεύοντας στα βουλγαρικά χωριά (1761)	108
Εικ. 45.	Γυναίκες πλένουν έξω από το σπίτι (Λάρισα, αρχές 19 ^{ου} αιώνα).....	109
Εικ. 46.	Άντρες και γυναίκες από το νησί της Πάρου παίζουν μουσικά όργανα και χορεύουν.....	109
Δ-8.	Δρόμοι και αλληλογραφία στην οθωμανική Αλβανία (περ. 1800)	109
III. Η ζωή στις πόλεις	110
Δ-9.	Περιγραφή του Βελιγραδίου (1660).....	110
Δ-10.	Η κατοικία του ηγεμόνα της Βλαχίας Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου σύμφωνα με την περιγραφή του γάλλου περιηγητή Φλασά (μέσα 18 ^{ου} αιώνα)	112
Εικ. 47.	Τούρκος μεταφέρει με άλογο μεγάλα κοφίνια, όπου διατηρεί δροσερά φρούτα και λαχανικά	113
Εικ. 48.	Πομπή των αρτοποιών στην Κωνσταντινούπολη (1720)	113
Δ-11.	Κανονισμός της συντεχνίας των παντοπωλών στη Μοσχόπολη (1779).....	113
Δ-12.	Συμφωνητικό μαθητείας στο νησί της Σκύρου (1793).....	114
Δ-13.	Φετβάς του Εμπουσουούντ αναφορικά με την αυτοκρατορική απαγόρευση των καφενείων (δεύτερο μισό του 16 ^{ου} αιώνα)	114
Δ-14.	Τραγούδι της ταβέρνας από το Σενί.....	114
Εικ. 49.	Παιδιά διασκεδάζουν στη διάρκεια των εορτασμών του μπαϊραμιού.....	115
Δ-15.	Ο Εβλιά Τσελεμπί περιγράφει τον μπακλαβά του Βελιγραδίου (1660).....	115
Δ-16.	Μενού του Σεβκί Μουλά Μουσταφά (Σεράγεβο, δεύτερο μισό του 18 ^{ου} αιώνα).....	115
IV. Η ζωή στα όρια	116
Δ-17.	Οι οθωμανοί πολεμιστές δελήδες όπως περιγράφονται από το γάλλο περιηγητή Νικολά ντε Νικολάι (1551)	116
Εικ. 50.	Οθωμανός πολεμιστής δελής (16ος αιώνας).....	117
Δ-18.	Ο θεσμός των αδελφοποιητών στη βοσνιακή μεθόριο (1660).....	117
Δ-19.	Οθωμανικό αίτημα για την αποστολή γιατρού από τη Ραγούζα (1684).....	118
Δ-20.	Επιστολή του Σιμούν Κοζίτσιτς Μπένγια, επισκόπου του Μοντρους, στον πάπα Λέοντα Ι' (1516).....	118
Δ-21.	Επιστολή του Φραν Κρίστο Φράνκοπαν στον Γκασπάρ Κόλνιτς (1670).....	118
Δ-22.	Τραγούδι για την κροατική επιδρομή στην Κλάντουζα	119
Δ-23.	Ο Μάρκο Κράλιεβιτς πίνει κρασί στο Ραμαζάνι.....	119
Δ-24.	Χριστιανικές επιδράσεις σε μουσουλμάνους Αλβανούς (περ. 1800).....	120
V. Όψεις της ζωής των γυναικών	120
Δ-25.	«Βασιλικός» γάμος στο 15 ^ο αιώνα.....	120
Δ-26.	Αλβανές γυναίκες (περ. 1810)	121
Δ-27.	Αλληλεγγύη μεταξύ των χριστιανών γυναικών – το μαρτύριο της Αγίας Φιλοθέης (1589)	121
Δ-28.	Κανονισμός της γυναικείας συντεχνίας των σαπουνοποιών στα Τρίκαλα της Θεσσαλίας (1738).....	121
Δ-29.	Διαζύγιο σε ένα χωριό κοντά στη Σόφια (1550).....	122
Εικ. 51.	Γυναίκα από την Αθήνα (1648)	122

Εικ. 52.	Τουρκάλα μαζί με τα παιδιά της (1568).....	123
Δ-30.	Η περίπτωση μίας γυναίκας από την Κύπρο που παίρνει διαζύγιο ασπαζόμενη το Ισλάμ, από κατάστιχο καδή (1609).....	123
Δ-31.	Το διαζύγιο ενός Μουσουλμάνου με μία Χριστιανή, από κατάστιχο καδή (1610).....	123
Εικ. 53.	Νεαρή γυναίκα από τα ορεινά της βόρειας Αλβανίας (πρώιμος 19 ^{ος} αιώνας).....	123
Εικ. 54.	Τουρκάλα με ρούχα εξόδου – γαλλικό σχέδιο (περ. 1630).....	124
Δ-32.	Μοιχεία ενός γενίτσαρου με μια μουσουλμάνα στην Κωνσταντινούπολη (1591).....	124
Δ-33.	Σχόλια της λαίδης Μαίρη Γουόρτλν Μόνταγκιου σχετικά με τις οθωμανές γυναίκες (1717).....	125
Κεφάλαιο Ε: Στοιχεία της κρίσης		127
I. «Φυσικές» καταστροφές		127
E-1.	Πείνα στην Κωνσταντινούπολη (1758).....	127
E-2.	Σεισμός στην Κωνσταντινούπολη (1766).....	128
E-3.	Πανούκλα στο Βουκουρέστι (1813).....	129
II. Η πολιτική κρίση στην Κωνσταντινούπολη		129
E-4.	Προτάσεις για την επίλυση της κρίσης του οθωμανικού κράτους από τα απομνημονεύματα του Κοτσή Μπέη (περ.1630).....	129
E-5.	Οι απεσταλμένοι του ηγεμόνα της Μολδαβίας Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου συζητούν για την αναγκαιότητα της δωροδοκίας πολυάριθμων ατόμων στην Κωνσταντινούπολη (1741).....	130
III. Πόλεμοι, εξεγέρσεις και κοινωνικές αναταραχές		130
E-6.	Χωρικοί δραπετεύουν στις πόλεις (1665).....	130
E-7.	Εξέγερση του Μεχμέτ αγά Μπογιαζιόγλου στην Κύπρο (περ. 1680).....	131
E-8.	Αναφορά στον πάπα σχετικά με την εξέγερση του Τσίπροβτζι (1688).....	132
E-9.	Σέρβοι δραπετεύουν φοβούμενοι οθωμανικά αντίποινα (1690) – η μαρτυρία του διακόνου Ατανάσιε Σρμπιν.....	133
E-10.	Επανάσταση των Μολδαβών εναντίον των Οθωμανών (1711).....	133
E-11.	Ημερολόγιο ενός αψβούργου αξιωματούχου, όπου περιγράφεται η πολιορκία της Ντούμπιτσα (1788).....	134
E-12.	Η ανασφάλεια του ταξιδιού στην Αλβανία (περ. 1800).....	135
E-13.	Η επιδρομή του Τοπάλ Ιμπραήμ στο Καζανλίκ (1809).....	135
E-14.	Ο συνδυασμός των καταστροφών στην αφήγηση του βούλγαρου δασκάλου Τοντόρ από το Πιρντόπ κοντά στη Σόφια (1815-1826).....	136
Βιβλιογραφία		137
Συντονιστές		141
Συνεργάτες		143
Προσωπικό του Κέντρου για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη		144
Καθηγητές ιστορίας		145
Χάρτης 2: Η Οθωμανική Αυτοκρατορία και η Ευρώπη		146

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία είναι μία από τις σημαντικότερες πολιτικές δυνάμεις που διαμόρφωσαν σε βάθος χρόνο την ιστορία της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Για την ακρίβεια, από τον 14^ο αιώνα έως τις αρχές του 20^{ου}, το οθωμανικό κράτος αποτέλεσε το μεγαλύτερο πολιτικό οργανισμό της περιοχής.

Ωστόσο, δεν είναι αυτός ο μοναδικός λόγος για να μελετήσουμε την οθωμανική ιστορία της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία παίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του συλλογικού αυτοκαθορισμού των εθνών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Ο αγώνας εναντίον των Οθωμανών αποτέλεσε ένα σημαντικό διαπραγματευτικό επιχείρημα για την ενσωμάτωση των εθνών αυτών στη χριστιανική Ευρώπη. Επιπλέον, στην οθωμανική κυριαρχία αποδίδεται συχνά η οικονομική καθυστέρηση και το πολιτικό έλλειμμα που ταλάνισε πολλές χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης μέχρι τις μέρες μας. Δεν είναι στόχος του παρόντος εγχειρήματος να επιχειρηματολογήσει υπέρ ή εναντίον της ευθύνης που τυχόν φέρει για αυτά τα φαινόμενα η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Πιστεύουμε πως, προσεγγίζοντας διαφορετικά είδη πηγών από την οθωμανική περίοδο της κοινής μας ιστορίας, θα μπορέσουμε να κρίνουμε τα σχετικά ζητήματα με μεγαλύτερη ανεξαρτησία σκέψης, όπως κάνουν και πολλοί άλλοι.

Υπάρχει ωστόσο, ένας ακόμη λόγος που δικαιολογεί την ανανέωση του τρόπου προσέγγισης της οθωμανικής ιστορίας. Στη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών, οι οθωμανικές σπουδές αποτέλεσαν έναν από τους πιο δυναμικούς τομείς της ιστορικής επιστήμης, όχι μόνο στην Τουρκία και τις υπόλοιπες χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, αλλά επίσης στη Δυτική Ευρώπη, στις Ηνωμένες Πολιτείες, ακόμα και στην Ιαπωνία. Οι ιστορικοί απέκτησαν πρόσφατα πρόσβαση σε νέες πηγές για τις οποίες έθεσαν νέα ερωτήματα με τη βοήθεια παλαιών και νέων μεθόδων. Έτσι, η εικόνα που έχουμε σήμερα για την οθωμανική ιστορία είναι πλουσιότερη, λεπτομερέστερη και πιο ισορροπημένη. Επιπλέον, πολλά από τα γεγονότα που σε προηγούμενες εποχές θεωρούνταν δεδομένα, σήμερα επανεξετάζονται και σε πολλές περιπτώσεις ανασκευάζονται από τις σύγχρονες μελέτες.

Συχνά υποστηρίζεται ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν ένα τουρκικό κράτος. Είναι αλήθεια ότι οι ιδρυτές του οθωμανικού κράτους και της δυναστείας ήταν τουρκικής καταγωγής, αλλά με τις κατακτήσεις το οθωμανικό κράτος περιέκλεισε τελικά, ένα μεγάλο αριθμό λαών που μιλούσαν διαφορετικές γλώσσες και πίστευαν σε διαφορετικές θρησκείες. Επιπλέον, στο μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας της, η εθνική σύνθεση της άρχουσας οθωμανικής τάξης ήταν εξαιρετικά πολυμερής. Μάλιστα, από την «κλασική εποχή» του Μωάμεθ Β΄ και του Σουλεϊμάν έως την ανάδυση του εθνικισμού το 19^ο αιώνα, τα μέλη της άρχουσας οθωμανικής τάξης θεωρούσαν την ονομασία «Τούρκος» συνώνυμη με τον άξεστο και αγράμματο χωρικό της Μικράς Ασίας με τον οποίο επιθυμούσαν να έχουν τη μικρότερη δυνατή σχέση. Αντίστοιχα, οι οθωμανοί αξιωματούχοι και διανοούμενοι δεν αποκαλούσαν ποτέ «τουρκικό» το κράτος τους· το ονόμαζαν απλά «ντεβλετ-ί αλιγιέ» (*devlet-i aliye*: «υψηλό κράτος») ή «ντεβλετ-ί αλί-Οσμάν» (*devlet-i ali-Osman*: «κράτος του οίκου του Οσμάν»). Η νομιμοφροσύνη απέναντι στο δυναστικό οίκο ήταν, όπως και στα περισσότερα κράτη της μεσαιωνικής και της πρώιμης νεότερης Ευρώπης, σημαντικότερη από κάθε άλλο εθνικό δεσμό.

Ο «οθωμανικός δεσποτισμός» ήταν ένα ακόμα από τα ζητήματα που αμφισβήτησε η πρόσφατη ιστορική έρευνα. Το πιο σημαντικό επιχείρημα εναντίον της έννοιας αυτής ήταν το γεγονός ότι δεν λάμβανε υπόψη της το στοιχείο της αλλαγής. Κι αυτό γιατί η οθωμανική κοινωνία άλλαξε πολύ στη διάρκεια της μακραίωνης ύπαρξής της. Είναι αλήθεια ότι, τουλάχιστον στη λεγόμενη «κλασική εποχή», οι σουλτάνοι κατείχαν τεράστιες εξουσίες και ισχυρίζονταν ότι ασκούσαν έλεγχο σε κάθε δραστηριότητα σε ολόκληρη την επικράτειά τους. Ωστόσο, δεν ήταν καθόλου εύκολο να ελεγχθεί μια τέτοια αχανής αυτοκρατορία που απλωνόταν σε τρεις ηπείρους, και μάλιστα με τα περιορισμένα τεχνικά μέσα του ύστερου μεσαιωνικού και πρώιμου νεότερου κόσμου. Ακόμα και το φημισμένο *τιμαριωτικό σύστημα*, που επέτρεπε στους σουλτάνους να ελέγχουν τα πιο σημαντικά τμήματα του στρατού τους, ήταν στη πράξη ένα καλοσχεδιασμένο τέχνασμα που κατ' ουσίαν χρησιμοποιούνταν σε διεθνή κλίμακα σε

ώριμες, αγροτικές κοινωνίες με κάποιο σημαντικό πληθυσμό και έκταση, προκειμένου να επιτυγχάνεται σε τοπικό επίπεδο ότι δεν μπορούσε να γίνει – εξαιτίας της περιορισμένης νομισματοποίησης της οικονομίας και των προβιομηχανικών μέσων μεταφοράς και επικοινωνίας – σε μια ολόκληρη χώρα: η επέκταση της εξουσίας της κυρίαρχης ελίτ στο σύνολο των κτήσεων και στο σύνολο των αγροτών που παρέμεναν στα χωριά τους, ώστε να διατηρείται ο νόμος και η τάξη και να οργανώνεται η μεταφορά του πλεονάσματος από τους άμεσους παραγωγούς στην κυρίαρχη ελίτ. Ούτε ο έλεγχος των τιμαρίων από τον σουλτάνο, ούτε το μονοπώλιο των πυροβόλων όπλων (η Οθωμανική Αυτοκρατορία μπορεί να θεωρείται η «αυτοκρατορία της πυρίτιδας» όπως και πολλά άλλα σημαντικά κράτη της πρώιμης νεότερης εποχής) κατάφεραν να επιβιώσουν από την κρίση του ύστερου 16^{ου} αιώνα.

Επιπλέον, παρόλο που οι σουλτάνοι υποστήριζαν ότι η εξουσία τους ήταν απόλυτη, όπως άλλωστε οι περισσότεροι «απόλυτοι» μονάρχες στην Ασία, την Ευρώπη και άλλα μέρη του κόσμου, έπρεπε να υπολογίζουν τους περιορισμούς που τους έθετε ο «Ιερός Νόμος του Θεού», «σεριάτ» (*sharia*: «σαριά») στο οθωμανικό λεξιλόγιο. Οι σουλτάνοι συχνά παρέκαμπαν αυτόν τον περιορισμό με τη βοήθεια του *σειχουλισλάμ* (*seyh-ül-Islam*: «επικεφαλής της πίστης», είδος «αρχιεπίσκοπου»), αλλά το γεγονός ότι κατέφευγαν σε αυτήν την διαδικασία, αποκαλύπτει ότι συνειδητοποιούσαν πως η ισχύς τους δεν ήταν απεριόριστη. Με άλλα λόγια: η «δεσποτική» εξουσία των οθωμανών σουλτάνων εξαρτιόταν θεωρητικά από το Θεό και πρακτικά από τις ανθρώπινες περιστάσεις.

Κεντρική θέση στα περισσότερα από τα ιστορικά μας αφηγήματα καταλαμβάνει η αντίθεση μεταξύ των κοινωνιών και των πληθυσμών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης και των κατακτητών - δυναστών Οθωμανών. Είναι προφανές ότι έλαβαν χώρα πολλές συγκρούσεις και πράξεις βίας, τόσο στη διάρκεια της κατάκτησης όσο και στη διάρκεια της μακράιωνης οθωμανικής κυριαρχίας. Ωστόσο, δεν είναι οι συγκρούσεις που παίζουν τον καθοριστικό ρόλο στην συνολική ιστορία της Νοτιοανατολικής Ευρώπης στη διάρκεια του 14^{ου}-20^{ου} αιώνα. Στην πραγματικότητα, όπως και σε άλλες περιπτώσεις κοινωνιών που κυριαρχούνταν από μεγάλες υπερεθνικές και πολύ-θρησκευτικές αυτοκρατορίες, οι λαοί δεν αντιστάθηκαν μόνο, αλλά επίσης αναζήτησαν τρόπους προσαρμογής στις ιστορικές συνθήκες και επιδίωξαν να διαμορφώσουν έναν καλύτερο τρόπο ζωής για τους εαυτούς τους και τις κοινότητες στις οποίες ανήκαν. Συχνά η διαδικασία αυτή σήμαινε τη «διαπραγμάτευση» με τους κυρίαρχους, ακόμα και την έμπρακτη συνεργασία μαζί τους προκειμένου να κατακτηθούν ατομικά ή συλλογικά προνόμια. Μπορούσε ακόμα να σημαίνει υποταγή στις αρχές ή στην αντίθετη περίπτωση, επιλογή κάποιας μορφής παθητικής ή ενεργητικής αντίστασης. Ωστόσο, οποιαδήποτε από τις παραπάνω επιλογές σήμαινε επίσης ότι η καθημερινή ζωή ήταν συχνά πιο σημαντική από τα διάφορα «πολιτικά» ζητήματα. Η πρόσφατη έρευνα εμπλούτισε τις γνώσεις μας φέρνοντας στο φως σημαντικές πληροφορίες για τις πρακτικές όψεις της ανθρώπινης ζωής στη Νοτιοανατολική Ευρώπη στη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας, αναδεικνύοντας τα κοινά πρότυπα με άλλες περιοχές στη διάρκεια των ίδιων αιώνων και τα κοινά χαρακτηριστικά στο σύνολο της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, καθώς και τα ιδιαίτερα γνωρίσματα συγκεκριμένων περιοχών.

Οι συγκριτικές έρευνες της σύγχρονης επιστήμης έχουν καταρρίψει τη θεωρία που υποστηρίζει ότι η Νοτιοανατολική Ευρώπη στη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας αποτελεί μία ιστορική «εξαιρέση»: ομοιότητες με άλλες περιοχές, ακόμα και με τη δική μας σύγχρονη κοινωνία, την καθιστούν εξαιρετικά οικεία. Βέβαια, διαφορές υπάρχουν: τα αποτελέσματα της σύγχρονης έρευνας τις περιγράφουν χωρίς να φτάνουν ποτέ στο σημείο να καθιστούν εξωτικό τόπο την ιστορία της Νοτιοανατολικής Ευρώπης στη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας. Οι διαφορές αυτές μας βοηθούν απλώς να κατανοήσουμε καλύτερα την πολυπλοκότητα του παρελθόντος και των σύγχρονων κοινωνιών και αυτό αποτελεί τελικά, μία από τις ουσιαστικότερες αποστολές της ιστορικής γνώσης τόσο σε αυτήν όσο και σε άλλες περιπτώσεις.

Το συγκεκριμένο Βιβλίο Εργασίας επιχειρεί να δώσει σε δασκάλους, μαθητές και ερευνητές την ευκαιρία μίας νέα οπτικής γωνίας στον τρόπο προσέγγισης της ιστορίας της Νοτιοανατολικής Ευρώπης στη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας. Προκειμένου να αποφευχθούν επικαλύψεις με το δεύτερο ΒΕ της σειράς, με θέμα: *Τα έθνη και τα κράτη της Νοτιοανατολικής Ευρώπης*, δε γίνονται εδώ αναφορές στην ιστορία του τελευταίου αιώνα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Για το λόγο αυτό, το συγκεκριμένο βιβλίο φτάνει μέχρι τον ύστερο 18^ο αιώνα και περιλαμβάνει λίγες μόνο πηγές από τον πρώιμο 19^ο αιώνα. Ακόμα κι έτσι στάθηκε πρακτικά αδύνατο να καταδείξουμε επαρκώς, και μάλιστα σε περιορισμένο αριθμό σελίδων, όλες τις όψεις και τις λεπτομέρειες πέντε αιώνων

της ύστερης μεσαιωνικής και πρώιμης νεότερης ιστορίας της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Έπρεπε να θέσουμε προτεραιότητες και να επιλέξουμε. Ορισμένες όψεις, αν και σημαντικές, έπρεπε να παραληφθούν ή απλά να σκιαγραφηθούν. Για την επιλογή των πηγών που παραθέτουμε, στηριχθήκαμε στις προτάσεις των συνεργατών μας, επιχειρώντας να δημιουργήσουμε μια ισορροπημένη – γεωγραφικά και θεματικά – παρουσίαση. Παρ'όλα αυτά, γνωρίζουμε ότι ορισμένοι από όσους διαβάσουν ή χρησιμοποιήσουν το συγκεκριμένο Βιβλίο Εργασίας μπορεί να αισθανθούν ότι θα ήθελαν να έχουν συμπεριληφθεί και άλλα κείμενα ή εικόνες· αυτό θα σημαίνει ότι πετύχαμε έναν από τους στόχους μας: την ενθάρρυνση των δασκάλων, μαθητών και άλλων επαγγελματιών ιστορικών να διακρίνουν την ποικιλία και να δουν από μια νέα οπτική γωνία την πολυπλοκότητα της ιστορίας της Νοτιοανατολικής Ευρώπης στη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας.

Χρονολόγιο

Οθωμανοί σουλτάνοι	Πολιτικές εξελίξεις	Πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα	Εδαφικές μεταβολές	Κοινωνία και κουλτούρα	Σημαντικά γεγονότα εκτός Οθωμανικής Αυτοκρατορίας
Οσμάν Α' (1281-1324)	περ. 1300-1345: Πρώτη φάση της οθωμανικής επέκτασης στη βορειοδυτική Μικρά Ασία σε βάρος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Στη φάση αυτή, το οθωμανικό εμιράτο ανταγωνίζεται με άλλα τουρκικά εμιράτα της Μικράς Ασίας. Σταδιακή ενσωμάτωση ουλεμάδων (νομοδιδάσκαλοι) στο οθωμανικό πολιτικό σύστημα	1302: Νίκη του Οσμάν εναντίον των Βυζαντινών στη μάχη του Βαφέα			1307: Κατάρρευση του σουλτανάτου του Ρουμ των Σελτζουκιδών τα τουρκικά εμιράτα της Μικράς Ασίας γίνονται υποτελή στο μογγολικό κράτος (αυτοκρατορία των Ιλχανιδών) στην Περσία
Ορχάν (1324-1362)			1326: Κατάληψη της Προύσας. Ακολουθούν η κατάληψη της Νίκαιας (1331) και της Νικομήδειας (1337)	Μετασηματισμός των βυζαντινών πόλεων σε οθωμανικές (κυρίως μουσουλμανικές). Η διαδικασία αυτή επεκτείνεται σταδιακά στη Μικρά Ασία και τα Βαλκάνια κατά τον 14ο-15ο αιώνα	1335: Διάλυση της αυτοκρατορίας των Ιλχανιδών το οθωμανικό εμιράτο (ηγεμονία) ανεξαρτητοποιείται
				1339: Το Τζαμί Ορχανιγέ στην Προύσα. Το πρώτο οικοδόμημα στο τυπικό σχήμα T που χαρακτηρίζει τα πρώιμα οθωμανικά τζαμιά	1337-1453: Ο Εκατονταετής Πόλεμος μεταξύ Γαλλίας και Αγγλίας
			1345: Πρώτη στρατιωτική εμπλοκή των Οθωμανών στην Ευρώπη, οι οποίοι βοηθούν ως μισθοφόροι τον μελλοντικό βυζαντινό αυτοκράτορα Ιωάννη Δ' Κατακουζηνό (1347-1354)	1345: Κατάληψη του εμιράτου του Καρασί το οποίο απλώνεται ως τις ανατολικές ακτές των Δαρδανελίων	1341-1354: Εμφύλιος πόλεμος στο Βυζάντιο
				1346-1347: Ο Μαύρος Θάνατος φτάνει στη Νοτιοανατολική Ευρώπη και προσβάλλει πολλές περιοχές	1345-1353: Επιδημία πανώλης (Μαύρος Θάνατος) σε Ασία, Ευρώπη και Βόρεια Αφρική

Οθωμανοί σουλτάνοι	Πολιτικές εξελίξεις	Πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα	Εδαφικές μεταβολές	Κοινωνία και κουλτούρα	Σημαντικά γεγονότα εκτός Οθωμανικής Αυτοκρατορίας
	1354-1402: Επέκταση των Οθωμανών στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Στη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι αρχηγοί των Τούρκων πολεμιστών των συνόρων ενεργούσαν συχνά για λογαριασμό τους και σταδιακά μόνο ενσωματώθηκαν στο οθωμανικό πολιτικό σύστημα. Οι Οθωμανοί συνδύασαν διάφορους πολιτικούς μηχανισμούς για την επέκτασή τους: συμφωνίες με τα υπάρχοντα κράτη της Νοτιοανατολικής Ευρώπης (τα οποία αποδέχονταν ως υποτελή), συμμαχίες μέσω γαμήλιων πρακτικών, άμεσες προσαρτήσεις και διανομή φέουδων (τιμαριών) στους πολεμιστές τους, εποικισμούς με Τούρκους από τη Μικρά Ασία, κ.λ.π.		1354: Κατάκτηση της Καλλίπολης		1355: Θάνατος του Στεφάν Ντουσάν (1331-1355). Παρακμή της Σερβίας
Μουράτ Α' (1362-1389)			1361-1369: Κατάκτηση της Θράκης συμπεριλαμβανομένης και της Αδριανούπολης		
Βαγιαζήτ Α' (1389-1402)	Στη δεκαετία του 1390, ο Βαγιαζήτ πιέζει προς την κατεύθυνση της ενοποίησης της αυτοκρατορίας προκαλώντας αυξανόμενη δυσφορία στους Τούρκους κατοίκους της Μικράς Ασίας κ.λ.π.	1371: Νίκη των Οθωμανών εναντίον των Σέρβων στο Τσιρμέν (Ορμένιο) κοντά στον ποταμό Έβρο	1370-1390: Κατάκτηση της Μακεδονίας και περιόχων της Ελλάδας και της Αλβανίας	1378-1391: Γεζίλ Τζαμί, Σμύρνη	1370-1405: Κυριαρχία του Τιμούρ Λενκ (Ταμερλάνου)
		1389: Πρώτη μάχη στο Κόσσοβο. Οι Οθωμανοί νικούν ένα συνασπισμένο βαλκανικό στρατό με αρχηγό το Σέρβο ηγεμόνα Λάζαρο. Η Σερβία γίνεται φόρου υποτελής του οθωμανικού κράτους	1390-1391: Πρώτη οθωμανική προσάρτηση των τουρκικών εμιράτων της νοτιο-δυτικής Μικράς Ασίας (Σαρουχάν, Αϊδίνι, Μεντεσέ, κ.λ.π.)		1385: Ένωση Πολωνίας-Λιθουανίας
		1396: Μάχη της Νικόπολης. Ο Βαγιαζήτ Α' νικά ένα σταυροφορικό στρατό με αρχηγό τον Σιγισμόνδο του Λουξεμβούργου, βασιλιά της Ουγγαρίας	1396: Ολοκληρώνεται η ενσωμάτωση της Βουλγαρίας στις οθωμανικές κτήσεις με την προσάρτηση του Βιδινίου	1397-1398: Ο Βαγιαζήτ Α' ολοκληρώνει την κατάκτηση του μεγαλύτερου μέρους της Μικράς Ασίας	
1402-1413 Εμφύλιος πόλεμος μεταξύ των γιων του Βαγιαζήτ Α'		1402: Μάχη της Άγκυρας. Ο Βαγιαζήτ Α' ηττάται και αιχμαλωτίζεται από τον Τιμούρ Λενκ (Ταμερλάνο)	1402: Ο Τιμούρ (Ταμερλάνος) ανασυσταίνει αρκετά τουρκικά εμιράτα στη Μικρά Ασία	1403-1414: Εσκή Τζαμί, Αδριανούπολη	
Μωάμεθ Α' (1413-1421)	Μεθοδική ανάκαμψη και ανασύσταση του οθωμανικού κράτους. Ξαναρχίζουν, αλλά πιο συνετά, οι επεκτάσεις στα Βαλκάνια και τη δυτική Μικρά Ασία	1419-1420: Οθωμανικές εκστρατείες στο Κάτω Δούναβη. Η Βλαχία γίνεται φόρου υποτελής των Οθωμανών	1419-1420: Κατάκτηση της Δοβρουτσάς, του Γκιουργκιού και του Τούρνου	1416: Εξέγερση του σείχη Μπεντρεντίν. Ήττα του από τον Μωάμεθ Α'	

Οθωμανοί σουλτάνοι	Πολιτικές εξελίξεις	Πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα	Εδαφικές μεταβολές	Κοινωνία και κουλτούρα	Σημαντικά γεγονότα εκτός Οθωμανικής Αυτοκρατορίας
Μουράτ Β' (1421-1451, με μια διακοπή 1444-1446)			1425-1428: τελική προ-σάρτηση της νοτιοδυτικής Μικράς Ασίας (εμιράτων Αϊδινίου, Μεντεσέ, Τεκέ, Γκερμιγιάν κ.ά.)	1421-1437: Το σύμπλεγμα Μουραντιγέ στην Προύσα, διακοσμημένο από κεραμείς από την Ταυρίδα	
			1430: Τελική οθωμανική κατάκτηση της Θεσσαλονίκης		
Με την επιρροή των Ούγγρων που χρησιμοποιούν τα νέα όπλα, οι Οθωμανοί αρχίζουν μία σταδιακή υιοθέτηση των πυροβόλων όπλων		1443: Ουγγρική εκστρατεία στα Βαλκάνια: επιτυχημένη εξέγερση των Αλβανών με ηγέτη τον Σκεντέρμπεη (Γεώργιο Καστριώτη)	1443: Οι Οθωμανοί αποχωρούν από τη Σερβία και την Αλβανία		1439: Στη Σύνοδο της Φλωρεντίας, ο βυζαντινός αυτοκράτορας Ιωάννης Η' συμφωνεί για την Ένωση της Ορθόδοξης Εκκλησίας με την Καθολική ως αντάλλαγμα για μια σταυροφορία των δυτικών εναντίον των Οθωμανών
		1444: Νέα ουγγρική εκστρατεία στα Βαλκάνια: ήττα του ουγγρικού στρατού στη Βάρνα			
		1448: Δεύτερη μάχη στο Κόσσοβο: νίκη των Οθωμανών εναντίον του ουγγρικού στρατού και του αρχηγού του Ιωάννη Ουνιάδη			
Μωάμεθ Β' (1444-1446, 1451-1481)	Πλήρης οργάνωση του οθωμανικού κράτους σε αυτοκρατορία (η «κλασική εποχή»): εγκαθίδρυση της δομής των ανακτόρων και μιας σαφούς ιεραρχικής κοινω-		1453: Κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης	Η Κωνσταντινούπολη μετασηματίζεται σε οθωμανική πρωτεύουσα με το όνομα Ιστανμπούλ· η Αγία Σοφία μετατρέπεται σε τζαμί· κατασκευάζονται τα ανάκτορα του Τοπκαπί	1453: Τέλος του Εκατονταετούς Πολέμου με νίκη των Γάλλων

Οθωμανοί σουλτάνοι	Πολιτικές εξελίξεις	Πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα	Εδαφικές μεταβολές	Κοινωνία και κουλτούρα	Σημαντικά γεγονότα εκτός Οθωμανικής Αυτοκρατορίας	
	νικής τάξης μερικός περιορισμός και αποδυνάμωση της παλαιάς ιδρυτικής αριστοκρατίας με τη βοήθεια των καπικούληδων (<i>kapıcılu</i> : δούλος του σουλτάνου, εξισλαμισμένος)· καταχώρηση του μεγαλύτερου μέρους των εδαφών ως κρατικής περιουσίας και διανομή τους ως φέουδων (τιμάρια)· αποτελεσματική χρήση της πρώτης γενιάς των πυροβόλων όπλων (η οθωμανική αυτοκρατορία ως «αυτοκρατορία της πυρίτιδας»)	1456: Ήττα των Οθωμανών στο Βελιγράδι από τον Ιωάννη Ουνούαδη	1455-1456: Η Μολδαβία γίνεται φόρου υποτελής στους Οθωμανούς	(μέχρι το 1478), το μπεντεστάν (<i>bedestan</i> : σκεπαστή αγορά) και πολυάριθμα τζαμιά (μεταξύ αυτών και το Φατίχ Τζαμί, 1463-1470)	1455: Ο Γουτεμβέργιος τυπώνει τη Βίβλο	
			1459: Τελική προσάρτηση της Σερβίας			
			1460: Κατάκτηση του Δουκάτου των Αθηνών καθώς και του Δεσποτάτου του Μυστρά και του μεγαλύτερου μέρους του Μωριά			
			1461: Κατάκτηση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας	1454: Ο Πατριάρχης Γεννάδιος εγκαθιδρύει την Πατριαρχική Σχολή στην Κωνσταντινούπολη		
		1463-1479: Βενετοτουρκικός πόλεμος	1463: Κατάκτηση του μεγαλύτερου μέρους της Βοσνίας			1462-1505: Κυριαρχία του Ιβάν Γ' στη Μοσχοβία· ενσωμάτωση διαφόρων ρωσικών ηγεμονιών και ανεξαρτησία της Ρωσίας από τη Χρυσή Ορδή (1480)
			1468: Κατάκτηση του εμιράτου της Καραμανίας στη Μικρά Ασία			
		1473: Νίκη των Οθωμανών εναντίον του Ουζούν Χασάν στο Οτλούκμπελι· εδραίωση της οθωμανικής κυριαρχίας στην Ανατολία	1470: Κατάκτηση της Εύβοιας			
1475: Μάχη στο Βασλούι· ήττα των Οθωμανών από τον Στέφανο το Μεγάλο, ηγεμόνα της Μολδαβίας (1457-1504)	1475: Οθωμανική κατάκτηση της Κάφα (γενοβέζικης αποικίας στην Κριμαία, σημ. Φεοντόσγια)· το ταταρικό Χανάτο της Κριμαίας γίνεται υποτελές στην Οθωμανική Αυτοκρατορία	1476: Το πρώτο ελληνικό βιβλίο τυπώνεται στο Μιλάνο (Κωνσταντίνος Λάσκαρης, Επιτομή των οκτώ του λόγου μερών)	1469-1492: Κυριαρχία του Λορέντζου των Μεδίκων στη Φλωρεντία· η Αναγέννηση στο αποκορύφωμά της			
	1479: Κατάκτηση του μεγαλύτερου μέρους της Αλβανίας					
	1480: Οθωμανική κατάκτηση του Οτράντο στη νότια Ιταλία· αποχώρηση των Οθωμανών το 1481					

Οθωμανοί σουλτάνοι	Πολιτικές εξελίξεις	Πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα	Εδαφικές μεταβολές	Κοινωνία και κουλτούρα	Σημαντικά γεγονότα εκτός Οθωμανικής Αυτοκρατορίας
Βαγιαζήτ Β' (1481-1512)	Προσπάθεια καταπράυνσης των εσωτερικών εντάσεων που δημιούργησε ο «δεσποτισμός» του Μωάμεθ Β' και ταυτόχρονη διατήρηση των βασικών επιτευγμάτων του συγκεντρωτισμού		1483: Κατάκτηση της Ερζεγοβίνης		
			1484: Κατάκτηση της Κίλιας και του Μπιελγκρόντ (Άκερμαν): η Μολδαβία χάνει την πρόσβαση στη Μαύρη Θάλασσα	1492: Εξορία των Σεφαρδιτών Εβραίων από την Ισπανία: μεγάλο μέρος τους καλωσορίζεται και εγκαθίσταται στην οθωμανική αυτοκρατορία.	1489: Η Κύπρος γίνεται βενετική επικράτεια
		1499-1503: Βενετοτουρκικός πόλεμος	Κατάκτηση των βενετικών οχυρών στην ηπειρωτική Ελλάδα και Αλβανία	1493: Ιδρύεται το πρώτο εβραϊκό τυπογραφείο στην Κωνσταντινούπολη από Σεφαρδίτες Εβραίους που ήρθαν από την Ισπανία. 1493: Ιδρύεται το πρώτο ολαβικό τυπογραφείο της Νοτιοανατολικής Ευρώπης στο Τσέτινιε του Μαυροβουνίου (με βενετική επίδραση): τον 16 ^ο αιώνα, η ολαβική τυπογραφία διαδίδεται στη Βλαχία (1508), τη Βοσνία, τη Σερβία και την Τρανσυλβανία, όμως τα περισσότερα τυπογραφεία λειτουργούν για περιορισμένα χρονικά διαστήματα	1492: Ο Κολόμβος ανακαλύπτει την Αμερική 1494: Γαλλική εκστρατεία στην Ιταλία: αφετηρία των ιταλικών πολέμων 1497-1498: Ο Βάσκο Ντα Γκάμα ανακαλύπτει το θαλάσσιο δρόμο που ενώνει την Πορτογαλία με την Ινδία
	1499-1540: Κατάκτηση της Λίκας και τμημάτων της Δαλματίας	1505: Το Τζαμί του Βαγιαζήτ Β' στην Κωνσταντινούπολη	1502: Εδραίωση της δυναστείας των Σαφαβιδών στην Περσία: η Περσία γίνεται σιιτική		
Σελίμ Α' (1512-1520)	Δραστική καταστολή των εσωτερικών φιλοπερσικών συνωμοσιών στην Ανατολία και σημαντική επέκταση στη Μέση Ανατολή, γεγονός που αυξάνει σημαντικά το μουσουλμανικό στοιχείο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας	1514: Μάχη του Τσαλντιράν: μεγάλη οθωμανική νίκη εναντίον της Περσίας	1514-1515: Ενσωμάτωση της ανατολικής Μικράς Ασίας στο οθωμανικό κράτος		
		1516: Μάχη του Μαρτζ Νταμπίκ: μεγάλη οθωμανική νίκη εναντίον των Μαμελούκων	1516-1517: Κατάκτηση της Συρίας, Παλαιστίνης και Αιγύπτου: η Μέκκα και η Μεδίνα υπό την οθωμανική προστασία	1517: Οι «95 θέσεις» του Μαρτίνου Λούθηρου στη Βιτεμβέργη της Γερμανίας αρχή της Μεταρρύθμισης	

Οθωμανοί σουλτάνοι	Πολιτικές εξελίξεις	Πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα	Εδαφικές μεταβολές	Κοινωνία και κουλτούρα	Σημαντικά γεγονότα εκτός Οθωμανικής Αυτοκρατορίας
			1519: Το Αλγέρι αναγνωρίζει την οθωμανική επικυριαρχία		1519: Ο Κάρολος Ε΄ εκλέγεται αυτοκράτορας της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, ενώ από το 1516 είναι και βασιλιάς της Ισπανίας. Κατέχει σημαντικές εξουσίες τις οποίες και εδραιώνει υπό τη δυναστεία των Αψβούργων και έτσι, γίνεται σημαντικός αντίπαλος των Οθωμανών
Σουλεϊμάν Α΄ ο Μεγαλοπρεπής ή ο Νομοθέτης (1520-1566)	Η οθωμανική ισχύς φτάνει στο αποκορύφωμά της· η επέκτασή σε Ευρώπη και Ασία συνδυάζει τη στρατιωτική ισχύ με ευρείες διπλωματικές δραστηριότητες συστηματοποίηση του οθωμανικού δικαίου και της διοίκησης		1521: Κατάκτηση του Βελιγραδίου 1522: Κατάκτηση της Ρόδου		1519-1522: Πρώτος περίπλους της γης από τον Μαγγελάνο
		1526: Μάχη του Μόχατς μεγάλη οθωμανική νίκη εναντίον της Ουγγαρίας	1534-1535: Κατάκτηση του Ιράκ	1526: Ο Πίρι Ρέις (1465-1554) γράφει το <i>Βιβλίο της Θάλασσας (Kitab-i Bahriye)</i> , όπου συνοψίζει τη ναυτική τεχνογνωσία της εποχής του· το 1513 σχεδιάζει ένα λεπτομερή ναυτικό χάρτη στον οποίο περιλαμβάνει και την αμερικανική ήπειρο	1526: Ίδρυση της Μογγολικής Αυτοκρατορίας στην Ινδία.
		1529: Αφειτηρία της οθωμανο-αψβουργικής διένευξης για την Ουγγαρία· η πρώτη πολιορκία της Βιέννης από τους Οθωμανούς αποτυγχάνει			
		1538: Επιτυχημένη οθωμανική εκστρατεία στη Μολδαβία	1538: Προσάρτηση του Μπεντέρ (Τιγκίνα Μολδαβίας)	1538: Ο Σινάν (γνωστός κυρίως ως Μιμάρ Σινάν, 1490-1588) γίνεται αυτοκρατορικός αρχιτέκτονας· η οθωμανική αρχιτεκτονική στο αποκορύφωμά της	
		1541: Νέα εκστρατεία του Σουλεϊμάν στην Ουγγαρία	1541: Προσάρτηση της κεντρικής Ουγγαρίας (επαρχία Βούδας)· η Τρανσυλβανία γίνεται υποτελής ηγεμονία		1543: Ο Κοπέρνικος δημοσιεύει την πραγματεία <i>De revolutionibus orbium coelestium</i>
					1545-1563: Σύνοδος του Τριδέντου (Τρέντο)· η Αντιμεταρρύθμιση της Ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας

Οθωμανοί σουλτάνοι	Πολιτικές εξελίξεις	Πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα	Εδαφικές μεταβολές	Κοινωνία και κουλτούρα	Σημαντικά γεγονότα εκτός Οθωμανικής Αυτοκρατορίας
				Μέσα 16 ^{οο} αιώνα: Επέκταση της Μεταρρύθμισης στην Ουγγαρία και Τρανσυλβανία· οι Σάζονες της Τρανσυλβανίας υιοθετούν τον Λουθηρισμό, ενώ πολυάριθμοι Ούγγροι τον Καλβινισμό	
			1551-1552: Προσάρτηση του Βανάτου	1550-1557: Κατασκευάζεται το Σουλεϊμανιγιέ Τζαμί στην Κωνσταντινούπολη σε σχέδια Μιμάρ Σινάν	1551-1556: Προσάρτηση των ταταρικών χανάτων του Καζάν και του Αστραχάν από τους Ρώσους
		1555: Ειρήνη μεταξύ Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και Περσίας στην Αμάσεια· σταθεροποιούνται τα ανατολικά σύνορα της αυτοκρατορίας		1555: Τυπώνεται το πρώτο βιβλίο στην αλβανική γλώσσα (στην Ιταλία): Ντομ Γκιον Μπουζούκου, Το Λειτουργικό (Meshari)	1555: Η θρησκευτική ειρήνη του Άουσμπουργκ στη Γερμανική Αυτοκρατορία
				1557: Επανάσταση του Σερβικού Ορθόδοξου Πατριαρχείου του Πετς	1556: Παραίτηση του Καρόλου Ε΄· διαίρεση της αψβουργικής δυναστείας σε ισπανικό και αυστριακό κλάδο
					1562-1598: Θρησκευτικοί πόλεμοι στη Γαλλία
			1566: Οθωμανική προσάρτηση της Χίου	1567: Ίδρυση του πρώτου αρμενικού τυπογραφείου στην Κωνσταντινούπολη	1566: Έκρηξη της αντιισπανικής επανάστασης στις Κάτω Χώρες
Σελίμ Β΄ ο Μέθυσος (1566-1574)		1571: Ναυμαχία της Ναυπάκτου (Λεπάντο): ήττα του οθωμανικού στόλου από το στόλο του Ιερού Συνασπισμού	1570-1571: Κατάκτηση της Κύπρου	1569-1575: Το Σελιμιγιέ Τζαμί στην Αδριανούπολη, σε σχέδια Μιμάρ Σινάν	
Μουράτ Γ΄ (1574-1595)	Οικονομική κρίση, υποτίμηση του ακτσε και πληθωρισμός	1578-1590: Εξαντλητικός πόλεμος με την Περσία.	Κατάκτηση του Αζερμπαϊτζάν και αρκετών περσικών επαρχιών	1580: Καταστροφή του αστεροσκοπείου στην Κωνσταντινούπολη με διαταγή του σουλτάνου που υπακούει σε αντιδράσεις των θρησκευτικών ηγετών	1587-1629: Κυριαρχία του Αμπάς Α΄ στην Περσία· η εξουσία των Σαφαβιδών στο αποκορύφωμά της

Οθωμανοί σουλτάνοι	Πολιτικές εξελίξεις	Πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα	Εδαφικές μεταβολές	Κοινωνία και κουλτούρα	Σημαντικά γεγονότα εκτός Οθωμανικής Αυτοκρατορίας
Μωάμεθ Γ' (1595-1603)	Σοβαρή εσωτερική κρίση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία· οι μακροχρόνιοι πόλεμοι με τους Αψβούργους και την Περσία προκάλεσαν οικονομικές δυσχέρειες και την παρακμή της παραδοσιακής στρατιωτικής οργάνωσης, ειδικά των ταγμάτων των σπαχήδων· σταδιακή μετατόπιση της οθωμανικής αυτοκρατορίας προς την κατεύθυνση της χρήσης μισθοφόρων (λεβεντών) και της επέκτασης της ενοικίασης φόρων (<i>iltizam</i> , «ιλιτζάμ»)	1593-1606: Εξαντλητικός πόλεμος με την Ιερή Συμμαχία στον οποίο ηγείται ο αυστριακός κλάδος των Αψβούργων· εξέγερση εναντίον των Οθωμανών στις ρουμανικές ηγεμονίες (1594)		1583-1586: Το σύμπλεγμα Μουραντιγέ στη Μανίσα	1588: Ήττα της ισπανικής αρμάδας από τον αγγλικό στόλο
		1602-1612: Πόλεμος με την Περσία		1596-1609: Εξεγέρσεις των Τζελαλήδων στη Μικρά Ασία	1598: Το Διάταγμα της Νάντης εγγυάται την ανεξιθρησκία για τους γάλλους Καλβινιστές
Αχμέτ Α' (1603-1617)		1606: Συνθήκη ειρήνης με τον αυστριακό κλάδο των Αψβούργων στο Σίτβατοροκ	Οι Οθωμανοί χάνουν τις κτήσεις της περιόδου 1578-1590· πρώτες μεγάλες εδαφικές απώλειες της οθωμανικής αυτοκρατορίας	1609-1616: Το Τζαμί του Σουλτάν Αχμέτ (Μπλε Τζαμί) στην Κωνσταντινούπολη	1603: Ο θάνατος της Ελισάβετ Α' (1558-1603)· ο Ιάκωβος ΣΤ' Στιούαρτ, βασιλιάς της Σκωτίας, γίνεται βασιλιάς της Αγγλίας ενώνοντας έτσι τα δύο βασίλεια
					1613: Εγκαθίδρυση της δυναστείας των Ρομανόφ στη Ρωσία
Μουσταφά Α' (1617-1618)					
Οσμάν Β' (1618-1622)	Απόπειρες εσωτερικών μεταρρυθμίσεων ξεσηκώνουν μια εξέγερση των γενίτσαρων· ο σουλτάνος εκθρονίζεται και δολοφονείται	1620-1634: Πόλεμος με την Πολωνία-Λιθουανία για τον έλεγχο της Μολδαβίας			1618-1648: Ο Τριακονταετής Πόλεμος
Μουσταφά Α' (1622-1623)					
Μουράτ Δ' (1623-1640)	Σκληρή πολιτική για την αποκατάσταση του νόμου και της τάξης	1623-1639: Πόλεμος με την Περσία· μετά τις πρώτες ήττες από τον Αμπάς Α', οι εκστρατείες του Μουράτ Δ' και η ειρηνευτική συνθήκη του Κασρί Σιρίν (1639) αποκαθιστούν τα σύνορα των ετών 1555 και 1612		1627: Ίδρυση ελληνικού τυπογραφείου στην Κωνσταντινούπολη από τον πατριάρχη Κύριλλο Λούκαρη· οι Οθωμανοί το κλείνουν μετά την εκτέλεση του πατριάρχη (1638)	
				1635: Το κίосκι του Ερεβάν στα ανάκτορα του Τοπκαλί	

Οθωμανοί σουλτάνοι	Πολιτικές εξελίξεις	Πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα	Εδαφικές μεταβολές	Κοινωνία και κουλτούρα	Σημαντικά γεγονότα εκτός Οθωμανικής Αυτοκρατορίας
Ιμπραήμ Α΄ ο Παράφρων (1640-1648)		1645-1669: Εξανθητικός πόλεμος με τη Βενετία	Κατάκτηση της Κρήτης (ολοκληρώνεται μόλις το 1669)		1640: Αφετηρία του αγγλικού εμφύλιου πολέμου μεταξύ του βασιλιά και του κοινοβουλίου
Μωάμεθ Δ΄ (1648-1687)	Μετά από πολλά χρόνια εσωτερικών αναταραχών, οι μεγάλοι βεζήρηδες της οικογένειας των Κιοπρουλήδων κατάφεραν να ενδυναμώσουν το αξίωμα του μεγάλου βεζήρη, να αποκαταστήσουν την εσωτερική τάξη και να συνεχίσουν την εξωτερική επέκταση	1656: Ο πασάς Μεχμέτ Κιοπρουλής διορίζεται μεγάλος βεζήρης και αποκτά απόλυτη εξουσία προκειμένου να κυβερνήσει την αυτοκρατορία		1648-1657: Ο διάσημος οθωμανός γεωγράφος και ιστορικός Κατίπ Τσελεμπή (1609-1657) συγγράφει την γεωγραφική πραγματεία του	1648: Η εξέγερση των Κοζάκων στην Ουκρανία με αρχηγό τον Μπογκντάν Χμελνίτσκι κρίση στην Πολωνία-Λιθουανία
		1661: Ο πασάς Φαζίλ Αχμέτ Κιοπρουλής διαδέχεται τον πατέρα του ως μεγάλος βεζήρης (1661-1676)		1665-1666: Το μεσσιανικό κίνημα του Σαμπαταΐ Ζεβί	1655-1660: Βόρειος Πόλεμος Α΄
		1672-1676: Πόλεμος με την Πολωνία-Λιθουανία	Κατάκτηση της Ποδολίας	1667: Μεγάλος σεισμός επηρεάζει σοβαρά τη Ραγούζα	
		1683: Δεύτερη πολιορκία της Βιέννης από τους Οθωμανούς· οι Οθωμανοί ηττούνται στη Βιέννη από τον αυστριακό-πολωνικό στρατό			
		1684: Σχηματισμός της Ιερής Συμμαχίας (Αυστρία, Πολωνία-Λιθουανία, Βενετία, Παπικό Κράτος και από το 1686 Ρωσία)	1686-1687: Αυστριακά στρατεύματα κατακτούν την Ουγγαρία και την Τρανσυλβανία		

Οθωμανοί σουλτάνοι	Πολιτικές εξελίξεις	Πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα	Εδαφικές μεταβολές	Κοινωνία και κουλτούρα	Σημαντικά γεγονότα εκτός Οθωμανικής Αυτοκρατορίας
Σουλεϊμάν Β' (1687-1691)	Μεγάλες νομισματικές και δημοσιονομικές μεταρρυθμίσεις αποκαθιστούν την οθωμανική οικονομία προκειμένου να αντιμετωπίσει τις πολεμικές προκλήσεις		1688-1690: Προσωρινή κατάληψη του Βελιγραδίου και άλλων περιοχών της Σερβίας από τους Αυστριακούς	1690: Πρώτη μεγάλη σερβική μετανάστευση από τη νότια Σερβία και το Κόσσοβο στη Σλαβονία και την Ουγγαρία μετά την οθωμανική επανάκτηση του Βελιγραδίου	1688: Η Ένδοξη Επανάσταση στην Αγγλία μετατρέπει το πολίτευμα της χώρας σε κοινοβουλευτική μοναρχία 1689: Αφετηρία της προσωπικής κυριαρχίας του Πέτρου Α' του Μεγάλου (1682-1725) στη Ρωσία
Αχμέτ Β' (1691-1695)				1694: Ο ηγεμόνας Κωνσταντίν Μπραγκοβέβου ιδρύει την Ελληνική Ηγεμονική Ακαδημία στο Βουκουρέστι· το 18 ^ο αιώνα ένα παρόμοιο ίδρυμα είχε συγκροτηθεί στο Ιάσιο της Μολδαβίας	
Μουσταφά Β' (1695-1703)	1695: Αναδιοργάνωση του συστήματος ενοικίας φόρων με την εισαγωγή ισόβιων έγγειων φόρων (γνωστών ως <i>malikane</i> , μαλικιανέδες)· το νέο σύστημα ενισχύει την ισχύ των μουσουλμάνων προκρίτων (<i>ayan</i> , «αγιάν») και των οικογενειών τους στις επαρχίες, οι οποίοι συγκεντρώνουν έτσι μεγάλες κληρονομικές εκτάσεις γης	1697: Ήττα των Οθωμανών στη Μάχη της Ζέντα από τους Αυστριακούς 1699: Ειρήνη του Κάρλοβιτς	Απώλεια της Ουγγαρίας (συμπεριλαμβανομένης της Σλαβονίας) και της Τρανσυλβανίας από τους Αψβούργους απώλεια του Μωριά, της Λίκας και κάποιων άλλων δαλματικών εδαφών από τη Βενετία· της Ποδολίας από την Πολωνία και του Αζόφ από τη Ρωσία	Περ. 1700: Ο Ντιμίτρι Καντεμίρ (1673-1723), συνθέτης ο ίδιος, συγγράφει μία πραγματεία περί της οθωμανικής μουσικής στην οποία ενσωματώνει μία σημαντική συλλογή από 353 οργανικά κομμάτια	1700-1721: Μεγάλος Βόρειος Πόλεμος σημαντική νίκη της Ρωσίας εναντίον της Σουηδίας στην Πολτάβα (1709) 1701-1714: Ο ισπανικός Πόλεμος της Διαδοχής
Αχμέτ Γ' (1703-1730)	Η λεγόμενη «εποχή των τουλιπών» χαρακτηρίζεται από πολιτισμική αναγέννηση και απόπειρες εσωτερικών μεταρρυθμίσεων και ανοιγμάτων	1710-1711: Πόλεμος με τη Ρωσία 1715-1718: Πόλεμος με τη Βενετία και την Αυστρία· η ήττα των Οθωμανών επισφραγίζεται από την ειρηνευτική Συνθήκη του Πασάροβιτς	Επανάκτηση του Αζόφ 1715: Κατάκτηση του Μωριά από τους Βενετούς		

Οθωμανοί σουλτάνοι	Πολιτικές εξελίξεις	Πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα	Εδαφικές μεταβολές	Κοινωνία και κουλτούρα	Σημαντικά γεγονότα εκτός Οθωμανικής Αυτοκρατορίας	
	προς τη Δύση, τις οποίες προωθεί ο μεγάλος βεζήρης Ιμπραήμ Πασά Νεβσεχίρλί (1718-1730)· η εποχή κλείνει με μία εξέγερση των γενίτσαρων που οδηγεί στην παραίτηση του βεζήρη και του σουλτάνου		1716-1718: Το Βανάτο, η βόρεια Σερβία και η Ολτένια (δυτική Βλαχία) παραδίδονται στους Αυστριακούς	1720: Βεχμπί, Βιβλίο των εορτών· εξιστόρηση των εορταστικών εκδηλώσεων που έλαβαν χώρα κατά την τελετή περιτομής των γιων του σουλτάνου. Το έγραψε ο ποιητής Βεχμπί και το εικονογράφησε με 137 μικρογραφίες ο ζωγράφος Λεβνί		
			1722-1725: Η κατάκτηση της Γεωργίας, του Αζερμπαϊτζάν και του Σιρβάν ακολουθεί το χάος στην Περσία	1727: Ιδρύεται το πρώτο οθωμανικό τυπογραφείο στην Κωνσταντινούπολη από τον Ιμπραήμ Μουτεφερρικά, το οποίο όμως κλείνει με το θάνατό του, το 1745		1722: Αφγανική εισβολή στην Περσία· κατάρρευση της κυριαρχίας των Σαφαβιδών
			1730: Απώλεια του Αζερμπαϊτζάν και του Σιρβάν από τον Ναντέρ Σαχ	1728: Η Κρήνη του Αχμέτ Γ' έξω από τα ανάκτορα του Τοπκαπί		1726-1730: Αποκατάσταση της περσικής κυριαρχίας από τον Ναντέρ Σαχ (σάχης 1736-1747)
Μαχμούτ Α' (1730-1754)	Πολιτική συντετών μεταρρυθμίσεων στο οθωμανικό πυροβολικό (δράση του γάλλου ειδικού Κόμη ντε Μπονεβάλ) και στον τομέα της αστικής ανάπτυξης (οικοδόμηση περισσότερων από 60 δημόσιων κρημών στην Κωνσταντινούπολη)	1730-1736: Πόλεμος με την Περσία	Απώλεια της Γεωργίας	Δεύτερη σερβική μετανάστευση στο Βανάτο και την Ουγγαρία	1733-1738: Πόλεμος της Διαδοχής στην Πολωνία	
		1736-1739: Πόλεμος με τη Ρωσία και την Αυστρία· λήγει με την ειρηνευτική Συνθήκη του Βελιγραδίου	Η Ολτένια επανέρχεται στη Βλαχία και η βόρεια Σερβία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία· η Ρωσία ανακτά το Αζόφ		1740-1786: Διακυβέρνηση του Φρειδερίκου Β' στην Πρωσία	
		1743-1746: Πόλεμος με την Περσία			1740-1748: Πόλεμος της Διαδοχής στην Αυστρία	
				1746: Ο ηγεμόνας Κωνσταντίνος Μαυροκορδάτος καταργεί τη δουλοπαροικία στη Βλαχία· το 1749 επιχειρεί μία παρόμοια μεταρρύθμιση στη Μολδαβία	1748: Μοντεσκιέ, <i>Το πνεύμα των νόμων</i>	
					1751-1780: Εκδίδεται στο Παρίσι η <i>Εγκυκλοπαίδεια</i> σε 35 τόμους· μέγιστο επίτευγμα του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού	
Οσμάν Γ' (1754-1757)					1756-1763: Ο Επταετής Πόλεμος μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών	

Οθωμανοί σουλτάνοι	Πολιτικές εξελίξεις	Πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα	Εδαφικές μεταβολές	Κοινωνία και κουλτούρα	Σημαντικά γεγονότα εκτός Οθωμανικής Αυτοκρατορίας
Μουσταφά Γ' (1757-1774)	Μετά από μια μακρόχρονη ειρηνική περίοδο και πολλές προσπάθειες να κρατηθεί σε απόσταση από τις ευρωπαϊκές έριδες, η οθωμανική αυτοκρατορία κατεβαίνει σε πόλεμο με τη Ρωσία· ο πόλεμος αναδεικνύει τη συσσωρευμένη αδυναμία της αυτοκρατορίας και εγκαινιάζει μία παρατεταμένη περίοδο παρακμής· αυξανόμενη εξουσία αποκτούν οι μουσουλμάνοι πρόκριτοι (<i>ayan</i> , «αγιάν»), ενώ σταδιακά αποδυναμώνεται η ισχύς της κεντρικής διακυβέρνησης στις περισσότερες οθωμανικές επαρχίες	1768-1774: Ρωσοτουρκικός Πόλεμος· ο ρωσικός στρατός καταλαμβάνει την Κριμαία, την Μολδαβία και τη Βλαχία· ο ρωσικός στόλος νικά τους Οθωμανούς στο Αιγαίο υποδουλίζοντας έτσι εξεγέρσεις στην Ελλάδα και το Λεβάντε		1766-1767: Οι οθωμανικές αρχές παύουν την βουλγαρική Αρχιεπισκοπή της Οχρίδας και το σερβικό Πατριαρχείο του Πετς· ο Έλληνας Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ασκεί εξουσία σε όλους τους ορθόδοξους οθωμανούς υπηκόους της Ευρώπης	1762-1796: Διακυβέρνηση της Αικατερίνης Β' της Μεγάλης στη Ρωσία 1772: Πρώτη διαίρεση της Πολωνίας
		1774: Ειρήνη του Κιουτσούκ-Καϊναρτή· η Ρωσία ενισχύει τις θέσεις της στις βόρειες ακτές της Μαύρης Θάλασσας και προβάλλεται ως προστάτης των ορθόδοξων υπηκόων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας	1774: Η Κριμαία σταματά να είναι υποτελής στους Οθωμανούς		
Αμπντούλ Χαμίτ Α' (1774-1789)	Απόπειρες αποκατάστασης της στρατιωτικής εξουσίας με τη βοήθεια δυτικών (κυρίως Γάλλων) ειδικών· ωστόσο, ο πόλεμος των ετών 1787-1892 αποδεικνύει την αποτυχία των προσπαθειών		1775: Οι Οθωμανοί παραχωρούν τη Μπουκοβίνα (βορειοδυτική Μολδαβία) στην Αυστρία	1784: Ανοίγει ξανά το τουρκικό οθωμανικό τυπογραφείο στην Κωνσταντινούπολη	1775-1783: Αμερικανικός Πόλεμος της Ανεξαρτησίας
			1783: Η Ρωσία προσαρτά την Κριμαία		1780-1790: Διακυβέρνηση του Ιωσήφ Β' στην Αυστρία
Σελίμ Γ' (1789-1807)	Απόπειρες στρατιωτικών, δημοσιονομικών, διοικητικών και πολιτικών μεταρρυθμίσεων (η «νέα τάξη» – <i>nizam-i cedid</i> , «νιζαμ-ί τσεντίτ») τελικά αποτυγχάνουν λόγω εσωτερικών αναταραχών και της αντίδρασης του συντηρητικού σώματος των γενίτσαρων· απόγειο της εξουσίας των μουσουλμάνων προκρίτων στις επαρχίες	1787-1792: Πόλεμος με την Ρωσία και την Αυστρία· σημαντικές οθωμανικές ήττες· η γαλλική επανάσταση και το πολωνικό ζήτημα διασώζουν την οθωμανική αυτοκρατορία από μεγάλες εδαφικές απώλειες	1788-1792: Η Ρωσία προσαρτά το Οτσακόφ		1787: Σύνταγμα των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής 1789: Έναρξη της Γαλλικής Επανάστασης
		1798-1799: Γαλλική εκστρατεία σε Αίγυπτο και Συρία			1793, 1795: Δεύτερη και Τρίτη (τελική) διαίρεση της Πολωνίας

Κεφάλαιο Α: Η οθωμανική επέκταση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη

Η οθωμανική επέκταση ξεκίνησε περίπου το 1300 μ.Χ. από τη βορειοδυτική Μικρά Ασία και συνεχίστηκε μέχρι τον ύστερο 17^ο αιώνα, με τελευταία σημαντική κατάκτηση, το 1672, την Ποδολία, επαρχία της Πολωνίας - Λιθουανίας την εποχή εκείνη και τμήμα της Ουκρανίας σήμερα. Μέσα σε ένα διάστημα τριών αιώνων, η επέκταση μετέβαλε ένα μικρό βασίλειο ημινομάδων ποιμένων σε μία γραφειοκρατική αυτοκρατορία διεθνούς εμβέλειας.

Το μεγαλύτερο μέρος της Νοτιοανατολικής Ευρώπης κατακτήθηκε κατά τον 14^ο-15^ο αιώνα, ορισμένες περιοχές ωστόσο, είτε κατακτήθηκαν αργότερα (όπως η Σλαβονία, το Βανάτο, η Κύπρος, η Κρήτη) είτε έμειναν εκτός οθωμανικής κυριαρχίας (όπως η Κέρκυρα, η Δαλματία, η Κροατία, η Σλοβενία). Για τους λαούς των περιοχών αυτών, η οθωμανική κατάκτηση αποτελούσε ένα σημαντικό γεγονός: διαμόρφωσε τις ζωές τους σε βραχυπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο επίπεδο. Οι ιστορικοί εξέφρασαν ποικίλες και συχνά αντικρουόμενες απόψεις αναφορικά με αυτήν τη διαδικασία. Οι περισσότεροι την αφηγήθηκαν ορμώμενοι από μία εθνοκεντρική οπτική, παρόλο που οι λαοί των ύστερων μεσαιωνικών χρόνων σπάνια αντιλαμβάνονταν τον κόσμο γύρω τους με εθνολογικά κριτήρια. Αυτοί οι ιστορικοί παρουσίασαν τη διαδικασία της επέκτασης ως μία αλληλουχία ηρωικών στρατιωτικών επιτευγμάτων, με τους ιδιαίτερους λαούς τους να μάχονται γενναία ενάντια σε ισχυρούς εχθρούς. Η οθωμανική κατάκτηση ήταν γι' αυτούς, είτε μια καταστροφή για τους λαούς τους και / ή τον ευρωπαϊκό πολιτισμό είτε αντίθετα, η εγκαθίδρυση μιας ευεργετικής οθωμανικής ειρήνης. Για άλλους ιστορικούς, η αληθινή φύση της κατακτητικής διαδικασίας ήταν πιο σύνθετη: εθνοτικά, θρησκευτικά και ηθικά όρια συχνά συγχέονταν· μεγάλες εκστρατείες συνδυάζονταν με ελάσσοнос σημασίας συρράξεις. Σε τοπικό επίπεδο, τα κίνητρα και οι αντιλήψεις των ανθρώπων δεν μπορούσαν να ενταχθούν σε σαφώς οριοθετημένα πλαίσια όπως αυτά που αντιλαμβάνονταν οι σύγχρονοι ιστορικοί. Η εξασφάλιση της συνεργασίας αποδεικνυόταν συχνά εξίσου σημαντική με τη δράση στα πεδία μαχών. Ο ηρωισμός και η αφοσίωση σε διάφορα ιδεώδη αποτελούσαν μέρος της εικόνας της εποχής· το ίδιο και η βία, η οδύνη και η προδοσία.

Το πρώτο κεφάλαιο του παρόντος βιβλίου δε στοχεύει στην λεπτομερή τεκμηρίωση της διαδικασίας της οθωμανικής κατάκτησης και της αντίστασης των διάφορων λαών σε αυτήν. Παρέχει μόνο έναν περιορισμένο αριθμό πηγών, προκειμένου να επιτρέψει στους μαθητές να αντιληφθούν την πολυπλοκότητα της διαδικασίας και τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι της εποχής έζησαν και αντιλήφθηκαν τα γεγονότα.

I. Τα πρώτα στάδια του οθωμανικού κράτους στην Ανατολία

A-1. Οι γάμοι του Ορχάν με την κόρη του τεκβούρ¹ του Γιαρ Χισάρ

Μέρος 13

Το μέρος αυτό αφηγείται την ιστορία μιας νεαρής νύμφης που κλέφανε και που ήταν η κόρη του τεκβούρ του Γιαρ Χισάρ· σε ποιον την έδωσαν και τι απέγινε.

Ο Οσμάν Γαζής² την έδωσε στο γιο του Ορχάν Γαζή³, το κορίτσι που ονομαζόταν Υλυφέρ Χατούν. Και ο Ορχάν είχε ήδη γίνει ένας γενναίος, νέος άνδρας. [...] Και όταν κατάκτησαν αυτά τα τέσσερα κάστρα [Μπιλετζίκ, Γιαρ Χισάρ, Ινεγκιέλ, Άγιος Νικόλας], έφεραν την ειρήνη και τη δικαιοσύνη στην περιοχή. Και όλοι [οι κάτοικοι των χωριών] επέστρεψαν και εγκαταστά-

1 Τεκβούρ ή τεκφούρ ονομαζόταν ο χριστιανός ηγέτης κρατιδίου της Μικράς Ασίας, η επικράτεια του οποίου είχε ενσωματωθεί στις οθωμανικές κτήσεις.

2 Οσμάν Α΄: ιδρυτής του οθωμανικού κράτους· κυβέρνησε από το 1281 έως το 1324.

3 Ορχάν: Οθωμανός ηγέτης (1324-1362).

θηκαν, όπου ανήκαν. Άρχισαν να περνούν καλύτερα από ό,τι περνούσαν με τους απίστους. Γιατί όταν μάθαιναν πόσο καλά περνούσαν τώρα αυτοί οι άπιστοι, άρχισαν να καταφθάνουν ακόμα και άνθρωποι από άλλες περιοχές. Λοιπόν, ο Οσμάν Γαζής ήθελε να κάνει ένα γάμο για να δώσει την Υλνυφέρ Χατούν γυναίκα στο γιο του Ορχάν Γαζή. Έτσι κι έκανε. Η Υλνυφέρ Χατούν ήταν εκείνη η γυναίκα που έχει τον *τεκκέ* (οίκημα των δερβίσηδων) δεξιά από το κάστρο της Μπούρσας (Προύσα), κοντά στην πύλη της Καπλούτζα (θερμές πηγές). Κι ήταν αυτή που έχτισε τη γέφυρα πάνω από το ρυάκι Υλνυφέρ. Κι αυτή η γέφυρα είναι που έδωσε το όνομα στο ρυάκι. Και ο Μουράτ Χαν Γαζής⁴ και ο Σουλεϊμάν πασάς⁵ είναι γιοι της. Και οι δυο πατέρες τους έχουν τον Ορχάν Γαζή. Όταν η γυναίκα χάθηκε, την έθαψαν κοντά στον Ορχάν Γαζή μέσα στο κάστρο της Μπούρσας.

Aşıkpaşa-zâde, σ. 102.

Το χρονικό του Ασίκπασαζαντε είναι ένα από τα πρώτα χρονικά της οθωμανικής δυναστείας, γραμμένο ωστόσο τον 15^ο αιώνα, δηλαδή έναν αιώνα περίπου, μετά τα γεγονότα τα οποία εξιστορεί.

Γιατί ο Ορχάν Γαζής παντρεύτηκε την κόρη του *τεκβούρ*; Γιατί ο πατέρας του πήρε την απόφαση για τον γάμο; Φανταστείτε τον εαυτό σας στη θέση του Ορχάν.

Σύμφωνα με τον Ασίκπασαζαντε, ποιες ήταν οι πιο σημαντικές ιδιότητες που έπρεπε να χαρακτηρίζουν μία Οθωμανή των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων;

A-2. Η κατάληψη του Καρατζά Χισάρ και η πρώτη ανάγνωση του *χουτμπέ* στο όνομα του Οσμάν Γαζή

Μέρος 14

Το μέρος αυτό αφηγείται πώς ο Οσμάν Γαζής έκανε να γίνεται η προσευχή της Παρασκευής στο όνομά του και πώς κατάφερε να το επιβάλλει στην πόλη.

Όταν κατέλαβε το Καρατζά Χισάρ, [πολλά από] τα σπίτια της πόλης ερήμωσαν. Και πολλοί άνθρωποι έρχονταν από την επαρχία Γκερμιγιάν και άλλες επαρχίες. Ζητούσαν από τον Οσμάν Γαζή να τους βρει κατοικίες. Έτσι, ο Οσμάν Γαζής τους έδινε κατοικίες. Και δεν άργησε η πόλη να ανθήσει. Και μετέτρεψαν τις πολυάριθμες εκκλησίες της σε τζαμιά. Κι ύστερα έστησαν μια αγορά. Κι οι άνθρωποι αυτοί [*καβίμ* (*kavim*), σημαίνει επίσης φυλή] συμφώνησαν να τηρούν την προσευχή της Παρασκευής κι ακόμα να ζητήσουν έναν *καδή* [*kadi*: μουσουλμάνος ιεροδικαστής]. Υπήρχε εκεί ένας άγιος άνθρωπος με το όνομα Ντουρσούν Φακί. Κι ήταν αυτός που έκανε τον *ιμάμη* [*imam*] για τη φυλή. Και σε αυτόν είπαν τι είχαν στο μυαλό τους. Τότε αυτός βγήκε μπροστά. Είπε στον πεθερό του Οσμάν Γαζή, Εντέ Μπα. Πριν όμως τελειώσει, εμφανίστηκε ο Οσμάν Γαζής. Ρώτησε. Κατάλαβε τι ήθελαν. Ο Οσμάν Γαζής μίλησε: «Οτιδήποτε υπάρχει, που πρέπει να γίνει, να το κάνετε» είπε. Ο Ντουρσούν Φακί μίλησε: «Ω! χάνε μου! Χρειαζόμαστε την άδεια του σουλτάνου⁶» είπε. Ο Οσμάν Γαζής μίλησε: «Με το σπαθί μου κατέλαβα αυτήν την πόλη. Και τι έκανε ο σουλτάνος για να του ζητήσω την άδεια; Ο ίδιος Αλλάχ που του παραχώρησε το σουλτανάτο του, μου παραχώρησε τον Γαζά μου [*gaza*: ιερός πόλεμος] και το χανάτο μου» είπε. «Και αν μου πει ότι έρχεται από τον Οίκο των Σελτζούκων [*Αλ-ί Σαλτζουκβάν* (*Al-i Saljukvan*)], θα του πω ότι εγώ είμαι ο γιος του Γκιок Αλπ. Και εάν ισχυριστεί ότι έφτασε σε αυτά τα εδάφη πριν από μας, ήταν ο παππούς μου ο Σουλεϊμανσάχ που έφτασε πριν από αυτόν» είπε. Και με αυτά τα λόγια οι άνθρωποι αυτοί [ή: η φυλή] πείστηκαν. Έδωσε τον τίτλο του *καδή* και το δικαίωμα να κηρύσσει στον Ντουρσούν Φακί. Ο *χουτμπές* [*hutbe*] της Παρασκευής διαβάστηκε για πρώτη φορά στο Καρατζά Χισάρ. Εκεί έκαναν τις προσευχές του *μπαϊράμ* [*bayram*] τους.

Aşıkpaşa-zâde, σ. 102-103.

4 Μουράτ Α': Οθωμανός σουλτάνος (1362-1389).

5 Σουλεϊμάν Πασά: ο μεγαλύτερος γιος του Ορχάν' ήταν επικεφαλής των Οθωμανών στις πρώτες τους επιδρομές στη Βαλκανική χερσόνησο και κατέκτησε την Καλλίπολη (1354): πέθανε το 1357.

6 Την άδεια του σελτζούκου σουλτάνου της Κόνια (Ικόνιον) που ήταν επισήμως ο ανώτατος ηγέτης των ακριτών στρατιωτικών ηγετών, όπως ο Οσμάν.

Στην πολιτική παράδοση του Ισλάμ, η ανάγνωση του *χουτμπέ* της Παρασκευής στο όνομα του ηγέτη αποτελεί προνόμιο του κυρίαρχου, του ανεξάρτητου ηγέτη. Το χρονικό του 15^{ου} αιώνα διαστρεβλώνει την ιστορική πραγματικότητα του πρώιμου 14^{ου} αιώνα: στην πραγματικότητα η κυριαρχία του σουλτάνου των Σελτζούκων έληξε το 1307 από τους Μογγόλους, προτού επιχειρήσει ο Οσμάν να κατοχυρώσει την κυριαρχία του. Επιπλέον, μετά το 1307 ο Οσμάν και αργότερα ο γιος του Ορχάν απέδιδε φόρο υποτέλειας στη

μογγολική αυτοκρατορία των Ιλχανιδών στην Περσία μέχρι το θάνατό του στα τέλη της δεκαετίας του 1330.

Ποιες ήταν οι στρατηγικές που χρησιμοποίησε ο Οσμάν προκειμένου να επεκτείνει το εύρος της εξουσίας του; Τι πληροφορίες μας παρέχουν τα δύο κείμενα αναφορικά με τις εθνικές και θρησκευτικές δομές της βορειοδυτικής Ανατολίας στις απαρχές της οθωμανικής κατάκτησης;

II. Η οθωμανική κατάκτηση της Βαλκανικής χερσονήσου

A-3. Οι αντιθέσεις μεταξύ των χριστιανικών κρατών των Βαλκανίων και η σημασία τους για τη διευκόλυνση της οθωμανικής επέκτασης

Μόνο ο Αμοράτ⁷ επιβίωσε που ήταν νέος και απείθαρχος και αντιστάθηκε πεισματικά στους Βουλγάρους. Ήθελε από τους Έλληνες να τον αφήσουν να περάσει από τα εδάφη τους, όμως τον σταμάτησαν πολυάριθμα πλοία και βάρκες τα οποία ο Καντακουζηνός⁸ κρατούσε και συντηρούσε πολύ καλά, προκειμένου να ελέγχει το πέρασμα της Καλλίπολης. Ο Αμοράτ, όπως είπαμε, αναγκάστηκε να διασχίσει τη θάλασσα. Και όταν ο Καντακουζηνός είδε ότι δεν μπορούσε να θρέψει τους στρατιώτες στα πλοία, γιατί υπήρχε λίγο ψωμί και χοιρινό και το ίδιο το ταμείο άδειαζε με την κάθε νέα μέρα που περνούσε, έτσι ώστε τα δουκάτα και το ασήμι δεν έφταναν, συλλογίστηκε την κατάσταση και έστειλε απεσταλμένους στο Τίρνοβο, στο βούλγαρο τσάρο Αλέξανδρο⁹ ζητώντας τη συνδρομή του για να θρέψει τους στρατιώτες του, ώστε να μπορούν να φυλούν το πέρασμα. Ωστόσο, όταν τα άκουσαν αυτά, οι Βούλγαροι χλεύασαν και περιέπαιξαν τους Έλληνες και όχι μόνο τους πρόσβαλαν, αλλά αποκάλεσαν και τις γυναίκες και τις μανάδες τους με υβριστικές λέξεις και μετά τους έστειλαν πίσω, χωρίς να τους δώσουν τίποτα. Όταν τα έμαθε αυτά ο Καντακουζηνός έπεσε σε βαθιά θλίψη και δεν ήξερε τι να κάνει. Έπειτα

ο Καντακουζηνός έστειλε απεσταλμένους και στους βουλγάρους τσάρους και στους σέρβους ηγεμόνες με το μήνυμα: «Δεν θέλετε να μας βοηθήσετε, μα θα το μετανιώσετε». Όμως αυτοί δεν συνερίστηκαν τα λόγια του και απάντησαν έτσι: «Όταν οι Τούρκοι φτάσουν σε μας, θα υπερασπιστούμε τους εαυτούς μας μόνοι μας». Έπειτα ο Καντακουζηνός έκανε μια συμφωνία με τον Αμοράτ, έδωσαν όρκο και αντάλλαξαν επιστολές που σώζονται ακόμα στις μέρες μας, ότι οι Τούρκοι δεν θα πειράξουν ποτέ τους Έλληνες ούτε στη Ρωμανία¹⁰ ούτε στη Μακεδονία. Οι Τούρκοι ορκίστηκαν να κρατήσουν την υπόσχεσή τους και τότε ο Καντακουζηνός άφησε τους Τούρκους να περάσουν από την Καλλίπολη.

Georgieva, Kitanov, σ. 4-6.

Ο ανώνυμος συγγραφέας του βουλγαρικού Χρονικού του 16^{ου} αιώνα έχει μόνο μια αόριστη και εσφαλμένη αντίληψη για τα ιστορικά συμβάντα των μέσων του 14^{ου} αιώνα. Στην πραγματικότητα ο Ιωάννης Καντακουζηνός ζήτησε από τους Οθωμανούς και τον αρχηγό τους Σουλεϊμάν, γιο του Ορχάν και μεγαλύτερο αδελφό του Μουράτ, να τον βοηθήσουν στην εμφύλια σύρραξή του με τον αυτοκράτορα Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγο (1341-1391). Την ίδια εποχή, ο αρχηγός των Σέρβων Στέφανος Δ΄ Ντουσάν (1331-1355) είδε την βυζαντινή εμφύλια σύρραξη ως ευκαιρία για να κατακτήσει βυζαντινά εδάφη.

7 Η βουλγαρική μορφή του ονόματος του Μουράτ Α΄ (1362-1389).

8 Ιωάννης ΣΤ΄ Καντακουζηνός: βυζαντινός αυτοκράτορας, 1341-1354· όταν εξαναγκάστηκε να παραιτηθεί, έγινε μοναχός και αναδείχθηκε σε έναν από τους σημαντικότερους λογίους του ύστερου Μεσαίωνα.

9 Ιβάν Αλεξάντερ ή Ιωάννης ΣΤ΄ Αλέξανδρος (1331-1371).

10 Στους μεσαιωνικούς χρόνους ονόμαζαν έτσι την επικράτεια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

 Θεωρείτε ότι η εσφαλμένη γνώση των γεγονότων του ανώνυμου βουλγαρικού Χρονικού υπονομεύει τη γενικότερη αξιοπιστία του κειμένου; Μήπως η εσφαλμένη γνώση προκαλείται από την πρόθεση του συγγραφέα να περάσει ένα συγκεκριμένο «μήνυμα»;

A-4. Φιρμάνι του Μουράτ Α΄ που επικυρώνει το δικαίωμα του Εβρενός Μπέη να διοικεί την επικράτεια της νότιας Μακεδονίας (1386)

Η Ύψιστη Αυτοκρατορική αρχή διατάσσει τα ακόλουθα:

Στην αξιότητά Του, στο καταφύγιο της επικράτειας, τον ιδρυτή της επαρχίας, το καύχημα των ιερών κατακτητών, τον αρχηγό των πολεμιστών της πίστης και τον εξολοθρευτή των απίστων και των ειδωλολατρών, τον Γαζή Χατζή Εβρενός Μπέη – είθε η ευτυχία του να κρατήσει για πάντα – που πέρασε από την επαρχία της Ρούμελης μαζί με τον αδελφό μου και αφέντη του, Γαζή Σουλειϊμάν, και κατάκτησε τα εδάφη της. Για τις υπηρεσίες του, του αποδίδω: την πόλη της Γκιουμουρτζίνας, έπειτα την πόλη των Σερρών μέχρι τη Βίτολα (Μοναστήρι) και τη Βίγλιστα και τη Χρούπιστα οι οποίες μπορούν να θεωρηθούν ένα σαντζάκι (με πρόσοδο δέκα φορές εκατό χιλιάδες ακτσέδες¹¹), όλα αυτά τα κέρδισε με το ξίφος του.

Επίσης, σε χρήζω γενικό διοικητή σε όλα αυτά τα εδάφη και στους μαχητές της πίστης και στους στρατιώτες και σε διατάσσω: να είσαι αληθινός αφέντης. Πρόσεχε όμως, να μην σε πιάσει η ματαιοδοξία και πεις: «Ξεκίνησα και κατάκτησα αυτά τα μέρη της Ρούμελης», αλλά θα ήταν καλύτερα να γνωρίζεις ότι η γη ανήκει πρώτα στο Θεό και έπειτα στον Προφήτη του. Και μετά από διαταγή του ύψιστου Θεού και του Προφήτη και του αποδέκτη του δόθηκε σ' εσένα.

Odbrani, I, σ. 187-189.

 Ο Εβρενός είναι ένας από τους πρώτους αρχηγούς των *ακιντζήδων* [*akinci*: ιππικό σώμα ατάκτων που μάχονται για τα λάφυρα]. Το φιρμάνι του 1386 εντάσσεται στη συστηματική προσπάθεια του Μουράτ Α΄ να ενώσει τους στρατιωτικούς ηγέτες οι οποίοι συχνά στα πρώτα στάδια της οθωμανικής επέκτασης δρούσαν ανεξάρτητα από το κρατικό σύστημα.

 Με ποιους τρόπους επιχειρεί ο Μουράτ Α΄ να εξασφαλίσει την υποταγή και τη νομιμοφροσύνη του Εβρενός Μπέη;

A-5. Ο ρόλος των τοπικών / γηγενών συνεργατών στην οθωμανική επέκταση στα Βαλκάνια

Σύμφωνα με την αποδεκτή παράδοση [*ριβαγιέτ ιντερλέρ κι* (*rivayet iderler ki*)], οι περιοχές που κατείχε ο Σοσμανόζ¹², γιος του Αλεξέντερου, βρίσκονταν από τη μεριά του Εντιρνέ [Αδριανούπολη] στον ποταμό Δούναβη. Πλησιάζοντας τη Βλαχία, ό,τι βρισκόταν από την πέρα πλευρά του Δούναβη ήταν η Βλαχία και ό,τι βρισκόταν από αυτήν την πλευρά ήταν η γη του Σοσμανόζ. Και ήταν πραγματικά μια όμορφη και πλούσια επαρχία. Έδινε μέλι και βούτυρο και πρόβατα σε όλο τον κόσμο. Και απολάμβανε περισσότερο από κάθε άλλη επαρχία κάθε είδους γεννήματα και εισοδήματα. Και τα δυνατά της κάστρα αριθμούσαν πάνω από σαράντα. [...]

Η ιστορία της άφιξης του Αλί Πασά¹³ κοντά στο κάστρο της Πραβαντίγια

Λέγεται λοιπόν, ότι ο Αλί Πασά, όταν μάζεψε και συγκέντρωσε τη στρατιά του, ξεκίνησε από το Εντιρνέ για να φτάσει στο Αϊντός (Αετός). Ο *σούμπασης* [*subasi*: διοικητής του καζά, συνώνυμο του βοεβόδα] της Πραβαντίγια, κάποιος Χουσεϊν Μπέης που ήταν μάλιστα άπιστος, αλλά είχε ανταμειφθεί για τη γενναιοδωρία του, συνάντησε και καλωσόρισε τον πασά. Τον φιλοξένησε.

11 *Akçe* (*asperi*) (ελλ. ακτσές ή άσπρο): ασημένιο οθωμανικό νόμισμα μικρής αξίας· ευρέως διαδεδομένο νόμισμα κι επίσης, λογιστικό ισοδύναμο κατά τον 14ο-17ο αιώνα.

12 Ιβάν (ή Ιωάννης) Σιαμάν: βούλγαρος τσάρος του Τιρνόβου (1371-1395), γιος του Ιβάν Αλεξάντερ (1331-1371).

13 Ο Αλί Πασά Τσανταρλιζάντε (*Ali Paşa Çandarlızade*), γιος του Χαλίλ Χαβρεντίν Πασά (*Halil Hayreddin Paşa*), έγινε όπως και ο πατέρας του στρατιωτικός δικαστής, στρατιωτικός διοικητής και στη συνέχεια, μεγάλος βεζύρης από το 1389 έως το θάνατό του το 1407. Αποδείχθηκε ότι διέθετε εξαιρετικές διοικητικές, διπλωματικές και στρατιωτικές ικανότητες, καθώς υπηρέτησε με επιτυχία τρεις σουλτάνους, τους Μουράτ Α΄, Βαγιαζίτ Α΄ και Σουλεϊμάν Τσελεμπί.

Ο πασάς τότε διέσχισε το ρυάκι Καμτσι και έφτασε στο κάστρο του Τσενέκε. Εκεί αναπαύθηκε για μια μέρα, αλλά την επόμενη μέρα κατέβηκε κοντά στην Πραβαντίγια. Μάζεψε χίλια παλικάρια για να συνοδέψουν τον Γιαχσί Μπέη, γιο του Τεμούρ-τας, που τον έστειλε πίσω στην Πραβαντίγια με τα λόγια: «Προσπάθησε να δεις αν μπορείς να βρεις κανένα τέχνασμα για να πάρουμε την Πραβαντίγια». Έτσι, ο Γιαχσί Μπέης ξεκίνησε και έφτασε έξω από την Πραβαντίγια. Έψαξαν να βρουν μέρος να στρατοπεδεύσουν. Ήταν χειμώνας. Χιόνιζε. Ο Χουσεϊν Μπέης που λυπήθηκε τα άλογα και θέλησε να τα προφυλάξει από το κρύο, καθώς δεν ήξερε γιατί είχαν έρθει, τους έβαλε στο Τασ-χισάρ [δηλ. Λίθινο Πύργο]. Όταν έφτασαν στο Τασ-χισάρ, τη νύχτα χύθηκαν κρυφά στον πύργο του κάστρου, πήραν το κάστρο κι έστειλαν κάποιον Μουράτ στον πασά με τα καλά νέα. Την άλλη μέρα ο ίδιος ο πασάς κινήθηκε, έφτασε στην Πραβαντίγια, μπήκε στο κάστρο και τοποθέτησε φρουρά, ενώ ο μουεζίνης φώναζε τους πιστούς και οδηγούσε τη λατρεία. Και ο πασάς, αφού εξόπλισε κι εφοδίασε το κάστρο, ήρθε και στρατοπέδευσε στο Βεντσέν. Όταν τον είδαν να φτάνει, οι άνθρωποι του κάστρου τού πήγαν τα κλειδιά του φρουρίου. Ακολούθως, και τα κλειδιά του Μαντάρα και του Σουμνί πήγαν και του τα παρέδωσαν. Μετά, ο πασάς πήγε και μπήκε στο κάστρο του Σουμνί και ενίσχυσε τις οχυρώσεις.

Neşrî, σ. 245-247.

🔑 Το οθωμανικό χρονικό του πρώιμου 16^{ου} αιώνα επιχειρεί να αναδείξει τα χαρίσματα των οθωμανών κατακτητών και αποφεύγει να εστιάσει στις συναλλαγές τους με τους τοπικούς ηγεμόνες της ανατολικής Βουλγαρίας. Ωστόσο, τεκμήρια της συνεργασίας τους μπορούν εύκολα να εντοπιστούν στην πηγή.

📌 Τι νομίζετε ότι συνέβη στον χριστιανό σούμπαση της Πραβαντίγια μετά την οθωμανική κατάκτηση; Τι υποδηλώνει το όνομα «Χουσεϊν Μπέης»; Ο Χουσεϊν Μπέης ήταν προδότης ή θύμα «απάτης»; Ήταν γενναϊόδωρος, διαφθαρμένος ή τρυφερός (θυμηθείτε ότι λυπήθηκε τα άλογα); Ή διέθετε όλα αυτά τα γνωρίσματα ταυτόχρονα; Να συγκρίνετε τις πράξεις του Αλί Πασά με τις πράξεις του Χουσεϊν Μπέη. Ποιος διέθετε περισσότερες ικανότητες ως πολιτικός-πολεμιστής; Με ποιον τρόπο τα προσωπικά γνωρίσματα (των πρωταγωνιστών) χρωματίζουν τα ιστορικά γεγονότα;

► **Εικ. 1. Ο Βαγιαζήτ Α΄ επιχειρεί να διασώσει την πολιορκούμενη Νικόπολη μία νύχτα πριν από τη μάχη με τους Σταυροφόρους (1396). Οθωμανική μικρογραφία (περίπου 1584)**

Lewis, σ. 292.

📌 Γιατί οι χριστιανοί απεικονίζονται με ενδυμασίες του 16^{ου} αιώνα; Βρείτε ένα ακόμα στοιχείο στη μικρογραφία που δεν χρησιμοποιούσαν οι Οθωμανοί του 14^{ου} αιώνα. Πώς εμφανίζεται ο σουλτάνος σε σχέση με άλλα πρόσωπα, π.χ. τους χριστιανούς; Γιατί οι μορφές εμφανίζονται τόσο μεγάλες σε σχέση με το γενικότερο σκηνικό και τα κτίσματα;

A-6. Οι ερμηνείες του 14^{ου} αιώνα για τις επιτυχίες των Οθωμανών έναντι των Χριστιανών

A. Γρηγόριος Παλαμάς (1354)

[...] ως και τίνας τούτων προσβαλείν εκεί και εις λόγους ελθείν και τ'άλλα μηδέν ισχυρούς φανέντας την αιχμαλωσίαν ημίν προφέρειν ως τι σημείον της περι το σέβας ουκ ασφαλείας.

Μεγαλαυχούσι γαρ το δυσσεβές και θεομισές και παμμίαρον τούτο γένος ως υπό της σφων θεοφιλείας επικρατούντες Ρωμαίων¹⁴, αγνοούντες ως «ο κόσμος ούτος εν τω πονηρώ κείται» και τούτον το πλέον ως επί το πλέον έχουσιν οι κακοί και δούλοι των κάτω και το γειτονούν όπλοις εκβιαζόμενοι διο και τον μέχρι Κωνσταντίνου, του θεοφιλώς ως αληθώς βασιλεύσαντος, πάντα χρόνον ειδωλολάτραι μικρού το κράτος είχαν της οικουμένης, εξ εκείνου δε πάλιν πολύ του μεταξύ χρόνον μηδεν ή μικρόν διαφέροντες των προτέρων.

Χρήστου, σ.124.

Ο Γρηγόριος Παλαμάς (1296-1359, αγιοποιήθηκε το 1368) ήταν ένας από τους σημαντικότερους ορθόδοξους θεολόγους του 14^{ου} αιώνα. Υπήρξε απολογητής και θεωρητικός του ησυχασμού και διετέλεσε Αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης. Το 1354 πέρασε ένα χρόνο σε καθεστώς αιχμαλωσίας από τους Οθωμανούς, ενώ στη συνέχεια απελευθερώθηκε, αφού πρώτα κατέβαλαν λύτρα γι' αυτόν οι Σέρβοι. Το παραπάνω χωρίο προέρχεται από επιστολή προς το εκκλησιασμά του στη Θεσσαλονίκη, όπου περιγράφει τη ζωή του στη διάρκεια της αιχμαλωσίας του.

B. Χανς Σίλτμπεργκερ (1396)

Οι άπιστοι λένε ότι δεν κατέκτησαν τα χριστιανικά εδάφη ούτε χάρη στην ισχύ και τη σοφία τους ούτε χάρη στην ιερότητα και την ταπεινότητά τους, αλλά εξαιτίας της αμαρτίας, της ακολασίας και της αλαζονείας που επικρατούσαν στους Χριστιανούς. Γι αυτό ο Ύψιστος Θεός τους προόριζε να κατακτήσουν τα

χριστιανικά εδάφη και να κατακτούν ολοένα και περισσότερα, γιατί οι Χριστιανοί δεν συμμόρφωναν τη νομοθεσία τους στους νόμους, τόσο τους εκκλησιαστικούς όσο και τους κοσμικούς, και με τους νόμους τους αναζητούσαν μόνο κέρδη και οφέλη, οι πλούσιοι καταπίεζαν τους φτωχούς με τους αυλικούς τους τρόπους, δεν βοηθούσαν τους φτωχούς παρέχοντάς τους ιδιοκτησία ή δικαιοσύνη κι επιπλέον, δεν υπάκουαν στους θρησκευτικούς κανόνες που τους κληροδότησε ο Μεσσίας.

Τις συμφορές και τον όλεθρο που τους βρήκαν, τα είχε όλα προνοήσει ο Θεός εξαιτίας της αδικίας και της ακολασίας τους.

Schilteberg, σ. 133.

Ο Χανς Σίλτμπεργκερ πήρε μέρος στη σταυροφορία του 1396 και αιχμαλωτίστηκε στη μάχη της Νικόπολης. Οι «ταξιδιωτικές σημειώσεις» του αποτελούν μία από τις πρώτες δυτικές πηγές για τους Οθωμανούς.

Να συγκρίνετε τις ηθικές αιτιολογήσεις της επιτυχίας των Οθωμανών που παρατίθενται στα κείμενα A-3 και A-6. Τι πιστεύετε για το λογικό-θεολογικό σχήμα που περιγράφεται στις πηγές; Θα μπορούσε να αναφέρεται στην εποχή μας;

A-7. Οι χριστιανοί τιμαριώτες της επαρχίας Αρβανίντ στην Αλβανία (1431/1432)

153 – Το τιμάρι που είχε ο Πέτρος, που φαίνεται πως ήταν συγγενής εξ αγχιστείας του γραφέα Γιώργη, και για αυτό απέκτησε το τιμάρι. Επί του[τεθνεώτα;] Σουλτάνου¹⁵ μας ήταν ο Ομέρ του Σαρουχάν που [πρώτος;] το καρπώθηκε. Επί του Σουλτάνου¹⁶ μας, δόθηκε στον σημερινό ιδιοκτήτη που κατέχει ένα παραχωρητήριο από τον Σουλτάνο μας. Χωριό Λάγος, 6 νοικοκυριά, 1 χήρα. [Προσδοκώμενη] πρόσσοδος: 531 ακτσέδες.

İnalçık 1987, σ. 59.

¹⁴ «Ρωμαίοι» ήταν η ονομασία που χρησιμοποιούσαν οι ίδιοι για το λαό και την αυτοκρατορία. Από τα μέσα του 16ου αιώνα η ιστοριογραφία χρησιμοποιεί τον όρο «Βυζαντινοί».

¹⁵ Μωάμεθ Α' (1403-1421)

¹⁶ Μουράτ Β' (1421-1451)

 Στα πρώιμα στάδια της κυριαρχίας τους, οι Οθωμανοί επιχείρησαν να εξασφαλίσουν τη συνεργασία τουλάχιστον ενός τμήματος των τοπικών ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Έτσι, ενσωμάτωσαν τα σημαντικότερα μέλη των τοπικών κοινοτήτων ως υποτελείς, ζητώντας τους συχνά να στείλουν τους γιους τους ως ομήρους στην αυλή του σουλτάνου (τέτοια υπήρξε η περίπτωση του φημισμένου Σκεντέρμπεη που το αρχικό του όνομα ήταν Γεώργιος Καστριώτης και ήταν γιος τού Ιωάννη Καστριώτη, αφέντη της Μεσαίας Αλβανίας). Παράλληλα, παραχωρούσαν μικρότερα τιμάρια σε χριστιανούς, κατώτερα μέλη της τοπικής αριστοκρατίας, όπως μαρτυρούν τα κατάστιχα. Με την εδραίωση της οθωμανικής εξουσίας, η κατάσταση αυτή άλλαξε και τιμάρια παραχωρούνταν μόνο στους μουσουλμάνους.

 Να προσέξετε ότι το κείμενο τεκμηριώνει την αντικατάσταση ενός μουσουλμάνου από έναν χριστιανό στην κατοχή τιμαρίου. Πώς εξηγείτε αυτήν την αλλαγή; Ποια άλλη μορφή συνεργασίας τεκμηριώνει αυτή η πηγή;

A-8. Οι σέρβοι δεσπότες ως υποτελείς των Οθωμανών (1432)

Μετά την πόλη Κρούσεβατς, διέσχισα τον ποταμό Μοράβα με πλοιάριο και μπήκα στην περιοχή του δεσπότη της Ρασκίας ή Σερβίας. Ότι βρίσκεται στην άλλη όχθη του ποταμού ανήκει στους Τούρκους και ό,τι βρίσκεται σε αυτήν την όχθη του ποταμού ανήκει σε αυτόν τον δεσπότη, που πληρώνει φόρο γύρω στα 50.000 δουκάτα (χρυσά νομίσματα) το χρόνο [...]. Έφτασα σε μια πόλη με το όνομα Νικοντέμ (Necudim), μια πόλη που μοιάζει με χωριό, και βρίσκεται σε μια πολύ ήσυχη και ωραία τοποθεσία. Και ο δεσπότης, που είπαμε, της Ρασκίας¹⁷ ζει στην πόλη αυτή γιατί είναι χτισμένη σε ένα μέρος με ωραία δάση και ποταμούς, κατάλληλο για κυνήγι μεγάλων

ζώων και επίσης για κυνήγι με γεράκι. Βρήκαμε αυτόν τον κυβερνήτη στους αγρούς, την ώρα που ξεκινούσε κυνήγι με γεράκι στο ποτάμι μαζί με τους τρεις του γιους και με πενήντα περίπου ιππείς καθώς και έναν Τούρκο που είχε έρθει να του ζητήσει, εκ μέρους του Μεγάλου Τούρκου, να στείλει το γιο του και τους άντρες του στο στρατό, όπως συνήθίζεται. Γιατί, εκτός από το φόρο που πληρώνει, ο δεσπότης ήταν υποχρεωμένος, όταν του το ζητούσε ο Τούρκος, να στείλει το δεύτερο γιο του μαζί με 1000 ή 800 ιππείς. Επιπλέον, του έδωσε μία από τις κόρες του για γυναίκα¹⁸, και παρά όλα αυτά εξακολουθούσε να φοβάται ότι μπορεί να του έπαιρναν και ολόκληρη τη χώρα. Μου είπαν ότι κάποιιοι το ανέφεραν αυτό στον Τούρκο, ο οποίος απάντησε ότι με τον τρόπο που έχουν τώρα τα πράγματα παίρνει περισσότερους ιππείς απ' ό,τι θα έπαιρνε εάν είχε ο ίδιος τη χώρα, γιατί τότε θα έπρεπε να τη δώσει σε κάποιο σκλάβο του και αυτός δεν θα έπαιρνε τίποτα.

Le voyage, σ. 129, 131.

 Ο Μπερτραντόν ντε λα Μπροκιέρ ήταν ένας ευγενής από τη Βουργουνδία που ταξίδεψε πολύ στην Ανατολική Ευρώπη και τη Μέση Ανατολή. Η Σερβία υπήρξε υποτελής στο οθωμανικό κράτος στο μεγαλύτερο μέρος της περιόδου 1389-1459.

 Με ποιον τρόπο εξασφάλιζαν οι Οθωμανοί τη νομιμότητα του σέρβου υποτελή τους; Ποια πλεονεκτήματα έδινε στην κάθε πλευρά αυτή η διευθέτηση;

A-9. Η άλωση του Νόβο Μπρντο (1455)

Από εκεί έφυγε ο αυτοκράτορας¹⁹ το 1455 και πολιόρκησε μια πόλη με το όνομα Νόβο Μπρντο, που σημαίνει Ασημένιο και Χρυσό Όρος, και την κατέκτησε με μια συμφωνία όμως, που έκανε με τους κατοίκους

¹⁷ Γεώργιος Μπράνκοβιτς, σέρβος ηγεμόνας 1427-1456. Έκτισε το οχυρό του Σμέντερεβο στο Δούναβη, το οποίο κατέστησε νέα του πρωτεύουσα, και επιχείρησε μέσα σε δύσκολες περιστάσεις να κρατήσει την ισορροπία ανάμεσα σε δύο γειτονικές δυνάμεις, το Βασίλειο της Ουγγαρίας και την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

¹⁸ Η κόρη του Γεωργίου Μπράνκοβιτς, Μάρα, έγινε μία από τις συζύγους του Μουράτ Β' (1421-1451).

¹⁹ Μωάμεθ Β' (1444-1481)

και τους υποσχέθηκε ότι θα τους άφηνε στα πατρογονικά τους σπίτια και δεν θα έπαιρνε τις νεαρές γυναίκες και τα παιδιά τους. Και όταν η πόλη παραδόθηκε, ο αυτοκράτορας διέταξε να κλείσουν όλες οι πύλες εκτός από μία. Όταν οι Τούρκοι μπήκαν στην πόλη, διέταξε τα μέλη όλων των οικογενειών να βγουν έξω από αυτήν την πύλη, αφήνοντας τα υπάρχοντά τους στα σπίτια τους. Έτσι κι έκαναν, ο ένας μετά τον άλλο. Και ο αυτοκράτορας που στεκόταν μπροστά από την πύλη για να διαλέξει, έβαζε τα αρσενικά παιδιά από τη μια πλευρά, τα θηλυκά παιδιά από την άλλη, και οι άντρες οδηγήθηκαν στην τάφρο και οι γυναίκες σε μια τέταρτη πλευρά. Μετά διέταξε να θανατωθούν όλοι οι επιφανείς άνθρωποι. Οι άλλοι ήταν ελεύθεροι να επιστρέψουν στην πόλη και δεν απαγορεύτηκε σε κανέναν να μείνει στην ιδιοκτησία του. Διάλεξε συνολικά 320 νέους άνδρες και 704 γυναίκες. Μοίρασε τις γυναίκες στους απίστευτους και κράτησε ο ίδιος τους άνδρες για γενίτσαρους και τους έστειλε στην Ανατολία από τη θάλασσα, όπου και παρέμειναν. Εγώ, που τα γράφω αυτά, ζούσα στην πόλη του Νόβο Μπρντο και με πήραν μαζί με τους δύο αδερφούς μου.

Mihailović, σ. 132-133.

🔑 Ο Κωνσταντίν Μιχαΐλοβιτς, γεννημένος γύρω στα 1435 κοντά στην πόλη Νόβο Μπρντο του Κοσόβου, οδηγήθηκε αιχμάλωτος στη Μικρά Ασία μαζί με άλλους νεαρούς Σέρβους. Εκεί υπηρέτησε στο σώμα των Γενίτσαρων κι έγινε αξιωματικός. Αργότερα, δραπέτευσε στην Πολωνία, όπου υπηρέτησε στην αυλή του βασιλιά, και πέθανε μετά το 1501. Οι αναμνήσεις του, γραμμένες μεταξύ 1497 και 1501, δημοσιεύτηκαν για πρώτη φορά στην Πράγα το 1565 με τον τίτλο *Η τουρκική ιστορία ή Χρονικό*.

📌 Να εκτιμήσετε την αξιοπιστία της συμφωνίας του Μωάμεθ Β΄ με τους κατοίκους του Νόβο Μπρντο. Υπήρχε καλύτερη επιλογή για τον γηγενή πληθυσμό; Να λάβετε υπόψη σας την ιδιαίτερη τύχη που επιφυλάχθηκε στον αφηγητή του κειμένου. Ποια είναι τα συναισθήματα που εκφράζει για τα γεγονότα που περιγράφει;

► **Εικ. 2.** Ο οθωμανικός στρατός νικά στη μάχη του Μόχατς (1526). Οθωμανική μικρογραφία (περ. 1588)

Lewis, σ. 285.

📌 Με ποιον τρόπο απεικονίζονται οι Ούγγροι; Να αναγνωρίσετε και να ταυτίσετε τον Σουλεϊμάν Α΄. Να συγκρίνετε αυτήν την απεικόνιση του σουλτάνου με εκείνη της εικόνας 1. Πώς είναι οπλισμένοι οι Γενίτσαροι;

A-10. Οι Τούρκοι καταστρέφουν τη Σλοβενία – επιστολή του αψβούργου κυβερνήτη της Καρνιόλης (1491)

Σε όλη μου τη ζωή, ποτέ δεν είδα τόσες συμφορές να βασανίζουν αυτήν τη χώρα. Όπου κι αν στρέψω το βλέμμα μου, όσο μακριά κι αν στείλω τους ακούθους μου, μου αναφέρουν ότι [οι Τούρκοι] έχουν

πλημμυρίσει την περιοχή πάνω από το Σμάριε: Τουρτζάκ, Τσούσπερκ, Ντομπρέπολιε, Νάντλισεκ, Κάρνεκ, Ζούζεμπερκ, Σούχα Κράινα, Ρίμπνιτσα, Κοσέβιε. Σε αυτές τις περιοχές έχουν κάψει τα πάντα και, χωρίς αμφιβολία, έχουν πάρει τους κατοίκους και τα οχυρά. [...] οι καημένοι, δεν είχαν ακόμα καλά-καλά μαζέψει τη σοδειά τους και είχαν μόλις ξεκινήσει το αλώνισμα. Τα σιτηρά, τα δεμάτια, η σπορά, όλα κάηκαν, έτσι [...] δεν έχουν τίποτα να φάνε.

Όσο για τους άλλους Τούρκους, ο κυρίως στρατός τους στρατοπέδευσε κοντά στο Μπελά Τσερκέφ. Με τις φωτιές και τις λεηλασίες προκαλούν τέτοια καταστροφή, ώστε μου είναι οδυνηρό ακόμα και να γράφω γι' αυτό. Το Σέντιερνιε στην πεδιάδα, Χμέλιβικ, Νόβο Μέστο, Πρέζεκ, Κοστανιεβίτσα, Ότοτσετ, Μέχοβο, όλες αυτές οι περιοχές έχουν πυρποληθεί κι ερημωθεί. [...] Όλη η χώρα από τις περιοχές της Λιουμπλιάνας πυρπολείται κι ερημώνεται. Τους περιμένουμε κι εδώ από στιγμή σε στιγμή. Μακάρι να τους προλάβει η χάρη του Θεού!

Gestrin, Kos, Melik, σ. 51-52.

? Ποιες ήταν οι άμεσες και έμμεσες επιπτώσεις της επιδρομής των Οθωμανών στη Σλοβενία; Να εκτιμήσετε ποια από αυτές ήταν πιο επιζήμια για το γηγενή πληθυσμό.

► **Εικ. 3. Αιχμάλωτοι κάτοικοι του Βελιγραδίου (1521)**

Samardžić, σ. 128-129.

? Αποδίδει το σχέδιο τα αισθήματα των αιχμαλώτων; Να γράψετε μια σύντομη περιγραφή του περιστατικού, όπως το αντιλαμβάνεστε από την εικόνα. Να συγκρίνετε το κείμενό σας με το κείμενο A-11.

A-11. Χριστιανοί αιχμάλωτοι στη Βοσνία (1530)

Πρώτα απ' όλα, η Κάτω Βοσνία είναι πολύ ορεινή, με μεγάλα δάση τριγύρω και, εκτός από μια μικρή περιοχή, δεν καλλιεργείται καλά, απλά επειδή την λεηλατούν συχνά οι Κροάτες και άλλοι. Όταν την κατείχαν οι Χριστιανοί, οι αρχές δεν τους επέτρεπαν να την καλλιεργούν. Όταν όμως την κατέκτησαν οι Τούρκοι, άρχισε να καλλιεργείται το μεγαλύτερο μέρος της Κάτω Βοσνίας. [...]

Την ίδια νύχτα, λίγες ώρες μετά από μας, έφτασαν οι Τούρκοι στο χωριό Κρούστσιτσα [Μέση Βοσνία], όπου περνούσαμε τη νύχτα. Είχαν μαζί τους γύρω στα είκοσι φτωχά και εξαθλιωμένα χριστιανόπουλα, αγόρια και κορίτσια, τα οποία είχαν αιχμαλωτίσει εφτά μέρες νωρίτερα. Στη διάρκεια της νύχτας, προτού αναχωρήσουμε, έδωσαν τα παιδιά στον Ουσρέφ Μπέη, τον πασά της Βερχμπόσνα²⁰ (όσα του αναλογούσαν). Ω! άθλια δουλεία της Βαβυλώνας! [...]

Πόσες φορές δεν τα κοιτούσαμε, να στέκονται μπροστά μας με τα χέρια τους σταυρωμένα, τα μάτια τους στραμμένα στον ουρανό, να αναστενάζουν και να μην τους επιτρέπουν να μας μιλήσουν. Όταν κάποιο από αυτά βρέθηκε μόνο μαζί μας, μας έλεγε: «Πώς περιμέναμε να απελευθερωθούμε με τη βοήθεια του Χριστού! Με χαρά θα πηγαίναμε στη χώρα σας, μακριά απ' αυτήν την τυραννία. Τώρα πια χάσαμε κάθε ελπίδα, που βλέπουμε κι εσάς ακόμα να υποκλίνεστε στον Τούρκο αυτοκράτορα και να του ζητάτε ειρήνη».

Τους απαντήσαμε με συμπόνια και τους παρηγορήσαμε δίνοντάς τους ελπίδες για μια καλύτερη μοίρα. Κάνε Θεέ μου, ώστε όλοι αυτοί, που δεν μπορεί να τους αγγίξει η τουρκική βία, να αντιληφθούν την κατάσταση! Μόνο τότε θα σπλαχνιστούν σ' αλήθεια αυτούς τους ανθρώπους που θεωρούμε ειλικρινείς Χριστιανούς και οι οποίοι, παρά τις απεριγράπτες συμφορές και την τρομερή βία που γνώρισαν, παρέμειναν πιστοί στη χριστιανική τους πίστη.

Kuripestic, σ. 17-23.

20 Η Βερχμπόσνα ήταν μια μεσαιωνική πόλη (*civitas Vrhbosna*) στην περιοχή του Σεράγεβου.

Ο Μπενεντίκτ Κουρίπεσιτς ταξίδεψε στην Κωνσταντινούπολη μέσω της Βοσνίας και άλλων οθωμανικών επαρχιών ως μεταφραστής της αψβουργικής πρεσβείας.

Ποιες ήταν οι οικονομικές συνέπειες της οθωμανικής κατάκτησης της Κάτω Βοσνίας; Να συγκρίνετε αυτήν την κατάσταση με την ερήμωση της Σλοβενίας. Να προσπαθήσετε να διαλευκάνετε ποιες ήταν οι αιτίες των τυχόν διαφορών.

III. Η άλωση της Κωνσταντινούπολης / Η κατάκτηση της Ιστανμπούλ (1453)

A-12. Η άλωση της Κωνσταντινούπολης από την πλευρά των Βυζαντινών – Γεώργιος Σφραντζής

[...]και τη δ' του μηνός του αυτού έτους ήλθεν πάλιν αμηνράς και παρέπεσε την πόλιν πολιορκών αυτήν πάσι τρόποις και πάσαις μηχαναίς, δια τε γης και θαλάσσης περικυκλώσας και τα ιη' μίλια της πόλεως, τετρακοσίων πλευσίμων όντων από την θάλασσαν μικρών και μεγάλων, διακοσίων δε χιλιάδων ανδρών από της στερεάς, εχούσης της πόλεως, της τοσαύτης εις μέγεθος, άνδρας προς αντιπαράταξιν .δψ ως άνευ των ξένων μόλις όντων σ' ή μικρόν τι προς. [...]

Και τη κθ' Μαΐου ημέρα, γ' ώρα της ημέρας αρχή, απήρε την πόλιν ο αμηνράς, εν η ώρα και αλώσει της πόλεως και ο μακαρίτης αυθέντης μου και βασιλεύς κυρ Κωνσταντίνος²¹ σκοτωθείς απέθανεν [...]

[...] αλους ουν εγώ και πάντα τα δυσχερή και κακά της αιχμαλωσίας υπενεγκών ο άθλιος, τέλος εξαγορασθείς.

Τη α' Σεπτεμβρίου του ξβ' έτους εις τον Μυζηθράν²² απέσωσα, της γυναικός μου και των παιδίων μου υπό γερόντων και καλών Τούρκων αλωθέντων, και παρ' αυτών πάλιν πραθέντων εις τον του Αμηνρά μελαχούρη²³, ήγουν κόμητα των αυτού αλόγων, ος και πολλάς και καλάς των αρχοντισσών ηγόρασε, και πολλά εκέρδησεν επ'αυτούς [...]

Ερωτήσσειε δ' αν τις, και τι εγεγόνει παρά του βασιλέως τον δια μέσου καιρόν της μάχης, εν ω δη χρόνω και καιρώ ο αμηνράς παρεσκευάζετο, και τι προς βοήθειαν εποήσαν οι έξωθεν Χριστιανοί. Και των μεν έξωθεν χριστιανών δηλόν εστιν ότι ουδέ τίποτε [...]

Ευρεθέντος και γαρ του Καρδιναλίου Ρωσία την πόλιν, μέσος εγώ παρ' αυτού γέγονα εις τον αοίδιμον και μακαρίτην αυθέντην μου τον βασιλέα ίνα γένηται

πατριάρχης και (πάντα) να γένωνται παρ'αυτού και του τότε πάπα, ή καν εκ δευτέρου να μνημονευθεί ο πάπας και πολλών λόγων και βουλής και μελέτης γενομένης έδοξε τω αοιδίμω βασιλεί, ότι το εν να λειψη παντελώς, διότι πατριάρχου γενομένου ένι χρεία παντελώς ή να πείθωνται αυτώ ή εχθρα να γένηται και πόλεμος μέσον αυτου και των μη πειθομένων αυτω του δε μνημοσύνου, ας γένηται δια την ελπίδα της βοηθείας ημών εις την ανάγκην [...]

Και γενομένου τη ιβ' του Δεκεμβρίου μηνός διέβησαν ιδού μήνες εξ και τοσοούτον λόγον εποίησαντο υπέρ βοηθείας, όσον εποίησαντο ο σουλτάνος του Κάρεος [Καΐρου] [...]

Migne, σ. 1059-1063.

Ο Γεώργιος Σφραντζής ήταν ένας ανώτερος αξιωματούχος της ύστερης βυζαντινής περιόδου και καγκελάριος για κάποια χρονική περίοδο. Αφού αιχμαλωτίστηκε και απελευθερώθηκε έναντι λύτρων, στη συνέχεια έγινε μοναχός και συνέγραψε ένα χρονικό το οποίο αποτελεί μία από τις κυριότερες πηγές για την πτώση της Κωνσταντινούπολης. Στην προσπάθειά του να δικαιολογήσει την πολιτική που ακολούθησαν οι τελευταίοι βυζαντινοί αυτοκράτορες, ο Σφραντζής κατηγορεί τους Καθολικούς, επειδή δε βοήθησαν το Βυζάντιο, παραλείποντας το γεγονός ότι μετά τη θρησκευτική ένωση της Φλωρεντίας (1439) ο πάπας είχε οργανώσει πολλές σταυροφορικές εκστρατείες εναντίον των Οθωμανών· ωστόσο, είναι αλήθεια ότι μετά τις συντριπτικές ήττες στη Βάρνα (1444) και το Κόσοβο (1448) διακόπηκαν οι προσπάθειες εκδίωξης των Οθωμανών από την Ευρώπη και διάσωσης του Βυζαντίου, και τη στιγμή της τελικής οθωμανικής επίθεσης η Κωνσταντινούπολη δέχτηκε ελάχιστη μόνο βοήθεια.

21 Κωνσταντίνος ΙΑ' Παλαιολόγος, τελευταίος βυζαντινός αυτοκράτορας (1449–1453).

22 Ο Μυστράς ήταν η πρωτεύουσα του βυζαντινού πριγκιπάτου του Μωριά, το οποίο κατέλαβαν οι Οθωμανοί το 1460.

23 Οθωμανός αξιωματούχος, υπεύθυνος για τους αυτοκρατορικούς στάβλους.

Ποια ήταν η τύχη των Βυζαντινών που επιβίωσαν μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης; Περιόρισε τα προνόμια των αριστοκρατικών και πλούσιων οικογενειών η υποδούλωση σε ένα ξένο κυρίαρχο; Πιστεύετε ότι μια διαφορετική πολιτική θα μπορούσε να σώσει την Κωνσταντινούπολη από την οθωμανική κατάκτηση;

A-13. Οι νέοι κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης την εποχή του Μωάμεθ Β΄

Σπίτια δόθηκαν στους νέους ανθρώπους που έφταναν. Η Ιστανμπούλ άρχισε να ευημερεί. Αργότερα οι άνθρωποι αυτοί θεωρήθηκαν υπόχρεοι για *μουκατά*²⁴. Αυτό δύσκολα το δέχτηκαν. Είπαν: «Μας εξορίσατε από το μούλκι μας [*mülk*: ιδιωτική περιουσία, ιδιωτικές γαίες]. Μας φέρατε εδώ να πληρώνουμε νοίκι για τα σπίτια των απίστων;». Ορισμένοι εξαφανίστηκαν, αφήνοντας πίσω τις γυναίκες και τα παιδιά τους. Ο σουλτάνος Μωάμεθ είχε έναν δούλο με το όνομα Κούλα Σαχίν, τον οποίο είχε κληρονομήσει από τον πατέρα του και ήταν κάποτε βεζίρης. Αυτός του είπε: «Υπέρλαμπρε σουλτάνε μου! Οι πρόγονοί σου κατάκτησαν πολλά μέρη. Ποτέ δεν ζήτησαν *μουκατά*. Είναι πρόπον και για εσένα να μην τον ζητήσεις». Ο σουλτάνος δέχτηκε τα λόγια του. Ακύρωσε τον *μουκατά*. Εξέδωσε ένα διάταγμα που έλεγε ότι σε οποιονδήποτε είχε δοθεί ένα σπίτι, έπρεπε να το κρατήσει ως ιδιοκτησία του. Έδωσαν πιστοποιητικά στους ανθρώπους, έτσι ώστε τα σπίτια να είναι ιδιοκτησία τους. Η πόλη άρχισε να ευημερεί ακόμα περισσότερο. Οι άνθρωποι άρχισαν να οικοδομούν τζαμιά, συγκροτήματα και σπίτια. Η πόλη άρχισε να αναπτύσσεται. Έπειτα ο σουλτάνος είχε ένα βεζίρη που ήταν γιος απίστου. Έγινε πολύ οικείος του σουλτάνου. Οι παλιοί άπιστοι της Ιστανμπούλ ήταν φίλοι του πατέρα αυτού του βεζίρη. Έμπαιναν μέσα, όταν ο βεζίρης ήταν εκεί και του έλεγαν «Εί! Τι κάνεις; Αυτοί οι Τούρκοι έκαναν την πόλη να ευημερεί και πάλι. Πού είναι ο ζήλος σου; Κυρίεψαν τη

χώρα που ανήκει στον πατέρα σου και σε μας. Την κατέχουν και τη χρησιμοποιούν μπροστά στα μάτια σου. Τώρα είσαι σύντροφος του Σουλτάνου. Κάνε κάτι να εμποδίσεις αυτούς τους ανθρώπους να μεγαλώσουν την πόλη. Η πόλη πρέπει να μείνει στα χέρια μας όπως ήταν κάποτε». Ο βεζίρης τότε είπε «ας επιβάλουμε τον *μουκατά* για μια ακόμα φορά. Αυτοί οι άνθρωποι δεν πρέπει να χτίζουν ιδιοκτησίες. Η πόλη πρέπει να παραμείνει καταστραμμένη. Έπρεπε να βρίσκεται στα χέρια του λαού μας». Ο βεζίρης επηρέασε την καρδιά του σουλτάνου. Ο *μουκατάς* θεσπίστηκε πάλι. Ένας ψευδομουσουλμάνος δούλος δόθηκε σύντροφος σε έναν από τους συνωμότες απίστους. Κατέγραφαν ό,τι έλεγε ο συνωμότης άπιστος.

Ερώτηση: Ποιος είναι αυτός ο βεζίρης;

Απάντηση: Είναι ο Μεχμέτ Πασάς ο Έλληνας²⁵. Αργότερα ο σουλτάνος έβαλε να τον στραγγαλίσουν σαν να 'ταν σκυλί.

Aşıkpaşa-zâde, σ. 193.

Μετά την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης το 1453, ο Μωάμεθ Β΄ επιχείρησε την ανοικοδόμηση της πόλης προκειμένου να δημιουργήσει μία πρωτεύουσα αντάξια της αυτοκρατορίας του. Στο αστικό οικοδομικό του πρόγραμμα περιλαμβάνονταν το Ανάκτορο του Τοπκαπί, αρκετά τζαμιά και διάφορα δημόσια κτίρια. Μία σημαντική πτυχή του ζητήματος ήταν η μεταφορά κατοίκων στην πόλη. Προκειμένου να επιτύχει αυτόν τον στόχο, ο σουλτάνος συνδύασε τον αναγκαστικό εποικισμό με αστικούς πληθυσμούς που μετέφερε από τις κατακτημένες περιοχές και την προσέλκυση εθελοντών εποίκων από το σύνολο της αυτοκρατορίας. Το χρονικό του Ασίκπασαζαντε περιγράφει ορισμένες από τις εντάσεις που προκάλεσε αυτή η πολιτική και αντανάκλα επίσης τη δυσφορία της τουρκικής αριστοκρατίας απέναντι στην ανέλιξη των αξιωματικών που προέρχονταν από δούλους (*kul*, «κούλης») του σουλτάνου, συχνά χριστιανούς που είχαν πρόσφατα προσηλυτισθεί στο Ισλάμ.

²⁴ Γενικά *mukataa* σημαίνει η εκμίσθωση ή η εκμισθωμένη γη. Στην συγκεκριμένη περίπτωση όμως, σημαίνει το μίσθωμα το οποίο καλούνταν να πληρώσουν οι έποικοι για τα σπίτια στα οποία έμεναν.

²⁵ Ο Μεχμέτ Πασά ήταν μεγάλος βεζίρης από το 1467 έως το 1470. «Ρουμ» ήταν η τούρκικη λέξη για τον «Έλληνα».

IV. Πληθυσμός και θρησκευτικές μεταστροφές

A-14. Αναγκαστική μεταφορά του πληθυσμού [sürgün] από τη Μικρά Ασία στα Βαλκάνια (ύστερος 14^{ος} αιώνας)

Σύμφωνα με την παράδοση, υπήρχαν νομαδικά νοικοκυριά [göçer evler, «γκιοτσέρ εβλέρ»] στην επαρχία του Σαρουχάν²⁶ τα οποία συνήθιζαν να ξεχειμωνιάζουν στην πεδιάδα της Μενεμένης. Το μονοπώλιο του αλατιού είχε επιβληθεί σε αυτές τις περιοχές. Δεν συμμορφώθηκαν σε αυτό το μονοπώλιο. Μήνυμα στάλθηκε στο σουλτάνο. Ο Βαγιαζήτ Χαν²⁷ έστειλε μετά μήνυμα στο γιο του Ερτογρούλ, λέγοντάς του να υποτάξει πλήρως όλα τα νομαδικά νοικοκυριά στην πεδιάδα της Μενεμένης και να τους στείλει όλους, με τη συνοδεία των κούληδών του [kul, kullar: δούλος], στην πεδιάδα του Φιλίμπε [Φιλιππούπολη, Πλόβντιφ]. Ο Ερτογρούλ υπάκουσε στις εντολές του πατέρα του, χωρίς να παραλείψει τίποτα, στέλνοντας όλα τα νομαδικά νοικοκυριά στην πεδιάδα του Φιλίμπε. Τους μετέφεραν λοιπόν εκεί και τους εγκατέστησαν γύρω από το Φιλίμπε. Σήμερα, είναι αυτοί που αποτελούν τον κύριο πληθυσμό των εδαφών γύρω από το Φιλίμπε.

Neşri, σ. 339.

Μπορούσαν να επιλέξουν οι τούρκοι νομάδες από τη Μενεμένη εάν θα μετακινούνταν ή όχι στα Βαλκάνια; Ποιες νομίζετε πως ήταν οι επιπτώσεις της οθωμανικής κατάκτησης για τους τουρκικούς πληθυσμούς της Ανατολίας;

A-15. Οι υποσχέσεις των Οθωμανών στους βόσνιους αγρότες – επιστολή του βασιλιά Στεφάν Τομάσεβιτς (1461-1463) στον πάπα Πίο Β΄

Οι Τούρκοι έχτισαν πολλά οχυρά στο βασιλείο μου και φέρονται πολύ καλά στους ανθρώπους της υπαί-

θρου. Υποσχέθηκαν ελευθερία σε κάθε χωρικό που θα προσχωρήσει στο Ισλάμ. Το απλοϊκό μυαλό του αγρότη δεν μπορεί να διακρίνει πίσω από ένα τέτοιο πανούργο τέχνασμα και πιστεύει ότι αυτή η ελευθερία θα κρατήσει για πάντα.

Andrić, σ. 15.

A-16. Ο Ιωασάφ, ορθόδοξος επίσκοπος Βιδινίου, για τον βίαιο και τον οικειοθελή εξισλαμισμό (15^{ος} αιώνας)

Ω! Ντροπή! Πολλοί μεταπήδησαν στην επαίσχυντη πίστη του Μωάμεθ: άλλοι από φόβο, άλλοι καθώς μαλάκωσαν από κολακείες ή νικήθηκαν από το υλικό κέρδος και άλλοι ακόμα ενώθηκαν με τους εχθρούς καθώς δελεάστηκαν, μέσα στην ανοησία τους, από επιστολές και τεχνάσματα.

Bulgarska, σ. 206.

A-17. Μεταστροφή στο Ισλάμ ενός νέου αγοριού χωρίς πατέρα, από κατάστιχο καθή (1636)

Ο τζιμής [Zimmi: «προστατευόμενο άτομο», μη μουσουλμάνος που ζούσε σε κράτος μουσουλμάνων] Τοτοντόρι, ένας δεκάχρονος περίπου, νέος, από το χωριό Ορτά Κιοϊ του καζά της Λευκωσίας [είπε]: Εγκατέλειψα τώρα την ψεύτικη θρησκεία και έχω την τιμή να ανήκω στο Ισλάμ. Πήρε το όνομα Μουσταφά.

Jennings 1993, σ. 139.

Γενικά, οι άνθρωποι αναφέρονται στα κατάστιχα με το όνομα που τους δόθηκε και το όνομα του πατέρα τους («Χ γιος του Υ»). Το γεγονός ότι στην περίπτωση του Τοτοντόρι δεν γίνεται καμιά αναφορά στον πατέρα του υποδηλώνει ότι πρόκειται πιθανόν για εξώγαμο παιδί.

²⁶ Επαρχία της δυτικής Μικράς Ασίας. Τον 14ο αιώνα αποτελούσε ανεξάρτητη τουρκική ηγεμονία η οποία ενσωματώθηκε στο οθωμανικό κράτος το 1390, στις αρχές της βασιλείας του Βαγιαζήτ.

²⁷ Βαγιαζήτ Α΄ ο Κεραυνός (1389-1402).

A-18. Αίτηση νέου άνδρα που επιθυμεί να μεταστραφεί στο Ισλάμ (1712)

Εξοχότατε, μεγάλε και ελεήμονα Σουλτάνε! Να είσαι υγιής!

Εγώ, ο δούλος Σου, είμαι ένας φτωχός άνθρωπος από την περιοχή της Ρούσας. Στον τόπο που γεννήθηκα ένωσα μέσα μου την επιθυμία να γίνω μουσουλμάνος και γι' αυτό προστρέχω σε Εσένα. Έκκλησή μου είναι να μου δοθεί η τιμή, με την προσωπική Σου παρουσία, να ομολογήσω την πίστη στο Ισλάμ. Ας είσαι ελεήμων και ας μου παραχωρήσεις μια αλλαξιά και κάτι για να ζω. Ευγενικά ζητώ τη διαταγή σου. Η διαταγή είναι στην εξουσία της Εξοχότητάς Σου, υπέρλαμπρε σουλτάνε μου.

Ο δούλος σου Αμπντουλάχ.

Osmanski, σ. 160.

Να καταγράψετε τα πιθανά κίνητρα που παρακινούν τους Χριστιανούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας να μεταστραφούν στο Ισλάμ.

Να εξετάσετε επίσης τα κείμενα Γ-13 και Δ-30.

Θεωρείτε πώς οι ομοιότητες μεταξύ των δύο θρησκειών μπορεί να διευκόλυναν τις θρησκευτικές μεταστροφές;

Συσχετίστε το φαινόμενο με τη χριστιανική αρχή της τιμωρίας του Θεού. Θεωρείτε πιθανόν να επέδρασαν στις θρησκευτικές μεταστροφές οι έννοιες της ενοχής και της τιμωρίας του Θεού;

Ποιες ήταν οι γενικές συνέπειες της οθωμανικής κατάκτησης στην εθνοτική και θρησκευτική δομή της Νοτιοανατολικής Ευρώπης;

Κεφάλαιο Β: Οι θεσμοί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας

Η διαδικασία της κατάκτησης μετέβαλε τη φύση της συγκρότησης του οθωμανικού κράτους. Ο πολιτικός σχηματισμός που ξεκίνησε ως φυλετικό βασίλειο εξελίχθηκε σε παγκόσμια αυτοκρατορία. Από την οθωμανική οπτική γωνία, οι μεγαλύτερες εδαφικές επικράτειες απαιτούσαν νέους τρόπους και νέα μέσα ελέγχου, διοίκησης και αξιοποίησης. Αυτοί οι τρόποι και τα μέσα είχαν ως πηγή έμπνευσης την ισλαμική πολιτική παράδοση, την οποία μετέδιδαν οι *ουλεμάδες* (*ulema*: νομοδιδάσκαλοι, θεολόγοι και ερμηνευτές του μουσουλμανικού δικαίου), αλλά και μογγολικές και βυζαντινές πρακτικές καθώς και την πρακτική εμπειρία.

Από πολλές πλευρές, το οθωμανικό κράτος και οι θεσμοί του αποτελούσαν υβριδικές οντότητες. Η υποταγή στο Ισλάμ συνδυαζόταν με την ανάγκη ενσωμάτωσης διαφορετικών μη μουσουλμανικών υποκειμένων και με το συμφέρον της συνεργασίας με τους θρησκευτικούς ηγέτες τους, προκειμένου να εξασφαλιστεί η ομαλή λειτουργία του οθωμανικού κράτους. Η ιδεολογία της ύψιστης εξουσίας του σουλτάνου ερχόταν σε αντίθεση με την περιορισμένη ικανότητα της κεντρικής εξουσίας να διεισδύει στο χώρο και τις κοινωνικές δομές. Παρά την ασαφή και μεταβαλλόμενη φύση των διαδοχικών βασιλείων, η δυναστεία του Οσμάν δεν αμφισβητήθηκε για περισσότερους από έξι αιώνες. Η διάκριση μεταξύ ιδιωτικής και δημόσιας σφαίρας αποτελούσε θεμελιώδη παράγοντα για την οργάνωση της οθωμανικής αυλής. Το στρατιωτικό σύστημα συνδυάζε μεσαιωνικά χαρακτηριστικά (πολεμιστές που μάχονταν για θρησκευτικά ιδεώδη, λάφυρα και εισοδήματα που τους εκχωρούνταν μέσω ενός συστήματος φεούδων, σχεδιασμένο έτσι, ώστε να μετέρχεται τους ανεπαρκείς και ευμετάβλητους οικονομικούς πόρους) με πρώιμα νεότερα χαρακτηριστικά (έναν έμμισθο μόνιμο στρατό· είναι ενδεικτικό ότι στο στρατό αυτό, συνενώνονταν ο μεσαιωνικός ισλαμικός θεσμός των δούλων φρουρών του μονάρχη με ένα πρωτότυπο σύστημα στρατολόγησης [«ντεβσιρμέ» (*devshirme*), παιδομάζωμα], το οποίο μετέτρεπε νεαρούς μη μουσουλμάνους υπηκόους σε μία προνομιακή κοινωνική ομάδα, τους περήφανους για το ειδικό καθεστώς τους *καπικουλήδες*²⁸. Στις επαρχίες, την εξουσία των στρατιωτικών κυβερνητών εξισορροπούσε αφενός η άσκηση της τοπικής διοίκησης από *καδήδες* [*kadi*: μουσουλμάνος ιεροδικαστής], οι οποίοι στρατολογούνταν μεταξύ των ουλεμάδων, και αφετέρου η αυτοδιοίκηση πολλών τοπικών κοινοτήτων. Η καθιέρωση κοινών θεσμών για όλο το εύρος της αυτοκρατορίας δεν έβαλε τέλος στις κατά τόπους διαφορές και ιδιαιτερότητες. Ο άμεσα διορισμένος οθωμανός διοικητής συνυπήρχε με τους θεσμούς των χριστιανικών υποτελών κρατών. Για ορισμένα από αυτά τα κράτη, το καθεστώς της φόρου υποτέλειας αποδείχθηκε ένα προκαταρκτικό μόνο στάδιο πριν από την ολοκληρωτική τους προσάρτηση, ενώ για άλλα αποδείχθηκε μία μόνιμη λύση.

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν ένα ισλαμικό κράτος. Έτσι, στηριζόταν σε μεγάλο βαθμό στον μουσουλμανικό Ιερό Νόμο (*Sharia*). Στηριγμένος στο Κοράνι και την παράδοση *Σουννά* (*sunna*, συγκροτούνταν από ένα σώμα ιστοριών οι οποίες αναφέρονταν στον τρόπο με τον οποίο είχε αντιδράσει ο προφήτης Μωάμεθ σε διάφορες περιστάσεις), ο μουσουλμανικός Ιερός Νόμος είχε αναπτυχθεί αρχικά στη διάρκεια του Μεσαίωνα και αργότερα από διάφορους ουλεμάδες. Παρόλο που αυτή η συνεχιζόμενη επανερμηνεία εξασφάλιζε τη σχετική προσαρμοστικότητα του σεριάτ, οι Οθωμανοί προτιμούσαν να την εμπλουτίζουν με νόμους και ρυθμίσεις που εξέδιδε απευθείας ο σουλτάνος στηριγμένος στην απόλυτη κυριαρχία του. Σε αντίθεση με τον σύγχρονο νόμο, αυτοί οι νόμοι και οι ρυθμίσεις, που αποτελούσαν το Σουλτανικό Δίκαιο (*kanun*, λέξη προερχόμενη από την ελληνική *κανών*), δεν προέκυπταν ως συστηματικά πορίσματα που μπορούσαν να αναχθούν σε υψηλότερες νομοθετικές αρχές. Αντίθετα, αποτελούσαν κυρίως μεταφορές και επαναδιατυπώσεις του εθιμικού δικαίου, γι' αυτό κι ενσωμάτωναν ακόμα προ-οθωμανικά έθιμα των επαρχιών. Παρόλο που θεωρητικά η εξουσία του οθωμανού σουλτάνου ήταν αδιαφι-

²⁸ *Kariku* σημαίνει στην κυριολεξία «δούλο της (αυτοκρατορικής) Πύλης». Στο σώμα αυτό δεν ανήκουν μόνο οι γενίτσαροι, αλλά επίσης έξι ακόμα στρατιωτικά «τάγματα» και ποικίλο προσωπικό του παλατιού.

λονίκητη, το Σουλτανικό Δίκαιο θα έπρεπε να συμμορφώνεται με τις υψηλότερες αρχές του σεριάτ και ο πλέον ανώτερος μουσουλμάνος λόγιος της αυτοκρατορίας, ο *σειχουλισλάμης* (*şeyh-ül-İslam*: ο επικεφαλής της πίστης), έπρεπε να πιστοποιεί τη σχετική συμφωνία του κάθε νόμου, ρύθμισης ή διατάγματος του σουλτάνου.

Παρόλο που η επίσημη ιδεολογία επέμενε στην πολιτική σταθερότητα και την παράδοση, στην πράξη το οθωμανικό πολιτικό σύστημα δεν έμεινε ανεπηρέαστο από τις αλλαγές στο πέρασμα του χρόνου. Η φύση αυτών των αλλαγών είναι εξαιρετικά αντιφατική. Ορισμένοι ιστορικοί θεωρούν ότι οι αλλαγές που έλαβαν χώρα κυρίως στα τέλη του 16^{ου} αιώνα, αποτελούν μία παρακμή από την σχεδόν τέλεια οργάνωση της λεγόμενης «κλασικής εποχής». Άλλοι υποστηρίζουν ότι οι αλλαγές αποτελούν μια προσαρμογή στις προκλήσεις της πρώιμης νεότερης εποχής και μπορούν να συγκριθούν με τη διαδικασία συγκρότησης νεότερων κρατών σε άλλα μέρη της Ευρώπης ή της Ασίας. Δυστυχώς, τα όρια του συγκεκριμένου Βιβλίου Εργασίας δε μας επιτρέπουν να ρίξουμε φως σε όλες τις όψεις των οθωμανικών πολιτικών αλλαγών. Είναι ωστόσο σημαντικό να θυμόμαστε ότι οι οθωμανικοί θεσμοί δεν ήταν στατικές, αλλά δυναμικές οντότητες.

Οι πηγές που περιλαμβάνονται σε αυτό το κεφάλαιο αναφέρονται σε θέματα της σύνθετης φύσης των οθωμανικών πολιτικών θεσμών. Γενικά, οι πηγές παρουσιάζουν διαφορετικές ακόμα και αντιφατικές απόψεις πάνω στα ίδια ζητήματα. Στόχος τους είναι να προάγουν την ικανότητα των μαθητών να αναλύουν τη σύνθετη φύση της πολιτικής διακυβέρνησης.

I. Ο σουλτάνος και το Ανάκτορο

B-1. Οι τίτλοι που χρησιμοποιούσε ο Σουλεϊμάν στην αλληλογραφία του με τον Φερδινάνδο Α' (1562)

Ο Παντισάχ και Σουλτάνος της Λευκής Θάλασσας [Μεσόγειος] και της Μαύρης Θάλασσας, της Σεβαστής Κάαμπα και της Φωτισμένης Μεδίνας, της Ιερής Ιερουσαλήμ, του πλέον πολύτιμου της εποχής μας Θρόνου της Αιγύπτου, των επαρχιών Υεμένης και Άντεν και Σανά, του Τόπου της Ειρήνης της Βαγδάτης, και της Μπάσρα (Βασόρα) και της Λάχσα, των πόλεων του Ανουσιρβάν,²⁹ της γης της Αλγερίας και του Αζερμπαϊτζάν, της γης της Χρυσής Ορδής και της γης των Ταρτάρων, του Ντιαρμπεκίρ του Κουρδιστάν και του Λουριστάν και όλης της Ρούμελης και Ανατολίας και Καραμανίας και Βλαχίας και Μολδαβίας και Ουγγαρίας και εκτός από όλες αυτές, πολλών άλλων σπουδαίων χωρών και εδαφών [...]

Bayerle, σ. 46-47.

Να εντοπίσετε στο χάρτη τις περιοχές που καταγράφει ο τίτλος του Σουλεϊμάν. Βρείτε ποιες από τις κτήσεις λείπουν από τον τίτλο. Ποιο είναι το μήνυμα που στέλνει ένας ηγέτης που χρησιμοποιεί έναν τέτοιο τίτλο;

B-2. Οι αρετές ενός ιδανικού κυβερνήτη, όπως παρουσιάζονται σε ένα ποίημα του Τζελαλζαντέ αφιερωμένο στον σουλτάνο Σελίμ Β' (1566-1574)

Αυτός που επιθυμεί καλός βασιλιάς να γενεί
Πρέπει να έχει βράχο για προσκέφαλο

Ας αφήσει τις ανέσεις,
ας αφήσει το ποτό
Φίλο ας μην κάνει
τον άδικο

Μακριά από αυτόν να μένει ο αμαθής
Καθώς λεν, τα παιδιά έχουν λίγη σοφία

Αυτοί που φλέγονται από τον έρωτα του κράτους
Αυτοί που είναι κύριοι του υψηλού βωμού

Πρέπει να κινδυνεύουν με όλο τους το είναι
Πρέπει πρόθυμα να πολεμούν κάθε στιγμή

[...]

Εάν και όταν σουλτάνος
της γης όλης γενείς
Ποτέ μην στείλεις χαμόγελο
σε άντρα θηλυκό

²⁹ Η παλιά περσική πρωτεύουσα της Κτησιφώντος στο σημερινό Ιράκ.

Άνοιξε τα αυτιά στο λόγο τον αληθινό
αν είσαι ξύπνιος
Μάθε και δέξου τον
αν είσαι αλήθεια ταπεινός
Ο αληθινός άντρας έχει
ώριμες και λογικές απόψεις
Χωρίς ζήλια, εκδίκηση
ή μένος στην καρδιά

Άσε τον αγαθό να φοβάται το Θεό,
το θεό μας, για πάντα
Άσ' τα μάτια του να δουν
πού 'ν' το κεφάλι και πού η ουρά

Το λάθος να μπορεί να συγχωρήσει
Την αβλεψία ή την απλή αποτυχία
Τον ύπιστο Θεό να μπορεί να βλέπει
Σε όλο του το μεγαλείο, παντού

Ας μην είναι φειδωλός
Ας μην είναι άπληστος
Ας είναι πάντα ελεήμων
ακόμα και σ' όποιον τον πειράζει

Να μπορεί πάντα το δίκαιο να βρίσκει
Να ακολουθεί το σεριάτ
Την αλήθεια να μπορεί να γνωρίζει [ή τον Θεό: *Hak*],
Την τυραννία να σκορπά

Ένας άντρας χωρίς γνώση
δεν είναι άντρας αληθινός
Αληθινό αίμα δεν τρέχει
στις φλέβες του ανόητου μυαλού [...]

Αν το κορμί δεν υπήρχε του Σουλτάνου Σελίμ,
του ευγενικού βασιλιά, της πηγής του καλού

Ο εχθρός θα είχε καταλάβει
τη χώρα απ' άκρη σ' άκρη
Ο Θεός δε θα είχε συντρέξει
Την κατάκτηση δε θα μας είχε αξιώσει.

Celâlîzâde, σ. 77-78.

Οι συμβουλές προς τον κυβερνήτη του κράτους αποτελούσαν ένα λογοτεχνικό είδος ευρέως διαδεδομένο στο μεσαιωνικό και πρώιμο νεότερο κόσμο. Η παρουσίαση της εικόνας του ιδανικού ηγέτη ήταν ένα μέσο να δημιουργηθεί ένα ιδεολογικό πλαίσιο προσδοκιών που θα περιορίζε τη συμπεριφορά των θεωρητικά κυρίαρχων μοναρχών. Αυτό καθίσταται μάλιστα ιδιαίτερα εμφανές εάν λάβουμε υπ' όψιν μας ότι το ποίημα αυτό αφιερώνεται στον Σελίμ Β', έναν μέθυσο που ελάχιστα ενδιαφερόταν για τις υποθέσεις του κράτους.

Να συνοψίσετε τις αρετές που αποδίδει ο Τζελαζαντέ στον ιδανικό ηγέτη. Ποιες θεωρείτε πιο σημαντικές;
Λαμβάνοντας υπ' όψιν σας όσα γνωρίζεται για τον πραγματικό χαρακτήρα του Σελίμ Β', προσπαθήστε να ανακαλύψετε πού αποσκοπούσε ο ποιητής με αυτό το ποίημα και τι θα πίστευε στην πραγματικότητα. Ήταν μήπως είρων (καθώς τα γνωρίσματα που αποδίδει στον ηγέτη σχηματίζουν μάλλον μια αγιογραφία) ή απλώς στενόμυαλα αφοσιωμένος στο σουλτάνο του;

Β-3. Διαφορετικές στάσεις απέναντι στην αυτοκρατορική αδελφοκτονία – το χρονικό του Μεχμέτ Νεσρί για την εκτέλεση του Μουσταφά του Μικρού (1422)

Ο μικρός του³⁰ αδερφός, γνωστός ως Μουσταφάς ο Μικρός, που είχε λάβει από τον πατέρα³¹ του τη γη Χαμίντ³² και είχε υιοθετηθεί από τους πρίγκιπες του Γκερμιγιάν³³, εξοργίστηκε από κάποιους δυστυχείς ανθρώπους. Οι πρίγκιπες Γκερμιγιάν και Καραμάν³⁴ του έδωσαν στρατιώτες και προέλασε εναντίον της Μπούρσας (Προύσα). [...] Όταν ο σουλτάνος Μουράτ έμαθε τα νέα, έστειλε με τους στρατηγούς του μήνυμα στον Σαραμπντάρ Ιλύας³⁵, ότι ο σουλτάνος τον διόριζε γενικό διοικητή της Ανατολίας. Του έστειλαν ακόμα και έγγραφο. Του είπαν να διασκεδάσει το αγόρι μέχρι

30 Μουράτ Β' (1421-1451).

31 Μωάμεθ Α' (1403-1421).

32 Οθωμανική επαρχία στη νότια Μικρή Ασία.

33 Ηγεμονία, στη συνέχεια οθωμανική επαρχία στην κεντρική Μικρά Ασία.

34 Τουρκική ηγεμονία στη νότια Μικρά Ασία που αποτελούσε τον κύριο αντίπαλο των Οθωμανών στο χώρο της Ανατολίας, μέχρι την προσάρτησή της το 1468.

35 Δάσκαλος του Μουσταφά του Μικρού.

να φτάσουν. Ο Σαραμπντάρ Ιλύας επέλεξε την προδοσία, δέχθηκε το μήνυμά τους κι έμεινε σταθερός. [...] Ο Σουλτάνος Μουράτ ίππευσε με μεγάλη βιασύνη και έφτασε στο Ιζνίκ (Σμύρνη) την ένατη μέρα, αφού του άφησε το Εντιρνέ (Αδριανούπολη). [...] Την ώρα που μαινόταν η μάχη, ο Ιλύας Μπέη άρπαξε το αγόρι από την σέλα του αλόγου του. Το αγόρι είπε: «Δάσκαλε [*Jala*, «λάλα»] γιατί με κρατάς έτσι;». Ο Ιλύας απάντησε: «Θα σε οδηγήσω στον αδερφό σου, Μουράτ Χαν». Ο Μουσταφά ο Μικρός είπε: «Είσαι ένας άκαρδος προδότης. Μην με πας στον αδερφό μου. Θα με σκοτώσει». Ο Ιλύας Μπέη δεν έδειξε να τον άκουσε, έσκυψε το κεφάλι και πρόδωσε το αγόρι. Ο ανώτερος διοικητής, Μεζίντ Μπέη, πήρε το αγόρι, το έβαλε να καθίσει σε ένα μεγάλο τύμπανο πολέμου και το φίλησε με σεβασμό. Έπειτα τον οδήγησε στον Μουράτ Χαν. Ο Μουράτ Χαν τους είπε αμέσως να τελειώσουν τη δουλειά. Πήραν το αγόρι από τον Μεζίντ, υπήρχε μια μεγάλη συκιά έξω ακριβώς από το Ιζνίκ, κάτω από τη συκιά τον έπνιξαν σε νερό. Αφού εκτέλεσαν τη διαταγή, τον έστειλαν στη Μπούρσα να ταφεί δίπλα στον πατέρα του. Ο λαός της Μπούρσας τους συνάντησε. Πήραν το πτώμα και το έθαψαν σύμφωνα με το θρησκευτικό νόμο. Μετά ρώτησαν τον Σαραμπντάρ Ιλύας: «Γιατί το έκανες αυτό;». Απάντησε: «Φαινομενικά, έγινα προδότης. Στην πραγματικότητα έκανα το σωστό. Εάν συμφωνούσα μαζί τους, αυτοί οι δυο στρατοί θα πολεμούσαν μεταξύ τους και θα έβλαπταν τη χώρα. Το προσωπικό κακό είναι προτιμότερο από το γενικό κακό. Πρόκειται επίσης για παλαιό έθιμο. Δεν ήμουν εγώ που έκανα την πράξη». Μετά από αυτό δεν απολάμβανε κανένα κύρος μεταξύ των αρχόντων.

Neşri, II, σ. 567-573.

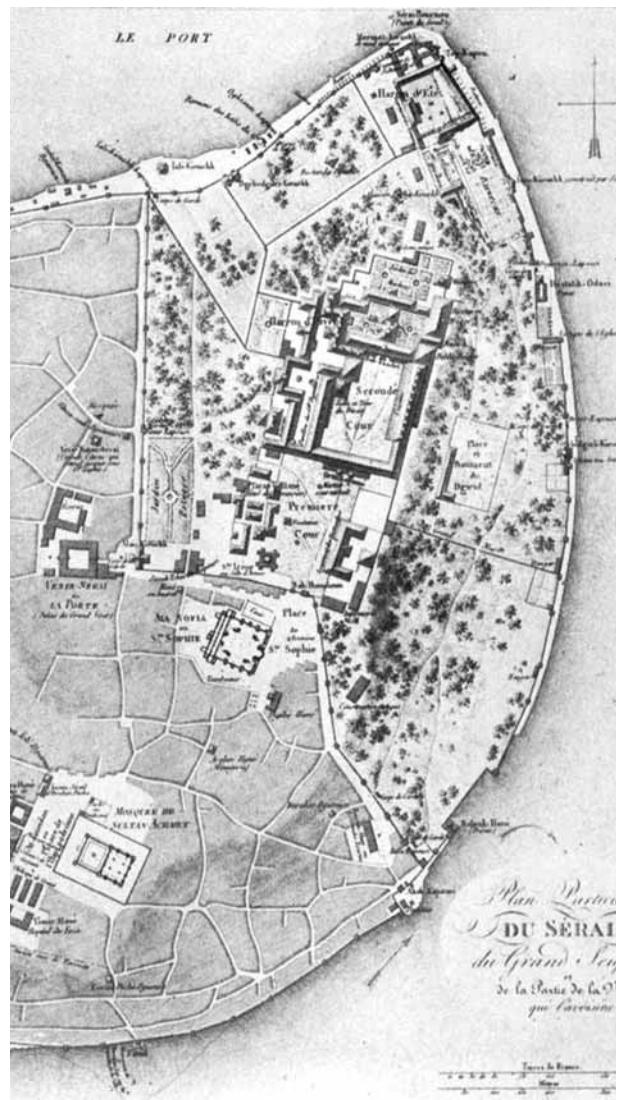
Ο Νεσρί έγραψε το χρονικό στα τέλη του 15^{ου} αιώνα, στη διάρκεια της βασιλείας του Βαγιαζήτ Β' (1481-1512), όταν πλέον η αυτοκρατορική πρακτική της αδελφοκτονίας είχε μεταβληθεί σε νόμιμη προϋπόθεση από τον Μωάμεθ Β', ο οποίος απαιτούσε από κάθε σουλτάνο να σκοτώνει τα αδέλφια του, όταν ανέβαινε στο θρόνο, προκειμένου να διασφαλιστεί η εσωτερική ειρήνη της αυτοκρατορίας. Η αφήγηση του Νεσρί για το φόνο του Μουσταφά του Μικρού παρουσιάζει τόσο το επίσημο επιχείρημα όσο και το γεγονός ότι μια σημαντική μερίδα της οθωμανικής κοινωνίας αποδοκίμαζε αυτήν την πρακτική. Η αποδοκιμασία τελικά οδήγησε στην εγκατάλειψη της αδελφοκτονίας

στις αρχές του 17^{ου} αιώνα (η τελευταία περίπτωση που συναντάμε στις πηγές έλαβε χώρα κατά την ενθρόνιση του Μωάμεθ Γ' το 1595).

Προσπαθήστε να μαντέψετε γιατί οι εκτελεστές επέλεξαν αυτόν το συγκεκριμένο τρόπο για να δολοφονήσουν το νεαρό πρίγκιπα. Εκτός από την δικαιολογία που δίνει ο Σαραμπντάρ Ιλύας για την πράξη του, υπάρχουν άλλες ενδείξεις στο κείμενο για τυχόν άλλα κίνητρα της συμπεριφοράς του;

► Εικ. 4. Το σχέδιο των ανακτόρων του Τοπκαπί στην Κωνσταντινούπολη

Inalcik 1973, εικ. 3.

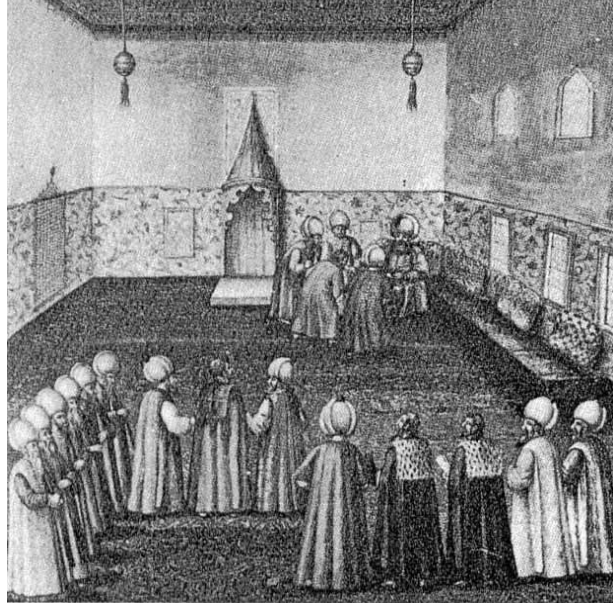
Σχήμα 1: Τα ανάκτορα και η οθωμανική κεντρική διοίκηση

<p>A. Εντερούν: Εσωτερική Υπηρεσία (Enderun)³⁶</p> <p>Κύριες υποδιαιρέσεις:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Χαρέμι (Harem) ■ Χας οντάς (has oda): ιδιωτικό διαμέρισμα ■ Σεφερλή οντάς (seferli oda): διαμέρισμα εκστρατείας ■ Χαζίνες (hazine): θησαυροφυλάκιο ■ Κελάρι (kiler) <p>Κύριοι αξιωματούχοι:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Καπού-αγασί (Kari agasi): αξιωματούχος της πύλης ■ Κιζλάρ-αγασί (Kizlar agasi): αξιωματούχος των κοριτσιών ■ Χας ονταμπασής (Has oda bazi): επικεφαλής των αξιωματούχων ■ Σιλιχτάρης (Silahdar): ένοπλος συνοδός του σουλτάνου ■ Χαζίνες (Hazineedar): προσωπικός θησαυροφυλάκας του σουλτάνου ■ Τσοχαντάρης (Cihadar): υπεύθυνος για τις στολές του σουλτάνου ■ Ρικιαπτάρης (Rikabdar): κρατούσε τους αναβολείς του σουλτάνου 	<p>B. Μπιρούν: Εξωτερική Υπηρεσία (Birun)</p> <p>Κύριες υποδιαιρέσεις:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Καπικούληδες (karikulu)³⁷: στρατεύματα των ανακτόρων ■ Αυτοκρατορικά μαγειρεία ■ Αυτοκρατορικό στάβλο <p>Κύριοι αξιωματούχοι:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Αγάς των γενίτσαρων ■ Μιρ-αλέμ (Mir alem): φύλακας των συμβόλων ■ Μιραχούρ (Mirahur): επικεφαλής των ανθρώπων που φρόντιζαν στάβλους, άμαξες, υποζύγια ■ Καπουτζήμπασης (Καρισι bazi): επικεφαλής των ανθρώπων που φύλαγαν τις εισόδους των ανακτόρων ■ Τσαούσμπασης (Çavuş bazi): επικεφαλής των τσαούσσηδων, δηλ. ταχυδρομικών υπαλλήλων ■ Μποσταντζήμπασης (Bostanci bazi): επικεφαλής των κηπουρών ■ Τσακιρτζήμπασης ή αρχιγερακάρης (Çakirçi bazi): επικεφαλής της υπηρεσίας που φρόντιζε για τα κυνηγετικά πουλιά 	<p>Γ. Ντιβάν ή Διβάνι: Αυτοκρατορικό συμβούλιο (divan)</p> <p>Μόνιμα μέλη:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Βιζιρ-ι άζάμ (vizir-i azam): μεγάλος βεζίρης ■ Βεζιρδες³⁸ ■ Καζασκέρηδες (kadi'asker): στρατιωτικοί δικαστές της Ανατολίας και της Ρούμελης ■ Νισαντζής (nisanci): υπεύθυνος πρωτοκόλλου, γενικός αρχειοφύλακας ■ Αρχιδεφτερδάρης (baş defterdar): υπεύθυνος οικονομικών ■ Καπουντάν πασάς (kapudan paşa): αρχιναύαρχος ■ Ρεϊς-ουλ-κিতάμπ (reis-ül-kitab): αρχιγραμματέας αυτοκρατορικού συμβουλίου
--	--	---

Σ Να συγκρίνετε το σχέδιο των ανακτόρων με το παραπάνω σχήμα. Προσπαθήστε να ταυτίσετε ορισμένες από τις κύριες υπηρεσίες και να εξηγήσετε γιατί έχουν τοποθετηθεί σε αυτούς τους συγκεκριμένους χώρους.

► Εικ. 5. Ο οθωμανός σουλτάνος δέχεται σε ακρόαση τον αυτοκρατορικό πρέσβη

Σ Τι πληροφορίες αναφορικά με την οθωμανική ιστορία και τον πολιτισμό του 17ου αιώνα μας δίνει αυτή η εικόνα; Καταγράψτε όλες τις πληροφορίες που μπορείτε να εξάγετε από την εικόνα και συγκρίνετέ τις με τις αντίστοιχες των συμμαθητών σας. Προσπαθήστε να βρείτε μία αντίστοιχη σκηνή ακρόασης πρεσβειών από αυλές της Δυτικής Ευρώπης του 17ου αιώνα. Συγκρίνετε τις εικόνες και εστιάστε την προσοχή σας ιδιαίτερα στην τελετή υποδοχής, στη στάση του μονάρχη, στη συμπεριφορά των πρεσβειών και στις χειρονομίες του συνόλου των απεικονιζόμενων μορφών.

Inalcik 1973, εικ.12.

36 Προσωπικές υπηρεσίες του σουλτάνου. Βρίσκονταν συνήθως στην Τρίτη Αυλή των αυτοκρατορικών ανακτόρων. Εκτός από τις γυναίκες, οι άνθρωποι που υπηρετούσαν στην Εσωτερική Υπηρεσία ήταν είτε νεαρά αγόρια («τισογλάν», *ıçoğlan*: υπηρέτες) είτε ευνοχοί.

37 Εκτός από τους γενίτσαρους, τα τάγματα των καπικουλήδων συμπεριλάμβαναν έξι ακόμα μονάδες με σημαντικό κύρος.

38 Οι υψηλόβαθμοι αξιωματούχοι ήταν μέλη του αυτοκρατορικού συμβουλίου. Ο αριθμός τους κυμαινόταν κατά εποχές από τέσσερις σε περισσότερους από δέκα. Στο αυτοκρατορικό συμβούλιο συμμετείχαν επίσης, ο μπεηλέρμπεης (*beylerbeyi*: γενικός διοικητής) της Ρούμελης και περιστασιακά και άλλοι μπεηλερμπεήδες.

Β-4. Η άνοδος του Μουσταφά Α' στο θρόνο (1617)

23 Ζιλκα'ντε 1026 [= 24 Νοεμβρίου 1617].

Όταν, σύμφωνα με το θέλημα του Θεού, ο αιώνιος και πανταχού παρών Σουλτάνος Αχμέτ Χαν απεβίωσε και σταμάτησε να κυβερνά τον κόσμο ετούτο, οι διάδοχοι πρίγκιπες ήταν ακόμα πολύ νέοι. Ο αδελφός του Σουλτάνος Μουσταφά, αντίθετα, είχε φτάσει στην εφηβεία. Συνεπώς, εκείνος ανέβηκε στο θρόνο την ημερομηνία που αναφέραμε παραπάνω.

Ωστόσο οι βεζίρηδες, οι κυβερνήτες, οι σεΐχηδες, οι λόγιοι και άλλοι αξιωματούχοι δίσταζαν να υποβάλουν τα σέβη τους στο νέο ηγέτη. Ο Μουσταφά Αγάς, ο αγάς [aga: αξιωματούχος] της Πύλης της Ευτυχίας [*Darüssaade aghasi*, «Νταρουσάαντε αγασί»], που ασκούσε ιδιαίτερη επιρροή στις κρατικές υποθέσεις την εποχή του Σουλτάνου Αχμέτ Χαν, δεν παράλειψε για άλλη μια φορά να αναφέρει στον καθένα τα πρόποντα, υψώνοντας τη φωνή για να πει στον σεΐχουλι-σλάμη [*sheyh-ül-Islam*: επικεφαλής της πίστης] Εσάτ Εφέντη και τον βοηθό του μεγάλου βεζίρη [*sadaret kaymakami*, «σανταρέτ καϋμακάμης»] Σοφού Μεχμέτ Πασά ότι ο Σουλτάνος Μουσταφά Χαν δεν έδειχνε να διαθέτει μυαλό και λογική και ότι δεν μπορούσαν να εμπιστευτούν τις σκέψεις και τις πράξεις του. Υποστήριξε, ωστόσο, ότι εάν παραγκωνιζόταν ένας πρίγκιπας, που είχε γίνει πια νέος άνδρας, προκειμένου να ανέβει στο θρόνο ένα παιδί, θα ήταν αδύνατον να εμποδιστούν οι φήμες και τα κουτσομπολιά του λαού και αυτό θα δημιουργούσε πολλά προβλήματα. Είπαν επίσης ότι σε κάθε περίπτωση, τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή ήταν ο Σουλτάνος Μουσταφά που είχε το δικαίωμα να ανέβει στο θρόνο σύμφωνα με το δυναστικό δένδρο και εάν αυτό παραβλεπόταν, θα δημιουργούνταν ισχυρές αντιδράσεις από το λαό. Επιπλέον, υποστηρίχθηκε ότι η διανοητική αστάθεια που παρουσίαζε, οφειλόταν στο μεγάλο διάστημα που πέρασε στη φυλακή, χωρίς να επιτρέπεται να μιλά σε κανέναν και ότι εάν συσχετιζόταν με ανθρώπους για κάποιο διάστημα, θα μπορούσαν ίσως, να αποκατασταθούν το μυαλό και η λογική του. Με αυτόν τον τρόπο ο Σουλτάνος Μουσταφά έγινε αποδεκτός ως ένας παντισάχ της ανάγκης.

Peçevi, σ. 337.

🔑 Το χρονικό του Πετσεβί δεν αποκαλύπτει τα ιδιαίτερα συμφέροντα των διάφορων πολιτικών ομάδων, αποτελεί ωστόσο σημαντική πηγή για τα «δημόσια» επιχειρήματα που αναπτύχθηκαν στον κύκλο των οθωμανικών ηγετικών πολιτικών στρωμάτων. Παρ'όλα αυτά ο Μουσταφά Α' κυβέρνησε μόνο για μερικούς μήνες και στη συνέχεια αντικαταστάθηκε το 1618 από τον ανιψιό του Οσμάν Β' (1618-1622)· μετά το θάνατο του Οσμάν Β', που σκοτώθηκε στη διάρκεια μιας εξέγερσης των γενιτσάρων, ο Μουσταφά Α' ανέβηκε και πάλι στο θρόνο για κάποιους μήνες, για να αντικατασταθεί τελικά από τον Μουράτ Δ' (1623-1640).

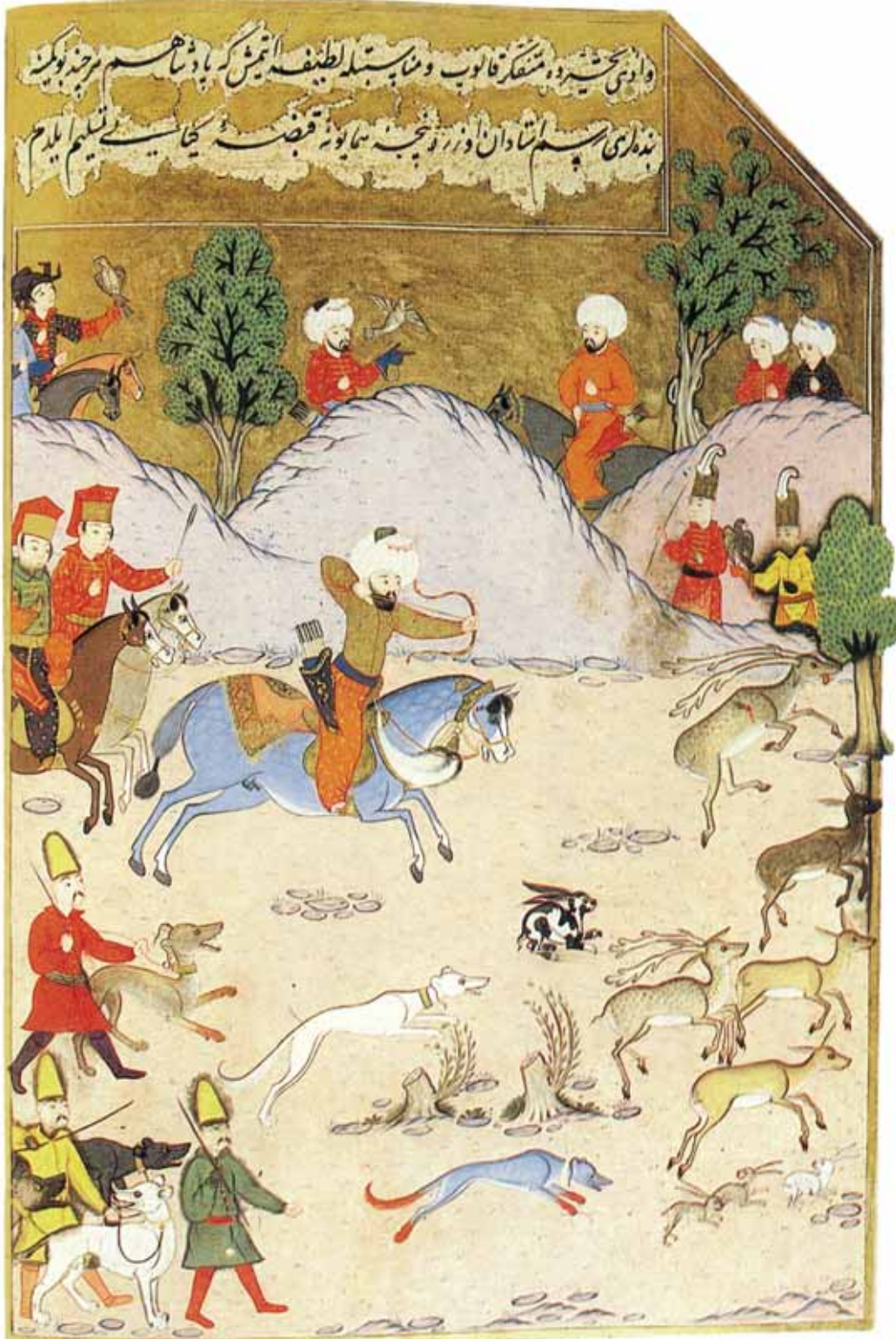
🕒 Να αναπτύξετε ένα επιχειρήμα ενάντια στην άνοδο του Μουσταφά Α' στο θρόνο.

► Εικ. 6. Αυτοκρατορικός εορτασμός στη διάρκεια εκστρατείας

Hegy, Zimanyi, εικ. 40.

► Εικ. 7. Ο Σουλτάνος Βιαγιαζήτ Β' (1481-1512) κυνηγά κοντά στη Φιλιπούπολη (Πλόβντιφ)

Hegy, Zimanyi, εικ. 38.

II. Το παιδομάζωμα [ντεβσιρμές]

B-5. Το σύστημα του ντεβσιρμέ³⁹ όπως περιγράφεται από έναν πρώην γενίτσαρο

Όποτε εισέβαλαν σε μια χώρα και κατακτούσαν το λαό της, ακολουθούσε αμέσως μετά από αυτούς ο βασιλικός γραφέας ο οποίος έπαιρνε όλα τα αγόρια για γενίτσαρους. Για κάθε αγόρι έδινε πέντε χρυσά νομίσματα (*δουκάτα*) και τα έστελνε μέσω της θάλασσας στην Ανατολή, όπου και έμεναν. Γύρω στα 2000 αγόρια πήραν με αυτόν τον τρόπο. Κι αν ο γραφέας δεν κατάφερνε να βρει αρκετά αγόρια στους εχθρούς, τότε συγκέντρωνε από την χώρα του, από κάθε χωριό, σε αναλογία με τον πληθυσμό του, όλους τους νεαρούς χριστιανούς. Τα αγόρια που έπαιρναν από τη χώρα του τα έλεγαν *τσιλίκ* (*çilik*). Μπορούσαν να διαθέτουν την περιουσία τους, μετά το θάνατό τους, σε όποιον ήθελαν. Τα αγόρια όμως που έπαιρναν από τους εχθρούς τα ονόμαζαν *πεντζίκ* (*pençik*). Μετά το θάνατό τους δεν μπορούσαν να κληροδοτήσουν τίποτα και όλη η περιουσία τους πήγαινε στον αυτοκράτορα, εκτός κι αν κάποιος απελευθερωνόταν χάριν της συμπεριφοράς του, οπότε μπορούσε ελεύθερα να διαθέσει την περιουσία του μετά το θάνατό του.

Mihailović, σ. 164-165.

B-6. Η χριστιανική κριτική στο σύστημα του ντεβσιρμέ από τη Ζωή του Γκεόργκι Νόβι της Σόφιας (1539)

Αυτό έλαβε χώρα στη διάρκεια του άθρησκου, αχρείου και ρυπαρού Τούρκου βασιλιά Σελίμ.⁴⁰ Μυστικά, με κάποιου είδους πονηριά, στον τρίτο χρόνο της βασιλείας του, έστειλε αγγελιοφόρους και υπαλλήλους σε όλες τις περιφέρειες πολλών βασιλείων και

τους διέταξε να πάνε με συνοδεία στρατιωτών σε περιοχές που ζούσαν Χριστιανοί. Και αν έβρισκαν τρεις γιους σε μια χριστιανική οικογένεια, έπαιρναν τους δύο για το βασιλιά κι αφήναν τον τρίτο στους γονείς. Αν όμως οι γονείς είχαν ένα μόνο γιο, τον έπαιρναν με τη βία για τον βασιλιά τους. Το έκαναν αυτό σύμφωνα με τις διαταγές του βασιλιά· τους έκαναν περιτομή σύμφωνα με την αμαρτωλή θρησκεία των Σαρακηνών (ενν. μουσουλμάνων) και τους μάθαιναν το παραπλανητικό βιβλίο του Ιμάμη. Μετά από αυτό, ο βασιλιάς έδινε διαταγή να τους εκπαιδεύσουν σε όλες τις στρατιωτικές δεξιότητες: στην τέχνη της μάχης και στην ιππασία. Ο βασιλιάς τους εγγυούταν μεγάλες τιμές, όταν έφταναν στην ωριμότητα και τους αποκαλούσαν γενίτσαρους. Και τυφλώνονταν τόσο, ώστε φέρονταν άσχημα ακόμα και στους ίδιους τους γονείς τους, τις μανάδες και τους πατεράδες τους, άρχιζαν να σκοτώνουν τους Χριστιανούς με φριχτούς τρόπους και έτσι γίνονταν χειρότεροι κι από τους Σαρακηνούς.

Georgieva, Tzanev, σ. 126-127.

Na συγκρίνετε τις ενδείξεις των πηγών B-5 και B-6 για τους αριθμούς των παιδιών που αφορούσε το σύστημα του ντεβσιρμέ, λαμβάνοντας υπόψη ότι στη διάρκεια της περιόδου στην οποία αναφέρονται οι δύο πηγές, ο χριστιανικός πληθυσμός της Νοτιοανατολικής Ευρώπης που κυριαρχούνταν από τους Οθωμανούς έφτανε στα (4) εκατομμύρια. Συζητήστε γιατί μία από τις πηγές διαστρεβλώνει το μέγεθος του φαινομένου. Ποια ήταν τα πλεονεκτήματα του συστήματος του ντεβσιρμέ για το οθωμανικό κράτος; Υπήρχαν πλεονεκτήματα για τα παιδιά των μη μουσουλμάνων που συμπεριλαμβάνονταν στο ντεβσιρμέ;

39 Πρωτότυπη οθωμανική πρακτική για τη στρατολόγηση των ανθρώπων που θα στελέχωναν υπηρεσίες του σουλτάνου, η οποία ξεκινά από τον 14ο αιώνα. Επρόκειτο για μια κεντρικά οργανωμένη στρατολόγηση νεαρών αγοριών από τις αγροτικές, μη μουσουλμανικές (δηλ. χριστιανικές) οικογένειες του οθωμανικού κράτους. Οι νέοι αυτοί ενσωματώνονταν στον οθωμανικό πολιτισμό, δηλαδή ασπάζονταν το Ισλάμ, μάθαιναν τουρκικά και εκπαιδεύονταν για να στελεχώσουν διάφορες κρατικές υπηρεσίες. Οι περισσότεροι προορίζονταν για τα τάγματα του καπικούλου, ιδιαίτερα τους γενίτσαρους, άλλοι όμως επιλέγονταν για να υπηρετήσουν στο Εσωτερικό ή Εξωτερικό Ανάκτορο. Στη διάρκεια του 15ου-16ου αιώνα, ένα μεγάλο και συχνά το κυρίαρχο μέρος της οθωμανικής πολιτικοστρατιωτικής ελίτ προερχόταν από παιδομαζώματα, μία πρακτική που ευνοούσε επομένως, την κοινωνική ανέλιξη. Εξαιτίας της αυξανόμενης πίεσης που ασκούσαν οι μουσουλμάνοι υπήκοοι του σουλτάνου, προκειμένου να αποκτήσουν πρόσβαση στα στρατιωτικά και πολιτικά αξιώματα, το σύστημα του παιδομαζώματος διακόπηκε σταδιακά στη διάρκεια του 17ου αιώνα.

40 Σελίμ Α' (1512-1520).

► Εικ. 8. Παιδιά από ντεβσιρμέ

Τι πληροφορίες αντλούμε από αυτήν την εικόνα; Ποιοι χαρακτήρες απεικονίζονται και πώς είναι τοποθετημένοι στην αρχιτεκτονική της εικόνας; Μπορείτε να αναγνωρίσετε τη σημασία των χειρονομιών τους; Γιατί νομίζετε ότι απεικονίζονται τόσο πολλές γυναίκες;

Hegy, Zimanyi, εικ. 41.

► **Εικ. 9. Αγάς των Γεντισάρων**

Hegy, Zimanyi, εικ. 43.

Περιγράψτε τα ενδύματα που φορούν οι μορφές.

Νομίζετε ότι το ένδυμα έπαιξε έναν ιδιαίτερο κοινωνικό ρόλο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία;

Β-7. Ο Λουτφή πασάς αναπολεί τη σταδιοδρομία του από την εποχή που στρατολογήθηκε μέσω του συστήματος του ντεβσιρμέ

Ο συγγραφέας αυτής της πραγματείας είναι ο ταπεινότερος δούλος του Θεού, ο Λουτφή πασάς, γιος του Αμπντουλμουίν. Χάρη στη γενναιοδωρία των σουλτάνων, εγώ, ο ταπεινός, ανατράφηκα στο εσωτερικό

Σαράι τον καιρό του μακαρίτη Σουλτάνου Βαγιαζήτ⁴¹ (που βρίσκεται σήμερα στον Παράδεισο). Στη διάρκεια αυτής της οθωμανικής δυναστείας, επιδείκνυα άριστη συμπεριφορά απέναντι στους σουλτάνους από αγάπη στο Θεό και όσο βρισκόμουν στο εσωτερικό Σαράι, μελέτησα πολλά είδη επιστημών. Κατά την ενθρόνιση του [...] Σουλτάνου Σελίμ⁴², άφησα τη θέση του τσοχαντάρη [*çuhadâr*: υπεύθυνος για τις στολές του Σουλτάνου] και μπήκα στην εξωτερική υπηρεσία ως μουτεφερρικά [*müteferrika*: αυλικός] με 50 ακτσέδες την ημέρα. Μετά υπηρετήσα ως καπουτζήμπασης [*karıcı*: επικεφαλής των ανθρώπων που φύλαγαν τις εισόδους των ανακτόρων], μιν-αλέμ [*mîr alem*: φύλακας των συμβόλων], σαντζάκμπεης [*sancakbeyi*: διοικητής σαντζακιού] της Κασταμονής, μπηλέρμπεης [*beylerbeyi*: γενικός διοικητής] του Καραμάν και της Άγκυρας και τέλος, την εποχή του σουλτάνου μας Σουλεϊμάν⁴³, μου εμπιστεύτηκαν τις θέσεις του βεζίρη και του μεγάλου βεζίρη. Όταν εγώ, το ταπεινό και ασήμαντο υποκείμενο, άφησα το Σαράι, συνεργάστηκα με πολλούς ουλεμάδες (νομοδιδάσκαλοι, θεολόγοι και ερμηνευτές του μουσουλμανικού δικαίου), ποιητές και ανθρώπους του πολιτισμού και επιδίωξα να βελτιώσω το χαρακτήρα μου θέτοντας όλες μου τις ικανότητες στην υπηρεσία των επιστημών.

Inalcik 1973, σ. 84.

Ο Λουτφή πασά (περ. 1488-1563) υπηρέτησε ως μεγάλος βεζίρης την περίοδο 1539 - 1541.

Γεννημένος στην Αλβανία, στρατολογήθηκε μέσω του συστήματος του ντεβσιρμέ. Οι διαδοχικές θέσεις που κατείχε στην υπηρεσία του σουλτάνου αποτελούν τα τυπικά στάδια της σταδιοδρομίας που ακολουθούσαν οι δούλοι του σουλτάνου τον 15^ο-16^ο αιώνα: μία πρώιμη σταδιοδρομία στην εσωτερική υπηρεσία των ανακτόρων επέτρεπε την κατάληψη καλών θέσεων στην εξωτερική υπηρεσία και στη συνέχεια ακολουθεί η θέση του διοικητή σε επαρχίες, η οποία γενικά αποτελεί προϋπόθεση για το διορισμό ενός βεζίρη στο Αυτοκρατορικό Συμβούλιο. Παρόλο που τα προσωπικά επιτεύγματα του Λουτφή είναι εντυπωσιακά, δεν πρέπει να παραβλέπουμε το γεγονός ότι, από τη βασιλεία του Μωάμεθ Β' έως τα

41 Βαγιαζήτ Β' (1481-1512).

42 Σελίμ Α' (1512-1520).

43 Σουλεϊμάν Α' (1520-1566).

τέλη του 16^{ου} αιώνα, οι περισσότεροι μεγάλοι βεζίρηδες στρατολογούνταν από τους πρώην δούλους του παιδομαζώματος. Ο Λουτφί πασά αποτελεί εξαίρεση κυρίως για τις πνευματικές του ανησυχίες και για το γεγονός ότι, μετά την τέλος της θητείας του ως μεγάλος βεζίρης, έγινε σημαντικός πολιτικός συγγραφέας. Η αφήγησή του είναι επίσης σχετική και με το ζήτημα της θρησκευτικής μεταστροφής: σε κάποια χρονική στιγμή, μετά τη στρατολόγηση του νεαρού Λουτφί, φαίνεται πως ο πατέρας του ασπάστηκε επίσης το Ισλάμ.

III. Το τιμαριωτικό σύστημα

B-8. Οι οθωμανικοί κανόνες που διευθετούσαν τη διανομή τιμαρίων

Τα εισοδήματα που τους παρέχουν αυτά αποκαλούνται «καρποί του πολέμου» [*mâl-i mukatele*, «μαλ-ί μουκατελέ»]. Αυτό σημαίνει ότι τα έσοδα αυτά χορηγήθηκαν σε αντάλλαγμα για τον αγώνα εναντίον του εχθρού. [...] Στην περίπτωση των τιμαρίων, [...] υπάρχουν δύο είδη [τιμάρια]. Το ένα ονομάζεται «με αποδεικτικό» [*tezkireli*, «τεσκιρελού»] και το άλλο «χωρίς αποδεικτικό» [*tezkiresüz*, «τεσκιρεσουζ»]. Πίσω από τους παραπάνω όρους κρύβεται αυτή η συνήθεια: υπάρχει μία συγκεκριμένη έκταση [ή ποσό] που μπορεί να διαθέσει κάθε μπηλέρμπεης [*beylerbey*: γενικός διοικητής] με βεράτι του [*berat*: έγγραφο που επικυρώνει την απονομή αξιωμάτων ή προνομίων]: πάνω στο βεράτι υπογράφει ένα *τεσκερέ* [*tezkire*: αποδεικτικό] ότι αναφέρθηκε (ενν. στο σουλτάνο) και στη συνέχεια η διαταγή δημοσιοποιείται στο αυτοκρατορικό δικαστήριο [στην Ιστανμπούλ]. Έτσι, προκύπτουν αυτοί οι προσδιορισμοί: «με αποδεικτικό» και «χωρίς αποδεικτικό».

Hezarfen, σ. 139.

Ποιο είδος τιμαρίου ήταν μεγαλύτερο: το «με αποδεικτικό» ή το «χωρίς αποδεικτικό»; Αιτιολογήστε την επιλογή σας.

B-9. Λίστα των προσόδων που πρέπει να συγκεντρωθούν ως τιμάρια από τον σπαχή

Σαράντα κεφάλια αρρένων από αγροτικά νοικοκυριά [*kirk nefer reaya*: «κirk νεφέρ ρεγιά»], και τρεις εκτά-

Δείτε το Σχήμα 1 και εντοπίστε τις θέσεις που κατέλαβε ο Λουτφί στην οθωμανική κεντρική διοίκηση, προτού σταλεί διοικητής σε διάφορες επαρχίες. Τι μας δείχνει η περίπτωση του Λουτφί σχετικά με την οθωμανική κοινωνική κινητικότητα; Νομίζετε ότι μπορούμε να προχωρήσουμε σε γενικεύσεις στηριζόμενοι στην περίπτωση του;

σεις [*zemin*, «ζεμίν»] και το χωριό του Αρντίτς Αγίλ, η καταστιχωμένη πρόσοδος του οποίου περιλαμβάνει τη συλλογή της δεκάτης από τα δημητριακά [*öşür*: «οσούρ»] και τον φόρο για τις ζωτροφές [*salâriyye*: «σαλαριγιέ»] και τον φόρο σταριού [*resm-i gendüm*: «ρεσμί γκεντούμ»] και τον φόρο για το ζευγάρι βοδιών [*resmi çift*, «ρεσμί τσιφτ»: συνδυαστική φορολογία αγρότη, γης, βοδιών] και τον έγγειο φόρο για τους χωρικούς που έχουν μικρούς κλήρους [*resm-i ben-nâk*, «ρεσμί μπεννάκ»] και το φόρο των εργένηδων που δεν έχουν κλήρο [*resm-i cebe* = *resm-i caba*, «ρεσμί τζαμπά»] καθώς και τη δεκάτη από τα αμπέλια [*öşür-i bağ*, «οσουρί μπαγ»], που όλα φτάνουν τους πέντε χιλιάδες ακτσέδες, όπως καταγράφεται στο Κατάστιχο [*defter-i mufassal*: «ντεφτερί μουφασάλ»] από το χέρι του εκτιμητή και το Επίτομο Κατάστιχο [*defter-i icmâl*, «ντεφτερί ιτσμάλ»] δείχνει ότι τρεις χιλιάδες ακτσέδες από αυτό το ποσό πρέπει να διανεμηθούν αλλού ...

Barkan, σ. 771-772.

Γιατί το κράτος καταγράφει τόσο λεπτομερειακά τις προσόδους των τιμαριωτών;

B-10. Νέα ανάθεση τιμαρίου μεσαίας-προσ-μεγάλης κλίμακας

[Για τον] Μουσταφά μπιν Αχμέτ *τσαούσης* [*çavuz*, «τσαβούζ»: αρχικά ταχυδρομικός υπάλληλος: από το 18^ο αι. αξιωματούχος που είχε αναλάβει την εκτέλεση διαταγών ή ποινών], που του αφαιρέθηκε ένα τιμάρια στο Καϊσερι αξίας 15.100 ακτσέδων: Τώρα του δίνονται τα ακόλουθα: ένα τιμάρια αξίας 1.600 ακτσέδων

στο Εντιρλίκ και άλλα χωριά στο *ναχιγιέ* [*nahiye*: υποδιαίρεση του καζά] του Τσεμπέλ Ερτσίς, ένα τιμάρι αξίας 2.000 ακτσέδων στον *μεζρά* [*mezra'a*: «χωραφότοπος», ακαλλιέργητη γη] Γκαζιλέρ και άλλες περιοχές στην περιφέρεια του Κοραμάζ που προηγουμένως είχε ο μακαρίτης Αμπντούλ-Κερίμ· ένα τιμάρι αξίας 2.000 ακτσέδων από έσοδα [*mahsul*, «μαχσούλ»] των νοικοκυριών *μπόζα* [*boza hane*] στην πόλη του Καϊσερι, το οποίο ανήκε στον Αμπντούλ-Κερίμ, ένα τιμάρι αξίας 800 ακτσέδων σε ένα χωριό της περιφέρειας Κεναρ-ί Ιρμάκ, ένα τιμάρι αξίας 3.000 ακτσέδων στο Ιστεφάνα και άλλα χωριά στον Τσεμπέλ Ερτσίς και άλλες μικρές εκτάσεις κτλ.: συνολικό ποσό 15.100 ακτσέδες.

Jennings 1972, σ. 212.

Σ Συζητήστε γιατί οι πρόσοδοι που συναπαρτίζουν ένα μεγάλο τιμάριο προέρχονταν από διάσπαρτες στο χώρο πηγές;

B-11. Κανονισμοί σχετικά με τιμαριώτες που δεν μετέχουν σε εκστρατείες (1635)

Ένα τιμάρι αξίας 2.500 ακτσέδων στο *ναχιγιέ* [*nahiye*: υποδιαίρεση του καζά] Κοστερέ έχει μείνει αμίσθωτο [*mahlûl*, «μαχλούλ»], γιατί ο Σουλεϊμάν δεν πήγε στην εκστρατεία του Ρεβάν [Εριβάν] αυτή τη χρονιά. Έχασε και το καθήκον του [*hidmet*, *hizmet*, «χιζμέτ»] και την επιθεώρηση [*yoklama*: «γιοκλαμά»]. Εξαιτίας μίας επαινετικής επιστολής από τον αλάιμπεη [*alaybey*: αξιωματούχος του στρατού, υπηρετούσε ως διοικητής επαρχιών] του Νιγντέ, Μουσά, το τιμάρι παραχωρήθηκε στον Μαχμούτ, που είχε βεράτι [*berat*: έγγραφο που επικυρώνει την απονομή αξιωματών ή προνομίων] για την ανάθεση τιμαρίου 3.000 ακτσέδων. Ένας *τεσκερές* [*tezker*: αποδεικτικό] στάλθηκε στον μπεηλέρμπεη [*beylerbey*: γενικό διοικητή] του Καραμάν, τον Ιμπραήμ Μπέη, για να ολοκληρώσει τη διαδικασία.

Ο Δερβίσης Μεχμέτ, που κατείχε [ήταν ο *mutasarrif*] ένα τιμάρι 3.000 ακτσέδων στην περιφέρεια Σάχρα, δεν πήγε στο Εριβάν. Ο Μαχμούτ *τσαούσης* [*zanus*, «τσαβούς»: αρχικά ταχυδρομικός υπάλληλος» από το 18^ο αι., αξιωματούχος που είχε αναλάβει την εκτέλεση διαταγών ή ποινών] πήρε στην κατοχή του το τιμάρι, αλλά στη συνέχεια δεν βοήθησε στην εκστρατεία, έτσι το τιμάρι έμεινε και πάλι αμίσθωτο. Παραχωρήθηκε στον Χαμζέ, αφού μεταφέρθηκε από τον Μεχμέτ, σύμφωνα με τη βεβαίωση του γενικού διοικητή του Καραμάν Χασάν. [ημερομηνία] 1 Ζιλκα 'ντε 1025 από το Ερεγλί.

Jennings 1972, σ. 212.

Κ Στα τέλη του 16^{ου} και 17^{ου} αιώνα, οι πόλεμοι με την Αυστρία και το Ιράν είχαν γίνει πιο δύσκολοι και οι μεγάλες αποστάσεις που έπρεπε να διανύσουν οι τιμαριώτες είχαν ως συνέπεια να μην προλαβαίνουν συχνά να επιστρέψουν για να συγκεντρώσουν τις προσόδους τους και να ελέγξουν τα τιμάρια τους. Έτσι, αρκετοί τιμαριώτες δεν πήγαιναν στον πόλεμο, γεγονός το οποίο ανάγκασε τις αρχές, σύμφωνα με το νόμο, να αποφασίσουν να ανακαλέσουν την παραχώρηση των τιμαριών και να τους τιμωρήσουν για ανυπακοή.

Σ Ποια μέσα χρησιμοποιούνται προκειμένου να διασφαλιστεί ότι οι τιμαριώτες θα προσέφεραν τις αναμενόμενες υπηρεσίες τους; Να συγκρίνεται το οθωμανικό τιμαριωτικό σύστημα και το φεουδαλικό σύστημα.

► Εικ. 10. Οπλισμένος σπαχής

Inalcik 1973, εικ. 25.

Περιγράψτε τα όπλα και την εξάρτηση του σπαχή. Να συγκρίνετε αυτήν την εικόνα με εικόνες άλλων ευρωπαϊών ιπποτών του 16^{ου} αιώνα. Να προσπαθήσετε να εντοπίσετε τις ομοιότητες και τις διαφορές.

Εάν δεν είχε δοθεί καμία ερμηνεία σχετικά με αυτήν την εικόνα, τι σκέψεις θα σας είχε προκαλέσει; Υπάρχει κάποιο ιδιαίτερο στοιχείο που σας παρακινεί να αναγνωρίσετε αυτούς τους άντρες ως οθωμανούς στρατιώτες;

IV. Προστασία των υπηκόων και απονομή δικαιοσύνης

B-12. Συστάσεις του Μουράτ Α΄ όταν διορίζει διοικητή τον Εβρενός Μπέη (1386)

[...] Δέξου και θυμήσου αυτή τη συμβουλή:

Πρέπει να γνωρίζεις ότι οι τόποι της επαρχίας της Ρούμελης⁴⁴ απέχουν πολύ μεταξύ τους. Για τη διακυβέρνησή τους και την ικανοποίηση των αναγκών τους και τη διατήρηση της τάξης θα χρειαστείς σίγουρα πολλούς ανθρώπους του ξίφους και της πέννας. Να είσαι προσεκτικός να μην απλώσεις το χέρι σου στην περιουσία του λαού σου. [...] Όποιος ξεχνάει την πίστη του σε αυτό τον κόσμο, ξεχνά το φόβο του Θεού. Μην ανακατεύεσαι με αυτά τα ζητήματα. Μην εμπιστεύεσαι κανένα και μην ανοίγεις μπροστά σε κανένα. Πολλοί μπορεί να νηστεύουν στη διάρκεια της μέρας και να μένουν όρθιοι όλη τη νύχτα και όμως να λατρεύουν είδωλα. Να προσέχεις τέτοιους ανθρώπους. Μη σε ξεγελούν οι εξωτερικές εμφανίσεις ...

Και όταν θέλεις να αφήσεις κάποιον στη θέση σου, να μην στηρίζεσαι σε ό,τι ήξερες γι αυτόν από πριν. Μπορεί αργότερα να άλλαξε. Γιατί το σώμα του γιου τού ανθρώπου αλλάζει από τη μια κατάσταση στην άλλη ... Γι' αυτό λοιπόν, να έχεις στραμμένα τα μάτια και τ' αυτιά σου στον άνθρωπο στον οποίο έχεις αναθέσει κάποια δουλειά. Δες αν η σημερινή του κατάσταση ανταποκρίνεται με τη προηγούμενη, και να μετράς τα λόγια του σύμφωνα με τη σημερινή. Να μην προσβάλεις ποτέ κανένα.

Άκου επίσης αυτή τη συμβουλή:

Εάν οι βοηθοί που διόρισες στο εσωτερικό της χώρας είναι εργατικοί, η κατάσταση των ραγιάδων [reaya: υπήκοοι] θα είναι καλή [...] Και να διατάξεις τον κάθε [βοηθό] να θεωρεί τους μουσουλμάνους που ζουν

στα μέρη του σαν αδέρφια του. Και να ελέγχουν τους ραγιάδες διακριτικά. Να μην κάνουν κακό και να μην ενοχλούν. Θύμιζέ τους συχνά ότι θα έρθει μια μέρα, όταν οι πράξεις που έγιναν στο παρελθόν θα πέσουν σαν το χιόνι, η μέρα της κρίσης. Κάνε τους να νοιάζονται για τη φτώχεια του λαού. Κάνε τους να προετοιμάζουν πολλούς πόρους για τη ζωή. Ο θεός αγαπά τους φτωχούς. Θα αναλάβει ο ίδιος την φτώχεια των φτωχών. Δεν θα κοιτάξει αυτούς που έχουν περιουσία σε αυτόν τον κόσμο ...

Ειδικά να σέβεσαι, όσον αφορά τους διάσημους, από τους μορφωμένους τον Ελβανά Φεκιχά – ας αυξάνεται η γνώση του! – που τοποθετήθηκε σείχουλισλάμης (επικεφαλής της πίστης) όλης της Ρούμελης. Και να φροντίζεις τους πνευματικούς σου που είναι κληρονόμοι των απογόνων του Προφήτη. Να τους αγκαλιάζεις με αγάπη και έλεος, να τους σέβεσαι και να τους προστατεύεις...

Να προσφέρεις δώρα και να ανταμείβεις τους σπαχήδες. Και να προσέχεις να μην τους έχεις ούτε πολύ χαλαρούς ούτε και πολύ περιορισμένους. Να μην ανακατεύεσαι με τα πράγματα των σπαχήδων, να μην τους πάρεις το παραμικρό ως αντάλλαγμα για τη θέση τους. Να μην εκδηλώνεις την επιθυμία να παίρνεις. Να εργάζεσαι προσεκτικά. Να μην καυχίεσαι για την ανδρεία και το κουράγιο σου, κράτα όμως το ξίφος σου αιχμηρό. Να ταΐζεις το άλογό σου. Να μην σταματάς να δείχνεις τον πλούτο σου και να μοιράζεις δώρα. Επίσης, να μην αναστατώνεσαι, εάν τα εισοδήματα από τα εδάφη που κατάκτησες με το σπαθί σου σε κάνουν να λες: «Δεν είναι αρκετά για τα έξοδά μου!». Σε περίπτωση που έχεις ανάγκη, γράψε σε μας εδώ. Δεν θα αρνηθούμε να σου δώσουμε ό,τι

⁴⁴ Σημαίνει κυριολεκτικά «γη των Ελλήνων» (Ρουμ ιλι). Στα οθωμανικά κείμενα του 14ου-15ου αιώνα η ονομασία αυτή αναφέρεται στο ευρωπαϊκό τμήμα της οθωμανικής αυτοκρατορίας, το οποίο διοικούνταν από ένα γενικό διοικητή (beylerbeyi). Μετά τις κατακτήσεις του 16ου αιώνα, οι Οθωμανοί οργάνωσαν και άλλες διοικητικές μονάδες στην Ευρώπη, ωστόσο η επαρχία της Ρούμελης συνέχισε να περιλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος της βαλκανικής χερσονήσου.

έχουμε εδώ. Όσα περισσότερα μπορούμε, θα σου στείλουμε. [...]

Γραμμένο τον ευλογημένο μήνα του Σεβάλ, το έτος 788 [1386].

Odbrani, I, σ. 187-189.

Ποιο είναι το νόημα που κρύβεται πίσω από τη συμβουλή «Να ταΐζεις το άλογό σου»; Τι ρόλο παίζει η θρησκεία στις συστάσεις του Μουράτ; Ποιους πρέπει να φοβάται ο Εβρενός και γιατί; Ποια είναι η γνώμη σου για τις συμβουλές του σουλτάνου; Έχουν χρηστική αξία για τη ζωή ενός οθωμανού διοικητή; Ποια από τις γενικές συστάσεις θα μπορούσε να είναι επίσης χρήσιμη για τη ζωή ενός σημερινού μαθητή;

B-13. Φιρμάνι του Μωάμεθ Α΄ υπέρ των μοναχών της Μονής Μαργκαρίτ, στην περιοχή των Σερρών (1419)

Αυτή είναι η θέληση του Αυτοκράτορα και η αιτία που εκδίδει αυτή την ευνοϊκή διαταγή – είτε ο Παντοδύναμος Θεός να επιτρέψει να κρατήσει έως το τέλος του χρόνου – είναι η ακόλουθη:

Οι εκλιπόντες παππούς και πατέρας μου είχαν ευδοκήσει να εκδώσουν διαταγές αναφορικά με τους ιδιοκτήτες του ιερού εγγράφου, τους μοναχούς της Μονής Μαργκαρίτ. Είχαν κηρυχθεί αδιαφιλονίκητα και είχαν απαλλαχθεί [από τους φόρους] τα κτήματά τους που αποτελούνταν από αμπελώνες και νερόμυλους, συμπεριλάμβαναν χωριά, εδάφη, οπωρώνες και οικίες, είχαν επίσης απαλλαχθεί από τη φορολογία των οικιών και των προβάτων των ραγιάδων [reaya: υπήκοος] της Ζούχνα.

Έτσι, σύμφωνα με τις διαταγές τους, κηρύσσω και εγώ αδιαφιλονίκητη την περιουσία τους και εκδίδω αυτήν την ιερή διαταγή. Όλοι οι μοναχοί εξαιρούνται από το *χαράτσι* [harac: έγγειος φόρος για την κοινότητα]. Τους δίνεται το δικαίωμα να κατέχουν τις ιδιοκτησίες που αναφέρθηκαν παραπάνω, όπως συνέβαινε και στο παρελθόν. Συνολικά, αυτή η διαταγή αφορά ό,τι κατείχαν τον καιρό του παππού και του πατέρα μου και ό,τι κατέχουν σήμερα.

Κανείς δεν επιτρέπεται να σταθεί στο δρόμο τους, να τους εναντιωθεί ή να τους ενοχλήσει δεν επιτρέπο-

νται επίσης ούτε αλλαγές. [Οι μοναχοί] απαλλάσσονται από την υποχρέωση να υπηρετούν στην αυλή, να κάνουν αγγαρείες καθώς και από κάθε συμπληρωματικό φόρο.

Todorova, σ. 49.

Να συζητήσετε γιατί οι μοναχοί της Μαργκαρίτ ζητούν νέα προνόμια από τον Μωάμεθ Α΄, παρόλο που είχαν παλαιότερα προνόμια από τον Μουράτ Α΄ και τον Βαγιαζήτ Α΄.

B-14. Η απόφαση του καδή σε μία διαμάχη μεταξύ ενός Χριστιανού κι ενός γενίτσαρου (Σόφια, 1618)

Με αυτό [το έγγραφο] βεβαιώνεται ότι ο μη μουσουλμάνος Ίλια, κάτοικος της πόλης της Σόφιας, στο *μαχαλά* [mahalle: γειτονιά] Μπανισόρ, εμφανίστηκε μπροστά στο Ιερό Συμβούλιο και επέδωσε αγωγή κατά του γενίτσαρου Οσμάν Μπεσέ που ζει στην ίδια γειτονιά, και ενώπιον του ιδίου κατέθεσε τα εξής:

«Ο άνθρωπος αυτός, ο Οσμάν Μπεσέ, κρατάει τη γυναικά μου Πετκάνα στο σπίτι του και δεν θέλει να μου τη δώσει πίσω, παρόλο που του το ζήτησα. Επίσης, προσπαθεί να την πείσει να ζητήσει διαζύγιο. Με αυτόν τον τρόπο την κρύβει στο σπίτι του, χωρίς να την παντρεύεται. Ικετεύω το συμβούλιο να ρωτήσει τον εναγόμενο γι' αυτό το ζήτημα και να καταγραφεί η απάντησή του».

Μετά την κατάθεση αυτή του Ίλια, ο προαναφερθείς Οσμάν ρωτήθηκε από το συμβούλιο [να δώσει τη γνώμη του για το αίτημα]. Στην απάντησή του, ομολόγησε ότι ο αιτών έλεγε την αλήθεια και έφερε την προαναφερθείσα μη μουσουλμάνα Πετκάνα ενώπιον του συμβουλίου και την έδωσε πίσω στον άντρα της Ίλια.

Turski Izvori, 2, σ. 119.

Τι μπορείτε να συμπεράνετε για τη θέση της γυναίκας στην οθωμανική κοινωνία; Γιατί δεν ρώτησαν την Πετκάνα τη γνώμη της για την υπόθεση; Τι νομίζετε ότι θα έλεγε, εάν της ζηταγαν να επιλέξει; Πιστεύεται ότι η θεωρία της προστασίας των υπηκόων [ραγιάδων] αποτελεί απλό ρητορικό σχήμα;

B-15. Η απόφαση του καδή σε μια διαμάχη μεταξύ ενός Μουσουλμάνου κι ενός Χριστιανού (Βιδίνι, 1700)

Ο Ιβάν, γιος του Νικόλα από την πόλη Βιδίνι και τη γειτονιά Καραμάν εμφανίστηκε ενώπιον του ιερού δικαστηρίου, παρουσία του κουρέα Ουστά Γιουμέρ, γιου του Αλί. Κατέθεσε αγωγή εναντίον του για τον ακόλουθο λόγο:

Ο Ιβάν είχε κληρονομήσει έναν αμπελώνα έκτασης τριών τετάρτων του εκταρίου στην περιοχή Κόζλοβets που συνόρευε με τους αμπελώνες των ακόλουθων ανθρώπων: του Μανούς, του αρτοποιού Γιοβάν, του Νικόλα και με τον δημόσιο δρόμο. Ο προαναφερθείς Γιουμέρ σφετερίστηκε το κτήμα.

Στη διάρκεια της ανάκρισης, ο Γιουμέρ δήλωσε ότι πριν από κάποιο διάστημα αγόρασε το εν λόγω αμπελώνα, που συνόρευε με τους αμπελώνες των ίδιων ανθρώπων, για 15 γρόσια⁴⁵ από τον κρατικό υπάλληλο ως κρατική περιουσία καθώς δεν είχε ιδιοκτήτη. Μετά το θάνατο του πρώην ιδιοκτήτη Ιβάν Σιμιτσιάτα, που πέθανε χωρίς να αφήσει κληρονόμους, ο αμπελώνας είχε περάσει στην κρατική περιουσία.

Ο Νικόλα αντείπε ότι αυτά που δήλωσε ο Γιουμέρ δεν ήταν αλήθεια και κάλεσε δύο μάρτυρες, που επιβεβαίωσαν ότι ο αμπελώνας ανήκε πράγματι σε αυτόν. Μετά από αυτά, το δικαστήριο ζήτησε από τον εναγόμενο να καλέσει μάρτυρες που θα επιβεβαίωναν την κατάθεσή του και του όρισε μια τελική ημερομηνία. Καθώς ο Γιουμέρ δεν μπόρεσε να βρει τέτοιους μάρτυρες μέσα στον καθορισμένο χρόνο, το δικαστήριο του πρότεινε να καταθέσει δίνοντας όρκο ότι είχε στα αλήθεια αγοράσει τον αμπελώνα, επειδή δεν υπήρχε ιδιοκτήτης. Ο Γιουμέρ συμφώνησε και πήρε όρκο στο όνομα του Θεού. Με βάση τον όρκο, το δικαστήριο αποφάσισε να απαγορεύσει στον Ιβάν να συνεχίσει κάθε νομική διαδικασία για τον αμπελώνα.

Georgieva, Tzanev, σ. 293.

 Εάν ήσασταν εσείς ο καδής, ποια θα ήταν η απόφασή σας σε αυτήν την υπόθεση;
Ο καδής πίστεψε αλήθεια στον όρκο του Γιουμέρ ή επρόκειτο για μία στημένη υπόθεση; Τι γνωρίζετε για

την πρακτική του όρκου στη μεσαιωνική δικαιοσύνη; Τα δικαστήρια των καδήςδων ευνοούσαν πάντα τους μουσουλμάνους ενάντια στους μη μουσουλμάνους υπηκόους [ραγιάδες]; Τα δικαστήρια των καδήςδων εξασφάλιζαν πάντα ένα δίκαιο δικαστικό σύστημα; Στηρίξτε την άποψή σας χρησιμοποιώντας τις παραπάνω πηγές.

B-16. Η κοινότητα του νησιού της Μυκόνου αποφασίζει να απαλλαχθεί από τον καδή (1710)

1710 Σεπτεμβρίου 9 Μύκονος

Επειδή και να θεωρούμεν ημείς οι κάτωθεν υπογεγραμμένοι η κοινότης Μυκόνου τα βάσανα και ασιστασία που τρέχει εις το νησί μας με τον εκλαμπρότατον αφέντη καδή όπου γυρεύει με πάσα μέθοδο να ρίξη απάνω μας καμιά αβανιά, δια τούτο αυτά βλέποντες τα πράγματα και αβανιές, όπου ελπίζει να μας κάμη, εσυμμαζοκτήκαμεν όλοι μικροί και μεγάλοι ιερείς και λαϊκοί και όλον το εποίμνιον εις τον ναόν της υπεραγίας δεσποίνης ημών Θεοτόκου όπως κυβέρνησε και διόρθωσε το όμοιο νησί δια τούτο ευρίσκοντας εύλογον να εκβάλωμεν αποδώ τον άνωθεν καδήν όπως παύσε τα σκάνδαλα και ταραχές και υποσχόμαστε όλοι η κοινότης αν ήθελε τύχη τινός κανένα βάσανο γη άλλος πειρασμός δια την άνωθεν υπόθεσι τού καδή να τονέ τεφετέρωμε και να τονέ μαντινιέρωμε εις πάσα κριτήριο, και δια το αληθέν υπογράφου και υποκάτωθεν.

Ζερλέντου, σ. 67-68.

 Να εκτιμήσετε τους κινδύνους που εγκυμονούσε η απόφαση της κοινότητας της Μυκόνου να εξεγερθεί εναντίον του καδή. Ποιες ήταν οι απόψεις των κατοίκων της Μυκόνου;

B-17. Καταδικαστική απόφαση εναντίον του κοτζάμπαση Θεωδράκη από το Σαμάκοτσουκ (1762)

Απόφαση για τον ναϊπ [naib: χαμηλότερης βαθμίδας

⁴⁵ *Gurush*: οθωμανικό όνομα για τα μεγάλα αργυρά νομίσματα (θάλερ). Αφού αρχικά χρησιμοποιούσαν γρόσια που προέρχονταν από διάφορες οθωμανικές χώρες, στα τέλη του 17ου αιώνα, οι Οθωμανοί άρχισαν να κόβουν τα δικά τους νομίσματα. Επίσης, το γρόσι έγινε λογιστικό ισοδύναμο και ισοδυναμούσε με 40 παράδες και 120 ακτσέδες.

δικαστικός, υπό τον καδή] του ναχιγιέ [nahiye: υποδείαση του καζά] του Μιντιέ:

Ο Χατζή Ιμπραήμ, αφού παρουσιάστηκε και απέδειξε ότι είχε το δικαίωμα να συλλέγει τον κεφαλικό φόρο [cizye, «τσιζιέ»] από την Ιστανμπούλ και τους τριγύρω υφιστάμενους της ναχιγιέδες, ανέφερε πως, καθώς ο ναχιγιέ του Μιντιέ αποτελεί μέρος αυτών των υφισταμένων ναχιγιέδων, στο χωριό Σακάκοτσουκ, που είναι μέρος του ναχιγιέ του Μιντιέ, κάποιος τζιμμή [zimmi: «προστατευόμενο άτομο», μη μουσουλμάνος] με το όνομα Θωδωράκης που είναι κοτζαμπάσης των νόμιμα προστατευμένων [μη μουσουλμάνων] ραγιάδων [reaya: υπήκοος] του χωριού, συγκεντρώνοντας περισσότερους από εκατόν πενήντα ραγιάδες γύρω του, είπε: εμείς, οι ραγιάδες του Σαμάκο[τσουκ] δεν πρόκειται να υπακούσουμε τις εντολές για συλλογή κεφαλικού φόρου, δεν θα σας επιτρέψουμε να πατήσετε το πόδι σας στο χωριό μας· έδειξε έτσι, ανυπακοή και αντίδραση ο προαναφερθείς Θωδωράκης, φτάνοντας στο σημείο να χτυπήσει τους φρουρούς που συνόδευαν τον προαναφερθέντα ενάγοντα και επιμένοντας στην ανταρσία, προκάλεσε την αποσπασματική και ατελή συγκέντρωση των κρατικών προσόδων. [Ο Χατζή Ιμπραήμ] μου ζήτησε να εκδώσω αυτοκρατορική διαταγή που θα καταδικάζει τον προαναφερθέντα τζιμμή σε αγγαρεία σε γαλέρες, για τόσο χρονικό διάστημα όσο χρειάζεται για να συμμορφωθεί. Η δική μου γραπτή εντολή είναι λοιπόν ότι, εάν επιχειρήσει ξανά να εμποδίσει την πληρωμή των κεφαλικών φόρων των υπηκόων, όπως απαιτεί ο Ιερός Νόμος [shari'a], θα πρέπει αυτός να οδηγηθεί στο αυτοκρατορικό μου δικαστήριο [δηλ. στην Ιστανμπούλ], προκειμένου να σταλεί στις γαλέρες και να διασφαλιστεί έτσι, η δέουσα τιμωρία.

Kal'a, σ. 177.

Παρατηρήστε το γεγονός ότι ο εκμισθωτής του φόρου δεν παραπονιέται στον καδή, αλλά απευθείας στο αυτοκρατορικό συμβούλιο στην Κωνσταντινούπολη.

Ποιες μορφές αντίστασης χρησιμοποίησαν οι κάτοικοι του Σαμάκοτσουκ ενάντια στους φοροεισπράκτορες; Ποια ήταν η στάση του σουλτάνου; Η απόφαση που εξέδωσε το Αυτοκρατορικό Συμβούλιο αφήνει στο Θωδωράκη κάποια ευκαιρία να διαφύγει;

B-18. Οθωμανικό έγγραφο για την προστασία των βοσνιακών μοναστηριών (1785)

Μπουγιουρντί [είδος οθωμανικού εγγράφου] του πασά:

Σε εσάς, δικαστές της περιοχής της Βοσνίας, σε εσάς, διοικητές, και σε εσάς, φοροεισπράκτορες, γνωστοποιείται ότι οι αδελφότητες των τριών μοναστηριών [Κρέσεβο, Φόινιτσα και Κράλιεβα Σούτιεσκα] είναι ελεύθερες από κάθε είδους δημόσιο φόρο μέσω της ισχύος αυτού του εγγράφου και των ευγενών φερμανιών που έχουν ήδη στα χέρια τους. Δεν πρέπει να επιτρέψετε σε κανέναν να τις κακομεταχειριστεί ή να τις ενοχλήσει ζητώντας φόρους, πουθενά, είτε πρόκειται για τα μοναστήρια είτε για χωριά της περιοχής της Βοσνίας είτε για μονοπάτια και δρόμους, και γενικά δεν πρέπει να επιτρέψετε να συμβεί τίποτα που να αντιτίθεται σε αυτό το έγγραφο και στα άλλα ευγενή φερμάνια. Θα τις προστατεύετε και θα τις υπερασπίζετε σε κάθε περίπτωση και θα ενεργείτε σύμφωνα με τα όσα περιέχονται σε αυτό το έγγραφο και θα είστε σίγουροι ότι δεν θα κάνετε τίποτα που να αντιτίθεται σε αυτό το έγγραφο. Αυτές είναι οι διαταγές μου.

Benic, σ. 303.

Στη διάρκεια του ύστερου 18^{ου} αιώνα, όταν η κεντρική εξουσία ήταν λιγότερο αποτελεσματική στις επαρχίες, οι υπήκοοι ζητούσαν συχνά ειδικές ρυθμίσεις, τις οποίες εξέδιδαν οι αρχές της επαρχίας.

Να συγκρίνετε την έκταση των προνομίων που παραχωρούνται στα κείμενα B-13 και B-18.

V. Επαρχίες και φόρου υποτελή κράτη

B-19. Διατάξεις αναφορικά με το καθεστώς της Ραγούζας όπως επαναλαμβάνονται σε έναν αχιντναμέ⁴⁶ που εξέδωσε ο Μουράτ Γ' (1575)

[...]

Παλαιότερα, εξαιτίας της υπακοής και της υποταγής, με την αφοσίωση και ακεραιότητα που επέδειξαν οι Μπεήδες και οι ηγεμόνες του Ντούμπροβνικ [Ραγούζα] την εποχή των τελευταίων ένδοξων προπατόρων μου – ας φωτίζει ο Θεός τις αποδείξεις [του μεγαλείου τους] – δόθηκε σε αυτούς μία συνθήκη.

[...]

Θα στέλνουν κάθε χρόνο, σύμφωνα με το παλιό έθιμο, τα δώδεκα χιλιάδες πεντακόσια χρυσά νομίσματα [filori], που έστελναν από τις παλαιές εποχές στο Δικαστήριό μας, την ένδοξη έδρα, με τους απεσταλμένους.

Περισσότεροι φόροι [harac, χαράτσι] από τα προαναφερθέντα 12.500 χρυσά νομίσματα δεν θα τους ζητούνται. Από τους σαντζακμπέηδες μου [sancak-beyi: διοικητής σαντζακιού], τους σουμπασήδες [subaşi: διοικητής του καζά, συνώνυμο με βοεβόδα], τους τιμαριώτες και εν συντομία όλους αυτούς που βρίσκονται υπό την εξουσία μου, κανένα απολύτως κακό δεν θα επιβαρύνει τη χώρα και τις κτήσεις τους, τα κάστρα τους και τους ίδιους.

Με τον ίδιο τρόπο που η πόλη και η χώρα τους βρισκόταν σε ασφάλεια και προστασία παλαιότερα, θα βρίσκεται σε ασφάλεια και προστασία και πάλι.

Από τις γειτονικές χώρες [ο καθένας] είτε εχθρός είτε φίλος, είτε από ξηρά είτε από θάλασσα, θα έρχεται στην πόλη τους και θα φεύγει κανείς δεν θα απαγορεύει αυτό ή δεν θα αναμιγνύεται.

Οι έμποροί τους θα μπορούν να ασκούν τις εμπορικές τους δραστηριότητες στις [Θεία-] προστατευμένες Κτήσεις μου· θα μπορούν να έρχονται και να φεύγουν.

Κανένας δεν θα πειράζει τα υπάρχοντα, τα ζώα και

τα άλλα αγαθά τους και κανένας δεν θα τους δημιουργεί προβλήματα.

Ούτε αυτοί θα ζητούν φόρους για τους δρόμους.

Biegman, σ. 56-57.

Ποιες είναι οι υποχρεώσεις της φόρου υποτελούς Ραγούζας; Ποια είναι η γνώμη σας αναφορικά με τις ειδικές διατάξεις για το εμπόριο και τους εμπόρους; Συζητήστε εάν οι διατάξεις αυτές είναι ευεργετικές μόνο για τους κατοίκους της Ραγούζας ή και για τους Οθωμανούς.

B-20. Αχιντναμές του Αχμέτ Α' για την Τρανσυλβανία (1614)

Διά του παρόντος υπόσχομαι και ορκίζομαι [...] για όσο χρόνο:

Οι προαναφερθέντες ηγεμόνες [μπέηδες] και αρχηγοί και άλλοι αξιωματούχοι από την Άνω Ουγγαρία είναι υπήκοοι της Πύλης της Ευτυχίας, από τα βάθη της καρδιάς τους, με πίστη και τιμή, είναι φίλοι των φίλων μου και εχθροί των εχθρών μου· και καθώς έχουν συνάψει ένωση και συμφωνία με τον προαναφερθέντα Μπέθλεν Γκάμπριελ⁴⁷, θα καταβάλουν όλες τους τις προσπάθειες, ώστε να κινηθούν και να καταστρέψουν όποιον εχθρό εμφανιστεί, από κάθε πλευρά, ενάντια στη γη της Τρανσυλβανίας, και προκειμένου να αποδείξουν ότι είναι πιστοί και υποταγμένοι, θα στείλουν αυτή τη χρονιά, οικειοθελώς, τα πεσκέσια τους [peskes: δώρο] στην αυτοκρατορική μου Πύλη, σύμφωνα με το ύψος της παραγωγής και τις δυνατότητες της χώρας τους.

Τότε εγώ, σε αντάλλαγμα, θα τους υπερασπιστώ, με κάθε μέσο που διαθέτω, από τους εχθρούς τους, όταν τυχόν χρειαστούν τη βοήθεια και την υποστήριξη μου· όλα τα οχυρά και οι πόλεις, όπως και όλα τα εδάφη που κατέχουν θα παραμείνουν, από τώρα και

⁴⁶ Ο αχιντναμές ή αχινταμές (ahidname) ήταν μία συνθήκη που παραχωρούσε ο σουλτάνος σε ένα μη μουσουλμανικό κράτος με το οποίο είχε συνάψει ειρήνη. Αχιντναμέςδες δεν παραχωρούνταν μόνο στα «τυπικά» υποτελή κράτη, αλλά επίσης στη Βενετία, την Πολωνία κ.α. Για μία μακρόχρονη περίοδο, οι Οθωμανοί δεν ήταν πρόθυμοι να υιοθετήσουν την πρακτική των επίσημων διμερών συνθηκών που εκδίδονταν και υπογράφονταν και από τα δύο συμβαλλόμενα μέρη· παρ'όλα αυτά, οι όροι των αχιντναμέςδων αποτελούσαν γενικά αντικείμενο διαπραγμάτευσης μεταξύ των μερών πριν από την τελική σύνταξη του επίσημου εγγράφου.

⁴⁷ Ηγεμόνας της Τρανσυλβανίας (1613-1629).

στο εξής, στα χέρια τους, και κανείς απολύτως, ούτε μπεηλέρμπεης [*beylerbey*: γενικός διοικητής] ούτε μπέης [*bey*: διοικητής] που υπόκειται στις διαταγές μου, ούτε επικεφαλής του στρατού [*serasker*: «σερασκέρ»] δεν θα ανακατευτεί.

Και χωρίς να μεταποιεί και να αλλάζει με κανέναν τρόπο τις τελετές και την τάξη και τους κανόνες και τη θρησκεία, όπως επίσης και τα έθιμα που τηρούνται εδώ και αιώνες, αφήνοντάς τα να υπάρχουν ως έχουν, κανένας δεν θα κάνει τίποτε άλλο εκτός από το να τα αφήνει εν ειρήνη υπό τη σκεπή της δικαιοσύνης.

[...] Και από την χώρα αυτή δεν θα ζητήσουμε υψηλότερους φόρους από αυτούς που πληρώνει μέχρι τώρα.

Gemil, σ. 165.

Ποιες ήταν οι υποχρεώσεις του φόρου υποτελούς κράτους;

Να σχολιάσετε τον όρο «φίλοι των φίλων μου και εχθροί των εχθρών μου».

B-21. Η αυτονομία της Μολδαβίας (1716)

Οι μολδαβοί ηγεμόνες στερήθηκαν το δικαίωμά τους να κηρύσσουν πόλεμο, να συνάπτουν ειρήνη, να υπογράφουν συνθήκες, να στέλνουν αγγελιοφόρους σε ηγεμόνες γειτονικών κρατών για ζητήματα που αφορούν κρατικές υποθέσεις, παρόλο που τους είχε δοθεί η πλήρης ελευθερία τους και είχαν σχεδόν την ίδια εξουσία όπως και προηγουμένως να φτιάχνουν νόμους, να τιμωρούν τους κατοίκους, να ανυψώνουν ανθρώπους στον τίτλο του βογιάρου⁴⁸ ή να τους αφαιρούν την τιμή αυτή, να επιβάλλουν φόρους, ακόμα και να διορίζουν επισκόπους και άλλα ανάλογα έργα. Και αυτήν την εξουσία του, ο ηγεμόνας την επεκτείνει όχι μόνο στους αξιωματούχους και τους πολίτες της Μολδαβίας, αλλά επίσης και στους Τούρκους εμπόρους και άλλα άτομα κάθε κατάστασης, για όσο διάστημα βρίσκονται στην επικράτειά του. Η ζωή και ο θάνατός τους βρίσκονται στα χέρια του [...] όλοι οι αξιωματούχοι του κράτους και του στρατού είναι στο έλεός του: δίνει σε όσους του είναι

αγαπητοί και αφαιρεί από όσους αντιπαθεί. Και σε αυτήν την πράξη της παροχής, ο ηγεμόνας δεν χρειάζεται να λάβει υπόψιν του καμία αρχή [...] Ο ηγεμόνας έχει την ίδια εξουσία όχι μόνο πάνω στον κατώτερο κλήρο, αλλά επίσης στη μητρόπολη, τους επισκόπους, τους αρχιμανδρίτες, τους ηγουμένους και όλα τα μέλη της εκκλησίας, σε περίπτωση που διέπραξαν κάποια αδικία ή έκαναν κάτι που θα μπορούσε να προκαλέσει ζημιά στους ανθρώπους ή συνωμότησαν ενάντια στον ηγεμόνα ή στο κράτος, ο ηγεμόνας μπορεί χωρίς κανένα πρόβλημα και χωρίς τη συναίνεση του Πατριάρχη της Κωνσταντινούπολης, να τους καθαίρει από την έδρα και το βαθμό τους – στην εκκλησία, όχι όμως και από την ιεροσύνη – και επίσης, εφόσον οι περιστάσεις το απαιτούν, να τους τιμωρήσει με την ποινή του θανάτου [...] Ωστόσο, δεν του έχει δοθεί η ίδια μεγάλη εξουσία πάνω στα αγαθά των κατοίκων. Είναι αλήθεια ότι, ανεξάρτητα από το ύψος των φόρων που επιβάλλει στη χώρα, κανένας δεν μπορεί να εναντιωθεί ή να παρακούσει τις εντολές του, χωρίς να κινδυνεύει να χάσει το κεφάλι του· με τη σειρά του ωστόσο, είναι κι αυτός αναγκασμένος από το οθωμανικό δικαστήριο να αναφέρει ότι φόρους επέβαλε. Έτσι, παρόλο που κανείς δεν μπορεί να τον κρίνει – εάν καταγγελθεί στο μεγάλο βεζίρη – ότι χύνει αίμα αθώων, βρίσκεται σε μεγαλύτερο κίνδυνο, εάν ολόκληρη η χώρα παραπονεθεί για την υψηλή φορολογία. Και εάν βρεθεί ένοχος, τιμωρείται συχνά με εξορία ή με δήμευση της περιουσίας του, καθώς μόνο η εξέγερση ή η άρνηση καταβολής του ετήσιου φόρου υποτέλειας επισύρει για τον ηγεμόνα την ποινή του θανάτου. Η απαγόρευση αυτή ωστόσο, δεν έχει τόσο μεγάλη ισχύ, ώστε να μην την παραβιάσει ο λαός. Μάλιστα, εάν ο ηγεμόνας έχει κατευνάσει το βεζίρη με δώρα καθώς και τον κεχαγιά [*kethüda*, *κετχούδα*: τοποτηρητής, ή αντιπρόσωπος πόλης], τον δεφτερδάρη [*defterdar*: θησαυροφύλακας] και άλλους που ασκούν ιδιαίτερη επιρροή στον αυτοκράτορα, δεν κινδυνεύει από τα παράπονα των βογιάρων ή ακόμα και όλης της χώρας, καθώς δεν υπάρχει καμία περίπτωση ένας εναγόμενος, με χέρια γεμάτα προσφορές, να μην μπορεί να υποστηρίξει τον εαυτό του στην τουρκική αυλή. Έτσι, όσο σκληρή κι αν

48 Ο βογιάρος ήταν ταυτόχρονα ευγενής και κρατικός αξιωματούχος.

είναι η τυραννία του Τούρκου για τη Μολδαβία, ο ηγεμόνας της μπορεί, χωρίς να φοβάται τίποτα, να κάνει ό,τι θέλει: κανένας κάτοικος δεν μπορεί να αψηφήσει τη θέλησή του, χωρίς να τιμωρηθεί.

Cantemir 1973, σ. 127–128.

Ντιμίτρι Καντεμίρ (1673-1723): κυβέρνησε δύο φορές ως ηγεμόνας της Μολδαβίας (1693, 1710-1711) και υποχρεώθηκε να καταφύγει στη Ρωσία μετά την αποτυχημένη εξέγερσή του εναντίον των Οθωμανών το 1711. Καθώς πέρασε τα περισσότερα από τα νεανικά του χρόνια στην Κωνσταντινούπολη, έγινε ένας από τους κορυφαίους ευρωπαίους λόγιους της οθωμανικής αυτοκρατορίας και έγραψε μεταξύ άλλων, μία ιστορία της οθωμανικής αυτοκρατορίας και μία πραγματεία περί μουσουλμανικής θρησκείας. Το έργο του «Περιγραφή της Μολδαβίας», γραμμένο στα λατινικά, απευθυνόταν στο δυτικό κοινό.

Ο Ντιμίτρι Καντεμίρ συμφωνεί ή ασκεί κριτική στο εύρος των εξουσιών που έχουν οι μολδαβοί ηγεμόνες στο εσωτερικό της χώρας; Εκτιμείστε τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα που έχει για τους κατοίκους των συγκεκριμένων περιοχών η διαβίωση σε ένα υποτελές κράτος σε σύγκριση με την αντίστοιχη διαβίωση σε μία «τυπική» οθωμανική επαρχία. Προσπαθήστε να σκιαγραφήσετε τις ειδικότερες επιπτώσεις για διαφορετικές κοινωνικές ομάδες.

B-22. Ο γάλλος περιηγητής Φλασά για την ιδιαίτερη θέση των βλάχων ηγεμόνων (1741)

Παρατήρησα κάτι στο Βουκουρέστι που μου φάνηκε ιδιαίτερα παράξενο. Παρόλο που η ηγεμονία αυτή είναι στο έλεος του σουλτάνου, οι Τούρκοι δεν έχουν εκεί ούτε τζαμιά ούτε είναι κάτω από τη δικαιοδοσία του ηγεμόνα. Αναγνωρίζουν μόνο την εξουσία του διαπιστευμένου του σουλτάνου, ο οποίος είναι ο μόνος που έχει το δικαίωμα να τους επιβάλλει ποινές. Ωστόσο, δεν ισχύουν τα ίδια για τους Ρουμάνους, τους Έλληνες και άλλους χριστιανικούς λαούς: ο βοεβόδας ή «οσποδάρος» της Βλαχίας έχει δεσποτικά δικαιώματα πάνω στη ζωή και την περιουσία των λαών, εάν τα μέτρα και οι αποφάσεις του δεν συναντούν τις αντιρρήσεις του σουλτάνου, διότι εξαρτάται ολοκληρωτικά από τον τελευταίο και κάθε φορά που αργοπορεί να καταβάλει τον φόρο υποτέλειας στην Πύλη ή δεν εκπληρώνει τις υποχρεώσεις του προς την Πύλη, κινδυνεύει να εκθρονιστεί ή ακόμα να χάσει το κεφάλι του. Είναι περισσότερο αντιβασιλέας παρά ηγέτης. Ο βοεβόδας Κωνσταντίνος [Μαυροκορδάτος]⁴⁹ άξιζε μια καλύτερη τύχη: όλες οι χώρες θα εύχονταν να τον είχαν κυβερνήτη.

Călători, IX, σ. 257.

Σε ποιους περιορισμούς υπόκεινταν οι Οθωμανοί στα φόρου υποτελή κράτη; Να συγκρίνετε τις πηγές αυτής της ενότητας με την πηγή Α-8.

⁴⁹ Ο Κωνσταντίνος Μαυροκορδάτος (γεν 1711, πεθ. 1769) ήταν ένας από τους πιο διακεκριμένους αντιπροσώπους των λεγόμενων «Φαναριωτών», δηλαδή της ελληνορθόδοξης πνευματικής ελίτ της Κωνσταντινούπολης του 18ου αιώνα. Εξαιρετικά καλλιεργημένος, κατήργησε τη δουλοπαροικία και προχώρησε σε διάφορες μεταρρυθμίσεις στο πνεύμα μιας πεφωτισμένης απολυταρχίας.

Σχήμα 2: Τυπολογία των εδαφικών κτήσεων της οθωμανικής κυριαρχίας (16^{ος} αιώνας)**A. «Κεντρικές» οθωμανικές επαρχίες** (εγιαλέτ' ονομάζονται επίσης *λίβα* ή *βιλαέτ*)

- διοικούνται από έναν γενικό διοικητή, τον μπεηλέρμπεη
- χωρίζονται γενικά, σε αρκετά σαντζάκια (που διοικούνται από τον σαντζάκμπεη) τα οποία σχηματίζονται από αρκετούς καζάδες (που διοικούνται από τον καδή)
- το μεγαλύτερο μέρος της γης διανέμεται μέσω ενός είδους φεουδαρχικού συστήματος, του τιμαριωτικού (τιμάρι)
παραδείγματα: Ανατολία, Ρούμελη, Βούδα, Κύπρος, κ.α.
- ειδικές περιπτώσεις: μικρές εκτάσεις και κοινότητες που απολαμβάνουν ειδικά προνόμια ή τοπική αυτονομία (παραδείγματα: οι μονές της Χερσονήσου του Άθω ή του Όρους Σινά· αρκετές ορεινές ή νησιωτικές κοινότητες στο Μαυροβούνιο, την Αλβανία, την Ελλάδα κ.ά.)

B. «Δεύτερη ζώνη» οθωμανικών επαρχιών

- εγιαλέτια που διοικούνται από γενικό διοικητή που τοποθετεί ο σουλτάνος
- οι περισσότερες από αυτές τις επαρχίες ήταν οργανωμένες σύμφωνα με ειδικές οικονομικές ρυθμίσεις (με το σύστημα του σαλιανέ [salyane: ετήσια αποστολή φόρων στην κεντρική διοίκηση από επαρχίες που δεν ήταν χωρισμένες σε τιμάρια]· μερικά μόνο ή καθόλου ενσωματωμένο στο φεουδαρχικό (ή τιμαριωτικό) σύστημα
παραδείγματα: Αίγυπτος, Βαγδάτη, Μπάσρα (Βασόρα), Τυνησία, Υεμένη, κ.α.
- ειδικές περιπτώσεις: σπανιότερα σε επίπεδο εγιαλετιού και συχνότερα σε επίπεδο σαντζακιού, ορισμένες από αυτές τις επαρχίες διοικούνταν από κληρονομικούς κυβερνήτες (παραδείγματα: Λάχσα· Άδανα υπό την οικογένεια των Ραμαζάν-ογουλαρί· αρκετά κουρδικά σαντζάκια· το Βιδίνι υπό την οικογένεια Μιχάλογλου τον 15ο-16ο αιώνα, κ.ά.)

Γ. Μουσουλμανικά φόρου υποτελή κράτη

- κράτη που αναγνωρίζουν την οθωμανική επικυριαρχία, διατηρούν όμως την παραδοσιακή τους οργάνωση· ωστόσο, ο σουλτάνος επεμβαίνει στην επιλογή των διοικητών τους
- έχουν γενικά ισχυρή πολιτική, στρατιωτική και/ή συμβολική σημασία για την οθωμανική αυτοκρατορία γι' αυτό και λαμβάνουν πολλά είδη οικονομικής υποστήριξης από αυτήν
παραδείγματα: Χανάτο της Κριμαίας, Σαριφάτο τη Μέκκας κ.ά.
- ειδικές περιπτώσεις: η Περσία πλήρωνε επίσης φόρο υποτέλειας την περίοδο 1590-1603, δεν ήταν όμως, μονίμως υποτελής στην οθωμανική αυτοκρατορία

Δ. Χριστιανικά φόρου υποτελή κράτη

- κράτη που αναγνωρίζουν την οθωμανική επικυριαρχία, πληρώνουν ένα εφάπαξ ποσό ως φόρο υποτέλειας στο σουλτάνο και εναρμονίζονται με την οθωμανική πολιτική, διατηρούν ωστόσο, την αυτονομία τους και τους παραδοσιακούς χριστιανικούς τους θεσμούς (δεν υπάγονται στον μουσουλμανικό / οθωμανικό νόμο)
παραδείγματα: Ραγούζα, Βλαχία, Μολδαβία, Τρανσυλβανία, Γεωργία, Χίος (μέχρι το 1566) κ.α.
- ειδικές περιπτώσεις: ορισμένα χριστιανικά κράτη πληρώνουν φόρο είτε για ένα μόνο μέρος της επικράτειάς τους (π.χ. η Βενετία για την Κύπρο, 1517-1570· οι Αψβούργοι για την Άνω Ουγγαρία, 1533-1593) είτε ως «προστασία» προκειμένου να μην δεχθούν επιθέσεις (π.χ. η Πολωνία-Λιθουανία στο Χανάτο της Κριμαίας και περιστασιακά στους Οθωμανούς), διατηρούν ωστόσο, την πολιτική τους ανεξαρτησία.

Κεφάλαιο Γ: Θρησκευτικοί θεσμοί, κοινότητες και πρακτικές

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία συμπεριλάμβανε πολλούς λαούς διαφορετικών θρησκειών. Η υπακοή στο Ισλάμ αποτελούσε θεμελιώδη παράγοντα για τη νομιμότητα τόσο του σουλτάνου όσο και των οθωμανικών ελίτ. Ωστόσο, εξίσου σημαντικός παράγοντας ήταν και η ανάγκη εξεύρευσης τρόπων για την ενσωμάτωση των μη μουσουλμάνων υπηκόων. Εξάλλου, η θρησκευτική πολυμορφία ήταν εξαιρετικά πιο ανεπτυγμένη στη Νοτιοανατολική Ευρώπη από ότι στη Μέση Ανατολή ή τις οθωμανικές αφρικανικές επαρχίες.

Το κεφάλαιο αυτό επιχειρεί να αναδείξει την κεντρικό θέση που κατείχε η θρησκεία στη ζωή των λαών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης στη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας. Η θρησκεία έπαιζε ουσιαστικό ρόλο με πολιτικούς όρους. Ο διαχωρισμός σε μουσουλμάνους και μη μουσουλμάνους κυριαρχούσε στην οθωμανική κοινωνική δομή και οι μη μουσουλμάνοι υπήκοοι διαχωρίζονταν με τη σειρά τους, μέσω θρησκευτικών και πάλι ορίων, στην ορθόδοξη, εβραϊκή και αρμενική κοινότητα [*millet*, μιλλέτι]. Οι θρησκευτικοί θεσμοί έπαιζαν σημαντικό ρόλο στη διάρθρωση των συμφερόντων και των αναγκών των κοινοτήτων αυτών. Η ορθόδοξη εκκλησία απολάμβανε μία ειδική σχέση με τις οθωμανικές αρχές, ωστόσο και οι θρησκευτικοί ηγέτες άλλων δογμάτων συνεργάζονταν με το οθωμανικό κράτος. Παρ'όλα αυτά, για τους περισσότερους ανθρώπους η θρησκεία αφορούσε λιγότερο την πολιτική και τους θεσμούς και περισσότερο την πίστη και την επικοινωνία με το Θεό. Οι θρησκευτικές πρακτικές αποτελούσαν το κεντρικό τμήμα της ζωής των περισσότερων ανθρώπων και οι πηγές που παρατίθενται σε αυτό το κεφάλαιο επιχειρούν να διαφωτίσουν κάποιες από αυτές τις πρακτικές.

Ένα μεγάλο μέρος των πηγών αγγίζει το επίμαχο ζήτημα της οθωμανικής θρησκευτικής «ανεκτικότητας». Πολλοί ιστορικοί επιμένουν στη μουσουλμανική φύση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και στο γεγονός ότι καταπίεζε τους Χριστιανούς στο θρησκευτικό τομέα. Άλλοι ιστορικοί υποστηρίζουν ότι την ώρα που οι θρησκευτικοί πόλεμοι μαίνονταν στην Ευρώπη και οι μη χριστιανοί εξαναγκάζονταν είτε να εκχριστιανιστούν είτε να μεταναστεύσουν, οι Οθωμανοί έδειξαν μεγαλύτερη ανεκτικότητα, επιτρέποντας στους μη μουσουλμάνους υπηκόους τους να διατηρήσουν τη θρησκεία τους και επιπλέον, καλωσορίζοντας θρησκευτικούς πρόσφυγες. Ενώ και οι δύο αυτές θέσεις εμπεριέχουν σπέρματα αλήθειας, εμπεριέχουν ταυτόχρονα ένα σαφές ιδεολογικό στίγμα και υπεραπλουστεύουν τις ιστορικές μαρτυρίες. Οι πηγές που περιλαμβάνονται στο τελευταίο μέρος του παρόντος κεφαλαίου επιδιώκουν να βοηθήσουν τους μαθητές να συλλάβουν την πολυπλοκότητα της θρησκευτικής συνύπαρξης και των διακρίσεων στην οθωμανική Νοτιοανατολική Ευρώπη και να προσεγγίσουν τα γεγονότα σε μια συγκριτική προοπτική.

I. Οι Μουσουλμάνοι

Γ-1. Επιγραφή στην πύλη εισόδου του τζαμιού Σουλεϊμάνιγε στην Κωνσταντινούπολη (μέσα 16^ο αιώνα)

[Ο σουλτάνος Σουλεϊμάν] πλησίασε το Θεό, τον Κύριο του Μεγαλείου και της Παντοδυναμίας, το Δημιουργό του Κόσμου των Κτήσεων και της Κυριαρχίας, [τον σουλτάνο Σουλεϊμάν] Του οποίου είναι δούλος, τον έκανε ισχυρό με τη Θεία Δύναμη, Χαλίφη, απαστράπτοντα με τη Θεία Δόξα, Αυτός που πληρεί την Εντολή του Κρυφού Βιβλίου και εκτελεί τα Θεοσπίματά του σε (όλες) τις περιοχές

του κατοικημένου [της γης] τέταρτου: Κατακτητής των Εδαφών της Ανατολής και της Δύσης με τη Βοήθεια του Ύψιστου Θεού και του Νικηφόρου Στρατού Του, Κτήτωρ του Βασιλείου του Κόσμου, Σκεπή του Θεού πάνω από τους Λαούς, Σουλτάνος των Σουλτάνων των Αράβων και των Περσών, Κήρυκας των *Κανουναμέδων* [*kanun*: σουλτανικό δίκαιο], Δέκατος Οθωμανός *Χαγάνος*, Σουλτάνος γιος Σουλτάνου, ο Σουλτάνος Σουλεϊμάν Χαν [...] Είθε η σειρά του Σουλτανάτου του να διαρκέσει έως το Τέλος της Σειράς των Αιώνων!

Imber, σ. 75.

Na εξηγήσετε την υποτιθέμενη σχέση μεταξύ του Θεού και του Οθωμανού κυρίαρχου. Πιστεύετε πως ο κυρίαρχος (όπως και πολλοί άλλοι κυρίαρχοι που ισχυρίστηκαν ότι συνδέονται με το θεό) πίστευε ειλικρινά στο Θεό ή απλώς επιχειρούσε να χειραγωγήσει τους υπηκόους του; Τι ρόλο έπαιζαν οι ουλεμάδες στη δεύτερη περίπτωση;

Γ-2. Ο Ντιμίτρι Καντεμίρ για τις μουσουλμανικές προσευχές

Ο Μωάμεθ διάταξε να εκτελούνται δημόσιες και ιδιωτικές προσευχές πέντε φορές μέσα στις 24 ώρες [της ημέρας] [...]

[Οι Μουσουλμάνοι] μεριμνούν ιδιαίτερα για τέσσερα πράγματα όταν προσεύχονται: 1. να είναι καθαροί 2. να λένε τις προσευχές τους στη διάρκεια των καθορισμένων ωρών, διότι εάν τις εκτελούν νωρίτερα ή αργότερα από τη σωστή ώρα, πιστεύουν ότι είναι μάταιες και δυσάρεστες στο Θεό 3. να είναι το μέρος καθαρό και εάν αμφιβάλλουν για την καθαρότητα του μέρους, βάζουν κάτω από τα πόδια τους είτε ένα μικρό χαλί είτε το μανδύα τους 4. να έχουν στραμμένο το πρόσωπό τους στον άξονα βορά-νότου, τον οποίο αποκαλούν *κίμπλα* [*kibla*] και ο οποίος θεωρούν ότι στρέφεται προς την κατεύθυνση του ναού της Μέκκας. [...]

Στη διάρκεια των προσευχών αρκετές φορές υποκλίνονται, γονατίζουν, αγγίζουν το μέτωπο στο έδαφος, μετά σηκώνονται και προσεύχονται. [...]

Στα μεγάλα τζαμιά δε δίνουν σε κανένα τη θέση τους, ούτε ακόμα και στο σουλτάνο· αντίθετα, ο καθένας παραμένει ακίνητος και ατάραχος στη θέση που κατέλαβε από την αρχή. Και πριν από το τέλος της προσευχής, απαγορεύεται να πουν και την παραμικρή λέξη ή να κινηθούν (ω! Θεέ μου, πόσο πιο ευσεβείς από τους χριστιανούς είναι σε αυτό το επίπεδο και με πόσο θερμότερο ζήλο τιμούν το Θεό!), ακόμα και να φτύσουν ή να βήξουν, εκτός κι αν αναγκαστούν, και για να φτύσουν χρησιμοποιούν μαντήλι, διότι θεωρούν απρέπεια να φτύσουν ή να φυσήξουν τη μύτη τους σε καθαρό χώρο.

Παρασκευή. Τις Παρασκευές, οι οποίες στη γλώσσα που χρησιμοποιεί το Κοράνι ονομάζονται *τζουμά* [*cuma*] (που σημαίνει σύναξη ή ημέρα επανασύνδεσης), μετά τις μεσημεριανές προσευχές, στα με-

γάλα τζαμιά (τα οποία ονομάζουν *σελατίν* [*selatin*]) οι ιερείς προσφέρουν διδασκαλία διάρκειας δύο ή τριών ωρών. Εξηγούν το κείμενο ενός θέματος από το Κοράνι το οποίο έχουν επιλέξει εκ των προτέρων. Σε αυτό προσθέτουν, μιλώντας με ωραία λόγια, ηθικές διδαχές, ανάλογα με τις περιστάσεις, τις οποίες διανθίζουν με εικόνες, παρομοιώσεις, μεταφορές και άλλα ρητορικά σχήματα. Σε ειρηνικές περιόδους, προσθέτουν κάτι σχετικό με την εκπλήρωση της δικαιοσύνης, τη μέριμνα της κρατικής διοίκησης, τη χάρη του Θεού, την αποτροπή των κινήματων και τις προθέσεις των εχθρών. Και κατά τη διάρκεια ή αμέσως πριν από έναν πόλεμο και μια εκστρατεία, ο σουλτάνος προστάζει τους ιερείς να μιλούν πιο συχνά, να αποδεικνύουν στο λαό και να τον πείθουν ότι ο πόλεμος εναντίον των εχθρών γίνεται σύμφωνα με τις εντολές του Θεού και του Προφήτη Του και όχι για επίγεια πλούτη, ούτε για άλλα κέρδη ούτε για δόξα ή για λάφυρα, αλλά μόνο για την διάδοση της πίστης, για τη δόξα του Θεού και για όφελος όλου του μουσουλμανικού λαού και των άλλων λαών.

Cantemir 1987, σ. 289-295.

Το απόσπασμα αυτό προέρχεται από την πραγματεία περί της μουσουλμανικής θρησκείας του Καντεμίρ, η οποία γράφτηκε στη διάρκεια της εξορίας του συγγραφέα της στη Ρωσία (1711-1723). Στο έργο φανερώνεται η βαθιά γνώση της οθωμανικής κοινωνίας που είχε αποκτήσει ο Καντεμίρ στη διάρκεια των περισσότερων από είκοσι χρόνων που έζησε στην Κωνσταντινούπολη πριν από το 1710.

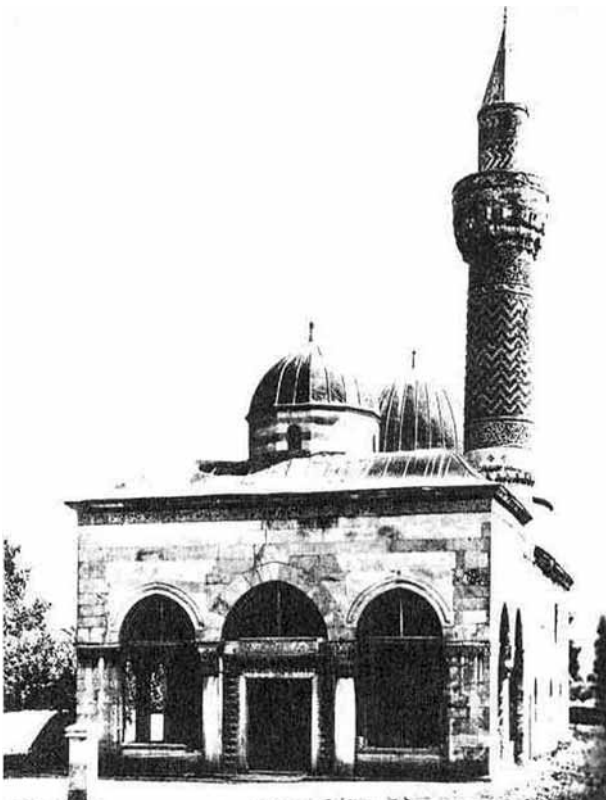

Ποιοι ήταν οι κανόνες που έπρεπε να τηρεί ένας μουσουλμάνος για να προσευχηθεί;

Na προσπαθήσετε να βρείτε ένα επιχειρήμα που να στηρίζει τη «δημοκρατική» φύση της μουσουλμανικής κοινότητας των πιστών (*umma*, «ουμμά»).

Μπορεί να δικαιολογηθεί η ανάμιξη της πολιτικής στην εκτέλεση των θρησκευτικών καθηκόντων; Επιχειρηματολογήστε υπέρ ή εναντίον αυτής της ανάμιξης. Βρείτε παραδείγματα από παρόμοια φαινόμενα ανάμιξης σε άλλες κοινωνίες. Παρόμοια φαινόμενα λαμβάνουν χώρα στη δική σας κοινωνία;

► **Εικ. 11. Τζαμί του 14^{ου} αιώνα στη Νίκαια (Ιζνίκ)**

Lewis, σ. 294.

► **Εικ. 12. Το Σουλεϊμάνιγε (Τζαμί του Σουλεϊμάν) στην Κωνσταντινούπολη (1550-1557)**

Φωτογραφία της Helen Philon.

3 Να συγκρίνετε τα δύο τζαμιά. Εάν δεν γνωρίζετε τη χρονολογία κτίσης των δύο ναών, με ποιον τρόπο θα καταλαβαίνατε ποιο είναι το παλαιότερο και ποιο το νεότερο κτίσμα;

Γ-3. Μουσουλμάνοι αιτιολογούν λογικά τη σχέση μεταξύ του Αλλάχ και της βροχής (1779)

Δεν έπεφτε βροχή εδώ και τρεις ή τέσσερις μήνες, έτσι όλοι προσεύχονταν για τη βροχή (αυτές οι προσευχές ονομάζονται ντοβά [dona]) σε όλα τα τζαμιά στο Σεράγεβο. Κάθε πράγμα όμως έχει το λόγο του, γιατί ο Αλλάχ δεν αλλάζει τις αποφάσεις Του και ο ανώτερος πνευματικός κόσμος συνδέεται με το δικό μας. Εάν η βροχή έπεφτε, άλλη θα ήταν η αιτία γι' αυτό, γνωστή στους αστρονόμους, και οι προσευχές για τη βροχή αποτελούν μόνο σύμβολα της υποταγής και της υπηρεσίας προς το Θεό και όχι η αιτία που προκαλεί τη βροχή. Διότι εάν κάθε προσευχή μπορούσε να ευοδωθεί, τότε ο κόσμος θα κατέρρευε και τα απόκρυφα του κόσμου δεν θα μας αποκαλύπτονταν. Όταν όμως πλησιάζει η εποχή της βροχής και κάποιος προσεύχεται, οι άνθρωποι λένε πως είναι καλός άνθρωπος και οι προσευχές του θα εισακουστούν. Εγώ, ο φτωχός αμαρτωλός, άκουσα πριν από ένα μήνα έναν αστρολόγο να λέει ότι σε ένα μήνα (που σημαίνει τώρα) η σύνθεση των αστερισμών θα ολοκληρωνόταν και «η πύλη θα άνοιγε», πράγμα που σημαίνει ότι θα πέσει βροχή – όπως και έγινε. Έτσι, ορισμένοι αμαθείς άρχισαν να βγάζουν τα δικά τους συμπεράσματα, δικαίωμά τους βέβαια, αλλά αδιάφορο, διότι θα γίνει αυτό που θέλει ο Αλλάχ, είτε το θέλουμε είτε όχι.

Bašeskija, σ. 235.

🔑 Ο Μουλάς Μουσταφά Μπασεσκία (1731/2-1809) έζησε όλη τη ζωή του στο Σεράγεβο. Ήταν ιμάμης στο τζαμί Μπουζαντί Χατζή-Χασάν και στη συνέχεια εργάστηκε ως γραφέας (*katib*, «κατίμπ»). Ο Μουλάς Μουσταφά μας κληροδότησε ένα Χρονικό, μία εξαιρετική πηγή για την ιστορία της πολιτικής και της καθημερινής ζωής στο Σεράγεβο, τη Βοσνία και τις γειτονικές χώρες. Το απόσπασμα αυτό αποδεικνύει πώς ο Μουλάς Μουσταφά, όπως και οι Ευρωπαίοι διανοούμενοι του 18^{ου} αιώνα, κρατούσε μία κριτική στάση απέναντι στις προλήψεις της εποχής του· ωστόσο, η στάση του αυτή δεν τον οδήγησε να αμφισβητήσει την ίδια την παντοδυναμία του Αλλάχ.

3 Τι νομίζετε ότι πίστευε στην πραγματικότητα ο Μουλάς Μουσταφά Μπασεσκία; Οι αιτίες που προκαλούσαν τη βροχή ήταν φυσικές ή θείες;

► **Εικ. 13. Διακοσμητικές επιγραφές από το Κοράνι στο εσωτερικό του Εσκή Τζαμί στην Αδριανούπολη (15^{ος} αιώνας)**

Hegy, Zimanyi, εικ. 90.

► **Εικ. 14. Τουρκάλα πάνω σε καμήλα στο δρόμο για το προσκύνημα στη Μέκκα**

Hegy, Zimanyi, εικ. 62.

Γ-4. Μουσουλμανικές ετεροδοξίες – ανέκδοτα των Μπεκτασήδων

Ένας μουσουλμάνος χότζας [*hoca*: λόγιος] κηρύσσει στο τζαμί περιγράφοντας τις δυνάμεις και τις συμπεριφορές του Θεού.

— Ο Αλλάχ δεν βρίσκεται ούτε στη γη ούτε στον ουρανό, ούτε αριστερά ούτε δεξιά, ούτε επάνω ούτε στον ωκεανό. Εν συντομία, ο Αλλάχ δεν φανερώνεται στο χώρο, υπάρχει μόνο στις καρδιές των πιστών, έλεγε, όταν ένας Μπεκτασής από το κοινό δεν μπόρεσε πλέον να συγκρατηθεί:

— Ω, μέλη της κοινότητας, εκλιπαρώ την προσοχή και τη σκέψη σας. Όταν τις προάλλες είπα ότι «ο Αλλάχ δεν είναι εδώ», μουρμουρίσατε ότι «έγινα άπιστος», ενώ τώρα που ο εφέντη χότζας λέει πως ο Αλλάχ δεν υπάρχει, κανείς από σας δεν βγάζει λέξη.

Ρώτησαν έναν Μπεκτασή: «Γιατί ο κόσμος είναι γεμάτος λόφους και πλαγιές, βράχια και βουνά; Γιατί δεν είναι παντού επίπεδος και ομαλός;». «Ελάτε τώρα, τι περιμένετε για ένα τόπο που χρειάστηκε έξι μόνο μέρες για να δημιουργηθεί;» απάντησε.

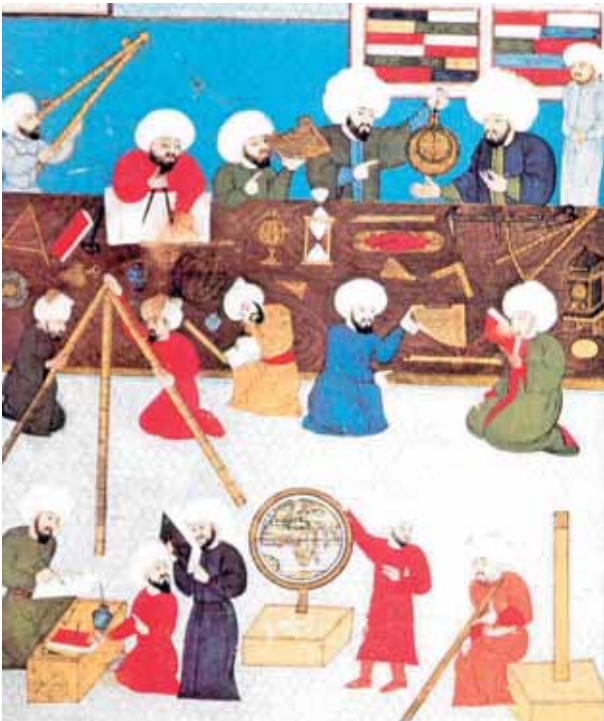
Dursun, σ. 78.

Η θρησκευτική αδελφότητα των Μπεκτασήδων διακήρυξε πως ακολουθούσε το παράδειγμα του Χατζή Μπεκτάς Βελή, ενός φημισμένου μυστικιστή δερβίση του 13^{ου} αιώνα. Παρόλο που επισήμως συνδέονταν στενά με τις οθωμανικές αρχές και ασκούσαν ιδιαίτερη επιρροή στους Γενίτσαρους, οι Μπεκτασήδες υπηρετούσαν μία μυστικιστική (*sufi*, «σουφί») εκδοχή του Ισλάμ που προσέγγιζε ενίοτε περισσότερο στον σιισμό παρά τον επίσημο σουνισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι Μπεκτασήδες έφτασαν να συμβολίζουν μία ιδιαίτερη μορφή ασέβειας απέναντι στις κοινωνικές ιεραρχίες, καθώς και απέναντι στις συμβατικές τελετές και τελετουργίες, που κωδικοποιείται στα αμέτρητα ανέκδοτα που αφορούν έναν αρχετυπικό ανώνυμο Μπεκτασή *μπάμπα* (*Baba*, κατά λέξη: «πατέρας», μεταφορικά: ευσεβής άνθρωπος) ή άλλοτε *ντέντε* (*dede*, κατά λέξη: «θείο» ή «παππού»), ο οποίος αναγνωρίζεται ως μία από τις σημαντικότερες μορφές των τουρκικών ανεκδότων. Όπως συμβαίνει και με πολλά άλλα στοιχεία της προφορικής παράδοσης, τα ανέκδοτα με τους Μπεκτασήδες δεν μπορούν να χρονολογηθούν εύκολα και αποτελούν τεκμήρια των πολλαπλών στρωμάτων της κοινωνικής μνήμης.

❗ Ποια είναι η γνώμη σας για αυτά τα ανέκδοτα; Βοηθούν στην κινητοποίηση των ανθρώπων ενάντια στο θρησκευτικό κατεστημένο ή αποτελούν απλά, σχετικά άκακες εκδηλώσεις αντικομφορμιστικών υποκειμένων; Γνωρίζετε άλλες μορφές θρησκευτικών ετεροδοξιών στη Νοτιοανατολική Ευρώπη; Μπορεί ο μυστικισμός να αποτελέσει ένα ανατρεπτικό στοιχείο απέναντι στους επίσημους θρησκευτικούς θεσμούς;

► **Εικ. 15. Αστρονομικό παρατηρητήριο στην Κωνσταντινούπολη (περ. 1580)**

Lewis, σ.200.

❗ Ποια επιστημονικά όργανα αναγνωρίζετε; Πόσα από αυτά χρησιμοποιούμε ακόμα σήμερα; Γιατί στην παράσταση απεικονίζονται μόνο άνδρες; Γιατί όλοι τους είναι γενειοφόροι; Επρόκειτο για μόδα, επαγγελματική απαίτηση ή ένδειξη κοινωνικής θέσης; Πιστεύετε πως υπάρχει μία ξεκάθαρη απάντηση ή εξαρτάται κυρίως από τη φαντασία του ζωγράφου; Ποια είναι η γνώμη σας για τον χάρτη που αναπαρίσταται στην εικόνα;

► **Εικ. 16. Ο λαϊκός ήρωας Νασρεντίν Χότζα**

Hegy, Zimanyi, εικ. 75.

❗ Γνωρίζετε ιστορίες με τον Νασρεντίν Χότζα; Πώς παριστάνεται σε αυτά τα ανέκδοτα; Πόσο δημοφιλείς είναι οι ιστορίες με τον Νασρεντίν Χότζα στη χώρα σας; Πότε δημοσιεύτηκαν για πρώτη φορά οι ιστορίες του στη γλώσσα σας; Ρωτήστε τους φίλους ή την οικογένειά σας τι γνωρίζουν για τον Νασρεντίν Χότζα.

II. Οι Χριστιανοί

Γ-5. Εκλογή του Γεννάδιου Σχολάριου ως πρώτου ορθόδοξου Πατριάρχη μετά την οθωμανική κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης (1453)

Ποιήσας ουν τη τρίτη μέρα της αλώσεως ο αμιράς θρίαμβον και χαράν μεγάλην ἰδα την νίκην την κατά της πόλεως [...]

Ομοίως προσέταξεν ἵνα ποιήσωσι και πατριάρχην ως σύνηθες ἡν κατά την τάξιν αὐτῶν ἡν γαρ προαποθανῶν ο πατριάρχης. Και εκλέξαντες οἱ εντυχόντες αρχιερείς και οἱ ολίγοι πάνυ ἕτεροι ιερωμένοι και λαϊκοί τον σοφώτατον κυρ Γεώργιον τον Σχολάριον λαϊκόν ἔτι ὄντα εἰς πατριάρχην χειροτόνησαν, ον και Γεννάδιον επωνόμασαν.

Προϋπήρχε δε και τάξις και συνήθεια τοῖς βασιλεύσι χριστιανοῖς ἵνα δωροποιῶσι τῷ χειροτονηθέντι πατριάρχῃ νεωστί δεκανίκιον χρυσοῦν μετά λίθων πολυτίμων...

...Οὕτως δε και αὐτός ο αλιτήριος θέλων ποιῆσαι ως βασιλεύς της πόλεως καθώς ἐποίουν και οἱ χριστιανοί βασιλεῖς, τον πατριάρχῃν προσεκαλέσατο ἵνα συγκαθίσῃ μετ' αὐτοῦ και ἀριστήσαι και ομιλήσαι. Και ἐλθόντος του πατριάρχου ἐδέξατο αὐτόν ο τύρρανος μετά μεγάλης τιμῆς και πολλὰ ομιλήσαντες ἀναμεταξύ, και επαγγελίας ἀμετρήτους ἐπηγγείλατο δούναῖ τῷ πατριάρχῃ.

Migne, σ. 894-895.

Πριν από την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης, ο Σχολάριος υπήρξε ένας από τους ηγέτες της ορθόδοξης αντίδρασης ενάντια στον ενωτικό Όρο που ψηφίστηκε στη Σύνοδο της Φερράρας-Φλωρεντίας (1439): στη Σύνοδο αυτή αναδείχθηκε η απόφαση του βυζαντινού αυτοκράτορα Ιωάννη Η' να υποτάξει την Ορθόδοξη Εκκλησία στον πάπα με αντάλλαγμα την βοήθεια των Καθολικών στον αγώνα ενάντια στους Οθωμανούς.

Τι συμφέρον είχε ο Μωάμεθ Β' να χρίσει τον Γεννάδιο πατριάρχη;

► **Εικ. 17. Αργυρό σκεύος με ελληνική επιγραφή του 16^{ου} αιώνα, το οποίο χρησιμοποιούνταν σε τελετές των Ορθοδόξων.**

Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα.

Γ-6. Ο γάλλος περιηγητής Πιερ Λεσκαλοπιέ σχετικά με τη Μονή του Αγίου Σάββα στη Σερβία (1574)

Στις 21 [Μαρτίου] φτάσαμε στο Ούβατς, μία μικρή τουρκική πόλη. Από εδώ είδαμε τη Μονή του Αγίου Σάββα, μία μονή με Σέρβους μοναχούς. Είναι ντυμένοι στα μαύρα, μιλούν σλαβικά και ακολουθούν το ελληνικό τυπικό. Μας έφεραν να φιλήσουμε το μεγάλο οστό του βραχίονα του Αγίου Σάββα. Υποστηρίζουν ότι έχουν ολόκληρο το σώμα του. Είδαμε Εβραίους και Τούρκους να φιλούν αυτό το κόκαλο με τον ίδιο σεβασμό που δείχνουν οι χριστιανοί και να δίνουν ακόμα μεγαλύτερες δωρεές για φιλανθρωπικούς σκοπούς. Οι μοναχοί αυτοί πληρώνουν συγκεκριμένο φόρο [*harač*, χαράτσι] στον σουλτάνο. Ο ξεναγός μας [*čauš*] μας είπε ότι ο Τούρκος που είχε έρθει μια μέρα να εισπράξει το φόρο έκανε κάτι κακό στους μοναχούς κι έπεσε νεκρός μπροστά στις πύλες της μονής. Μας έδωσαν λάδι και πρασόσους να φάμε, καθώς και ψάρι και μαύρο ψωμί.

Samardžić, σ. 135.

Πώς εκδηλώνουν την ευλάβεια τους οι Ορθόδοξοι; Πρόκειται για ιδιαίτερες εκδηλώσεις που χαρακτηρίζουν μόνο τον ορθόδοξο πληθυσμό; Γιατί πιστοί από άλλες θρησκείες δείχνουν σεβασμό στα σερβικά ορθόδοξα λείψανα; (Πρόκειται για ένα χώρο όπου οι θρησκείες αναμειγνύονται) Πού οφείλεται αυτό; Γνωρίζετε παρόμοια παραδείγματα από άλλα μέρη της Ευρώπης / του κόσμου ή από άλλη εποχή;

Γ-7. Ο Παύλος, αρχιδιάκονος Χαλεπιού, σχετικά με τις молδαβικές εκκλησίες (μέσα 17^{ου} αιώνα)

Στο Βασλούι βρίσκονται τα ανάκτορά του [του τέως ηγεμόνα Στέφανου του Μεγάλου], τα λουτρά του, οι κήποι του, κι επίσης η μεγάλη και ψηλή εκκλησία με τους επιβλητικούς και πανύψηλους τρούλους. Η εκκλησία περιστοιχίζεται από θόλους και ημικυκλικές αψίδες, ενώ στο εσωτερικό υπάρχουν τοιχογραφίες και εικόνες όλων των αγίων. Επίσης, στην πύλη, στο κατώτερο τμήμα, απεικονίζεται η ημέρα της κρίσεως με χρυσό και λάπις λάζουλι, μετά ο Μωϋσής οδηγεί τον Άννα και τον Καϊάφα και όλους τους άλλους Εβραίους μπροστά στο Θεό. Αυτά τα έργα είναι απαίσια. Συνοδεύονται από διαφορετικού είδους τοιχογραφίες· αυτές εικονίζουν Τούρκους που φορούν λευκά τουρμπάνια στα κεφάλια τους, μακριούς βελούδινους μανδύες διαφόρων χρωμάτων, με μακριά μανίκια που κρέμονται και κίτρινα μάλλινα καλύμματα κεφαλής, έπειτα τους δερβίσηδες τους και πίσω και ενδιάμεσα τους δαίμονες που τους κυνηγούν και τους κοροϊδεύουν. Ο σατανάς βρίσκεται εμπρός φορώντας καπέλο στο κεφάλι. Ένας από τους δαίμονες τον κοροϊδεύει και του αρπάζει το καπέλο από το κεφάλι. Και με αυτόν τον τρόπο είναι εικονογραφημένο ολόκληρο το εσωτερικό.

Η αρχιτεκτονική της είναι όμορφη. Στο κοίλο μέρος του κεντρικού τρούλου απεικονίζεται το πρόσωπο του Κυρίου μας Ιησού Χριστού [...] Έξω από την πύλη της εκκλησίας κρέμεται μία μεγάλη καμπάνα.

Σε αυτήν τη χώρα, οι εκκλησίες αποτελούνται από τρία μέρη: το πρώτο μέρος είναι εξωτερικό, με μία πόρτα, και προορίζεται για τις γυναίκες· το δεύτερο μέρος χωρίζεται με τοίχο και πόρτα και προορίζεται για τους πιστούς· το τρίτο μέρος τέλος, το οποίο επίσης χωρίζεται με τοίχο και πόρτα, προορίζεται για τον ηγεμόνα και την αυλή του.

Călători, VI, σ.29.

Τι ρόλο παίζουν οι εκκλησιαστικές απεικονίσεις των Τούρκων στην θρησκευτική ζωή των Μολδαβών; Πώς είναι δυνατόν να υπάρχουν τέτοιες παραστάσεις σε ένα κράτος υποτελές στην οθωμανική αυτοκρατορία; Πρόκειται μήπως για ένα από τα παραδείγματα της οθωμανικής θρησκευτικής ανεκτικότητας; Να συγκρίνετε την ιεραρχική δομή του εσωτερικών των молδαβικών εκκλησιών με την κατάσταση που επικρατεί στα μουσουλμανικά τζαμιά, όπως περιγράφεται στην πηγή Γ-2.

► Εικ. 18. Η Μονή Βορονέτ στη Μολδαβία (χτισμένη το 1488, εξωτερικές τοιχογραφίες της περιόδου 1547-1550)

<http://www.users.cloud9.net/~romania/vor/Voronet.html>

► Εικ. 19. Τοιχογραφία που απεικονίζει τον Μυστικό Δείπνο από τη Μονή Σταυρονικήτα, Άγιο Όρος (1546)

Κολιόπουλος - Χασιώτης, σ. 169.

Γ-8. Ο Κοσμάς ο Αιτωλός καλεί τους Χριστιανούς να μορφώσουν τα παιδιά τους

«Και εσείς, γονείς, να παιδεύετε τα παιδιά σας εις τα χριστιανικά ήθη, να τα βάνετε να μανθάνουν γράμματα. Να κάμετε τρόπον εδώ εις την χώραν σας δια σχολείον, να βρήτε έναν διδάσκαλον να τον πληρώσετε να σας μαθαίνη τα παιδιά σας, ότι αμαρτάνετε πολύ να τα αφήνετε αγράμματα και τυφλά· και μη μόνον φροντίζετε να τους αφήσετε πλούτη και υποστατικά και μετά τον θάνατόν σας να τα τρων και να τα πίνουν και να σας οπισωλογούν. Καλύτερα να τα αφήνετε πτωχά και γραμματισμένα, παρά πλούσια και αγράμματα».

Μενούνος, σ. 173.

Ο Κοσμάς ο Αιτωλός (1714-1779) ο οποίος κήρυξε την αφύπνιση των Χριστιανών, δραστηριοποιήθηκε ιδιαίτερα στη Δυτική Ελλάδα και την Αλβανία, διατηρούσε ωστόσο σχέσεις και με το Άγιο Όρος. Το κήρυγμά του που προωθούσε τον συνδυασμό της εκπαίδευσης με την ορθόδοξη ευσέβεια και τις θρησκευτικές πρακτικές, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα των πρώιμων μορφών του νοτιοανατολικού ευρωπαϊκού διαφωτισμού.

Συμφωνείτε με τις προτάσεις του Κοσμά του Αιτωλού; (ειδικά την τελευταία.) Γιατί δίνει τόσο μεγάλη σημασία στην εκπαίδευση; Να συζητήσετε εάν μία παρόμοια στάση προάγει την κοινωνική πρόοδο.

Γ-9. Ο Κύριλλος Πετρινόβιτς σχετικά με τις εντάσεις μεταξύ ορθόδοξων χωρικών και ιερέων (1816)

Τους βλέπω σε ορισμένα χωριά, ας με προστατεύσει ο Θεός, είναι πολύ σκληρό! Δεν μπορώ να τους πω ούτε χριστιανούς ούτε άπιστους. Τρώνε και πίνουν τη Μεγάλη Παρασκευή και το Μεγάλο Σάββατο, στη διάρκεια της μεγάλης νηστείας [...] διαπράττουν αμαρτίες, καταριούνται, χτυπούν ο ένας τον άλλο, και την ημέρα του Πάσχα περιμένουν για τις Ευχαριστίες. Και ο φτωχός ιερέας που έχει οκτώ χωριά να

μεριμνήσει, δεν ξέρει πού να πρωτοπάει. Τρέχει από το ένα χωριό στο άλλο, κι άλλος άνδρας κουβαλάει γι' αυτόν τα ιερά μυστήρια.

Λυπάμαι ακόμα και μερικούς φτωχούς χριστιανούς, γιατί περιμένουν τον ιερέα μέχρι το μεσημέρι να φέρει την Ευχαριστία. Έτσι φωνάζουν: «Ο παπάς άργησε, τι είναι πάλι αυτό;» Άλλοι λένε: «Να τον χτυπήσουμε, έτσι δεν θα αργήσει ξανά!». Και όσοι είναι τζορμπατζήδες, κάπως πιο εύποροι, λένε: «Όχι με αυτόν τον τρόπο. Αν τον χτυπήσουμε, ο ζάμπιτ θα μας τιμωρήσει, καλύτερα – συγκεντρωμένοι όπως είμαστε – ας πάμε πρώτα να φέρουμε ένα κριάρι στον αγά ή τον πασά, έπειτα να χτυπήσουμε τον παπά και να τον διώξουμε με τις κλωτσιές, και να βρούμε άλλον, ακόμα και αν ζει μακρύτερα». Ωστόσο, ένας άλλος πλουσιότερος χωρικός [kmet, «κμετ»: ζυγιστής, εκλεγμένος από την κοινότητα διαιτητής και αστυνόμος] λέει για τον άλλο ιερέα: «Και αυτός θέλει πολλές εισφορές, ξεχάστε τον. Αυτός εδώ έρχεται αργότερα, αλλά παίρνει λιγότερα κι επίσης ψέλνει τσάμπα ή περιμένει χρόνια για τα χρήματά του. Ενώ ο άλλος παπάς πηγαίνει στους Τούρκους να πάρει την αμοιβή του, εάν δεν πληρωθεί».

Έτσι, ο ένας λέει αυτό, ο άλλος το άλλο [...] και όλοι δείχνουν ασέβεια απέναντι στον ιερέα που είναι πνευματικός καθοδηγητής, που τους βάπτισε στο όνομα της Αγίας Τριάδας και τους πάντρεψε και θα τους θάψει και που είναι περισσότερο πατέρας τους κι από τον ίδιο το γονιό τους. Δε νηστεύουν, δείχνουν ασέβεια στον ιερέα και περιμένουν την Ευχαριστία έως το μεσημέρι. Κι εγώ ο αμαρτωλός και ανάξιος Κύριλλος που είμαι περισσότερο αμαρτωλός από όλους τους και διαπράττω αμαρτία και μόνο που τους κατηγορώ, κι εγώ ο αμαρτωλός τους είδα να μιλάνε έτσι, τους είδα και δεν μου άρεσε, έτσι τους είπα: «Γιατί εμείς οι Χριστιανοί περιμένουμε μέχρι το μεσημέρι; Γιατί απλά δεν κόβουμε ψωμί, και δε χύνουμε το κρασί στο ψωμί χωρίς να περιμένουμε τον ιερέα;». Μου λένε: «Αυτό που μας φέρνει ο παπάς δεν είναι ψωμί και κρασί, αλλά το αίμα του Χριστού. Γι' αυτό περιμένουμε μέχρι το μεσημέρι, γιατί ακούσαμε από τους πρεσβύτερους πως δίχως αυτό δεν μπορεί κανείς να ζήσει». Και τους λέω: «Ποιος σας το λέει αυτό; Ο παπάς;». Μου λέει: «Ο παπάς δεν μας έχει πει τίποτα τέτοιο, αυτό δεν το έχει ποτέ ξεστομίσει. Προτιμάει μάλλον, να έρχεται μαζί μας σε ένα γάμο, ένα γεύμα, χορούς ή κυνήγι, μια γιορτή, κάπου που να

αγοράζει και να πουλάει, όσο όμως για διδασκαλία, ούτε εμείς του ζητήσαμε ούτε αυτός μας είπε». Τότε εγώ ο αμαρτωλός είδα πως το φταιξιμο ήταν και στις δυο πλευρές: στους χριστιανούς γιατί δεν το ζήτησαν από τον ιερέα, και στον ιερέα γιατί δεν τους δίδαξε όσα μπορεί, όσα γνωρίζει· βλέπω πως δεν νοιάζεται για το καθήκον που έχει αναλάβει και που βαραίνει τους ώμους του».

Odbrani, II, σ.14-16.

III. Οι Εβραίοι

Γ-10. Επιστολή του Ισαάκ Τζαρφατί, ραβίνου της Αδριανούπολης, προς τους Εβραίους της Κεντρικής Ευρώπης (μέσα 15^{ου} αιώνα)

Αδελφοί και δάσκαλοί μου, αφού προσευχήθηκα στο Θεό να σας χαρίσει ειρήνη, επιθυμώ να σας αναφέρω τις περιστάσεις υπό τις οποίες ήρθαν σε εμένα ο νεαρός ραβίνος Ζαλμάν και ο σύντροφός του ραβίνος Δαβίδ Κοέν. Μου διηγήθηκαν όλες τις δοκιμασίες, σκληρότερες κι απ' το θάνατο, που πέρασαν και ακόμα περνούν οι αδελφοί μας, οι γιοι του Ισραήλ που ζουν στη Γερμανία: τις αποφάσεις που παίρνονται εναντίον τους, τους μάρτυρες, τις εξορίες που λαμβάνουν χώρα κάθε ημέρα και τους αναγκάζουν να περιπλανώνται από χώρα σε χώρα, από πόλη σε πόλη, ασταμάτητα, χωρίς να βρίσκουν τόπο να τους δεχτεί [...]

Όταν έφτασαν εδώ, στην Τουρκία, μια γη στην οποία η οργή του Θεού δεν έπεσε τόσο βαριά, όταν είδαν την ειρήνη, την ηρεμία και την αφθονία που επικρατεί στα εδάφη της και όταν είδαν ότι η απόσταση που χωρίζει την Τουρκία από την Ιερουσαλήμ είναι μικρή και μπορεί να καλυφθεί με χερσαίο ταξίδι, τους κατέλαβε μεγάλη χαρά και είπαν: χωρίς καμιά αμφιβολία εάν οι Εβραίοι που ζουν στη Γερμανία είχαν γνωρίσει το ένα δέκατο της ευλογίας την οποία ο Θεός προσέφερε στο λαό του Ισραήλ που ζει σε αυτά τα εδάφη, δεν θα λογάριζαν ούτε χιόνι ούτε βροχή, ούτε μέρα ούτε νύκτα, θα ταξίδευαν χωρίς να λογαριάσουν τις συνέπειες, ώσπου να φτάσουν εδώ.

Μου ζήτησαν να γράψω στους εξόριστους, στις εβραϊκές κοινότητες που κατοικούν στη Γερμανία, στις πόλεις της Σουηβίας, της Ρηνανίας, της Στυρίας, της Μοραβίας και της Ουγγαρίας, να τους πληροφο-

Να περιγράψετε τα θρησκευτικά αισθήματα των χωρικών. Σε τι πιστεύουν; Με ποιον τρόπο διαφοροποιείται η θρησκεία τους από την επίσημη θρησκεία; Ποιες ήταν οι αιτίες των θρησκευτικών ιδιαιτεροτήτων τους; (φτώχεια, έλλειψη μόρφωσης, βαθύτερος στοχασμός για τα θρησκευτικά θέματα;) Γιατί οι χωρικοί δείχνουν δυσαρέσκεια προς τον ιερέα τους; Δικαιολογείται η στάση τους; Αναπτύξτε τα επιχειρήματα σας και προς τις δύο κατευθύνσεις.

ρήσω πόσο ευχάριστη είναι αυτή η χώρα. [...] Όταν κατάλαβα ότι η επιθυμία τους δεν έκρυβε υστεροβουλία, αποφάσισα να συναινέσω στην παράκλησή τους, καθώς ήθελα να δώσω στο Ισραήλ την ευκαιρία να αποκτήσει ό,τι δίκαια του αξίζει...

Shaw, σ. 31-32.

Διώξεις των Εβραίων έχουν διαπιστωθεί μετά την επιδημία του Μαύρου Θανάτου στα μέσα του 14ου αιώνα όχι μόνο στη Γερμανία, αλλά στα περισσότερα μέρη της Δυτικής και Κεντρικής Ευρώπης. Συνδυάζοντας θρησκευτικές προκαταλήψεις, οικονομικό ανταγωνισμό και κοινωνικό αποκλεισμό, οι διώξεις αυτές ανάγκασαν μεγάλους αριθμούς Εβραίων να αναζητήσουν καταφύγιο σε ασφαλέστερες και πιο αραιοκατοικημένες χώρες, όπως η Πολωνία-Λιθουανία και η Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Μπορεί κάποια χώρα να είναι τόσο τέλεια όσο περιγράφεται στο κείμενο; Νομίζετε ότι είναι σωστά και αληθινά τα πλεονεκτήματα της διαβίωσης στην οθωμανική αυτοκρατορία, όπως περιγράφονται; Μήπως απουσιάζουν πιθανά μειονεκτήματα; Γιατί ο συγγραφέας επιχειρεί να προσελκύσει τους Εβραίους να μετακινηθούν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία;

Γ-11. Ο Ελιά Καπσαλί σχετικά με την ευμάρεια των Εβραίων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας την εποχή του Μωάμεθ Β'

Τον πρώτο χρόνο της βασιλείας του σουλτάνου Μωάμεθ, Βασιλιά της Τουρκίας [...] ο Κύριος αφύπνισε

το πνεύμα του βασιλιά [...] και η φωνή του αντήχησε σε ολόκληρο το βασίλειό του διακηρύσσοντας: «Αυτός είναι ο κόσμος του Μωάμεθ, βασιλιά της Τουρκίας, ο Κύριος του Ουρανού μου έδωσε ένα επίγειο βασίλειο και με διέταξε να μετρήσω το λαό του, τον σπόρο του Αβραάμ, του δούλου του, τους Γιους του Ιακώβ, τους εκλεκτούς του, και να τους συντηρήσω στη γη και να τους προσφέρω ένα ασφαλές καταφύγιο. Ας έρθει ο καθένας τους με το Θεό του στην Κωνσταντινούπολη, την έδρα του βασιλείου μου και ας αναπαυθεί κάτω από το αμπέλι του και κάτω από τη συκιά του με το χρυσό και τα ασήμι του, περιουσία και ζώα, να εγκατασταθεί στη γη και να εμπορεύεται και να γίνει μέρος της γης».

Οι Εβραίοι συγκεντρώθηκαν από όλες τις πόλεις της Τουρκίας, κοντινές και μακρινές, ο κάθε άνδρας ήρθε από το σπίτι του και η κοινότητα συγκεντρώθηκε κατά χιλιάδες και δεκάδες χιλιάδες και ο Θεός τους υποστήριξε από τον ουρανό, ενώ ο βασιλιάς τους έδωσε ωραία εδάφη και σπίτια πλούσια σε αγαθά. Οι Εβραίοι εγκαταστάθηκαν εκεί σύμφωνα με τις οικογένειές τους και αυξήθηκαν κατά πολύ [...]

Επειδή οι Εβραίοι είχαν το φόβο του Θεού, ο Θεός τους έδωσε ευημερία και στον τόπο που προηγουμένως, στις μέρες των βυζαντινών βασιλέων, υπήρχαν μόνο δύο ή τρεις συναθροίσεις, οι Εβραίοι πολλαπλασιάστηκαν και αυξήθηκαν κι έγιναν περισσότεροι στον αριθμό από σαράντα συναθροίσεις και η γη δεν τους επέτρεπε να εγκατασταθούν όλοι μαζί, γιατί η περιουσία τους ήταν πολύ μεγάλη. Η συνάθροιση της Κωνσταντινούπολη ήταν αξιέπαινη. Το Τοράχ έδινε πλούτο και τιμή στις συναθροίσεις. Στις συναθροίσεις δόξαζαν το Θεό, τον ιδρυτή του Ισραήλ, το δημιουργό των μεγάλων θαυμάτων. Έψαλλαν τον ύμνο τους προς τον ουρανό και ευλογούσαν το Θεό, όλοι οι δούλοι του Θεού που παρέμεναν στον οικό του Θεού στις σκοτεινές εποχές.

Shaw, σ. 30-31.

Είναι εμφανές ότι ο Ελιά Καψαλί, ο οποίος γράφει τον 16ο αιώνα για γεγονότα που έλαβαν χώρα το δεύτερο μισό του 15ου αιώνα, ενδιαφέρεται λιγότερο για την ιστορική ακρίβεια και περισσότερο για την ενδυνάμωση της παραδοσιακής εβραϊκής ηθικής.

Έτσι, στο κείμενό του αφθονούν οι παραφράσεις από την Παλαιά Διαθήκη (Γένεσις 13:6, 34:10· Έξοδος 1:7, 1:21· Ψαλμοί 68:27, 134:1, κ.λ.π.)

Ποιες ήταν οι προθέσεις του συγγραφέα; Τι προσπαθούσε να πετύχει με τη συγγραφή αυτού του κείμενου; Με ποιον τρόπο επιχειρεί να συνδέσει τις δύο θρησκείες; Να βρείτε ποιος ήταν ο ιδιαίτερος ρόλος του Αβραάμ στο Ισλάμ και τον Ιουδαϊσμό. Ποια στοιχεία στηρίζουν το επιχείρημα ότι ο λόγος που αποδίδει ο Ελιά Καψαλί στον Μωάμεθ Β' δεν είναι ιστορικά ακριβής;

Γ-12. Η εβραϊκή θρησκευτική αφύπνιση: η περίπτωση του Σαμπατάι Ζεβί (1666)

[...] προχωρούμε στον επόμενο [χρόνο-1666], όπου θα σας παρουσιάσουμε μία σύντομη αφήγηση του Σαμπατάι Ζεβί, του υποτιθέμενου Μεσσία των Εβραίων, που έκανε πρώτη φορά την εμφάνισή του στη Σμύρνη, κι εκεί προέκυψε ότι ήταν ο Μεσσίας τους, αφηγούμενος το Μεγαλείο του επερχόμενου Βασιλείου τους, τη χείρα βοήθειας την οποία έμελλε να τους δώσει ο Θεός και συγκεντρώνοντας τους από όλα τα μέρη του Κόσμου. Ήταν γιος ενός χρηματομεσίτη, γεννημένος στη Σμύρνη, γνώριζε καλά την εβραϊκή και την αραβική [*Arabick, sic*] γλώσσα, καθώς όμως είχε εκδιωχθεί για ένα Τουμουλτ στη Συναγωγή, περιπλανιόταν για ένα διάστημα σε όλη την Ελλάδα και έφτασε μέχρι την Ιερουσαλήμ, όπου συνάντησε κάποιον Νάθαν, έναν πανούργο σοφιστή· αυτός τον έκανε προφήτη Σαμπατάι, κι ήταν τόσο θρασύς, ώστε προέβλεψε ότι έναν χρόνο μετά την 27^η του Κισλάου, ο Μεσσίας θα εμφανιζόταν μπροστά στο Μεγάλο Αυθέντη⁵⁰ για να προετοιμάσει την αποδοχή του. Όταν έφτασε στη Σμύρνη, πήρε τον τίτλο του Μεσσία ανοικτά και τον διακήρυξε σε όλα τα έθνη των Εβραίων· όμως, κάποιοι από το έθνος του τού αντιτέθηκαν και τον φώναξαν αγύρτη, αυτός ωστόσο, επέμενε στα λόγια του και μετά ανακοίνωσε ότι ο Θεός τον κάλεσε να επισκεφτεί την Κωνσταντινούπολη, όπου είχε ολοκληρωθεί το μεγαλύτερο μέρος του έργου του. Ο βεζίρης⁵¹ ωστόσο, με την

50 Όρος που χρησιμοποιείται από τους Ευρωπαίους για τον οθωμανό σουλτάνο την εποχή του Μωάμεθ Δ' (1648–1676)

51 Φαζίλ Αχμέτ Κιοπρουλού Πασάς, μεγάλος βεζίρης 1661-1676.

άφιξή του, σκέφτηκε ότι έπρεπε να τον βάλει σε μια φρικτή φυλακή, από όπου στη συνέχεια τον έστειλε στα Δαρδανέλια, όπου κατέφθαναν από όλα τα μακρινά μέρη σε αγέλες οι Εβραίοι και όπου είχε το χρόνο να προετοιμάσει τη νέα μέθοδό του και τη λατρεία του. Τώρα πια οι Εβραίοι μωραίνονταν μαζί του ολοένα και περισσότερο και γι' αυτήν την τρέλα ο Μεγάλος Αυθέντης είχε ήδη πάρει πολλές διαφορετικές πληροφορίες, έτσι ώστε έστειλε να τον οδηγήσουν μπροστά του· και ο Σουλτάνος που δεν επρόκειτο να πεισθεί χωρίς θαύμα, πρότεινε να γυμνωθεί τελείως ο Σαμπατάι και να γίνει ο στόχος για τους επιτήδειους τοξοβόλους του και εάν τα βέλη δεν τρυπούσαν το κορμί του, τότε θα πίστευε πως ήταν ο Μεσσίας, όμως ο Σαμπατάι αρνήθηκε τη δοκιμασία και αναγκάστηκε να γίνει μωαμεθανός για να σώσει τη ζωή του. Ωστόσο, οι περισσότεροι Εβραίοι υποστηρίζουν ότι δεν έγιναν έτσι τα πράγματα, αλλά μόνο ο Ίσκιος του έμεινε στη Γη και περπατούσε με λευκό κεφάλι και μωαμεθανικό ένδυμα, ενώ το Σώμα και η Ψυχή του ανέβηκαν στον Ουρανό μέχρι την κατάλληλη ώρα, όταν θα εκπληρώνονταν όλα τα θαύματα· οι Κότζαμ⁵² της Κωνσταντινούπολης καταδίκασαν αυτήν την πίστη και διέταξαν τους Εβραίους να γυρίσουν στην παλιά τους λατρεία, αλλιώς κινδύνευαν να αφοριστούν.

Jones, II, σ. 175-176.

3 Ποια ήταν τα κίνητρα του Σαμπατάι Ζεβί; Πίστευε στα αλήθεια ότι ήταν Μεσσίας; Να σχολιάσετε το τέλος της «σταδιοδρομίας» του· γιατί ασπάστηκε τον ισλαμισμό; Γιατί οι Εβραίοι ακολούθησαν τον Σαμπατάι Ζεβί; Πρόκειται για μία κίνηση που χαρακτηρίζει μόνο τους Εβραίους; Γνωρίζετε άλλα παρόμοια μεσσιανικά κινήματα από την ιστορία της χώρας σας; Σχολιάστε τον τρόπο με τον οποίο χειρίστηκε ο σουλτάνος την περίπτωση του Σαμπατάι Ζεβί; Ποιος ήταν ο σκοπός του; Νομίζετε ότι τον πέτυχε;

► **Εικ. 20. Εβραίος γιατρός σε γαλλικό χαρακτηριστικό (1568)**

Nicolay, σ.182.

3 Γιατί νομίζετε πως ένας γάλλος περιηγητής θεώρησε σημαντικό να απεικονίσει έναν εβραίο γιατρό; Υπήρχαν γιατροί από άλλα εθνοτικά ή θρησκευτικά περιβάλλοντα στην οθωμανική αυτοκρατορία; Υπάρχει κάποια σχέση μεταξύ των ενδυμάτων του εβραίου γιατρού και της κατώτερης κοινωνικής θέσης των μη μουσουλμάνων, όπως μαρτυρούν επίσης τα κείμενα Γ-19 και Γ-20;

52 Με τον όρο αυτό περιγράφονται οι πρεσβύτεροι της εβραϊκής κοινότητας.

IV. Θρησκευτική συνύπαρξη και διακρίσεις

G-13. Θρησκευτικός διάλογος στη διάρκεια της αιχμαλωσίας του Γρηγορίου Παλαμά (1354)

[...] ήρξατο ουν λέγειν [ο ιμάμης] ότι στέργουσιν αυτοί τους προφήτας πάντας και τον Χριστόν και τα τέσσερα βιβλία τα εκ του Θεού⁵³ καταβάντα, ων εστιν εν και το του Χριστού ευαγγέλιον. Και τελευτών, επιστρέψας προς εμέ τον λόγον, «υμείς δε», φησί, «πως ου δέχεσθε τον ημέτερον προφήτην ουδέ πιστεύετε τω τούτου βιβλίω, εξ ουρανού και αυτώ καταβάντι;». Προς αυτόν δ'εγώ πάλιν «Έθος υμίν εστι και ημίν [...] άνευ μαρτυριών μηδέν παραδέχεσθε και στέργειν ως αληθές.[...] Ο δε Χριστός, μετά των εξαισιών ων ειργάσατο πολλών και μεγάλων, και παρ' αυτού Μωσέως και των άλλων προφητών μαρτύρεται: και μόνος εξ αιώνος γεγέννηται, και μόνος εξ αιώνος ες τον ουρανόν αναληφθείς αθάνατος εκεί διαμένει, και μόνος εξ αιώνος εκείθεν πάλιν ήξειν ελπίζεται κρίναι ζώντας και νεκρούς αναστάντας. Λέγω γαρ περί αυτού όσα και παρ' υμών ομολογείται των Τούρκων. Δια ταύτα τοίνυν ημείς πιστεύομεν τω Χριστώ και τω ευαγγελίω αυτού. Τον δε Μεχούμετ ούτε παρά των προφητών ευρίσκομεν μαρτυρούμενον ούτε τι ξένον ειργασμένον και αξιόλογον προς πίστιν ενάγον. Δια τούτο ου πιστεύομεν αυτώ ουδέ τω παρ' αυτού βιβλίω».

Ο δε τασιμάνης δήλος μεν ην προς ταύτα δυσχεραίνων, απελογείτο δε όμως λέγων· «Εν τω ευαγγελίω γεγραμμένον ην περί τον Μωάμεθ, και υμείς εξεκόψατε τούτα. Αλλά και εξ άκρας ανατολής εξελθών ηλίου, μέχρι και της αυτού δύσεως, ως οράς, νικών κατήντησεν».

«[...] Εξ ανατολής δε κινήσας ο Μωάμεθ μέχρι και δύσεως ηλίου διήλθε νικών, αλλά πολέμω και μάχαιρα και λεηλασίαις και ανδραποδισμοίς και ανδροκτασίαις, ων ουδέν εκ του Θεού του αγαθού προηγουμένως εστι [...] Τι δε, και Αλέξανδρος ουκ εκ δύσεως κινήσας την ανατολήν υπηγάγετο πάσαν; Αλλά και άλλοι άλλοτε πολλάκις στρατευσάμενοι πολλοί της οικουμένης επικράτησαν πάσης. Ουδενί δε τούτων ουδέν γένος τας εαυτών ενεπίστευσαν ψυχάς, ως υμείς τω Μεχούμετ. Καίτοι ούτος, ομού τε βίαν επάγων και τα καθ' ηδονήν προτεινόμενος, ουδέ μέρος εν όλον της οικουμένης προσηταιρίσατο· η δε του Χριστού διδασκαλία, καίτοι

των του βίου σχεδόν απάντων ηδέων απαύγουσα, πάντα τε περιέσχε της οικουμένης τα πέρατα και μεταξύ των αυτή πολεμούντων κρατεί, μηδεμίαν αυτή βίαν επάγουσα, νικώσα δε μάλλον την αντεπαγομένην βίαν εκάστοτε, ως και ούτω ταύτην είναι την νίκηνη την τον κόσμον νικήσασαν».

Εν δε τούτοις προς οργήν ήδη κινουμένους ιδόντες τους Τούρκους οι παρατυχόντες χριστιανοί, κατένευσάν μοι παρείναι τον λόγον. Εγώ δε προς ιλαρότητα μεθέλκων, υπομειδιάσας προς αυτούς πάλιν έλεγον· «Ει γε κατά τους λόγους συνεφωνούμεν ενός αν ήμεν και δόγματος». Αλλ' ο νοών νοείτω των ειρημένων την δύναμιν.

Εις δε τις εκείνων είπεν ως· «έσται ποτέ ότε συμφωνήσομεν αλλήλοις».

Χρήστου, σ. 134-138.

Στη διάρκεια της αιχμαλωσίας του από τους Οθωμανούς (1354-1355), ο Γρηγόριος Παλαμάς (βλ. κείμενο Α-6) είχε πολλές θεολογικές συζητήσεις με Μουσουλμάνους και Εβραίους, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και μία συζήτηση με τον ανιψιό του Ορχάν, Ισμαήλ, και μια με λόγιους που είχε στείλει ο ίδιος ο Ορχάν. Σε επιστολή στο εκκλησιασμά του στη Θεσσαλονίκη, ο Παλαμάς αναφέρεται και σε μια άλλη συζήτηση που είχε με έναν μουσουλμάνο ιμάμη στη Νίκαια. Παρόλο που ο Παλαμάς είναι ανυποχώρητος στην έκθεση των επιχειρημάτων του, η αφήγησή του περιλαμβάνει επίσης πολλά από τα μουσουλμανικά επιχειρήματα εναντίον της χριστιανικής πίστης, αποτελώντας έτσι ένα τεκμήριο της πολυπλοκότητας των θρησκευτικών σχέσεων στα εδάφη που είχαν κατακτήσει οι Οθωμανοί.

Ποια είναι η γνώμη σας αναφορικά με την προθυμία των οθωμανών Τούρκων να συζητήσουν θρησκευτικά ζητήματα με τον κρατούμενό τους; Ποια είναι η γνώμη σας για τα επιχειρήματα που εκτίθενται σε αυτές τις συζητήσεις; Μπορούν αυτά τα επιχειρήματα να εξηγήσουν ορισμένες από τις μεταστροφές στο Ισλάμ που έλαβαν χώρα μετά την οθωμανική κατάκτηση;

53 Η Πεντάτευχος, οι Ψαλμοί, η Καινή Διαθήκη και το Κοράνι.

Γ-14. Η συνύπαρξη των διάφορων θρησκευτικών κοινοτήτων στις οθωμανικές πόλεις (περ. 1660)

[Βελιγράδι]

Στις όχθες του ποταμού Σάβου υπάρχουν τρεις μαχαλάδες [*mahalle*: γειτονιές] τσιγγάνων [*Kibtî*, «κίμπτι»] και στις όχθες του ποταμού Δούναβη υπάρχουν τρεις γειτονιές Ελλήνων [*Rum*, «ρουμ»] απίστων, όπως και Σέρβων και Βουλγάρων που επίσης ζουν σε τρεις γειτονιές. Ακριβώς δίπλα στο κάστρο είναι η γειτονιά των Εβραίων, αυτών που ανήκουν στις επτά κοινότητες και είναι γνωστοί ως Καραϊμ Εβραίοι. Υπάρχει επίσης μια γειτονιά Αρμενίων απίστων, δεν υπάρχουν ωστόσο φραγκικές⁵⁴ ή ουγγρικές γειτονιές, ούτε έχουν αυτοί μπάιλο ή προξένους δικούς τους. Όλες οι άλλες γειτονιές είναι μουσουλμανικές, ώστε οι οικογένειες των πιστών του Μωάμεθ κατέχουν τις καλύτερες, τις πιο ευρύχωρες και τις πιο ευάερες περιοχές, στα ψηλά και στα μεσαία τμήματα της πόλης. [...] Υπάρχουν συνολικά διακόσια δέκα εφτά⁵⁵ τζαμιά [*mihrab*, «μιχράμπ»], ωστόσο θα περιγραφούν [παρακάτω] [μόνο] τα σουλτανικά τζαμιά, από τα οποία γίνεται το ιδιαίτερο κάλεσμα των πιστών για την προσευχή της Παρασκευής, καθώς και τα τζαμιά του βεζίρη και των τοπικών ευγενών και σημαινόντων προσώπων.

[...] Υπάρχουν εννέα εκκλησίες ή μοναστήρια, όπως μου είπαν, όπου [οι Χριστιανοί] πραγματοποιούν τις διαβολικές τελετές τους. Υπάρχουν ναοί των Ελλήνων, των Αρμενίων, των Σέρβων, των Βουλγάρων και των Εβραίων, δεν υπάρχουν ωστόσο ειδωλολατρικοί οίκοι για τους Φράγκους ή τους Ούγγρους.

[...]

[Σεράγεβο]

Εκκλησίες – Κάθε εκκλησία είναι μικρή, δεν υπάρχει εκκλησία με καμπάνα. Οι εκκλησίες των Σέρβων και των Λατίνων είναι σε καλή κατάσταση. Οι Φράγκοι και οι Έλληνες πραγματοποιούν επίσης τις θρησκευτικές τους τελετές σε αυτές τις εκκλησίες. Υπάρχει επίσης μία εβραϊκή συναγωγή.

Evliya Çelebi, σ. 195-198.

Να συγκρίνετε την μαρτυρία του Εβλιά Τσελεμπί για τις χριστιανικές εκκλησίες στο Σεράγεβο με την περιγραφή των молδαβικών εκκλησιών από τον Παύλο, αρχιδιάκονο Χαλεπίου (στο ίδιο κεφάλαιο, πηγή Γ-7).

Γ-15. Οι σχέσεις μεταξύ των Ορθοδόξων, των Καθολικών και των Λουθηρανών στη Βουλγαρία και τη Βλαχία (1581)

Πρόκειται για πράγματα που διαπιστώνει ένας αποστολικός επισκέπτης, αφού έχει πρώτα ακούσει ορισμένα γεγονότα από καθολικούς εμπόρους σχετικά με την κατάσταση των Καθολικών στη Βουλγαρία και τη Βλαχία. Η επιθεώρηση της Σιλίστριας και Προβάντιας, την οποία επέτρεψε ο ηγέτης μας μετά από αλληλογραφία με τον ένδοξο θεοφιλέστατο [καρδινάλιο] του Κόμο την 11^η Μαρτίου 1581. Στις 5 Δεκεμβρίου, παρουσιάστηκαν Ραγουζαίοι έμποροι [...] που ζουν σε μια περιοχή του Δούναβη που αποκαλείται Σιλίστρια δίπλα στους ντόπιους Ντεριστόρ, δύο μέρες απόσταση από τη Βάρνα. Η περιοχή ονομάζεται Ντομπρόγκεα, σε παλαιότερες εποχές Μοισία, η γλώσσα είναι τα βουλγαρικά ή ιλλυρικά. Την κυβερνά ο σουλτάνος στην άλλη όχθη του ποταμού και μπροστά από την περί ου ο λόγος περιοχή βρίσκεται η Βλαχία, φόρου υποτελής στους Τούρκους. Οι προαναφερθέντες Βούλγαροι είναι ορθόδοξοι, έχουν εκκλησίες, ιερείς και επισκόπους. Λένε πως υπάρχουν μόνο δέκα καθολικές οικογένειες, [οι οποίες έχουν] την εθνικότητα της Ραγούζας. Δεν έχουν εκκλησίες και σταθερούς ιερείς, έφεραν όμως από τη Ραγούζα, μαζί με αυτούς που προέρχονται από την Προβάντια που απέχει δυο μέρες δρόμο από τη Σιλίστρια, έναν άνδρα με το όνομα πατέρας Νικολό Γκοντίνι από το Αντίβαρι, έναν σπουδαίο ανθρωπιστή· εκτελεί τα καθήκοντά του εδώ και έξι μήνες με ετήσιο εισόδημα 100 θάλερ⁵⁶.

Ρωτάνε εάν επιτρέπεται να πάνε στις ορθόδοξες εκκλησίες να προσευχηθούν και να τιμήσουν τα θεία μυστήρια με αφοσίωση· εάν επιτρέπεται να λάβουν

⁵⁴ Συνηθισμένη οθωμανική ονομασία για τους ανθρώπους που έρχονται από τη δυτική Ευρώπη, καθολικούς και προτεστάντες.

⁵⁵ Ο αριθμός είναι σίγουρα υπερβολικός, όπως και τα περισσότερα νούμερα στην αφήγηση του Εβλιά Τσελεμπί.

⁵⁶ Μεγάλα ασημένια νομίσματα της κεντρικής ή δυτικής Ευρώπης.

το ιερό μυστήριο του βαπτίσματος και της μετάνοιας, εφόσον χρειαστεί, δηλαδή σε περίπτωση θανάτου, από ορθόδοξο ιερέα. Επίσης, με ρώτησαν εάν μπορεί ένας νεαρός καθολικός που ζούσε με μια νεαρή ορθόδοξη και της είχε υποσχεθεί ότι θα την παντρευτεί και θα κάνει μαζί της παιδιά, να αθετήσει την υπόσχεσή του με καθαρή συνείδηση. Είπαν επίσης ότι, όταν πηγαίνουν προς την Τρανσυλβανία μέσω του Δούναβη, ανακάλυψαν στη Βλαχία πολλούς λουθηρανούς γερμανικής καταγωγής οι οποίοι προσπαθούν πάντα να μιλούν για την πίστη τους και μοιράζουν δωρεάν βιβλία της διεστραμμένης πίστης τους [...]. Η Σιλίστρια [απέχει] απόσταση δύο ημερών από την Προβάντια και <βρίσκεται> στο Δούναβη. Υπάρχουν 1.500 σπίτια Χριστιανών και Παγανιστών. Υπάρχουν οκτώ σπίτια καθολικών που αριθμούν περίπου 40 άτομα, όλοι τους ραγουζαίοι έμποροι, και αυτή την εποχή έχουν ως ιερέα τον αδελφό Τσελεστίνο, με ετήσιο μισθό 2000 ακτσέδες· είναι καλοί χριστιανοί [παρόλο που] δεν έχουν εκκλησία· εκτελούν τη θεία λειτουργία σε ένα δωμάτιο. Τους υποσχέθηκαν ότι θα τους επιτρέψουν να κτίσουν ένα μικρό κτίριο που θα είναι η εκκλησία τους· δεν έχουν ιερατικά ενδύματα παρά μόνο αυτά του ιερέα που τελεί τα καθήκοντά του εδώ και τρία χρόνια και όλοι λένε καλά λόγια γι' αυτόν· υπηρετεί έξι μήνες εδώ και έξι μήνες στο Τεργκόβιστε, στη μονή.

Călători, II, σ. 504.

3 Τι ερωτήματα έθεσαν στον αποστολικό επισκέπτη οι Καθολικοί της Βουλγαρίας και της Βλαχίας; Τι είδους πρακτικών δυσκολιών εικονογραφούν αυτά τα ερωτήματα; Προσπαθήστε να φανταστείτε τι απαντήσεις μπορεί να έδωσε ο αποστολικός επισκέπτης.

Γ-16. Ο φετβάς του Εμπουσσουούντ για τους μουσουλμάνους σίτες (μέσα 16^{ου} αιώνα)

Ερώτηση: Είναι επιτρεπτό σύμφωνα με τον Ιερό νόμο [*shari'a*] να πολεμούμε τους οπαδούς των Σαφαβιδών⁵⁷; Είναι ο άνδρας που τους σκοτώνει, πολεμιστής της πίστης και είναι εκείνος που πεθαίνει από το χέρι

τους, μάρτυρας;

Απάντηση: Ναι, είναι ένας σημαντικός ιερός πόλεμος κι ένας λαμπρός μάρτυρας.

Ερώτηση: Υποθέτοντας ότι είναι επιτρεπτό να τους πολεμάμε, αυτό οφείλεται απλά στο γεγονός της εξέγερσής τους και της εχθρότητάς τους απέναντι στον [Οθωμανό] σουλτάνο του Λαού του Ισλάμ, στο γεγονός ότι σήκωσαν το ξίφος ενάντια στο στρατό του Ισλάμ, ή σε άλλο λόγο;

Απάντηση: Είναι και στασιαστές και, από πολλές απόψεις, άπιστοι.

Imber, σ. 86.

Ο Εμπουσσουούντ (περ. 1490-1574) ήταν ένας λόγιος τον οποίο σεβόταν ιδιαίτερα ο Σουλεϊμάν και ο οποίος υπηρετούσε ως σείχουλισλάμης [*seyhül-İslam*: επικεφαλής της πίστης] για περισσότερες από τρεις δεκαετίες. Οι φετβάδες του [*fetva*: ολιγόλογη γνωμοδότηση, γραπτή απόφαση του σείχουλισλάμη] ασκούσαν μεγάλη επιρροή στην οθωμανική κοινωνία.

Τι αποκαλύπτουν αυτοί οι φετβάδες για τα όρια της μουσουλμανικής αλληλεγγύης; Να συγκρίνετε τη στάση των Οθωμανών απέναντι στους μουσουλμάνους σίτες με τους θρησκευτικούς πολέμους του 16^{ου} αιώνα μεταξύ καθολικών και προτεσταντών.

Γ-17. Αυτοκρατορική διαταγή που απαγορεύει τον «φραγκικό» προσηλυτισμό των Αρμενίων της Ανατολικής Ανατολίας (1722)

Ο αρμένιος Πατριάρχης της Ιστανμπούλ και των κτήσεων της, με το όνομα Οχάνες, μου ζήτησε την Αυτοκρατορική Παραμονή την έκδοση διαταγής που να εμποδίζει την φραγκική αίρεση που διαδίδεται μεταξύ των Αρμενίων του Ερζερούμ, Ντιαρμπεκίρ και Τοκάτ. Η κατάσταση τείνει να ηρεμήσει και να τακτοποιηθεί, ωστόσο, ορισμένοι φράγκοι ιερείς μεταμφιεσμένοι σε γιατρούς ή άλλα διαμένουν εδώ και συγχρωτίζονται με πλούσιους και ευγενείς. Εν

⁵⁷ Η δυναστεία των Σαφαβιδών κυβέρνησε την Περσία από το 1502 έως το 1736, επιβάλλοντας μια ριζοσπαστικής σιιτικής εκδοχή του Ισλάμ, η οποία στη διάρκεια του 16^{ου} αιώνα ασκούσε ιδιαίτερη έλξη στους οθωμανούς υπηκόους από την Ανατολία.

αγνοία τους, οι ευγενείς τούς παίρνουν για θεραπευτές και τους βοηθούν σε όλες τους τις προσπάθειες. Έτσι, σύμφωνα με τον Πατριάρχη, οι φράγκοι ιερείς δουλεύουν ασταμάτητα για να παροτρύνουν τους ντόπιους Αρμένιους και να τους διαφθείρουν, ώστε να προσεταιριστούν το φραγκικό τυπικό. Ζήτησε να μην επιτρέπεται στους Φράγκους να διαμένουν εκεί ως θεραπευτές ή με άλλη πρόφαση. Επίσης, να προστατεύονται οι φτωχοί απέναντι στις προτροπές τους και να τους αφήνουν μόνους τους. Ως εκ τούτου, το αυτοκρατορικό Φιρμάνι συντάσσεται με τη γραμμή του αιτήματος.

BOA, CA 3126.

Ποια είναι η γνώμη σας για το γεγονός ότι τόσο ο αρμένιος Πατριάρχης Οχάνες όσο και ο σουλτάνος αποκαλούν όλους τους δυτικούς ως «Φράγκους» και δεν ενδιαφέρονται για τα διαφορετικά θρησκευτικά δόγματα που κρύβονται κάτω από την ονομασία «φραγκική αίρεση»;

Γ-18. Οι οθωμανικές αρχές στη Βοσνία διαιτητεύουν μεταξύ Ορθοδόξων και Καθολικών (1760)

Στη συνέχεια, εξετάσαμε αυτήν την εξαιρετικά δύσκολη κατάσταση και τελικά στείλαμε το μήνυμα της άφιξης μας στον κεχαγιά μπέη [*kehaya bey*: διαχειριστής επιστάτη, βοηθός· εδώ: αντιπρόσωπος του πασά] με έναν εκπρόσωπο. Μας επέτρεψε την επίσκεψη, έτσι ο πρωθιερέας και προστάτης μας από τη μονή Φόινιτσα επέστρεψε στην οικία του. Αυτός, μεταξύ άλλων, μας είπε αυτές τις τελευταίες λέξεις: «Εάν θέλετε να κερδίσετε αυτή τη δίκη, πρώτα από όλα να δώσετε είκοσι σακιά νομίσματα στο κρατικό θησαυροφυλάκιο» (πρόκειται για περίπου 2600 βενετικά χρυσά νομίσματα).

Έτσι, είδαμε πως οι προσπάθειές μας θα κατέρρεαν σίγουρα, εάν δεν δίναμε αυτό το εξαιρετικά μεγάλο ποσό.

Συνεπώς – πριν αντιμετωπίσουμε τους αντιπάλους

μας στην αυλή του δικαστηρίου – συναντήσαμε τον πασά και τον κεχαγιά. Τους υποσχεθήκαμε – λόγω της απαραίτητης υπεράσπισης – να τους δώσουμε ό,τι ήθελαν, για να τους καταπραΰνουμε και να κερδίσουμε την προστασία τους. Από την άλλη πλευρά, οι επικεφαλής των Ελλήνων⁵⁸ προσέφεραν πολλά χρήματα στον ίδιο πασά, πολύ περισσότερα από ότι εμείς, για να εκδώσει απόφαση σύμφωνη με το φιρμάνι που είχαν. Με δεδομένο ότι δεν είχαμε αρκετά χρήματα, πήραμε πίστωση από το κρατικό θησαυροφυλάκιο.

Αρχικά, ο δικαστής διάβασε τα τεκμήρια των αντιπάλων μας και τους εξέτασε. Μετά ο δικαστής ζήτησε από τον Έλληνα μητροπολίτη (βρισκόταν εκεί μαζί με τον πατριάρχη) να πει τι πραγματικά ήθελε με αυτήν την αγωγή. Εκείνος απάντησε: «Ζητώ από αυτές τις αδελφότητες να είναι υπάκουες και να υπακούουν σε όλα όσα γράφονται σε αυτό το φιρμάνι που εξέδωσε ο δοξασμένος σουλτάνος μας και το οποίο μόλις διαβάσατε». Μετά ο δικαστής ρώτησε εμάς: «Ποιος είναι ο λόγος της ανυπακοής σας στους αντιπάλους σας;». Ο πρωθιερέας μας απάντησε σε αυτήν την ερώτηση:

«Είναι περίπου τριακόσια χρόνια που ο δοξασμένος σουλτάνος Μωάμεθ κατάκτησε τη Βοσνία και δεν είχαμε ποτέ τίποτα κοινό με τους Έλληνες, γιατί αυτοί έχουν μία θρησκεία κι εμείς μια άλλη, γεγονός που φαίνεται καθαρά σε αυτό το χατί-σερίφ [ένα άλλο είδος οθωμανικού κανονισμού] και άλλα έγγραφα και ρυθμίσεις που εξέδωσαν οι ελεήμονες σουλτάνοι. Από εκείνη την εποχή μέχρι σήμερα ήμασταν πάντα ελεύθεροι να λατρεύουμε τη λατινική μας θρησκεία».

Όταν μας άκουσε, ο δικαστής εξέδωσε αμέσως την ετυμηγορία: «Ο Πατριάρχης και ο μητροπολίτης δεν έχουν κανένα δικαίωμα σε εσάς, αδελφότητες και ρωμαιοκαθολικοί. Δεν μπορούν και δεν θα τολμήσουν να ζητήσουν φόρο ή άλλο από εσάς, διότι το φιρμάνι δεν είναι ανώτερο από το χατί-σερίφ».

Κι έτσι η δίκη αυτή έφτασε στο τέλος της. Ο μητροπολίτης ντροπιάστηκε (έτσι το θέλησε ο Θεός). Ω, αδελφέ! Απλά δεν μπορεί κανείς να κάνει δουλειά με τους Τούρκους χωρίς λεφτά!

Benic, σ. 187-190.

58 Βλ. Ορθοδόξων.

3 Να συγκρίνετε το κείμενο με την προηγούμενη πηγή που αναφερόταν στο φραγκικό αιρετικό τυπικό: και στις δύο περιπτώσεις οι οθωμανικές αρχές με δυσκολία κατανοούν τις ιδιαιτερότητες της χριστιανικής πίστης. Πιστεύετε πως διέκριναν με την ίδια δυσκολία τις διαφορές μεταξύ των διαφορετικών τάσεων του Ισλάμ; (Η ίδια ερώτηση μπορεί να τεθεί σχετικά με την ευαισθησία των χριστιανικών αρχών απέναντι στις εσωτερικές διαιρέσεις των Μουσουλμάνων). Ποιες ήταν οι σχέσεις μεταξύ των δύο χριστιανικών εκκλησιών της Βοσνίας; Ποιον σέβονταν περισσότερο: τις οθωμανικές αρχές ή τη «συγγενική» χριστιανική εκκλησία; Ποιες είναι οι ενστάσεις του συγγραφέα ενάντια στις οθωμανικές αρχές και ενάντια στην ορθόδοξη εκκλησία;

Γ-19. Αυτοκρατορικοί περιορισμοί για τους μη μουσουλμάνους (1631)

Σύμφωνα με τον Ιερό Νόμο [*shari'a*, «σαρία», σεριάτ] και τη νομοθεσία, οι Χριστιανοί [*kafir*, «καφίρ»] πρέπει να μπορούν να αναγνωρίζονται ως κατώτεροι από τα ρούχα και την εμφάνισή τους. Δεν επιτρέπεται να ιππεύουν άλογα, να φορούν ρούχα φτιαγμένα από μετάξι και ατλάζι ή γούνινα πανωφόρια και καπέλα. Οι γυναίκες τους δεν επιτρέπεται να φορούν ρούχα παρόμοια με αυτά που φορούν οι Μουσουλμάνες ή να χρησιμοποιούν γιασμάκια φτιαγμένα από περσικά υφάσματα. Ωστόσο, από κάποια χρονική περίοδο κι έπειτα, ο νόμος αυτός δεν τηρούνταν και, με την άδεια των δικαστών, οι Χριστιανοί και οι Εβραίοι άρχισαν να ντύνονται με πολυτελή, ακριβά ενδύματα. Όσο για τις γυναίκες τους δεν κατέβαιναν πια από το πεζοδρόμιο για να αφήσουν τις Μουσουλμάνες να περάσουν, όταν τις συναντούσαν στην αγορά. Γενικά, και οι άνδρες και οι γυναίκες φορούσαν πολύ καλύτερα ενδύματα από ό,τι οι Μουσουλμάνοι, γεγονός που δείχνει ότι δεν θεωρούσαν τους εαυτούς τους κατώτερους. Έτσι, έγινε απολύτως απαραίτητο, οι διαταγές αυτές να ανακοινώνονται επανειλημμένως, προκειμένου να εξασφαλιστεί η εφαρμογή τους.

Georgieva, Tzanev, σ.121.

3 Γιατί ήταν τόσο σκληροί οι περιορισμοί για τους μη μουσουλμάνους; Και γιατί δεν τους υπάκουαν οι Χριστιανοί; Νομίζετε ότι τέτοιου είδους περιορισμοί μπορούν να επιβληθούν πλήρως σε μικτά θρησκευτικά περιβάλλοντα;

Γ-20. Εκτέλεση ενός Ορθοδόξου που φορούσε ακατάλληλα ενδύματα (1785/1789)

Ομοίως, στον προαναφερθέντα μήνα [*Muharrem*, «μουχαρέμ»], την 21^η πρώτη ημέρα, όταν ο ένδοξος κύριός μας [σουλτάνος Αμπντουλχαμίτ Α'] ταξίδευε ινκόγκνιτο, είδε έναν Έλληνα άπιστο. Ο Έλληνας φορούσε κίτρινα παπούτσια, καφτάνι από λουλουδάτο ύφασμα, μακρύ μεσοφόρι και πανωφόρι με γούνινο τελείωμα καθώς και σάρπα. Κάλεσε [ο σουλτάνος] το δήμιο. Ο Έλληνας επρόκειτο να απαγχονιστεί, όμως ο Σουλτάνος διέταξε τον αποκεφαλισμό του.

Taylesanizade, σ. 419.

3 Να συγκρίνετε τα κείμενα Γ-19 και Γ-20. Ποιο ήταν το έγκλημα του Έλληνα που εκτελέστηκε;

Γ-21. Αυτοκρατορική διαταγή για μία εκκλησία που χτίστηκε χωρίς άδεια στην Στενήμαχο, κοντά στην Φιλιπούπολη (1624)

Ο διοικητής του βακουφικού χωριού Στανιμάκα (Στενήμαχος) Μας πληροφόρησε με επιστολή ότι οι Χριστιανοί του χωριού αυτού έκτισαν μια νέα, μεγάλη εκκλησία, διακοσμημένη με μάρμαρο και άλλα υλικά, αντίθετα με τον Ιερό Νόμο.

Ο διοικητής προσπάθησε να ικανοποιήσει τα παράπονα των Μουσουλμάνων χωρίς επιτυχία και τώρα ζητά να εκδοθεί μία βασιλική εντολή, προκειμένου να καταστρέψει την επίμαχη εκκλησία, καθώς η καταστροφή θα ικανοποιούσε τα έθιμα των θρησκευτικών νόμων της χώρας.

Έτσι, δίνω την εντολή με αυτή την επιστολή, να ερευνηθεί το ζήτημα και να πραγματοποιηθεί η κατεδάφιση της νεόχτιστης εκκλησίας, εάν είναι αληθινά καινούρια και όχι κάποια που υπάρχει εδώ και καιρό. Επίσης, διατάσσω να μην επιτραπεί σε κανένα να διαμαρτυρηθεί ή να παρακούσει τον Ιερό Νόμο και την σουλτανική Μου διαταγή.

Georgieva, Tzanev, σ. 120-121.

3 Ποια ήταν τα επιχειρήματα για την κατεδάφιση της εκκλησίας στη Στενήμαχο.

Γ-22. Η μισαλλοδοξία των Χριστιανών απέναντι σε ζευγάρια με διαφορετικό μεταξύ τους θρήσκευμα (Κύπρος, 1636)

Ο Μιλού, γιος του Αντώνη από το χωριό Τσελιγιέ της περιοχής της Τούζλα, λέει: Μέχρι τώρα, όπως και οι πρόγονοί μου, ανήκα στο χριστιανικό μιλλέτι [*millet*: διοικητική διαίρεση, ομάδα μη μουσουλμάνων]. Δεν έγινα Μουσουλμάνος. Είμαι άπιστος [*kafire*, «καφιρέ»]. Όταν ήθελα να επιτελέσω τις ψεύτικες τελετές μας στην εκκλησία, οι μοναχοί που ήταν ιερείς μας δεν με άφηναν να μπω λέγοντας: «Παντρεύτηκες Μουσουλμάνο». Είναι πολύ πιθανό πως, όταν πεθάνω, δε θα με θάψουν σύμφωνα με τις τελετές των απίστων. Θέλω ένα υπόμνημα που να δείχνει ότι είμαι άπιστος.

Jennings 1993, σ. 142.

Γιατί οι χριστιανοί μοναχοί δεν επιτρέπουν στο Μιλού να μπει στην εκκλησία και του αρνούνται τα μυστήρια; Ποιοι νομίζετε ότι είναι οι λόγοι που επιδεικνύουν τέτοια συμπεριφορά; Δικαιολογούνται; Λάβετε υπόψη σας ότι ο μουσουλμανικός νόμος απαγορεύει σε μία γυναίκα μουσουλμάνο να παντρευτεί έναν μη μουσουλμάνο άνδρα, ενώ ο ορθόδοξος κανονικός νόμος αρνείται τη θεία κοινωνία σε ένα ορθόδοξο χριστιανό που παντρεύεται μια μη χριστιανή.

Γ-23. Θρησκευτικές ρυθμίσεις στην Τρανσυλβανία (1653)

[Μέρος Ι, κεφάλαιο Ι]

Άρθρο 2. Οι τέσσερις επίσημες θρησκείες, σύμφωνα με τις κανονικές αποφάσεις της χώρας, και από εδώ και στο εξής πρέπει να διατηρηθούν για πάντα επίσημες ... αυτές οι επίσημες θρησκείες είναι οι ακόλουθες: μεταρρυθμιστές Ευαγγελικοί (στην καθομιλουμένη Καλβινιστές), Λουθηρανοί ή Αυγουστινιανοί, Ρωμαιοκαθολικοί, Ουνιταριάνοι ή Αντιπριαδικοί από εδώ και στο εξής τους παραχωρείται το δικαίωμα να ασκούν ελεύθερα τη λατρεία τους στα συνηθισμένα τους μέρη σύμφωνα με τους νόμους της χώρας [...]

Άρθρο 3. Εκτός από τις τέσσερις επίσημες θρησκείες, σε θέματα πίστης και θρησκείας, κανένας ιδιώτης οποιασδήποτε κοινωνικής θέσης και καμία συνέλευση δεν θα πρέπει να αψηφήσει ή να επιχειρήσει κάποια ανανέωση ή διαχωρισμό, [διότι θα διωχθεί] με την ποινή της απιστίας [...]

Άρθρο 4. Ο Ιουδαιϊσμός, από τα παλιά χρόνια όχι μόνο δεν λογιζόταν μεταξύ των τεσσάρων επίσημων θρησκειών, αλλά αντίθετα, ήταν απαγορευμένος από το δημόσιο δίκαιο της χώρας με αυστηρή τιμωρία, και σε εκείνα τα χρόνια, όποιοι αψηφούσαν το νόμο και βρίσκονταν ένοχοι, τιμωρούνταν σύμφωνα με τους νόμους· αποφασίστηκε, έτσι, γι αυτούς να τιμωρούνται για πάντα όπως και οι παλαιότεροι [...]

Άρθρο 8. Αποφασίστηκε ότι δεν επιτρέπεται σε κανένα να ασκήσει πίεση σε μια κοινότητα, στους δούλοπάροικους, στους ανθρώπους της οικίας τους ή σε κάποιον άλλον της υπηρεσίας του, για να συμμετέχουν στη θρησκεία του, χρησιμοποιώντας βία ή απειλή βίας και ούτε επίσης μπορεί ο τιμαριώτης μιας άλλης πίστης που κατέχει ένα χωριό ή μια εκκλησία, να φέρει ή να επιβάλλει ιερείς άλλης θρησκείας ή να επιτρέψει στους ιερείς της θρησκείας του να επιτελέσουν τη θεία λειτουργία σε κάθε περίπτωση: η ποινή θα είναι 200 φιορίνια⁵⁹ [...]

[Κεφάλαιο 8] Άρθρο 1 [...] οι Βλάχοι δεν υπολογίζονται σε αυτήν την χώρα ούτε μεταξύ των προνομιούχων στρωμάτων ούτε μεταξύ των θρησκειών. Όσοι δεν υπολογίζονται στις επίσημες θρησκείες [...] είναι ανεκτοί [...] για την πρόοδο της χώρας.

Constituțiile, σ. 47, 49, 50, 58.

Οι Εγκεκριμένοι Θεσμοί (*Constitutiones Approbatæ*) είχαν νομοθετηθεί από τη Δίαιτα της ηγεμονίας της Τρανσυλβανίας στη διάρκεια της βασιλείας του Γεωργίου (ή Γκυόργκι) Β' Ράκοτσι (1648-1660). Στην πραγματικότητα, επρόκειτο για τη συστηματοποίηση ρυθμίσεων που είχαν επιβληθεί στην ηγεμονία της Τρανσυλβανίας στη διάρκεια του 16^{ου} αιώνα, ενίοτε και νωρίτερα. Να σημειωθεί ότι οι διακρίσεις ήταν εις βάρος όχι μόνο των μικρότερων μειονοτήτων, αλλά και των ορθόδοξων Βλάχων που αποτελούσαν την πλειοψηφία του πληθυσμού της ηγεμονίας.

⁵⁹ Αρχικά ένα χρυσό νόμισμα προερχόταν από το βασίλειο της Ουγγαρίας και ακολουθούσε το πρότυπο των φλωρεντινών νομισμάτων. Ωστόσο, το κείμενο δεν αναφέρεται στο συγκεκριμένο χρυσό νόμισμα, αλλά την τρέχουσα νομισματική μονάδα του βασιλείου της Ουγγαρίας και της ηγεμονίας της Τρανσυλβανίας την εποχή εκείνη.

§ Υπήρχε θρησκευτική ελευθερία για όλους τους κατοίκους της Τρανσυλβανίας; Να αναπτύξετε τα επιχειρήματά σας υπέρ και κατά των θρησκευτικών διακανονισμών που υπήρχαν στην Τρανσυλβανία του 17^{ου} αιώνα.

Γ-24. Αντι-εβραϊκός επίλογος της επισκοπικής συνόδου της Στον στη Ραγούζα (1685)

Τα τέκνα του διαβόλου, αυτοί που σταύρωσαν τον Χριστό, εχθροί του χριστιανικού ονόματος, ληστές, αυτοί με τις μαγγανιές τους, αυτοί που πίνουν ανθρώπινο, πολιτισμένο αίμα σαν δηλητηριώδη φίδια, άρχισαν να συγκεντρώνονται σε αυτήν την επισκοπή πριν από μερικά χρόνια. Ταπεινά προσευχόμαστε στη δικαιοσύνη του Θεού να τους καταστρέψει όλους, καθώς είναι ένας δίκαιος κριτής από τα ουράνια σύννεφα. Όσο είναι στη δύναμή μας, διατάζουμε όλους τους ανθρώπους που έχουμε υπό τη μέριμνά μας να μην τολμήσουν να μοιραστούν τα σπίτια τους με τους Εβραίους, ούτε να τους υπηρετούν χωρίς την γραπτή έγκρισή μας, όλα αυτά με την απειλή του αφορισμού. Οι γιοι μου αποφεύγουν ακόμα και να τους μιλούν παρά μόνο σε περιπτώσεις εμπορικών συναλλαγών ή άλλων αναγκαστικών και αναπόφευκτων επαφών. Να γνωρίζετε ότι είναι εχθροί του σταυρού του Χριστού και σεις, που είστε τέκνα του Χριστού, να διώχνετε μακριά τα τέκνα του Διαβόλου.

Stulli, σ. 31.

§ Ποιες είναι οι κατηγορίες εναντίον των Εβραίων; Τι περιορισμούς προσπαθούσαν να επιβάλλουν οι επίσκοποι;

Γ-25. Παραχώρηση προνομίων σε Εβραίο στη Ραγούζα (1735)

[...] Ο Σίμων, γιος του Βιτάλ Βιτάλι, είναι ένας αληθινός και έμπιστος υπήκοος της Δημοκρατίας και επομένως, έχει όλα τα προνόμια και τις χάρες που έχουν και οι άλλοι υπήκοοι και του ευχόμαστε να απολαμβάνει όλες τις χάρες που απολαμβάνουν οι υπήκοοι μας σε ολόκληρο τον κόσμο.

Stulli, σ. 41.

§ Να συγκρίνετε αυτά τα προνόμια με την πηγή Γ-24. Ποιες θα μπορούσαν να είναι οι πιθανές αιτίες για τη διαφορετική στάση των αστικών αρχών;

► Εικ. 21. Η Ανάληψη του Χριστού σε οθωμανική μικρογραφία (1583)

Nicolay, σ. 182.

§ Πώς απεικονίζεται ο Χριστός σε αυτήν την οθωμανική μικρογραφία; Γιατί; Έχετε δει χριστιανικές αναπαραστάσεις της Ανάληψης; Τι σκέφτεστε για τις δύο απόπειρες;

Γ-26. Το μαρτύριο της Αγία Κυράννας στη Θεσσαλονίκη (1751)

Και ταύτα μεν έκαναν εκείνοι τας ημέρας, τας δε νύκτας ο δεσμοφύλαξ την εκρέμα από τας αμασχάλας, με όλον

οπού είχε και τας χείρας της αλυσοδεμένης, και αρπάζοντας ό,τι ξύλον εύρισκε, την έδερνεν άσπλαχνα, έως ότου εκουράζετο, και τότε την άφηνε κρεμασμένην εις τόσην ψύχραν του χειμώνος όπου ήτον τότε. Ένας Χριστιανός, όπου ήτον μέσα θεωρητής, εφύλαττε καιρόν και όταν ήθελε καταλάβει πως του απέρνα ο θυμός, επήγαινε και τον επαρακάλει, και του έδιδεν άδειαν και την εκατέβαζεν. Η δε Αγία είχε τόσην υπομονήν, ησυχίαν και σιωπήν, οπού του εφάινετο ότι άλλη πάσχει και όχι εκείνη, και όλος ο νους της και η προσοχή της, ευρίσκετο εις τους ουρανούς. Ήσαν δε εις την φυλακήν και άλλοι Χριστιανοί και Εβραίοι και μερिकाίς Ταούρκισσαις, δια ατίμους πράξεις των, επειδή και τυραννεί έτζη μίαν γυναίκα, οπού δεν του έσφαλεν. Αλλά και ο Χριστιανός εκείνος δεν έπαυε, πότε με τον καλόν, πότε με μετρίους ελέγχους (διότι είχε θάρρος προς αυτόν) να του ενθυμίζει την κρίσιν του Θεού, και άλλα τοιαύτα να του λέγη, δια να τον μαλακώνη να μη παιδεύη την Αγίαν, αλλ' ο σατανάς εσκλήρυνε πολλά την καρδίαν του, και όσον εκείνοι τον επαρακάλουν, τόσον εκείνος περισσότερο την εβασάνιζεν. Εκείνοι πάλιν οι γιανιτζάρου πηγαίνοντες να την τιμωρούν, πολλαίς φοραίς άφηναν τας τιμωρίας και έπασχαν να της δώσουν να φάγη, δια να μην αποθάνη και πότε της έδιδαν σταφίδας, πότε φοίνικας. Και της Αγίας μη βου-

λομένης παντελώς φαγητόν, εκείνοι έπασχαν με βίαν να της ανοίξουν το στόμα, αλλά δεν εδύναντο.

Συναξαριστής, σ. 336-337.

Η Κυράννα, μία νεαρή γυναίκα από ένα χωριό, την Αβουσοκα, κοντά στη Θεσσαλονίκη, απέκρουσε τις απόπειρες ενός οθωμανού γενίτσαρου να την αποπλανήσει. Προκειμένου να σπάσει την αντίστασή της, ο γενίτσαρος τη φυλάκισε και την υπέβαλε σε βασανιστήρια. Καθώς αρνιόταν να λάβει τροφή, η γυναίκα πέθανε σε φυλακή της Θεσσαλονίκης στις 28 Φεβρουαρίου.

Πιστεύετε πως η Κυράννα, ως χριστιανή, ήταν περισσότερο εκτεθειμένη στις καταχρήσεις του γενίτσαρου από ό,τι θα ήταν μία νεαρή Μουσουλμάννα; Γιατί νομίζετε ότι οι συγκρατούμενοί της προσπάθησαν να βοηθήσουν την Κυράννα; Αποτέλεσαν οι θρησκευτικές διαφορές εμπόδια σε αυτήν την περίπτωση; Γνωρίζετε άλλα παραδείγματα ανθρώπινης αλληλεγγύης που να υπερβαίνουν τα θρησκευτικά όρια; Γιατί η Κυράννα επέλεξε την άρνηση αποδοχής τροφής;

Συνολικές ερωτήσεις για το υποκεφάλαιο IV

Να σχολιάσετε τη συνύπαρξη της θρησκευτικής ανεκτικότητας με τις διακρίσεις, μία συνύπαρξη που χαρακτηρίζει τον πρώιμο νεότερο κόσμο. Να συγκρίνετε τις συνθήκες που επικρατούσαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, Τρανσυλβανία και Ραγούζα. Μπορούν να συγκριθούν αυτές οι συνθήκες με συμβάντα του σύγχρονου κόσμου;

Κεφάλαιο Δ: Πρόσωπα της οθωμανικής κοινωνίας και καθημερινή ζωή

Η οθωμανική ιδεολογία καθόριζε την κοινωνική θέση των διάφορων ομάδων βάσει της σχέσης των τελευταίων με το κράτος. Η βασική διάκριση ήταν αυτή μεταξύ των κυρίαρχων ομάδων και το «κοπάδι» των απλών υπηκόων. Στις κυρίαρχες ομάδες συμπεριλαμβάνονταν οι στρατιωτικοί (*askeri*, «ασκέρι»), οι ουλεμάδες (*ulema*) και οι γραφείς (*katib*, «κατίμπ»). Όλες αυτές οι κατηγορίες υπηρετούσαν το σουλτάνο με τις ιδιαίτερες δραστηριότητές τους, γι' αυτό και εξαιρούνταν από την καταβολή φόρων. Ήταν γενικά μουσουλμάνοι, υπάρχουν όμως τεκμηριωμένες περιπτώσεις, όπου ορισμένοι στρατιωτικοί ή γραφείς ήταν μη μουσουλμάνοι. Το «κοπάδι» (*re'aya*, «ρε'αγιά») περιέκλειε το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, μουσουλμάνους και μη μουσουλμάνους, χωρικούς καθώς και κατοίκους πόλεων. Το κοινό χαρακτηριστικό τους γνώρισμα ήταν ότι ήταν υποχρεωμένοι να πληρώνουν φόρους.

Στην πράξη, ωστόσο, η κοινωνική διαστρωμάτωση ήταν αρκετά πιο σύνθετη. Οι θρησκευτικές και επαγγελματικές διακρίσεις, ο τόπος διαμονής και η εθνότητα, καθώς και το φύλο, η ηλικία και η άνιση διανομή του πλούτου δημιουργούσαν διαφορετικότητες στο εσωτερικό των κοινωνικών ομάδων. Η περιγραφή προσώπων της οθωμανικής κοινωνίας δίνει μόνο μια εντύπωση αυτής της ποικιλίας, χωρίς να μπορεί να αποδώσει την πλήρη εικόνα.

Ωστόσο, ο κύριος σκοπός αυτού του κεφαλαίου δεν είναι να δώσει μια στατική περιγραφή της κοινωνικής διαστρωμάτωσης, αλλά να ρίξει φως σε όψεις της καθημερινής ζωής και των ανθρωπίνων επαφών. Μεγάλη προσοχή έχει δοθεί στις ιδιαίτερες μορφές των σχέσεων που αναπτύσσονται σε περιχαρακωμένους χώρους, σχέσεις που συνδυάζουν τη βίαια διαμάχη με τις κοινές καθημερινές συνήθειες και την αλληλοβοήθεια. Το τελικό τμήμα του κεφαλαίου αφιερώνεται στις γυναίκες και το ρόλο τους στην οθωμανική κοινωνία. Οι γυναίκες αποτελούσαν, εκείνη την εποχή όπως και σήμερα, το μισό τμήμα του πληθυσμού. Ωστόσο, τόσο στο μουσουλμανικό όσο και στο μη μουσουλμανικό περιβάλλον, οι γυναίκες θεωρούνταν υποδεέστερες από τους άνδρες και γενικά αποκλείονταν από τη δημόσια σφαίρα. Έτσι, οι πηγές για την ιστορία των γυναικών είναι πενιχρές σε σχέση με την πραγματική ιστορική τους σημασία. Στην πραγματικότητα, ήταν οι γυναίκες που ανέθρεφαν και εκπαίδευαν τα παιδιά τους και τα περισσότερα νοικοκυριά οργανώνονταν από τις γυναίκες. Οι πηγές που περιλαμβάνονται στο παρόν κεφάλαιο, μαρτυρούν τόσο τις διακρίσεις που υφίστανταν οι γυναίκες όσο και τις μεθόδους που αυτές χρησιμοποιούσαν για να ενισχύσουν τη θέση τους.

I. Ελίτ και κοινοί θνητοί

Δ-1. Η περιφρόνηση της οθωμανικής ελίτ προς τους τούρκους χωρικούς

Μια μέρα δυο Τούρκοι μιλούσαν μεταξύ τους, σε μια γλώσσα απαίδευτη η κουβέντα τους

Ο ένας ρωτά: «Τι θα συμβεί αν γίνεις αφέντης, γίνεις σπουδαίος μεταξύ του λαού

Τι θα έτρωγες στα γεύματά σου, αδερφέ; Σούπα, εκλεκτά κρέατα ή κοτόπουλο;»

Ο άλλος λέει: «Θα έτρωγα μαλακό ψωμί Και φρέσκα κρεμμυδάκια. Είναι το καλύτερο»

«Και συ; Τι θα διάλεγες αν γινόσουν αφέντης; Όταν πια θα μπορούσες;»

Λέει ο άλλος: «Τι άλλο να φάω; Δεν άφησες τίποτα για μένα Κανένα φαγητό δεν είναι καλύτερο απ' ό,τι εσύ διάλεξες»

Αυτός ο τουρκικός λαός είναι περίεργος Δεν μπορούν να ξεχωρίσουν το καλό και το κακό

Το στόμα τους δεν εκτιμά τη λεπτή γεύση Τις λέξεις τους δεν αξίζει να επαναλάβουμε

Güvahi, σ.167-168.

🔑 Πενταμέ [*Pendhâme*] ονομαζόταν ένα παλαιό είδος περσικής λαϊκής λογοτεχνίας, την οποία αναθεώρησε και εμπλούτισε ο Γκιουβαχί στο πρώτο μισό του 16^{ου} αιώνα, χρησιμοποιώντας νέο λογοτεχνικό υλικό. Το συγκεκριμένο κείμενο διαφωτίζει ένα γεγονός: τα μέλη της οθωμανικής ελίτ δεν χρησιμοποιούσαν τον όρο «Τούρκοι» για την τάξη τους, αλλά για τους «απολίτιστους» χωρικούς της Ανατολίας.

📌 Ποια είναι τα επιχειρήματα του ποιητή εναντίον του «τουρκικού λαού»; Γνωρίζετε άλλα ανάλογα παραδείγματα από την ιστορία της χώρας σας, όπου η ελίτ εκφράζει την περιφρόνησή της απέναντι στους κοινούς ανθρώπους;

Οθωμανικές προσωπογραφίες

► Εικ. 22. Ακιντζής

Inalcik 1973, εικ. 26.

Ακιντζής [*akıncı*]: «Επιδρομέας». Εθελοντές τουρκικής ή μη τουρκικής καταγωγής που σχημάτιζαν άτακτα ιππικά σώματα και εισέβαλλαν στην επικράτεια του εχθρού με σκοπό τη λεηλασία. Ο ακιντζής έπαιξε σημαντικό ρόλο στην οθωμανική επέκταση στη διάρκεια του 14-16^{ου} αιώνα. Στη Νοτιοανατολική Ευρώπη είχαν καθιερωθεί τέσσερις κύριες ομάδες ακιντζήδων με κληρονομικούς αρχηγούς από τα τάγματα των Μιχάλογλου, Μαλκότσουγλου, Τουραχάνογλου και Εβρενόσουλου.

► Εικ. 23. Σπαχής

Hegy, Zimanyi, σ. 55, εικ. 51.

Σπαχής [*sipahi*]: «Ιππέας». Πολεμούσαν με τον οθωμανικό στρατό, προσδοκώντας ως αντάλλαγμα την παροχή ενός τιμαρίου (*timar* ή *zeamet*). Συνήθως οι σπαχήδες στρατολογούνταν μεταξύ των γόνων των στρατιωτικών· ωστόσο, ο σουλτάνος μπορούσε να παραχωρήσει τιμάρια και σε άλλα άτομα που κατάφεραν να διακριθούν στη θέση που υπηρετούσαν. Οι σπαχήδες υπηρετούσαν σε επαρχιακές ομάδες στις οποίες ηγούνταν οι τοπικοί κυβερνήτες, συνήθως από τον Απρίλιο έως τον Οκτώβριο, και στη συνέχεια

επέστρεφαν στα τιμάρια τους, προκειμένου να συγκεντρώσουν τα έσοδα που τους είχαν εκχωρηθεί.

► **Εικ. 24. Γενίτσαρος**

Nicolay, σ. 159.

Γενίτσαρος: «Στρατιώτης του νέου στρατού». Οι γενίτσαροι σχημάτιζαν μία ανώτερη μόνιμη μονάδα πεζικού, η οποία είχε ιδρυθεί τον 14^ο αιώνα. Μέχρι τον 17^ο αιώνα, στρατολογούνταν μεταξύ των αιχμαλώτων πολέμου ή μεταξύ των αγοριών μη μουσουλμανικής καταγωγής που προέρχονταν από το παιδομάζωμα (*devshirme*, «ντεβσιρμέ») που λάμβανε χώρα στις οθωμανικές επαρχίες. Ασπάζονταν το Ισλάμ και θεωρούνταν δούλοι του σουλτάνου, λάμβαναν ωστόσο κανονικούς μισθούς. Υπηρετούσαν είτε στην πρωτεύουσα είτε σε εκστρατείες στις οποίες ηγούνταν ο σουλτάνος. Στη διάρκεια του 16^{ου}-19^{ου} αιώνα, ο αριθμός τους αυξήθηκε και δεν υπηρετούσαν μόνο στην Κωνσταντινούπολη αλλά και σε επαρχιακές πόλεις. Άρχισαν να ασχολούνται με επιχειρή-

σεις και βιοτεχνίες, παντρεύονταν και μπορούσαν να μεταβιβάσουν την περιουσία και την κοινωνική τους θέση στους απογόνους τους.

► **Εικ. 25. Στρατιώτες στην Αλβανία – έργο του Jean-Baptiste Hilaire (1809)**

Λεβέντης [levend]: «Εμμισθος στρατιώτης». Τους προσλάμβανε το κράτος ή οι επαρχιακοί κυβερνήτες για συγκεκριμένες εκστρατείες. Στρατολογούνταν από διάφορα κοινωνικά περιβάλλοντα και χρησιμοποιούσαν ευρέως πυροβόλα όπλα, γεγονός που τους καθιστούσε απαραίτητους στον 17^ο-18^ο αιώνα, όταν αποδείχτηκαν πιο αποτελεσματικοί από τα απαρχαιωμένα τάγματα των σπαχήδων και των γενιτσάρων. Ορισμένες φορές, οι λεβέντες προσχωρούσαν σε ιδιωτικούς στρατούς και λεηλατούσαν τις οθωμανικές επαρχίες.

► **Εικ. 26. Σείχουλισλάμης**

Hegy, Zimanyi, σ. 39, εικ. 31.

Ουλεμάς [*Alim*, «αλίμ»]: «Μορφωμένος», πληθ. ουλεμάδες [*ulema*]. Οι ουλεμάδες ήταν μουσουλμάνοι, οι οποίοι είχαν λάβει εκπαίδευση σε μεντρεσέδες (*medrese*: ιερατικές σχολές, ιεροδιδασκαλεία). Μετά την αποφοίτησή τους, μπορούσαν να γίνουν ή επικεφαλής των τελετών δημόσιας προσευχής στα τζαμιά (*imam*, ιμάμης), είτε δάσκαλοι (*hoca*, χότζας) ή καθηγητές σε μεντρεσέδες (*müderris*, «μουντερής», ή μουδίρης) ή καδήςδες (*kadi*: ιεροδικαστής) ή μουφτήδες (*mufti*: μουλάς, νομομαθής ή νομοδιδάσκαλος). Οι υψηλότερες θέσεις στις οποίες μπορούσε να υπηρετήσει ένας ουλεμάς ήταν το αξίωμα του *καζασκέρη* (*kadi-asker*: στρατιωτικός δικαστής) της Ρούμελης ή της Ανατολίας και εκείνο του σείχουλισλάμη, δηλ. του επικεφαλής της πίστης, της αυτοκρατορίας (*sheyh-ül-Islam*). Οι ου-

λεμάδες ωστόσο, μπορούσαν να υπηρετήσουν και σε άλλα αξιώματα, όπως αυτό του μεγάλου βεζίρη.

Κατίμπ [*katib*]: «Γραφέας», μέλος της οθωμανικής γραφειοκρατίας. Στρατολογούνταν από διάφορα κοινωνικά περιβάλλοντα, υπηρετούσαν αρχικά ως μαθητευόμενοι και στη συνέχεια υπάλληλοι της αυτοκρατορικής γραμματείας και των οικονομικών υπηρεσιών. Μέχρι τα μέσα του 16^{ου} αιώνα, το σώμα των γραφέν αριθμούσε λιγότερα από εκατό μέλη, στη συνέχεια ωστόσο, οι αριθμοί του αυξήθηκαν εξαιτίας της επέκτασης της γραφειοκρατίας, τόσο στο κέντρο όσο και στην επαρχία. Παρόλο που οι γραφείς σπάνια έφταναν σε ανώτερα αξιώματα, έπαιζαν ζωτικό ρόλο στη λειτουργία του κράτους.

► **Εικ. 27. Ανώτερος οθωμανός γραφέας**

Hegyí, Zimanyí, εικ. 121.

► **Εικ. 28. Άραβας έμπορος**

Nicolay, σ. 223.

► **Εικ. 29. Ραγουζαίος έμπορος**

Nicolay, σ. 242.

Έμπορος: Οι οθωμανοί έμποροι εκπαιδεύονταν στο επάγγελμά τους είτε από τις οικογένειές τους είτε υπηρετώντας δίπλα σε γηραιότερους εμπόρους. Ασχολούνταν τόσο με το μικρεμπόριο όσο και με το εμπόριο μεγάλων αποστάσεων. Στη διάρκεια των επαγγελματικών τους ταξιδιών, οι σύζυγοί τους ήταν υπεύθυνες για τη διαχείριση του νοικοκυριού. Παρόλο που επίσημα θεωρούνταν κοινοί υπήκοοι (*reaya*, ραγιάς), οι έμποροι ξεχώριζαν χάρη στον πλούτο τους, το ανώτερο βιοτικό επίπεδο, τις εκτενείς τους γνώσεις, την εμπειρία και τις ικανότητές τους. Μουσουλμάνοι και μη μουσουλμάνοι έμποροι συχνά στήριζαν οικονομικά τους θρησκευτικούς θεσμούς και την ανάπτυξη της παιδείας.

► **Εικ. 30. Οθωμανός ράφτης**

Hegy, Zimanyi, εικ. 133.

Τεχνίτης: Παρόλο που στην ύπαιθρο ορισμένοι αγρότες ασχολούνταν επίσης με διάφορα τεχνικά επαγγέλματα, η πλειοψηφία των ειδικευμένων τεχνιτών κέρδιζαν τη ζωή τους στις οθωμανικές πόλεις. Σταδιακά, οι τεχνίτες που κατείχαν δικά τους εργαστήρια οργανώθηκαν σε συντεχνίες (*sinif*, πληθ. *esnaf*, σινάφι), οι οποίες ρύθμιζαν την είσοδο νέων τεχνιτών στο επάγγελμα, την παραγωγή και τη διανομή. Γενικά, προκειμένου να γίνει κάποιος αρχηγός συντεχνίας (*usta*, «ουστά»), έπρεπε πρώτα να υπηρετήσει ως τσιράκι (*çirak*: μαθητευόμενος) και στη συνέχεια κάλφας (*kalfa*: βοηθός).

► **Εικ. 31. Βοσκός**

Hegy, Zimanyi, εικ. 130.

Χωρικός: Οι περισσότεροι οθωμανοί χωρικοί, μουσουλμάνοι και χριστιανοί, κέρδιζαν το ψωμί τους συνδυάζοντας τη γεωργία με την κτηνοτροφία. Είχαν τα δικά τους σπίτια και κινητή περιουσία, έπρεπε όμως να συμμορφώνονται με τους κανόνες που επέβαλε η κοινότητα του χωριού, ο τιμαριώτης και το κράτος. Την ζωή των χωρικών περιόριζαν η υποχρέωση καταβολής φόρων και οι ασταθείς συνθήκες του βιοπορισμού τους. Παρόλο που είχαν το δικαίωμα να προσφεύγουν στο δικαστήριο του καδή, οι περισσότεροι χωρικοί προτιμούσαν να λύνουν τις διαφορές τους με τη βοήθεια των πρεσβύτερων του χωριού και των ιερέων.

► **Εικ. 32. Ψαράς**

Hegy, Zimanyi, εικ. 138.

Ναυτικός: Οι Οθωμανοί χρησιμοποιούσαν μία μεγάλη ποικιλία πλοίων με κουπιά ή ιστία, τόσο στον πόλεμο όσο και στο εμπόριο ή την αλιεία. Οι περισσότεροι οθωμανοί ναυτικοί προέρχονταν από νησιά ή από παράλια με ναυτική παράδοση και εργάζονταν με μισθό, τον οποίο κατέβαλαν είτε οι πλοιοκτήτες είτε το ναυτικό. Σε αυτόν τον επαγγελματικό χώρο ήταν επίσης καλοδεχούμενοι οι ξένοι. Τα πλοία με κουπιά χρησιμοποιούσαν επιπλέον δούλους και κατάδικους, ενώ σε περίπτωση πολέμου, οι αρχές στρατολογούσαν κωπηλάτες ακόμα και από μακρινές επαρχίες. Οι οθωμανοί ναυτικοί ταξίδευαν στη Μεσόγειο, όπως και στη Μαύρη Θάλασσα και την Ερυθρά Θάλασσα. Έφταναν μέχρι την Ινδονησία και την Ανατολική Αφρική, όχι όμως και μέχρι τον Ινδικό Ωκεανό.

Δερβίσης: Αρχικά μέλος της μουσουλμανικής θρησκευτικής αδελφότητας (του τάγματος *σουφί* [sufi]). Προκειμένου να γίνει δερβίσης, ένας μουσουλμάνος έπρεπε πρώτα περάσει από μια διαδικασία μύησης, η οποία συμπεριλάμβανε μυστικιστικά γυμνάσματα και ασκητικό διαλογισμό. Οι δερβίσηδες είχαν το δικαίωμα να ζουν σε κοινότητες, να ταξιδεύουν ή να εξασκούν τις θρησκευτικές τους πρακτικές στην ύπαιθρο ή στις πόλεις. Οι άνθρωποι γενικότερα πίστευαν

ότι οι πρακτικές των δερβίσηδων αποτελούσαν ένα μέσο που θα επέτρεπε στη δύναμη του Ουρανού να κατέβει στη Γη. Οι δερβίσηδες κατείχαν μια κεντρική θέση στη μουσουλμανική κοινωνία, συνεισέφεραν σημαντικά στην καλλιέργεια της οθωμανικής ποίησης, της μουσικής και του χορού, και μερικές φορές αποδεικνύονταν ειλικρινείς κριτές των οθωμανικών αρχών.

► **Εικ. 33. Δερβίσης**

Hegyí, Zimanyí, εικ. 69.

► **Εικ. 34. Αρμένιος μοναχός**

Hegyí, Zimanyí, εικ. 74.

Μοναχός: ορθόδοξος ή καθολικός χριστιανός που πήρε την απόφαση να «εγκαταλείψει τον κόσμο» και να ζήσει σύμφωνα με το παράδειγμα του Χριστού. Προκειμένου να γίνει μοναχός, έπρεπε κανείς να υπηρετήσει πρώτα ως δόκιμος σε μία μονή και στη συνέχεια να δώσει όρκο υποταγής, φτώχειας και ελέους. Συνήθως οι μοναχοί ζούσαν σε μοναστήρια, ορισμένοι ωστόσο απομονώνονταν σε απομακρυσμένες περιοχές. Οι περισσότεροι μοναχοί ήταν άντρες, υπήρχαν όμως και γυναικείες μονές. Εκτός από τη μελέτη και την προσευχή, οι μοναχοί αφιέρωναν επίσης το χρόνο τους στη διοίκηση των μοναστηριών και σε πνευματικές δραστηριότητες.

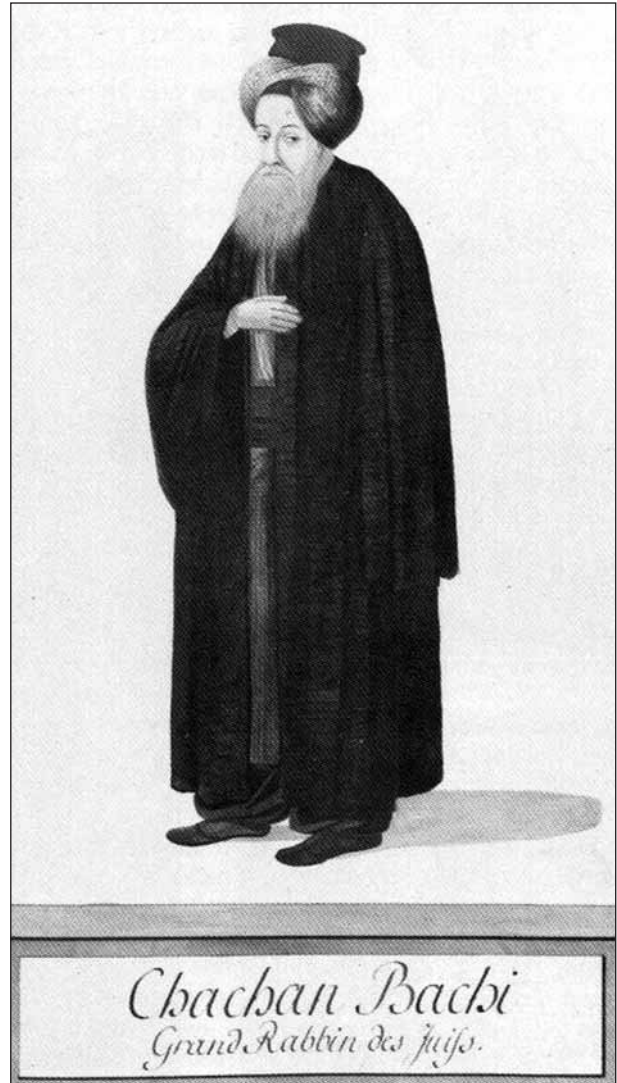
► **Εικ. 35. Ο ορθόδοξος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως**

Ασδραχάς, εικ. 3.

Ιερέας: Άνθρωπος που προοριζόταν για την τέλεση των θρησκευτικών μυστηρίων στις χριστιανικές κοινότητες. Σύμφωνα με τους θρησκευτικούς κανονισμούς, οι ιερείς έπρεπε να γνωρίζουν τη Βίβλο και να χειροτονούνται από έναν επίσκοπο· ωστόσο, σε πιο απομονωμένες κοινότητες χωριών αυτές οι προϋποθέσεις δεν τηρούνταν πάντα. Οι ιερείς θεωρούνταν διαμεσολαβητές μεταξύ του πιστού και του Θεού. Τελούσαν τη θεία λειτουργία στις ενορίες τους και παρέιχαν τα θεία μυστήρια στους πιστούς. Η θέση τους ήταν εξαιρετικά σημαντική και συχνά δρούσαν ως ενδιάμεσοι μεταξύ των κοινοτήτων τους και των οθωμανικών αρχών. Οι καθολικοί ιερείς ήταν υποχρεωμένοι να παραμένουν άγαμοι, ενώ οι ορθόδοξοι μπορούσαν να παντρεύονται.

► **Εικ. 36. Μεγάλος ραβίνος της Κωνσταντινούπολης (τέλη 18^{ου} αιώνα)**

Juhasz, σ. 124.

Ραβίνος [rabbi]: «Κύριος» ή «δάσκαλος», τίτλος τιμής για έναν εβραίο δάσκαλο ή ειδήμονα στη μελέτη του θρησκευτικού νόμου. Ο ραβίνος παρέιχε επίσης τις υπηρεσίες του στη συναγωγή και ήταν πνευματικός καθοδηγητής της κοινότητάς του. Άνθρωποι με ανώτερη μόρφωση, οι ραβίνοι ήταν εκείνοι που κυρίως συνέβαλαν στην ανάπτυξη της εβραϊκής κουλτούρας. Αποτελούσαν επίσης τους ενδιάμεσους στις σχέσεις μεταξύ των οθωμανικών αρχών και των εβραϊκών κοινοτήτων.

► **Εικ. 37. Χριστιανός ευγενής του 18^{ου} αιώνα**

Ιστορία, τόμ. 11, σ. 137.

Χριστιανός ευγενής: Την περίοδο της επέκτασής τους, ειδικά κατά τον 15^ο και 16^ο αιώνα, οι Οθωμανοί ακολουθούσαν γενικά την πολιτική της απομάκρυνσης των κληρονομικά ανώτερων στρωμάτων της τοπικής αριστοκρατίας από τις περιοχές που καταλάμβαναν, αφήνοντας έτσι τα κατώτερα στρώματα της αριστοκρατίας χωρίς ηγεσία. Μακροπρόθεσμα ωστόσο, οι Οθωμανοί στηρίχτηκαν σε ορισμένες τοπικές ελίτ, προκειμένου να «μάθουν την περιοχή» και να τη διακυβερνήσουν, και πολλά μέλη των τοπικών χριστιανικών ηγεσιών (*kocabaşı* ή *άρχοντες*) εξελίχθηκαν σε ένα είδος τοπικής αριστοκρατίας. Ειδικές ήταν οι περιπτώσεις των ρουμανικών ηγεμονιών της Βλαχίας και της Μολδαβίας, όπου οι βογιάροι διατηρούσαν την κοινωνική τους θέση σε όλη τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας. Η θέση των βογιάρων συνδεόταν αρχικά με την καταγωγή και την έγγεια ιδιοκτησία· ωστόσο, οι ηγεμόνες παραχωρούσαν επίσης ιδιοκτησίες και τον τίτλο του βογιάρου σε ανθρώπους

που διακρίνονταν σε αστικά και στρατιωτικά αξιώματα. Τα εισοδήματα των βογιάρων προέρχονταν από τα τέλη και τους δασμούς που εισέπρατταν από τους εξαρτημένους αγρότες που ζούσαν στις ιδιοκτησίες τους, καθώς και από τα κρατικά αξιώματα που κατείχαν. Από τον 16^ο αιώνα και εξής, ένας αυξανόμενος αριθμός χριστιανών από τα οθωμανικά εδάφη προσχωρούσε στην υπηρεσία των βλάχων και μολδαβών ηγεμόνων αποκτώντας έτσι έγγειες ιδιοκτησίες και τον τίτλο του βογιάρου. Οι τοπικές αντιδράσεις, που έδιναν έμφαση στην ποιότητα των «ανθρώπων της γης» (*rămânțean*), αποδείχτηκαν μάταιες. Στα μέσα του 18^{ου} αιώνα, ο Κωνσταντίνος Μαυροκορδάτος καθιέρωσε αρκετές υποκατηγορίες βογιάρων τις οποίες και συνέδεσε με την ολοκλήρωση της θητείας σε δημόσια αξιώματα.

► **Εικ. 38. Ένας διάσημος αγάς: ο Αλή Πασάς των Ιωαννίνων (1741-1822) – πίνακας του Louis Dupré (1819)**

Ιστορία, τόμ. 12, σ. 72.

Αγάς [agan]: «Ισχυρός άντρας». Εύπορος άντρας στον οποίο είχε παραχωρηθεί μία ημιεπίσημη κυβερνητική θέση, προκειμένου να βοηθά στη συγκέντρωση των φόρων σε μια διοικητική περιοχή. Κυρίως μουσουλμάνος, ο αγάς μίσθωνε τους φόρους από το κράτος για μια μεγάλη χρονική περίοδο ή και για όσο ζούσε· στη συνέχεια χρησιμοποιούσε τη θέση του για να οδηγεί τους φορολογούμενους στην κατάσταση του οφειλέτη. Ο αγάς, του οποίου η θέση αναγνωρίστηκε επίσημα τον 18^ο αιώνα, μπορούσε να συγκεντρώνει σημαντική περιουσία από αρπαγές και εμπόριο, να οργανώνει ιδιωτικό στρατό και να κερδίζει τον πολιτικό έλεγχο της επαρχίας. Ο σουλτάνος Μαχμούτ Β΄(1808-1839) κατάφερε να θέσει ένα τέλος στην ισχύ των αγάδων.

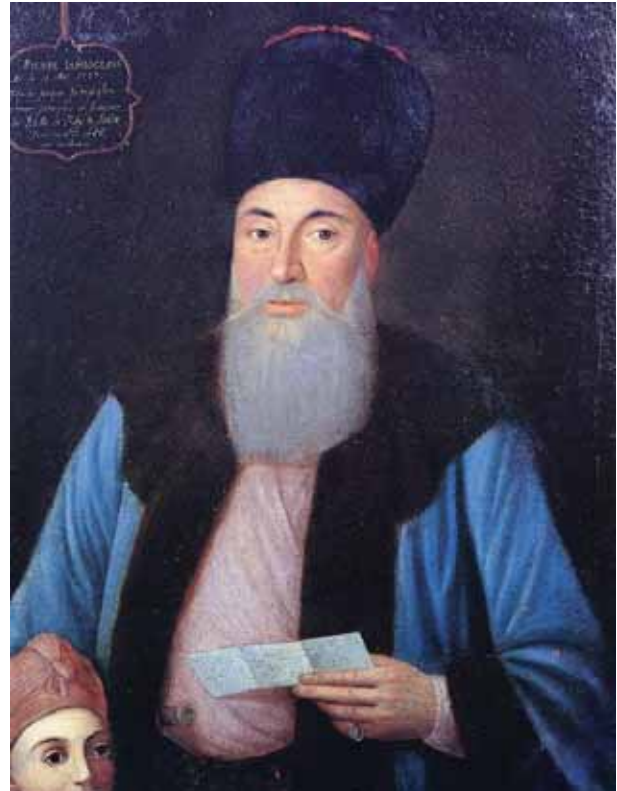
► **Εικ. 39. Οθωμανός αργυραμοιβός**

Hegy, Zimanyi, εικ. 140.

Σαράφης [sarraf]: «Αργυραμοιβός». Στις σημαντικότερες οθωμανικές πόλεις, επαγγελματίες αργυραμοιβοί, μουσουλμάνοι, ορθόδοξοι, Εβραίοι, Αρμένιοι ή καθολικοί, κέρδιζαν τη ζωή τους επωφελούμενοι από τη χρήση μιας μεγάλης ποικιλίας αργυρών, χρυσών ή χάλκινων νομισμάτων. Χορηγούσαν επίσης δάνεια με τόκο και συχνά κατηγορούνταν για «τοκογλυφία». Πλούσιοι σαράφηδες ασχολούνταν συχνά με την μίσθωση φόρων και αποκτούσαν σημαντική οικονομική και πολιτική δύναμη.

► **Εικ. 40. Ένας δραγουμάνος: Πιερ Γιαμόγλου, διερμηνέας της γαλλικής Πρεσβείας (1787)**

Hitzel, ap. 59.

Δραγουμάνος [tercüman, «τερτζουμάν»]: «Μεταφραστής». Οι γλωσσικοί φραγμοί γενίκευσαν την ανάγκη για διερμηνείς, προκειμένου να επιτευχθεί η επικοινωνία μεταξύ των οθωμανικών αρχών και των ξένων. Κυρίως μη μουσουλμανικής καταγωγής, οι διερμηνείς προσλαμβάνονταν είτε από το οθωμανικό κράτος είτε από ξένους πρεσβευτές, είτε από έμπορους ή ταξιδιώτες. Στα τέλη του 17^{ου} αιώνα, οι διερμηνείς είχαν πλέον συμπεριληφθεί στο οθωμανικό γραφειοκρατικό σύστημα. Οι πλέον υψηλόβαθμες θέσεις ήταν ο διερμηνέας του αυτοκρατορικού συμβουλίου και ο διερμηνέας του ναυτικού· μέχρι τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, οι Οθωμανοί διόριζαν σε αυτές τις θέσεις κυρίως ορθόδοξους υπηκόους από το Φανάρι, συνοικία της Κωνσταντινούπολης.

Πρέσβης: Με πρώτη τη Βενετία του 15^{ου} αιώνα, οι σημαντικότερες χριστιανικές δυνάμεις άρχισαν να στέλνουν μόνιμους πρέσβεις στην Κωνσταντινού-

πολη, με τη διπλή αποστολή να εκπροσωπούν τη χώρα τους στον σουλτάνο και να ενημερώνουν τις αρχές τους για τρέχοντα πολιτικά ζητήματα. Ορισμένοι δυτικοί πρέσβεις πήγαν στην Κωνσταντινούπολη για ένα περιορισμένο αριθμό χρόνων, ενώ άλλοι δεν γνώριζαν εκ των προτέρων πόσο μακροχρόνια έμελλε να είναι η αποστολή τους. Αριστοκρατικής καταγωγής οι περισσότεροι διέμεναν σε επίσημες κατοικίες που τους παραχωρούνταν και απολάμβαναν την προστασία του σουλτάνου και ιδιαίτερους μισθούς. Γνωρίζοντας σπάνια τουρκικά, περσικά ή αραβικά, οι πρέσβεις στηρίζονταν σε διερμηνείς για να επικοινωνήσουν με τις αρχές και τους ντόπιους κατοίκους. Καθώς συχνά επιβλέπονταν από οθωμανούς πράκτορες, προτιμούσαν γενικά να συναναστρέφονται με υπαλλήλους της πρεσβείας, χριστιανούς εμπόρους και άλλους συναδέλφους τους πρεσβευτές.

► **Εικ. 41. Ελβετός πρέσβης (1788)**

Theolin, σ. 60.

► **Εικ. 42. Δούλος σε γαλέρα κρατώντας το νερό που του αναλογεί**

Hegyí, Zimanyi, σ. 74, εικ. 83.

Δούλος: Στην οθωμανική αυτοκρατορία υπήρχαν διαφορετικά είδη δούλων – άνδρες και γυναίκες, λευκοί και μαύροι, ντόπιοι και ξένοι – οι οποίοι χρησιμοποιούνταν σε οικιακές εργασίες και διάφορες οικονομικές δραστηριότητες. Όπως και σε πολλές μουσουλμανικές κοινωνίες, ήταν αρκετά διαδεδομένη η πρακτική της εθελοντικής απελευθέρωσης κάποιου δούλου· μια τέτοια απελευθέρωση μπορούσε επίσης να λάβει χώρα και όταν ένας δούλος ασπαζόταν το Ισλάμ. Ιδιαίτερη περίπτωση αποτελούσαν οι δούλοι (*kul*, «κουλ») του σουλτάνου που υπηρετούσαν στα ανάκτορα, το στρατό ή τη διοίκηση· στη διάρκεια του 15^{ου}-17^{ου} αιώνα, ορισμένοι από τους πιο ικανούς οθωμανούς κρατικούς λειτουργούς καθώς και πολυάριθμοι μεγάλοι βεζίρηδες είχαν ευεργετηθεί στη σταδιοδρομία τους από τα πλεονεκτήματα που τους έδινε η παραπάνω θέση τους.

Εάν ζούσατε στην οθωμανική αυτοκρατορία σε ποια κοινωνική ομάδα θα προτιμούσατε να ανήκετε; Εξηγήστε την επιλογή σας.

II. Η ζωή στο χωριό

Δ-2. Ρύθμιση σχετικά με την αγροτική αυτοδιοίκηση στην επαρχία Βιδινίου (1587)

Οι πρόκριτοι [*knez*, κνέζης] του χωριού και οι δημογέροντες [*primikure*, «πριμικούρε»] υποχρεώνονται να βοηθούν τους αξιωματούχους στη συλλογή των διαφορών φόρων.

Οι πρόκριτοι και οι δημογέροντες έχουν την υποχρέωση να βρίσκουν και να φέρνουν πίσω τους ραγιάδες [*reaya*: υπήκοος] που δραπέτευσαν από τα χωριά τους.

Για τις υπηρεσίες τους, οι πρόκριτοι και οι δημογέροντες εξαιρούνταν από την πληρωμή διάφορων φόρων, όπως το *χαράτσι*, ο έγγειος φόρος, ο φόρος για τα πρόβατα, η δεκάτη των σιτηρών που παράγονται στα οικογενειακά κτήματα, η δεκάτη του μούστου, άλλους φόρους και όλους τους έκτακτους και κανονικούς φόρους.

[...]

Εάν κάποιο από τα προειρημένα άτομα πεθάνει, η υπηρεσία του περνά σε έναν από τους γιους του που είναι κατάλληλος γι' αυτή.

Για όσο καιρό τα προειρημένα άτομα υπηρετούν άξια και αποτελεσματικά τους φοροεισπράκτορες, οι διοικητές [*bey*, μπέης] δεν πρέπει να τους καταπιέζουν και δεν επιτρέπεται να τους στέλνουν στον πόλεμο ενάντια στη θέλησή τους.

Georgieva, Tzanev, σ.151.

Γιατί οι οθωμανικές αρχές επιτρέπουν σ'ένα βαθμό την αυτοδιοίκηση στα χωριά;

Δ-3. Η υποχρέωση του χωρικού να καλλιεργεί τη γη του (κώδικας του Καραμάν, 1525)

Κάθε υπήκοος [*raiyyet*, «ραϊγέτ»] που καλλιεργεί το ισοδύναμο μιας άρτιας ιδιοκτησίας [*bir çiftlik yer*, «μπιρ τσιφλίκ γερ»] πρέπει να το σπέρνει με τέσσερα *μουντ*⁶⁰ στάρι, μετρημένο με το *μουντ* της Μπούρσας. Να δίνει πενήντα ακτσέδες για κάθε χρονιά που

αφήνει ακαλλιεργητή τη γη. Αν σπέρνει τη γη με ένα *μουντ* υπολογισμένο με το *μουντ* του Καραμάν, να δίνει είκοσι πέντε ακτσέδες και να μην παρεμβαίνει κανείς στη δουλειά του με άλλο τρόπο. Κι αν κάποιος υπήκοος πλήττεται από κάποιο είδος συμφοράς και είναι συνεπώς ανήμπορος να συνεχίσει κι έτσι παρατάει τη γη του, ο σπαχής του πρέπει να δίνει τη γη του σε κάποιον άλλο και να του ζητάει μόνο το φόρο ενός εργάτη [*resm-i bennâk*, «ρεσμί μπεννάκ»] και όχι φόρο άρτιας ιδιοκτησίας [*resm-i çift*, «ρεσμί τσιφτ»].

Barkan, σ. 751-752.

Γιατί ενδιαφέρονται οι οθωμανικές αρχές για την καλλιέργεια της γης; Τι μέσα χρησιμοποιούν για να πειθαναγκάσουν τους αγρότες να υπακούσουν;

► Εικ. 43. Βουλγαρικό σπίτι στην Τράγιαβνα (18^{ος} αιώνας)

⁶⁰ Ονομασία ομάδας οθωμανικών μέτρων όγκου, βυζαντινής προέλευσης. Όπως φαίνεται στο κείμενο ο ακριβής όγκος του *μούντ* ποίκιλε στις διάφορες περιοχές της αυτοκρατορίας.

Δ-4. Βουλγαρικά σπίτια κοντά στη Ρούσα, όπως περιγράφονται από το γάλλο περιηγητή Πιερ Λεσκαλοπιέ (1574)

Στις 13 [Ιουνίου] κοιμηθήκαμε στο Κατσέλο, το τελευταίο βουνό της Βουλγαρίας και στη συνέχεια, μέσα από δύσκολους αγροτικούς δρόμους, φτάσαμε στη Ρούσα, μια πόλη στις όχθες του Δούναβη κοντά στη Βλαχία.

Στις 14 Ιουνίου αφήσαμε τα άλογά μας να ξεκουραστούν και πάλι, καθώς ήταν εξαντλημένα που διέσχισαν αυτά τα βουνά, τα δάση και τους φριχτούς δρόμους της Βουλγαρίας, τόσο αραιοκατοικημένης, που πολύ συχνά τόσο εμείς όσο και τα άλογά μας έπρεπε να περάσουμε τη νύχτα στην ύπαιθρο. Τα σπίτια τους είναι μονώροφα. Έχουν μόνο ένα ισόγειο που περιστοιχίζεται από κορμούς και παλούκια χωμένα στο έδαφος και ενωμένα μεταξύ τους με λεπτά κλαδιά όπως οι σφήνες στην Πικαρδία.⁶¹ Οι τοίχοι επικαλύπτονται με χώμα, (αναμιγμένο) με άχυρο. Τα σπίτια έχουν ύψος έξι πόδια και καλύπτονται από άχυρο· υπάρχει μια τρύπα στη στέγη για να βγαίνει ο καπνός από το τζάκι που βρίσκεται στη μέση του σπιτιού. Άνθρωποι και ζώα ζουν όλοι μαζί κάτω από την ίδια στέγη, και καθώς δεν μπορούσαμε ν' αντέξουμε τη βρώμα και την απαίσια δυσωδία, περνούσαμε συχνά τη νύχτα κάτω από ένα δέντρο.

Georgieva, Kitanov, σ. 133.

3 Ποια ήταν η εμπειρία του Λεσκαλοπιέ από τη βουλγαρική ύπαιθρο, και ιδιαίτερα από τις συνθήκες διαβίωσης των Βουλγάρων; Τι συμπεράσματα μπορείτε να βγάλετε αναφορικά με τους όρους της ζωής στο σπίτι; Ποια είναι η στάση του γάλλου περιηγητή απέναντι στους αγρότες της Βουλγαρίας;

Δ-5. Περιγραφή των ανθρώπων και των ενδυμάτων τους κοντά στη Φιλιπούπολη (1553-1555)

Νωρίς το πρωί στις 14 Ιουλίου αφήσαμε τη Φιλιπούπολη και στις 4, αφού πρώτα γευματίσαμε, φτάσαμε σε ένα χωριό που το έλεγαν Βέτρην στα βουλγαρικά και Χισαρνγκίτς στα τουρκικά. Είναι ένα μεγάλο

βουλγαρικό χωριό. Έχουν δύο ιερείς και δεν υπάρχουν εδώ κοντά Τούρκοι. Οι άνθρωποι είναι όμορφοι και δυνατοί και σε πολλά σπίτια μπορεί κανείς να αγοράσει κρασί νέας σοδειάς. Όλοι πουλούσαν στρογγυλά καρβέλια ψωμιού, σανό, γιαούρτι, καϊμάκι, κρέας καθώς και αγλάδια.

Οι Βούλγαροι δεν επιτρέπεται να φορούν ωραία ρούχα· είναι όλοι ντυμένοι με γκριζα και λευκά πανωφόρια με κουκούλες, δεν έχουν ούτε παπούτσια ούτε μπότες, αλλά φορούν σανδάλια φτιαγμένα από ακατέργαστο δέρμα βοδιού και μακριές μέχρι το γόνατο κάλτσες. Τα μυτερά καπέλα τους είναι φτιαγμένα από λευκή τσόχα ή άλλο, λευκό ή καφέ, τραχύ ύφασμα. Οι άντρες δεν φορούν πανωφόρι και τριγυρνούν, χειμώνα - καλοκαίρι, με πουκάμισα. Τα μαλλιά τους δεν είναι κοντοκουρεμένα όπως των Τούρκων και μακριά τσουλούφια κρέμονται στο πίσω μέρος της κεφαλής, σημάδι ότι δεν είναι Τούρκοι. Κανένας δεν κουβαλάει κανενός είδους όπλο, εκτός από μεγάλα και βαριά ρόπαλα.

Vazvazova-Karateodorova, σ. 211.

Ποιες συνέπειες της οθωμανικής κατάκτησης στη ζωή των βούλγαρων χωρικών αναφέρονται στο κείμενο;

Δ-6. Φαγητό και ποτό στην Αλβανία (περ. 1810)

Η κύρια τροφή αυτών των ανθρώπων είναι σταρένιο ή κριθινό ψωμί ή πίτες από βραστό ή ψημένο καλαμπόκι, τυρί από κατσικίσιο γάλα, ρύζι με βούτυρο, αυγά, παστό ψάρι, ελιές και λαχανικά. Στις γιορτές, σκοτώνουν κατσίκια και πρόβατα καθώς και πουλιά που υπάρχουν παντού· ωστόσο, η αναλογία σε ζωικές τροφές είναι σαφώς μικρότερη σε σχέση με άλλα είδη τροφών. Πίνουν κρασί, Μουσουλμάνοι και Χριστιανοί, καθώς κι ένα κατερό αλκοολούχο ποτό που παράγεται από φλούδες σταφυλιού και κριθάρι, που το λένε ρακί, και μοιάζει κάπως με ουίσκι. Σπάνια κρατάνε λίγο γάλα από το τυρί τους. Μάλιστα πίνουν κυρίως κρύο νερό, και από αυτό πίνουν μόνο κάποιες μεγάλες ρουφηξιές, ακόμα και στις ζέστες του καλοκαιριού και στη διάρκεια της πιο επίπονης σωματικής κόπωσης, χωρίς να νιώθουν ενόχληση από την έλλει-

61 Επαρχία της βόρειας Γαλλίας.

ψη. Καφέ βρίσκεις σε πολλά σπίτια και πότε - πότε κανένα ροσόλι ιταλικό ή λικέρ από την Κεφαλονιά ή την Κέρκυρα.

Broughton, σ.130-131.

Na συγκρίνετε τις περιγραφές της διατροφής από τον 16^ο και τον πρώιμο 19^ο αιώνα. Τι διαφορές παρατηρείτε;

► **Εικ. 44. Δωμάτιο σπιτιού στο Αρμπανάσι (18ος αιώνας)**

Δ-7. Ταξιδεύοντας στα βουλγαρικά χωριά (1761)

Ξεκινήσαμε στις οχτώ το πρωί με κατεύθυνση το *Καραμπουνάρι*. Στη διαδρομή φτάσαμε σε ένα μεγάλο και πυκνό δάσος. Πρώτα συναντήσαμε το φύλακα από το *Φακί*. Κι έπειτα τον άλλον από το *Καραμπουνάρι*. Κάπου μπροστά από το χωριά υπήρχε ένα πηγάδι και κοντά σε αυτό μία στεγασμένη εξέδρα, την οποία χρησιμοποιούσαν οι άνθρωποι για να προσεύχονται και σαν καταφύγιο από τη βροχή αλλά και σαν μέρος για να περνούν τη νύχτα. Στη διαδρομή υπήρχε άφθονη λάσπη, έτσι το ταξίδι μας κράτησε πέντε ώρες αντί για τις συνηθισμένες τέσσερις.

Το *Καραμπουνάρι* είναι ένα αρκετά μεγάλο χωριό με περίπου πεντακόσια ή εξακόσια τουρκικά και βουλγαρικά σπίτια. Βρίσκεται σε μια ωραία και ομαλή κοιλάδα, που καλύπτεται με χλόη και λουλούδια. Μικρά ποταμάκια τη διατρέχουν. Η κοιλάδα έχει πλάτος μισό περίπου μίλι και μήκος γύρω στα δύο μίλια, ενώ η μια της μεριά ακουμπά στην κορυφή ενός βουνού και η άλλη κατηφορίζει στην πλαγιά του. Όταν φτά-

σαμε, μας έδωσαν ένα σπίτι για να μείνουμε κοντά στο χριστιανικό σπίτι, όπου εμφανίστηκε η ανεμοβλογιά· μας είπαν ότι υπάρχει ανεμοβλογιά σε κάνα δυο μέρη. Στο χωριό «*Τσορμπατζίγια*», όνομα που χρησιμοποιούσαν για τον αρχηγό των γενίτσαρων, αλλά που συχνά δίνεται στο κεφαλοχώρι όπως σε αυτήν την περίπτωση, [ο γενίτσαρος] μας έδωσε το ίδιο του το σπίτι. Ήταν το καλύτερο σπίτι στο χωριό και συνήθως δεν δινόταν σε κανένα. Μας διαβεβαίωσαν ότι δεν υπήρχε ανεμοβλογιά εκεί. Πάντως, θεωρήσαμε καλύτερο να στήσουμε σκηνές έξω από το χωριό για μεγαλύτερη σιγουριά. Διασχίσαμε τη γέφυρα και στήσαμε σκηνές στην κοιλάδα, στις πλαγιές του λόφου που ήταν αρκετά χαμηλές. Όταν κανείς ανέβαινε πάνω στους λόφους, έβλεπε την πιο όμορφη θέα που μπορούσε να φανταστεί: από τη μια μεριά φαινόταν το χωριό και κοπάδια με αρνιά, ενώ από την άλλη απλωνόταν μια άλλη μεγάλη κοιλάδα ανάμεσα σε γοητευτικούς λοφίσκους. Μόλις είχαμε στήσει τις σκηνές μας, όταν άρχισε να πέφτει δυνατή βροχή και όταν σταμάτησε, έφτασαν ορισμένοι από το χωριό για να μας διασκεδάσουν παίζοντας κάτι άγρια τραγούδια και περιμένοντας να πάρουν φιλοδώρημα.

[...]

Το *Ντομπράλ* είναι ένα μικρό βουλγαρικό χωριό με εξήντα περίπου σπίτια· βρίσκεται σε μια μεγάλη σχετικά κοιλάδα μεταξύ των βουνών, όπου ξεκινά η περιοχή των Βαλκανίων, δηλαδή του *Αίμου*. [...] Ο Εξοχότατος έμεινε σε κάποιο καινούριο βουλγαρικό σπίτι που διέθετε ένα μόνο καθαρό, μεγάλο δωμάτιο. Οι υπόλοιποι βολεύτηκαν, όσο καλύτερα μπορούσαν, σε διάφορα μικρά βουλγαρικά σπίτια. Λίγο μετά την άφιξή μας, μια παρέα κοριτσιών ήρθαν να χορέψουν και να τραγουδήσουν μπροστά στην πόρτα του πρέσβη. Επανέλαβαν αρκετές φορές τον εθνικό τους χορό και στο τέλος έριχναν πάντα ένα μαντήλι, πρώτα στον Εξοχότατο και στη συνέχεια σε συνοδούς τους προκειμένου να πάρουν λίγα νομίσματα. Κάναμε ένα περίπατο στο χωριό, παρόλο που δεν ήταν ιδιαίτερα ωραίο, αναζητώντας τα μέσα που θα έκαναν δυνατή την αναχώρησή μας την επόμενη ημέρα, δεν μπορέσαμε όμως να βρούμε τίποτα.

Την επομένη η ευόδωση του σχεδίου μας φαινόταν ακόμα δυσκολότερη, διότι όλοι οι άνδρες του χωριού είχαν φύγει παίρνοντας μαζί τους τα βόδια τα οποία υποτίθεται ότι θα παίρναμε εμείς με κάποιο αντάλλαγμα. Με τα πολλά, όλες οι δυσκολίες ξεπε-

ράστηκαν. Αναγκάσαμε ένα κάρο που έσερναν βόδια από το *Καρναμπάτα* να προχωρήσει μπροστά και βρήκαμε έξι ζευγάρια βοδιών για τα δυο μας κάρα στη γύρω περιοχή.

Boskovic, σ. 40-41, 51.

Ποιες είναι οι σχέσεις μεταξύ των βαλκάνιων χωρικών και των ξένων ταξιδιωτών; Ποια προβλήματα της αγροτικής ζωής περιγράφονται στην πηγή;

► **Εικ. 45. Γυναίκες πλένουν έξω από το σπίτι (Λάρισα, αρχές 19^{ου} αιώνα)**

Ιστορία, τ. 11, σ. 165.

► **Εικ. 46. Άντρες και γυναίκες από το νησί της Πάρου παίζουν μουσικά όργανα και χορεύουν**

Ιστορία, τ. 11, σ. 288.

Δ-8. Δρόμοι και αλληλογραφία στην οθωμανική Αλβανία (περ. 1800)

Όσο χαλασμένος κι επικίνδυνος κι αν ήταν ο δρόμος που είχα πάρει, ήταν η κεντρική οδική αρτηρία που διέσχιζε την Αλβανία και εκτεινόταν από τη Μακεδονία έως το Ντουράτσο στην ακτή· το δρόμο αυτό, που τώρα ήταν έρημος, είχε διασχίσει ένας ισχυρός στρατός που από καιρό τώρα είχε χαθεί και ξεχαστεί στο βάθος περισσότερων από είκοσι αιώνων.

Οι Τούρκοι δεν είχαν κάνει τίποτα για να βελτιώσουν το δρόμο. Ήταν ακριβώς όπως τον είχαν αφήσει η Φύση και οι Ρωμαίοι. Σε κάποια μεριά φαινόμασταν σαν ένα αιχμηρό σημείο ανάμεσα στα μαύρα βράχια. Το στριφογυριστό, φιδίσιο μονοπάτι είχε τόσο φαγω-

θεί στη διάρκεια των εκατοντάδων χρόνων, ώστε ένα κανάλι είχε σκαφτεί στο βράχο που έφτανε στο ύψος του γονάτου, όταν περπατούσαμε. [...]

Οδηγούσε επίσης σε μια γέφυρα, κατασκευασμένη από τους Ρωμαίους, με ωραίες καμάρες, που πρόσφερε και σήμερα εξίσου καλές υπηρεσίες με αυτές που πρόσφερε και στο παρελθόν.

Είδα αρκετές ακόμα ρωμαϊκές γέφυρες στην Αλβανία. Άλλες εξακολουθούσαν να είναι σε χρήση, άλλες είχαν αρχίσει να καταστρέφονται, καθώς πλάκες και ογκόλιθοι είχαν πέσει στο ρέμα· άλλες είχαν σπάσει στα δύο. Δεν είδα όμως ούτε μία γέφυρα που να έχει επισκευαστεί από τους Τούρκους. [...]

Δεν υπάρχει τακτικό εμπόριο ή άλλη επικοινωνία με το Ελμπασάν. Ήθελα να στείλω γράμματα. Μου είπαν ότι μια φορά τη βδομάδα το ταχυδρομείο έφτανε στο Μοναστήρι, μόνο όμως εάν είχε αρκετά γράμματα να πάρει, ενώ ο δρόμος του Ντουράτσο

που ήταν ο γρηγορότερος για να φτάσει η αλληλογραφία στην Αγγλία, εάν βέβαια ξεκινούσε κανείς αμέσως, ήταν πιο αβέβαιος, καθώς οι άμαξες περνούσαν τυχαία και κανένας δεν μπορούσε να πει με σιγουριά εάν μέσα σε δυο μήνες θα αποστέλλονταν τα γράμματα.

Fraser, σ. 242, 251-252.

Γιατί ήταν τόσο κακή η κατάσταση των δρόμων στην Αλβανία; Το ίδιο συνέβαινε και στο σύνολο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ή μόνο στις παραμεθόριες περιοχές;

Γιατί οι δυτικοί ταξιδιώτες τονίζουν πάντα τις κακές υποδομές της οθωμανικής υπαίθρου; Ο συγγραφέας του κειμένου επιχειρεί να αναπαραστήσει τον εαυτό του ως περιπετειώδη ταξιδιώτη ή ως μέλος του «πολιτισμένου» κόσμου;

III. Η ζωή στις πόλεις

Δ-9. Περιγραφή του Βελιγραδίου (1660)

[...] Σε αυτήν τη σπουδαία πόλη υπάρχουν συνολικά εκατόν εξήντα παλάτια τα οποία ανήκουν στους βεζιρηδες, τους βοηθούς τους και άλλους σημαίνοντες ανθρώπους. (Η πόλη συνολικά έχει δέκα επτά χιλιάδες δωμάτια, καθώς σε κάθε σπίτι, έχουν καταγραφεί από πέντε έως δέκα δωμάτια). [...]

Εκτός από αυτό, όλες οι οικογένειες, πλούσιες ή φτωχικές, κατοικούν σε μεγάλα ή μικρά πέτρινα κτίρια [*kârgir*, «καργκίρ»] με ισόγειο και πρώτο όροφο και με στέγες καλυμμένες με κεραμίδια – όμορφα σπίτια με ψηλά και υπερυψωμένα κιόσκια και κοίλα παράθυρα τα οποία περιστοιχίζονται από πλακόστρωτες αυλές ή αμπελώνες. Καθώς όλα τα σπίτια είναι χτισμένα σε σειρές, το ένα μετά το άλλο, όλα τα παράθυρα και οι εξώστες τους βλέπουν στο Δούναβη, το Σάβο ή την πεδιάδα Ζεμούν· έχουν όλα θαυμάσιες διακοσμήσεις με κομψές καμινάδες και μεγάλες πόρτες εισόδου. [Πανδοχεία – караβάν σεράι (*karavan-seray*)]

Υπάρχουν έξι τέτοια [πανδοχεία] που φιλοξενούν τους ταξιδιώτες που πάνε κι έρχονται. [Τα σημαντικότερα] από αυτά είναι το караβάν σεράι του μάρτυρα [*şehîd*, «σεχίντ»] Σοκολού Μεχμέτ Πασά⁶² μέσα στη Μεγάλη Αγορά, ένα λίθινο ή τούβλινο [*kârgir*, «καργκίρ»] οικοδόμημα με εκατόν εξήντα δωμάτια στο ισόγειο και τους δύο ορόφους του, στάβλους και υπόστεγα για καμήλες καθώς και χαρέμι [για τις γυναίκες]· αυτό το караβάν σεράι μοιάζει με οχυρό, καθώς έχει σιδερένια πύλη, ανθρώπους που φρουρούν την είσοδό του και νυχτοφύλακες που χτυπούν τύμπανα πριν κλείσουν την πύλη κάθε νύχτα για να την ανοίξουν και πάλι [το πρωί]...

[Αγορές]

Υπάρχουν τρεις χιλιάδες εφτακόσια μαγαζιά σε ολόκληρη την αυτοκρατορική αγορά, πιο θαυμαστή όμως, είναι η σκεπαστή αγορά [*bezzâzistân*, «μπεζαζιστάν»] στην Αγορά των Γυναικών [*Avrat bâzârı*, «αβράτ μπαζαρί»]. Παρόλο που δεν πρόκειται για λίθινο οικοδόμημα με θόλους και σιδερένια πύλη, είναι

⁶² Μεχμέτ Πασάς Σοκολού. Γεννημένος το 1505 στο Σοκόλ της Βοσνίας, ήταν ένα από τα παιδιά του παιδομαζώματος που στρατολογήθηκε στον οθωμανικό στρατό και έκανε λαμπρή σταδιοδρομία, καθώς έφτασε στο αξίωμα του μεγάλου βεζιρη, το οποίο υπηρέτησε για δέκα τέσσερα χρόνια και με τρεις διαφορετικούς σουλτάνους (1565-1579). Πριν ακόμα γίνει μεγάλος βεζιρης, ενήργησε επιτυχημένα στο παρασκήνιο για την εγκαθίδρυση του σερβικού πατριαρχείου στο Πετς το 1557. Αναγνωρίστηκε ως «μάρτυρας» μετά τη δολοφονία του το 1579 κάτω από αδιευκρίνιστες συνθήκες.

ωστόσο μια θαυμάσια μεγαλειώδης αγορά που έχει αποκτήσει φήμη για την ομορφιά της [...]

Και στην Μακριά Αγορά [*Uzun çârsû*, «ουζουν τσαρσού»] μπορεί κανείς να βρει κάθε είδους τεχνίτη, καθώς πρόκειται για ένα σπουδαίο, μεγάλο πέρασμα που απλώνεται σε μήκος τριών χιλιάδων μεγάλων βημάτων από το Καπουτζού Τζαμί έως την Ψαραγορά. Εδώ μπορεί κανείς να βρει τα πιο πολύτιμα αγαθά από τις χώρες της Ινδίας και της Υεμένης, από το Μπελχ και τη Μπουχάρα, από την Αραβία και την Περσία· κι όλα αυτά τα βρίσκει κανείς, χωρίς να χρειαστεί να παρακαλέσει ή να πληρώσει παραπάνω λεφτά.

Θαυμάσιες αγορές είναι επίσης η Αγορά των Καζανάδων [*Kazancılar çârsûsi*, «καζαντσιλάρ τσαρσουσί»] και η Ψαραγορά και η Κεντρική Αγορά [*Ortabâzâr*, «ορτά μπαζάρ»] και η Αγορά του Μπαϊράμ Μπέη με την κουζίνα της που προσφέρει σούπες και τα καφεενεία της, καθώς και η Μικρή Αγορά.

Όλες οι αγορές και όλοι οι κύριοι δρόμοι των διάφορων γειτονιών της πόλης αυτής είναι στρωμένοι με στρογγυλές, λευκές πλάκες σε σχέδιο που σχηματίζει ψαροκόκκαλο.

[Ενδυμασίες]

Οι προεστοί της πόλης είναι ντυμένοι με σκούρες γούνες, ατλάζια και πλουμιστά μεταξωτά. Οι άνθρωποι με μεσαία εισοδήματα είναι ντυμένοι με κανονικά υφάσματα και γούνες από αλεπού. Οι φτωχοί φορούν επίσης κανονικά ενδύματα και βαμβακερά καφτάνια. Οι χωρικοί [*reâgâ*, «ρεγιά»] φορούν χοντρά [*şayak*, «σαγιάκ»] και τραχιά μάλλινα [*aba*, «αμπά»] σε χρώμα κόκκινο και λευκό και βοσνιακά καλπάκια στα κεφάλια τους.

[...] Φορούν κυρίως υφασμάτινα πανωφόρια και επίπεδους σκούφους [*terpush* «τερπούς»] και βέλα που τυλίγουν γύρω τους με αυστηρό τρόπο.

[Γλώσσες]

Παρόλο που οι ντόπιοι από το Βελιγράδι έχουν ασπαστεί το Ισλάμ [*protur*, «ποτούρ»], γνωρίζουν ωστόσο τη σερβική, τη βουλγαρική και τη λατινική γλώσσα, γνωρίζουν ακόμα και ιδιώματα της βοσνιακής γλώσσας [...]

Όλοι οι χωρικοί υπήκοοι [*reaya*] καθώς και οι ελεύθεροι άνδρες τους [*beraya*, «μπεραγιά»] είναι σέρβοι άπιστοι, καθώς και όσοι οδηγούν τα κάρρα από το Σιρέμ. Η γλώσσα τους συγγενεύει με αυτήν των

Βουλγάρων και των Λατίνων και των Βοσνίων, παρόλο που έχει επίσης αλλοιωθεί από άλλες λαλιές· ωστόσο, αποτελούν και αυτοί μέρος του χριστιανικού έθνους, το βιβλίο τους είναι η Βίβλος την οποία έχουν μεταφράσει στις γλώσσες τους. Πολλοί από αυτούς γνωρίζουν την κροατική γλώσσα και τη γαλλική, τη σλοβενική και την ιταλική γλώσσα, γιατί οι σέρβοι άπιστοι είναι ένα αρχαίο έθνος, η καταγωγή του οποίου πηγαίνει πίσω μέχρι τον Άυς⁶³, έτσι ώστε υπάρχουν αξιοσέβαστες και αξιόπιστες ιστορίες για τους Σέρβους και τους Λατίνους. Παρ' όλα αυτά τα αριθμητικά τους μοιάζουν ακόμα με τη βοσνιακή γλώσσα [...]

[Εμπόριο]

Αγαθά από την Αίγυπτο, τη Δαμασκό, την Τρίπολη, τη Σιδώνα, τη Βηρυτό, την Άκρα, τη Σμύρνη, την Αραβία, την Περσία και την Ινδία μεταφέρονται με κάρρα και καμήλες· γύρω στα πέντε με έξι χιλιάδες φορτία μεταφέρονται από όλες [αυτές] τις χώρες κάθε χρόνο σε καμήλες και κάρρα, τα δέματα ανοίγονται και ξανακλείνουν σε αυτήν την πόλη και φορτία πηγαίνουν και έρχονται από όλες τις ουγγρικές, πολωνικές, τσεχικές, ελβετικές, αυστριακές, βοσνιακές, βενετικές και ισπανικές επαρχίες· γιατί η πόλη αυτή είναι η Αίγυπτος της Ρούμελης και όλοι της οι κάτοικοι είναι υπολογίσιμοι έμποροι. Πολλές χιλιάδες από τους κατοίκους της έχουν έρθει από άλλες περιοχές κι εγκαταστάθηκαν εδώ, γιατί είναι η πόλη της αφθονίας.

[...] Όταν ο ποταμός Δούναβης παγώνει και γίνεται δέκα παλάμες το πάχος του πάγου το χειμώνα, εκατοντάδες χιλιάδες κάρρα και έλκηθρα διασχίζουν τον πάγο χωρίς να χρειάζεται να πληρώσουν διόδια [*bâc*, «μπατς»] ή φόρο αγοράς [*bâzâr harci*, «μπαζάρ χαρτσί»], κι έτσι τόσο οι χωρικοί υπήκοοι [*reaya*] όσο και οι ελεύθεροι άνδρες [*beraya*] φέρνουν τ' αγαθά τους, με αποτέλεσμα να γίνονται πολλές αγοροπωλησίες, και η πόλη του Βελιγραδίου απολαμβάνει περίσσιο πλούτο και οι φτωχοί επωφελούνται από αυτήν την ευκαιρία για να ευημερήσουν.

[Γιορτές]

Σε τέτοιες εποχές όλοι οι κάτοικοι του Βελιγραδίου οργανώνουν στα σπίτια τους, που θερμαίνονται με θερμάστρες, μεγάλες γιορτές στις οποίες καλούν ο ένας τον άλλο· σε αυτές προσφέρουν σαράντα με πενήντα διαφορετικά πιάτα και δέκα είδη γλυκών και

63 Μορφή της αραβικής μυθολογίας που θεωρείται πρόγονος των Σλάβων.

γλυκά πιτάκια με μέλι και αμύγδαλα και δέκα ειδών ποτά από φρούτα [*hosâb*, «χοσάμπ»- *hosaf*, «χοσάφ»], τα οποία βράζουν και στη συνέχεια παγώνουν, και καλούν πλήθη ολόκληρα να πιούν και να ευθυμίσουν. Και αν από το τραπέζι λείπει έστω και ένα είδος από αυτά τα γλυκά και δροσερά φρουτοποτά, ο οικοδεσπότης καλείται να οργανώσει ακόμα μία γιορτή. Αυτό δείχνει πού μπορεί να φτάσει η διασκέδαση και το γλέντι σε αυτήν την πόλη της αφθονίας.

Evliya Çelebi, σ. 195-200.

Οι περιηγήσεις του Εβλιά Τσελεμπί αποτελούν ένα από τα αριστουργήματα της οθωμανικής λογοτεχνίας του 17^{ου} αιώνα. Πρέπει ωστόσο να έχει κανείς υπόψη του ότι ο Εβλιά εύκολα υπερβάλλει, προκειμένου να τονίσει τα θαυμαστά χαρακτηριστικά των περιοχών που επισκέπτεται. Τα νούμερα που παραθέτει είναι σχεδόν πάντα υπερβολικά, η διήγησή του ωστόσο είναι πολύτιμη, γιατί αποκαλύπτει τη σύνθετη και πολύπλοκη ζωή των οθωμανικών πόλεων.

Να προσπαθήσετε να διαχωρίσετε τα γεγονότα από τη μυθοπλασία στο κείμενο του Τσελεμπί. Τι ρόλο παίζει ο χαρακτήρας και η προδιάθεση του Τσελεμπί στην εικόνα που δίνει για το Βελιγράδι; Προσπαθήστε να τροποποιήσετε (σε δύο ή τρία σημεία) τη μαγευτική περιγραφή του περιηγητή με κάποιες πιο αποκαρδιωτικές παρατηρήσεις.

Σε ποιο βαθμό οι οθωμανικές πόλεις ήταν εθνικά ομοιογενείς;

Ποια είναι τα πλεονεκτήματα της ζωή των κατοίκων των πόλεων σε σχέση με τη ζωή των χωρικών;

Δ-10. Η κατοικία του ηγεμόνα της Βλαχίας Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου σύμφωνα με την περιγραφή του γάλλου περιηγητή Φλασά (μέσα 18^{ου} αιώνα)

Επισκέφτηκα το ανάκτορο, όπου περνά τον ελεύθερο χρόνο του ο ηγεμόνας, το οποίο, όπως και το κύριο ανάκτορό του στην πόλη, ακόμα θυμίζει έναν από τους βασικούς του προορισμούς. Και τα δύο ανάκτορα ήταν κάποτε μοναστήρια, τα οποία εξωραΐσαν κάπως οι προηγούμενοι ηγεμόνες. Οι περισσότερες από τις παλιές ιδιωτικές μας οικίες είναι πολύ ωραιότερες από αυτά εδώ και δεν υπάρχει κατοικία στη χώρα μας που

να έχει χειρότερη επίπλωση. Ακολούθησα το ρέμα του ποταμού Νταμποβίτα, ενός ποταμού που κυλά πολύ γρήγορα και ποτέ δε στερεύει. Κατά μήκος του υπάρχουν πολλοί νερόμυλοι. Ο τρόπος λειτουργίας τους δεν είναι ιδιαίτερος. Κάνω λόγο γι' αυτούς, διότι έδωσαν στον κύριο Ανδρονάχη την ευκαιρία – όταν μου έδειξε τους μύλους που βρίσκονται στην πύλες των ανακτόρων – να μου πει ότι οι κήποι βρίσκονται σε αξιοθρήνητη κατάσταση, ότι όλα τα αρτεσιανά πηγάδια είναι καταστραμμένα και ότι κανείς στη χώρα δεν τολμά να τα επισκευάσει, παρόλο που ο ηγεμόνας θα τους έδινε ότι ζητούσαν. Τους είπα ότι θα τους έδινα το σχέδιο μιας αντλίας που όχι μόνο θα έβαζε μπρος τα αρτεσιανά πηγάδια, αλλά θα έφερνε και τρεχούμενο νερό σε όποιο δωμάτιο ήθελαν [...]. Ο ηγεμόνας έδειξε πολύ ικανοποιημένος και με διαβεβαίωσε ότι θα διέταζε κάποιον, το συντομότερο δυνατόν, να κατασκευάσει την αντλία [...]

Και μόνο βλέποντας πώς έμοιαζε η κατοικία του, θα σχημάτιζα μια πολύ θετική εντύπωση για την ανδρεία του, μπόρεσα όμως να εκτιμήσω επίσης τη νοημοσύνη και την καρδιά του: μπόρεσα να ανακαλύψω τον καλλιτέχνη και τον άνθρωπο που διέθετε καλό γούστο σε κάθε τομέα. Η συλλογή των βιβλίων του ήταν πλούσια και μοναδική· είχε στην κατοχή του μερικούς πολύτιμους πίνακες, ορισμένα εξάισια γλυπτά, πολλές και κάθε είδους εφευρέσεις και αρκετά τμήματα από εξαιρετικά ασυνήθιστους μηχανισμούς που είχε φέρει μαζί του από τη Γερμανία ή την Αγγλία. Νομίζω ότι του αξίζει να τον παινέσω, λέγοντας ότι ήταν ένας σοφός χωρίς προκαταλήψεις και εντελώς αμερόληπτος. Μπορούσε να μιλήσει όλες τις ευρωπαϊκές γλώσσες και είχε ακουστά τους πιο σημαντικούς συγγραφείς, τους οποίους επιχειρούσε μάλιστα να γνωρίσει όσο το δυνατό περισσότερο. Είχα εκπλαγεί με την πρόοδο που είχε κάνει στις επιστήμες.

Călători, IX, σ. 256.

Γιατί ο συγγραφέας αντιπαραβάλλει την κριτική απέναντι στη φτωχή υποδομή της χώρας με το εγκώμιο για την αξία του ηγεμόνα της Βλαχίας; Ο Φλασά έδειξε έκπληξη με την καλλιέργεια του οικοδεσπότη του; Γιατί; Για περαιτέρω πληροφορίες σχετικά με τον Κωνσταντίνο Μαυροκορδάτο δες το κείμενο Β-22, ειδικά την υποσημείωση 49.

► **Εικ. 47.** Τούρκος μεταφέρει με άλογο μεγάλα κοφίνια, όπου διατηρεί δροσερά φρούτα και λαχανικά

Hegy, Zimanyi, σ. 155, εικ. 162.

Δ-11. Κανονισμός της συντεχνίας των παντοπωλών στη Μοσχόπολη (1779)

Πρώτον θεμέλιον κτίζομεν την προς αλλήλους αγάπην και με ετούτην να κατατροπώσωμεν όλους τους υπεναντίους· **δεύτερον** οι πρωτομαϊστορες να τιμώνται κατ' εξοχήν οπού τούτοι αναλαμβάνουσι τας φροντίδας των μικροτέρων, ειδέ τις φανή απειθής εις την προσταγήν των πρωτομαϊστώρων με την αμαρτίαν του να είναι έξω του ρουφετίου ως ολέθριος και επιζήμιος [...] **έβδομον** αν τύχη ένας αδελφός οπού να αδικήται ή να υβρίζηται ή να ατιμάζεται, δεν έχει θέλημα να υπάγη αλλού δια εκδίκησιν, μόνον να παρασταθή εις το ρουφετίον και τότε γίνεται η πρέπουσα τιμωρία· **όγδοον** αν ευρεθή τινάς οπού να υβρίση τον μεγαλύτερόν του ή να ατιμάση τους τιμημένους ανθρώπους οπού περνούν δια της αγοράς να δαρθή εις τον φάλα[γ]καν μέσα εις το παζάρι και έτζη να σωφρονισθεί· **έννατον** όταν οι πρωτομαϊστρες κράζουν τους μικρότερους δια καμμίαν υπόθεσιν να

► **Εικ. 48.** Πομπή των αρτοποιιών στην Κωνσταντινούπολη (1720)

Hegy, Zimanyi, εικ. 158.

αφήσουν κάθε υπηρεσίαν τους και να τους ακολουθήσουν, ομοίως και όταν αποθάνη κανένας αδελφός μας, όλοι να ευρεθούμεν εις τον ενταφιασμόν του· **δέκατον** ανίσως ευρεθή κανένας οπού να κάμη συντροφίαν με Τούρκον κάντε δια οψάρια αλατισμένα, κάντε δια φασούλι, κάντε δια άλλο τι, να είναι έξω του ρουφετίου· **ενδέκατον** ταις κυριακαίς τα εργαστήρια είναι ασφαλισμένα, όμως άδειαν έχει να σταθή έξω από την θύραν και αν γυρεύη κανένας τίποτε πράγμα ας του δώση, ομοίως εκείνος οπού έχει εργαστήριον δεν έχει θέλημα να βάλει το πράγμα του εις τόπον ξένον [...]

Βέης, σ. 527-528.

❗ Ποιοι ήταν οι κύριοι στόχοι των παντοπωλών; Με ποια μέσα επιδίωκαν να πετύχουν αυτούς τους στόχους; Στο συγκεκριμένο ζήτημα, νομίζετε ότι διαφέρουν οι άνθρωποι της Μοσχόπολης από τους τεχνίτες της Δυτικής Ευρώπης;

Δ-12. Συμφωνητικό μαθητείας στο νησί της Σκύρου (1793)

Δια του παρόντος βεβαιωτικού γράμματος γίνεται δήλον παρόν φανερώ/νοντας ο Κωνσταντής Αηστρατίτης ότι εσυμφώνησε με τον Μαστρογιράκη και του δίνει τον ανεψιόν του τον Σταμάτη να τον δουλεύη δύο χρόνους τζάπα/ και να τον μάθη ο Μαστρογιράκης τέχνη/ και να τον ταγίζη και να τον ντύνη και να τον/ ποδένη και να του δίνη και σιδερικά και ει μεν και ή/θελε να το κινηγήσει το παιδί ο Μαστρογιράκης υπόσχεται να του πλερώ/νη από τριάντα γρόσια τον χρόνον ει δε και ήθελε φύγει το παιδί/ δίχως να σωθούν οι δύο χρόνοι να μην έχη να γυρέψη ούτε πολύ ούτε ολίγον αλλά να του παίρνει και τα ρούχα όπου ήθελε του κά/μει. Όθεν εις 1793 Μαΐου πρώτη και ει μεν και ήθελε να αγιαρτίσει το παιδί άλλος μάστορης δια να το πάρη να πλερώ/νη του Μαστρογιράκη ογδοήντα γρόσια.

Παπαγιάννης του Χριστοφή μάρτυρας

Γιώργης Μίκαρος μάρτυρας

Παπα-Ιωάννης του Αγγελή μαρτυρώ

Αντωνιάδης, σ. 176.

Ποια είναι η γνώμη σας γι' αυτό το συμφωνητικό; Ήταν εξίσου δίκαιο για όλα τα συμβαλλόμενα μέλη; Νομίζετε ότι θα έπρεπε να είχε ζητηθεί και η άποψη του Σταμάτη αναφορικά με την υπόθεση;

Δ-13. Φετβάς του Εμπουσσουούντ αναφορικά με την αυτοκρατορική απαγόρευση των καφενεύων (δεύτερο μισό του 16^{ου} αιώνα)

Ερώτηση: Ο Σουλτάνος, το Καταφύγιο της θρησκείας, σε πολλές περιπτώσεις έχει απαγορεύσει τα καφεनेία. Ωστόσο, κάποιοι νταήδες (παλικαράδες, τραμπούκοι) δεν δίνουν σημασία και κερδίζουν τη ζωή τους διατηρώντας καφεनेία. Προκειμένου να τραβήξουν πλήθος, προσλαμβάνουν αμούστακους μαθητευόμενους και έχουν μουσικά όργανα καθώς και παιχνίδια, όπως σκάκι και τάβλι. Οι άσωτοι της πόλης, οι αγύρτες και οι νεαροί τυχодиώκτες μαζεύονται εκεί για να καταναλώσουν όπιο και χασίς. Επιπλέον, πίνουν καφέ και, όταν έρχονται στο κέφι, καταπιάνονται με παιχνίδια και ψευτοεπιστήμες και παραμελούν τις καθορισμένες προσευχές. Σύμ-

φωνα με το νόμο, τι πρέπει να γίνει με το δικαστή που μπορεί να εμποδίσει τους ιδιοκτήτες και τους θαμώνες των καφενεύων αυτών, αλλά δεν κάνει τίποτα;

Απάντηση: Όσοι επαναλαμβάνουν αυτές τις άθλιες ενέργειες πρέπει να εμποδίζονται και να αποθαρρύνονται με την απειλή αυστηρής τιμωρίας και μακροχρόνιας φυλάκισης. Οι δικαστές που αμελούν την αποθάρρυνσή τους πρέπει να χάνουν τη θέση τους.

Imber, σ. 93-94.

Ο καφές ήρθε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία από την ανατολική Αφρική στις αρχές του δεύτερου μισού του 16^{ου} αιώνα. Στην περίοδο του 16^{ου}-17^{ου} αιώνα, οι οθωμανικές αρχές απαγόρευσαν πολλές φορές την κατανάλωση καφέ, χωρίς ωστόσο σταθερή επιτυχία.

Ποια είναι τα επιχειρήματα του Εμπουσσουούντ εναντίον των καφενεύων; Ποιες είναι οι προσδοκίες του Εμπουσσουούντ και ποια η πραγματικότητα της ζωής σε μια μεγάλη πόλη;

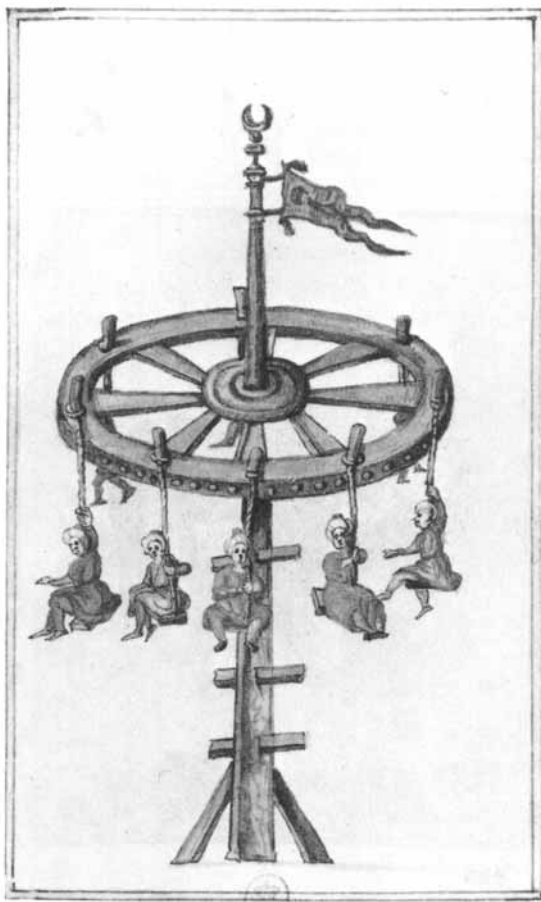
Δ-14. Τραγούδι της ταβέρνας από το Σενί

Όλοι τραγουδούν στην πόλη του Σενί
 Όχι όμως κι η μάνα του Λούκα Ντέσαντσιτς
 Που περπατά θλιμμένη στους δρόμους του Σενί
 Μπαίνει σε κάθε ταβέρνα [*mehana*, «μεχανά»]
 Και οι ταβέρνες είναι γεμάτες
 Σε κάποια βρίσκει τον Ιβ Σενγιάνιν
 Μαζί με τριάντα άνδρες
 Να πίνουν κρασί, να τραγουδούν.
 Θρηνεί η μάνα του Λούκα Ντέσαντσιτς
 Μπαίνει μέσα και λέει
 «Ο θεός να σ'έχει καλά, αρχηγέ του Σενί!»
 «Με το θέλημα του θεού, καλή μου γυναίκα
 Μητέρα του αδελφοποιητού μου, Λούκα Ντέσαντσιτς!»
 Βάζει ένα ποτήρι κρασί
 Και της το δίνει λέγοντας
 «Πιες το κρασί, καλή μου γυναίκα!»

Mijatovic 1974, σ. 39-40.

3 Λαμβάνοντας υπόψιν σας ότι η ταβέρνα είναι συνήθως τόπος ανδρικής κοινωνικότητας, προσπαθήστε να μαντέψετε γιατί οι άντρες του Σενί δέχονται να πιουν κρασί με τη μάνα του Λούκα Ντέσαντσιτς. Επειδή ήταν ηλικιωμένη ή επειδή ήταν μητέρα του συντρόφου τους; Ποια είναι η γνώμη σας για τα τραγούδια της ταβέρνας ως μέσα που υμνούν ένα συγκεκριμένο τρόπο ζωής;

► **Εικ. 49. Παιδιά διασκεδάζουν στη διάρκεια των εορτασμών του μπαϊραμιού.**

Hegy, Zimanyi, σ. 149, εικ. 154.

Δ-15. Ο Εβλιά Τσελεμπή περιγράφει τον μπακλαβά του Βελιγραδίου (1660)

Κυρίως όμως, το πιο φημισμένο γλυκό στις περιοχές της Ρούμελης, της Αραβίας και της Περσίας, είναι ο μπακλαβάς του Βελιγραδίου, τον οποίο, σε περιπτώ-

σεις μεγάλων συνεστιάσεων που λαμβάνουν χώρα σε βασιλικές γιορτές, τον κάνουν μεγάλο όσο μια ρόδα κάρου και τον φτιάχνουν από χίλια αμυλούχα λεπτά μπισκότα [*güllâç*, «γκουλάτς»] και ζύμη που ετοιμάζεται από αγνό λευκό αλεύρι, βούτυρο και αμύγδαλα και ψήνεται σε φούρνο [*tennur*, «τενούρ»]. Ο μπακλαβάς αυτός είναι τόσο μεγάλος, ώστε δεν χωράει σε ένα [συνηθισμένο] φούρνο και φτάνει για να χορτάσει περισσότερους από τριακόσιους ανθρώπους. Είναι τόσο μεγάλος και λεπτός και νόστιμος, εάν όμως ρίξεις ένα μόνο ακτσέ πάνω του, το νόμισμα θα βυθιστεί στον μπακλαβά. Έτσι εκτιμούν αυτοί πόσο καλοφτιαγμένος είναι ο μπακλαβάς τους. Και το πιάτο με το γλυκό ρύζι [*zerde*, «ζερντέ»] που έχουν, μαγειρεμένο με αμύγδαλα και κανέλα και γαρίφαλο και σαφράνι, είναι επίσης τόσο νόστιμο που τίποτα δεν μπορεί να συγκριθεί μαζί του [...]

Evliya Çelebi, σ. 199.

3 Έχετε δοκιμάσει μπακλαβά; Συνηθίζεται το γλυκό αυτό στη χώρα σας; Διαφέρει από αυτό που περιγράφει ο Εβλιά;

Δ-16. Μενού του Σεβκί Μουλά Μουσταφά (Σεράγεβο, δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα)

Εγώ, ο φτωχός γραφέας Σεβκί Μουλάς Μουσταφά [...] μια νύχτα, αφού δείπνησα με την οικογένειά μου, άρχισα να σκέφτομαι τι θα κάνω και εάν θα έχω τίποτα να τρώω την επόμενη ημέρα. Δεν ήμουν πλούσιος άνθρωπος, οι αποθήκες μας για τον χειμώνα είχαν αδειάσει και δεν είχα λεφτά. Αυτές οι σκέψεις δεν μ'άφηναν να κοιμηθώ, αλλά στηρίχτηκα στο Θεό που μέχρι τώρα μεριμνούσε για μένα και την οικογένειά μου. Αυτό έγινε στα τέλη του Ερμπεγίν [Ιανουαρίου], στη διάρκεια της μικρότερης μέρας και στο χειμερινό ηλιοστάσιο. Και πράγματι, τις επόμενες μέρες, όταν γύριζα σπίτι δειπνούσα με τα ακόλουθα:

την πρώτη νύχτα πίτα με γκιουζελμά και τουτμάτς, τη δεύτερη νύχτα γαλακτοκομικά προϊόντα [*mandra*, «μαντρά»],

την τρίτη νύχτα ζεστό χαλβά και κεχρί με μέλι, την τέταρτη νύχτα σούπα με πλιγούρι [*bulgur çorba*, «μπουλγούρ τσορμπά»] και κεμπάπ με νεφρά, την πέμπτη νύχτα πατσά [*şirden*, «σιρντέν»], τυρί και ψωμί,

την έκτη νύχτα πατσά [*sirden*, «σιρντέν»], τυρί και ψωμί,
την έβδομη νύχτα πίτα με γκιουζελμά, σούπα και μπουρέκι,
την όγδοη νύχτα κεμπάπ και λαχανόσουπα,
την ένατη νύχτα σούπα τραχανά [*tarhana çorba*, «ταρχανά τσορμπά»],
την δέκατη νύχτα κεμπάπ και ζεστό καλαμπόκι και

την ενδέκατη νύχτα κεμπάπ με σούπα *jarina* και ούτω καθεξής.

Bešeskija, σ. 54.

Ποια οθωμανικά φαγητά μαγειρεύονται ακόμα στη χώρα σας; Ποιο από αυτά έχετε φάει πρόσφατα;

IV. Η ζωή στα όρια

Δ-17. Οι οθωμανοί πολεμιστές *δελήδες* όπως περιγράφονται από το γάλλο περιηγητή Νικολά ντε Νικολάι (1551)

Οι *δελήδες* (*Deli*) είναι τυχοδιώκτες, όπως το ελαφρύ ιππικό, η δουλειά των οποίων είναι να αναζητούν την περιπέτεια στα πιο επικίνδυνα μέρη, εκεί όπου έχουν την ευκαιρία να επιδείξουν το θάρρος και τη γενναιότητα τους μέσα από τα πολεμικά τους ανδραγαθήματα. Γι' αυτό πρόθυμα ακολουθούν το σουλτανικό στρατό χωρίς καμιά πληρωμή (όπως και οι *ακιντζήδες*), κι ωστόσο οι περισσότεροι από αυτούς τρώνε και ζούνε με έξοδα των πασάδων, των μπεηλερμπέδων [*beglierbeis*: γενικός διοικητής] και των διοικητών των σαντζακιών, καθώς ο καθένας από αυτούς έχει στην ακολουθία του ένα συγκεκριμένο αριθμό από τους πιο γενναίους. Ζουν στις περιοχές της Βοσνίας και της Σερβίας που, από τη μια πλευρά, συνορεύουν με την Ελλάδα και, από την άλλη, με την Ουγγαρία και την Αυστρία. Σήμερα τους ονομάζουν Σέρβους ή Κροάτες, είναι όμως σ' αλήθεια Ιλλυριοί.⁶⁴ Οι Τούρκοι τους αποκαλούν *δελήδες* που σημαίνει *τρελοί* και γενναίοι άνδρες. Ωστόσο, μεταξύ τους χρησιμοποιούν το όνομα «ζατότσνιτσι» [*zatočnici*] που στη γλώσσα τους σημαίνει: αυτοί που προκαλούν [...]

Ο πρώτος *δελής* που είδα ήταν στην Αδριανούπολη [...] Ήταν ως εξής. Το κάτω μέρος από το καφτάνι του και τα μακριά φαρδιά παντελόνια του, που οι Τούρκοι ονομάζουν *σαλβάρι*, ήταν φτιαγμένα από αρκουδοτόμαρο, με τρόπο ώστε να φαίνεται εξωτερικά το τριχωτό μέρος του δέρματος. Κάτω από

το *σαλβάρι* φορούσε ποδήματα ή κοντές μπότες φτιαγμένες από κίτρινο *σαφιάν*, μυτερές μπροστά και πολύ ψηλές πίσω, με πέτσινες σόλες και τριγυρισμένες από μακριά και πλατιά σπιρούνια. Στο κεφάλι φορούσε ένα καπέλο όπως αυτά που φορούν οι πολωνοί ιππείς ή οι Γεωργιανοί, που έπεφτε στον ένα του ώμο. Ήταν φτιαγμένο από δέρμα λεοπάρδαλης. Ο *δελής* στερέωνε πάνω σε αυτό, στο μέρος του μετώπου, το ανοιχτό φτερό ενός αετού έτσι ώστε να δείχνει τρομακτικός. Δύο ακόμα φτερούγες στερεώνονταν με φλωροκαπνισμένους κοχλίες στην ασπίδα του, την οποία είχε κρεμασμένη στο πλευρό του, στερεωμένη στη ζώνη του. Στο ίδιο χέρι κρεμόταν γιαταγάνι και στιλέτο, ενώ στο δεξί του χέρι κρατούσε ρόπαλο [...]

Λίγες μέρες αργότερα, όταν έφευγε από την Αδριανούπολη [...] τον είδα να ιππεύει ένα πανέμορφο τουρκικό άλογο καλυμμένο με το δέρμα ενός τεράστιου λέοντα [...] Το ρόπαλό του κρεμόταν στη σέλα και στο δεξί χέρι κρατούσε μια μακριά λόγχη [...]

Επιπλέον, ήμουν περίεργος να τον ρωτήσω μέσω του δραγουμάνου σε ποιον λαό ανήκε και ποια θρησκεία λάτρευε. Απάντησε σοφά, πληροφορώντας με ότι ήταν Σέρβος στην εθνικότητα [...] Όσο για την πίστη του, είπε πως προσποιούνταν, όταν ήταν με τους Τούρκους, ότι τηρεί τους νόμους τους, γιατί ο ίδιος ήταν Χριστιανός – έτσι γεννήθηκε, έτσι ένωθε κι έτσι διάλεξε. Και για να με πείσει, όσο μπορούσε περισσότερο, απήγγειλε στα ελληνικά και στα σλαβονικά την κυριακάτικη προσευχή (Πάτερ ημών), τον ύμνο στην Παρθένο Μαρία και το Σύμβολο της Πίστης.

Nicolay, σ. 226-227.

⁶⁴ Οι Ιλλυριοί ήταν ένα αρχαίο φύλο που ζούσε στη δυτική Βαλκανική. Η σύνδεση των σύγχρονων λαών με τους αρχαίους κατοίκους των επαρχιών στις οποίες ζούσαν οι πρώτοι, αποτελεί ένα συνηθισμένο χαρακτηριστικό των αναγεννησιακών έργων.

► **Εικ. 50. Οθωμανός πολεμιστής δελής (16^{ος} αιώνας)**

Nicolay, σ. 228.

3 Να συγκρίνετε την περιγραφή του κειμένου με την εικόνα και να αριθμήσετε τα γνωρίσματα ενός δελή. Γιατί ο δελής του κειμένου μαχόταν με τον οθωμανικό στρατό, ενώ ήταν Χριστιανός; Μπορούν να συγκριθούν οι δελήδες με τα «σκυλιά του πολέμου» κάθε εποχής; Να βρείτε ένα ακόμα παράδειγμα από άλλο χρόνο και τόπο.

Δ-18. Ο θεσμός των αδελφοποιητών στη βοσνιακή μεθόριο (1660)

[...] την προχθεσινή ημέρα, ο μουσουλμανικός στρατός [...] μετέφερε άφθονα λάφυρα πολέμου μπροστά από την πόλη του Σπλιτ. Ωστόσο, καθώς επέστρεφε, δέχθηκε ενέδρα στο όρος Πρόλογκ και στο πέρασμά του. Οι δύο μεριές συγκρούστηκαν [...]

Όταν όλοι οι ιππείς και οι στρατιώτες μας, πηδώντας σαν ζαρκάδια στο απόκρημνο και βραχώδες έδαφος,

έφτασαν στο πεδίο της μάχης και όταν οι άπιστοι μας είδαν, μας επιτέθηκαν σαν να ήταν κοπάδι γουρουνιών.

[...] [ο μουσουλμανικός στρατός κέρδισε μια δύσκολη νίκη]

[...] έκοψε χίλια εξήντα κεφάλια εχθρών και πήρε εφτακόσιους τέσσερεις αιχμαλώτους πολέμου. [...] Από τη δική μας πλευρά εβδομήντα άντρες πέθαναν σαν μάρτυρες ...

[...]

Ένας γαζής [gazi] των συνόρων είχε κρύψει ένα χριστιανό ληστή. Όταν αναφέρθηκε στον πασά το περιστατικό με αυτόν τον ήρωα και τον άπιστο τον οποίο έκρυβε, ο πασάς οργίστηκε και διέταξε:

— Φέρτε μου αμέσως εδώ τον άνδρα αυτόν και τον αιχμάλωτο που έκρυβε.

Οι δύο άνδρες οδηγήθηκαν στον τόπο εκτέλεσης και όταν ο πασάς διέταξε:

— Τον δήμειο, γρήγορα! - ο ήρωας αυτός αγκάλιασε το λαιμό του αιχμαλώτου και με κλαυθμούς και οδυρμούς είπε:

— Αμάν, μεγάλε βεζίρη, ο αιχμάλωτος αυτός και εγώ γίναμε αδελφοποιητοί στο πεδίο της μάχης, είμαστε αδέρφια στην πίστη. Εάν τον σκοτώσεις, θα πάει στον παράδεισο με την πίστη μου και αυτό θα είναι πολύ κακό για μένα' και εάν πεθάνω, η πίστη αυτού του αιχμαλώτου, καθώς είναι αδελφοποιητός μου, θα μείνει μαζί μου κι έτσι θα πάμε μαζί στην κόλαση. Και πάλι είμαι χαμένος.

Ξάπλωσε μπροστά στον αιχμάλωτό του και δεν ήθελε να σηκωθεί. Και ο γενναίος πασάς ρώτησε:

— Ε, γαζή, τι τρέχει με αυτόν τον άνθρωπο;

Και ο γαζής των συνόρων [serhat gazi, «σερχάτ γκαζί»] απάντησε:

— Όταν στην περιοχή των συνόρων οι ήρωές μας υποδουλώθηκαν στους Χριστιανούς και σε αυτήν την περίπτωση έφαγαν και ήπιαν στο ίδιο τραπέζι, έγιναν αδελφοποιητοί με τους Χριστιανούς και αντάλλαξαν όρκους πίστης. Ο Χριστιανός ορκίστηκε στον Μουσουλμάνο να τον απαλλάξει από την υποδούλωση του απίστου και ο Μουσουλμάνος έδωσε την πίστη του στο Χριστιανό λέγοντας: «Εάν εσύ υποδουλωθείς σε μας, θα σε λευτερώσω από τους Τούρκους». Έτσι αντάλλαξαν όρκους [ahd-ü eman, «αχντ-ού εμάν»] λέγοντας: «Η πίστη σου είναι πίστη μου και η πίστη μου είναι πίστη σου». «Είναι έτσι;» «Ναι, έτσι είναι». Στη συνέχεια έγλειψαν ο ένας το αίμα του άλλου.

Έτσι γίνονται αδελφοποιητοί ένας Μουσουλμάνος και ένας Χριστιανός. Κάποτε, ο άνδρας αυτός έσωσε αυτό το Μουσουλμάνο. Τώρα, αυτός ο άνδρας είναι αιχμάλωτος στα χέρια αυτών των ανθρώπων. Εάν ο αδελφοποιητός του τον κρύψει και τον σώσει, έχει εκπληρώσει το λόγο που του έδωσε. Τότε μόνο μπορεί να πάρει την πίστη του πίσω. Εάν ο Χριστιανός σκοτωθεί τώρα, θα πάει στον παράδεισο και ο Μουσουλμάνος θα πάει στην κόλαση με την πίστη του απίστου. Παρόλο που τίποτα από αυτά δεν είναι γραμμένο ούτε στο μουσουλμανικό ούτε στο χριστιανικό ιερό βιβλίο, πρόκειται για μία αρκετά συνηθισμένη πρακτική στις περιοχές των συνόρων.

Όταν τα είπαν όλα αυτά στον πασά, εκείνος απάντησε:

— Ελευθερώστε τους και τους δύο.

Οι δυο άνδρες το έβαλαν στα πόδια και εξαφανίστηκαν. Ωστόσο, όλοι μείναμε έκπληκτοι από αυτήν την συνομιλία.

Evliya 1996, σ. 145-148.

Θεωρείτε ότι η αδελφοποίηση αποτελεί ένα έξυπνο τρόπο επιβίωσης σε μια παραμεθόριο περιοχή ή αντίθετα η αδελφοποίηση με τον εχθρό μπορεί να θεωρηθεί προδοσία;

Δ-19. Οθωμανικό αίτημα για την αποστολή γιατρού από τη Ραγούζα (1684)

Σας υποβάλλουμε τους χαιρετισμούς και τα σέβη μας, γενναίοι και άξιοι φίλοι μας, ηγεμόνα και μπέηδες της Ραγούζας, εμείς, ο αρχηγός της Γκαμπέλα και της Νερέτβα και οι άλλοι αγάδες της Γκαμπέλα. Ο ηλικιωμένος μας Αμπάζ - αγά Σάγκραβιτς αρρώστησε, έχει αέρια και είναι πρησμένος από τη μέση και κάτω. Δεν υπάρχει ειδικός εδώ που να μπορεί να καταλάβει από τι αρρώστια πάσχει για να μπορέσει να τον θεραπεύσει με επιτυχία. Γι αυτό, με την παρούσα επιστολή σας ζητάμε ταπεινά να μας αποστείλετε το γιατρό Νικόλα Μπόλιανιτς από το Στον.

Miovic-Peric, σ. 285.

Με ποιους τρόπους η διαβίωση στην παραμεθόριο περιοχή αίρει τις θρησκευτικές και πολιτικές διαφορές; Νομίζετε ότι πρέπει ο ραγουζαίος γιατρός να πάει να θεραπεύσει τον οθωμανό αγά;

Δ-20. Επιστολή του Σιμούν Κοζίτσιτς Μπένγια, επισκόπου του Μοντρους, στον πάπα Λέοντα Ι' (1516)

[...] να γνωρίζει, η Ιερότητά Σας, ότι μας συνθλίβει κάθε δυνατή δυστυχία απ'όλες τις πλευρές [...] ο λαός μας υποχρεώνεται να προχωρήσει σε κάποιο είδος συμμαχίας ή ειρήνης με τους Τούρκους και να πληρώνει σε αυτούς φόρο υποτέλειας. [...]

Και σας παρακαλούμε να ακούτε προσεκτικά τις εκκλήσεις μας στις περιστάσεις της ακραίας δυστυχίας [που ζούμε]. Να λαμβάνετε υπ'όψιν σας τη δίκαιη υπόθεσή μας, να δεχόσαστε τις παρακλήσεις μας, εσείς Ύψιστε Θεέ, Αγία Τριάδα, Ιερή Πίστη· σε εσάς διατηρούμε άθικτη και αλώβητη τη νομιμότητά μας έως τώρα, στους πλέον δύσκολους καιρούς των διώξεων και της αγωνίας. Οι καρδιές μας είναι ολάνοιχτες σε εσάς και οι πιο μυστικές επιθυμίες του καθενός είναι ολοφάνερες σε εσάς. Είδατε την αθλιότητα του λαού σας και καταλάβετε ότι δεν θα μπορέσουμε να αντέξουμε πολύ απέναντι στον εχθρό. Στο τέλος, λέω ανοιχτά, χωρίς να φοβάμαι κατηγορία: Φοβάμαι, Άγιε Πατέρα, ότι οι φτωχοί συμπατριώτες μας, εξαιτίας της φτώχειας και της απελπισίας, μπορεί να αναγκαστούν να πολεμήσουν στο πλευρό των Τούρκων και να ληστεύσουν άλλους Χριστιανούς.

Gliga, σ. 84-85.

Ποιος είναι ο μεγαλύτερος κίνδυνος που εκφράζεται στην επιστολή του επισκόπου του Μοντρους; Τι κυριαρχεί στην επιστολή: η μέριμνα για τη σωτηρία των συμπατριωτών του ή ο κίνδυνος για τους Χριστιανούς πέραν της Κροατίας;

Δ-21. Επιστολή του Φραν Κρίστο Φράνκοπαν στον Γκασπάρ Κόλνιτς (1670)

Σας χαιρετώ, αρχηγέ Κόλνιτς! Ευτυχώς οι άνδρες μας έφτασαν και μάλιστα, καλά εξοπλισμένοι. Έλαβα μία επιστολή από τον αρχηγό [Ζρίνσκι] να πάω εκεί και προετοιμάσω την εξέγερση· εργάζομαι γι' αυτό το σκοπό μέρα και νύχτα, ώστε να ενισχύσω την εξέγερση και να ξεκινήσει όσο το δυνατόν συντομότερα. Οι άνδρες μου κι εγώ είμαστε έτοιμοι και ανυπομονώ να δω τα πηλίκιά μας να ανακατεύονται με τα τουρμπάνια, και ορκίζομαι στο Θεό, ο αυστριακός στρα-

τιωτικός [krilaki, «κριλάκι»] θα τιναχτεί στον αέρα. [...] Αυτή τη φορά θα αποφασίσουμε πώς και πότε θα χτυπήσουμε· αν κριθεί απαραίτητο, θα επισκεφτώ ο ίδιος το βόσνιο πασά για να αποφασίσουμε το ζήτημα και να συμφωνήσουμε πότε θα ξεκινήσει η δράση. Πιστεύω ότι με τη βοήθεια του Θεού θα επιτύχουμε· μόνο αν χτυπήσουμε αιφνιδιαστικά τον εχθρό, μόνο εάν δεν επιτρέψουμε στους Γερμανούς να καταλάβουν τι γίνεται. Εάν ο αρχηγός με ακούσει [...] όλα θα πάνε καλά και αναλαμβάνω όλο το βάρος του εγχειρήματος, γιατί ξέρω πώς να συμπεριφέρομαι στους Γερμανούς.

Mijatovic 1999, σ. 90.

Η επιστολή αυτή αναφέρεται στη λεγόμενη «συνωμοσία του Ζρίνσκι». Ο Πέτερ Ζρίνσκι και ο Φραν Κρίστο Φράνκοπαν ήταν σημαίνοντες κροάτες αριστοκράτες, που κατείχαν σημαντικές θέσεις στην αψβουργική Κροατία της δεκαετίας του 1660. Παρόλο που και οι δυο είχαν παλαιότερα πολεμήσει γενναία εναντίον των Οθωμανών, δυσαρρεστήθηκαν σταδιακά με τους Αψβούργους, οι οποίοι ενίσχυαν τον απολυταρχισμό σε βάρος των κυρίαρχων κροατικών στρωμάτων. Έτσι σχεδίασαν την ανατροπή της αψβουργικής κυριαρχίας με τη βοήθεια είτε των Γάλλων είτε των Οθωμανών. Οι Ζρίνσκι και Φράνκοπαν, που εκτελέστηκαν ως συνωμότες το 1671, αναγνωρίστηκαν αργότερα ως πρώιμοι αγωνιστές της κροατικής και / ή της ουγγρικής ανεξαρτησίας.

Να κρίνετε την πολιτική που ακολουθεί ο Φράνκοπαν, λαμβάνοντας υπόψη σας ότι λίγα μόλις χρόνια πριν από την επιστολή στον Κόλνιτς, είχε γράψει ένα ποίημα: «Εμπρός αγαπημένοι αδελφοί, ορθοί/ να ποδοπατήσουμε την τουρκική ημισέληνο/ για τη χριστιανική πίστη, για την ιπποσύνη/ για τον κόσμο όλο, για την τιμή μας/ δεν είναι η ζωή τόσο πολύτιμη».

Δ-22. Τραγούδι για την κροατική επιδρομή στην Κλάντουζα

Ο Ταντίγια Σενιάνιν άρχισε να μιλά:
«Υπήρχαν τόσοι και τόσοι μεγάλοι ήρωες
και τώρα απέμειναν μόνο πενήντα
Εμπρός αδέρφια, στην πόλη της Κλάντουζα

Να κλέψουμε τον πύργο του Όρους
Να δουν οι Τούρκοι γενίτσαροι
Τι αξίζουν οι σερντάρηδες του Κοτάρι».
Ό,τι είπε, δεν το αρνήθηκαν
Έτσι πήγαν στην πόλη της Κλάντουζα
Μέχρι τον πύργο του καπετάνιου Όρους.
Λήστεψαν, πήραν αγαθά από το λευκό πύργο
Κυνήγησαν Τούρκους, αγόρια και κορίτσια
Γεμίσανε με βία όλη την Κλάντουζα
Πήραν μαζί τους παχιά βόδια
Πήραν μαζί τους τουρκικά άλογα
Και γύρισαν πίσω στο Ράβνι Κοτάρι
Γιόρταζαν εκεί για ένα μήνα
Μπορούσαν όμως να γιορτάσουν κι ένα χρόνο
Τόσοι ήταν οι θησαυροί που είχαν αρπάξει.

Mijatovic 1974, σ. 102.

Να συγκρίνετε την κροατική επιδρομή στην οθωμανική Κλάντουζα με τις οθωμανικές επιδρομές που περιγράφονται στην πηγή Α-10. Επέδειξαν καλύτερη συμπεριφορά οι Χριστιανοί από αυτήν των Μουσουλμάνων;

Δ-23. Ο Μάρκο Κράλιεβιτς πίνει κρασί στο Ραμαζάνι

Ο Σουλτάνος Σουλεμάν έβγαλε αυτούς τους νόμους:
«Κανείς δεν πρέπει να πίνει κρασί στο Ραμαζάνι».
«Κανείς δεν πρέπει να φορά πανωφόρι πράσινου χρώματος».
«Κανείς δεν πρέπει να βαστά ξίφος από δουλεμένο ατσάλι».
«Κανείς δεν πρέπει να χορεύει με τουρκάλα παρθένα».
Ο Μάρκο χόρευε με όλες τις τουρκάλες παρθένες.
Ο Μάρκο βάστηξε μια περίτεχνη σπάθα.
Ο Μάρκο φόρεσε λαμπερό πράσινο πανωφόρι.
Ο Μάρκο ήπια πολύ κρασί στο Ραμαζάνι.
Κι ακόμη ανάγκασε τους ευλαβείς μουσουλμάνους ιερείς και τους αγίους χατζήδες, επίσης, να πιουν μαζί του!
[...]

Όταν ο Σουλτάνος Σουλεμάν άκουσε τα νέα έστειλε δύο αγγελιοφόρους και τους είπε να πουν στο Μάρκο Κράλιεβιτς ότι Εγώ, ο Σουλτάνος Σουλεμάν, καλώ το Μάρκο στο δικαστήριό μου!»
[...] Ο Σουλτάνος Σουλεμάν του μίλησε αυστηρά:

«Μάρκο Κράλιεβιτς, γιε μου, γνωρίζεις καλά ότι έβγαλα αυτές τις αμείλικτες εντολές [...] Λοιπόν, ορισμένοι τίμιοι άνθρωποι μιλούν κακά για σένα. Λεν πως χλευάζεις κάθε μου διάταγμα [...] Κι ο Μάρκο Κράλιεβιτς έτσι του απάντησε: «Αγαπημένε Πατέρα, Σουλτάνε Σουλεμάν! Αν πίνω κρασί στο Ραμαζάνι, η πίστη μου το επιτρέπει: δεν είμαι Μουσουλμάνος. Κι αν βάζω τους ιερείς κι ακόμα τους χατζήδες να πιουν μαζί μου, είναι γιατί σιχαίνομαι νηφάλιους ανθρώπους να με θωρούν όταν πίνω. Το σπίτι μου δεν είναι ταβέρνα: ας μένουν μακριά μου! Κι αν φορώ πράσινο πανωφόρι, είναι γιατί είμαι νέος, και μου πάει ωραία. Κι αν βαστώ ένα περιτέχνο ξίφος, είναι δικό μου, με τίμιο χρήμα τ' αγόρασα. Κι αν μ' αρέσει να χορεύω με νεαρές τουρκάλες, δεν είμαι παντρεμένος. Σουλτάνε μου! Κι εσείς ήσασταν κάποτε νέος, χωρίς σκοτούρες και συζύγους! Κι αν σπρώχνω πίσω το σκουφί μου, είναι γιατί το πρόσωπό μου καίγεται που μιλάω σε βασιλιά. Κι αν κρατάω το σπαθί μου έτοιμο στο θηκάρι του φοβάμαι μήπως υπάρξει αντίλογος! Όμως, αν κάποιος τολμήσει ν' αρχίσει τον καβγά

V. Όψεις της ζωής των γυναικών

Δ-25. «Βασιλικός» γάμος στο 15^ο αιώνα

[...] Ο Σουλτάνος Μουράτ⁶⁵ συγκέντρωσε το στρατό με τον οποίο σκόπευε να κατακτήσει όλη τη γη του Δεσπότη [*Las-vilayeti*]. Όταν το έμαθε αυτό, ο [δεσπότης] Τζούρατζ Μπράνκοβιτς⁶⁶ [*Vlk-oglu*] έστειλε ξανά απεσταλμένους. Τους έστειλε με αμέτρητα δώρα κι ένα μήνυμα: «Η προίκα (*ceiz*) της κόρης μου είναι έτοιμη. Στείλτε έναν άντρα, πάρτε τη δούλα σας». Ο πασάς είπε στο σουλτάνο: «Η προσφορά πρέπει να γίνει δεκτή». [...] Από τα Σκόπια έστειλαν τη γυναίκα του Ισάκ-μπέη [...] πήγαν κατευθείαν στο Σμέντερεβο. Ο Μπράνκοβιτς έστειλε τις γυναίκες της μη μουσουλμανικής αριστοκρατίας να τους συναντήσουν

65 Μουράτ Β' (1421-1451).

66 Βλέπε κείμενο Α-8, ειδικά υποσημείωση 18.

Θα τά βρει σκούρα όποιος βρεθεί κοντά μου!»

The Serbian, σ. 209-215.

; Γιατί θέσπισε τις απαγορεύσεις αυτές ο Σουλτάνος; Ήταν τα θρησκευτικά κίνητρα ο σημαντικότερος παράγων ή μήπως επρόκειτο για μια απόπειρα των κρατικών αρχών να ελέγξουν τα απείθαρχα άτομα; Ποια είναι η στάση που κρατά ο ήρωας της μπαλάντας απέναντι στη σουλτανική εξουσία; Τι αποκαλύπτει η στάση αυτή αναφορικά με τη νομιμότητα των κυριαρχιών;

Δ-24. Χριστιανικές επιδράσεις σε μουσουλμάνους Αλβανούς (περ. 1800)

Οι χριστιανοί γείτονες είχαν επηρεάσει τον μουσουλμάνο Αλβανό. Έπινε κρασί και του άρεσε ιδιαίτερα η μπίρα – είχα καταφέρει να φέρω εμφιαλωμένη μπίρα από το Μόναχο – και ορκιζόταν στην Παρθένο Μαρία.

Fraser, σ. 258.

; Με ποιον τρόπο Χριστιανοί και Μουσουλμάνοι ασκούσαν επιρροές ο ένας στον άλλο; Να βρείτε και άλλα παραδείγματα αμοιβαίων επιρροών.

και οργάνωσε ένα ασυνήθιστο καλωσόρισμα. Με μεγάλο σεβασμό, τους συνόδεψαν στο Σμέντερεβο [...] Έκαναν έναν κατάλογο με την προίκα της νεαρής γυναίκας. Έδωσαν τον κατάλογο στον Ουζμπέκ Αγά. Τότε, σύμφωνα με την ιστορία, ο Μπράνκοβιτς είπε: «Δεν έδωσα την προίκα στην κόρη μου, την έδωσα στον αυτοκράτορα. Εάν επιθυμεί, μπορεί να τη δώσει σε αυτήν τη δούλα του, εάν όχι, μπορεί να τη δώσει σε οποιαδήποτε άλλη δούλα του». Για να συντομεύσω τη μεγάλη αυτή ιστορία, πήραν το κορίτσι στο Εντιρνε. Ο αυτοκράτορας δεν οργάνωσε μία γαμήλια τελετή γι' αυτήν, λέγοντας: «Γιατί να κάνω γάμο για την κόρη ενός άπιστου σπαχή;»

Elezović, σ. 18.

3 Γιατί τα κράτη χρησιμοποιούν τους γάμους μεταξύ των δυνασθειών για να ενδυναμώσουν τις σχέσεις τους; Ποιες ήταν οι επιλογές που είχε η πριγκίπισσα της συγκεκριμένης ιστορίας; Νομίζετε ότι «χρησιμοποιούσαν» τις γυναίκες; Πώς βλέπει ο οθωμανός χρονικογράφος το γάμο του Μουράτ με τη Μάρα; Τι νοοτροπίες αποκαλύπτει αυτή η πηγή;

Δ-26. Αλβανές γυναίκες (περ. 1810)

Δεν νιώθω μεγάλη διάθεση να μιλήσω για τα ήθη των Αλβανών. Βλέπουν τις γυναίκες τους, που είναι οι περισσότερες χωρίς καμιά εκπαίδευση και δεν μιλούν παρά τη μητρική τους γλώσσα, όπως τα ζώα τους, και έτσι τους φέρονται (σαν να είναι το ανώτερο είδος [ζώου] πάντως), τις υποχρεώνουν να δουλεύουν και συχνά τις τιμωρούν με χτυπήματα. Δείχνουν, είναι αλήθεια, μια περιφρόνηση, ακόμα και αποστροφή, προς τις γυναίκες τους και τίποτα, ούτε μία τυχαία συμπεριφορά, δεν κρύβει κάτι που θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε τρυφερότητα ή πάθος. Όλοι τους ωστόσο, όσοι μπορούν, παντρεύονται, καθώς είναι σημάδι πλούτου και καθώς επιθυμούν να αποκτήσουν μία δούλα για το σπίτι τους. Επιπλέον, καθώς στις περισσότερες περιοχές της χώρας οι γυναίκες δεν είναι τόσο πολυάριθμες όσο οι άντρες, η νύφη συχνά δε φέρνει προίκα στον άντρα, αλλά ο άντρας στη γυναίκα και είναι υποχρεωμένος να δώσει και γύρω στα χίλια γρόσια [πιάστρα], προτού του επιτραπεί να παντρευτεί.

Broughton, σ. 136.

3 Ποιοι νομίζετε ότι είναι οι λόγοι που αιτιολογούν μια τέτοια άσχημη συμπεριφορά προς τις γυναίκες; Ποια είναι η γνώμη του συγγραφέα του κειμένου γι' αυτήν τη συμπεριφορά; Προσπαθήστε να ανιχνεύσετε την άποψη που πρέπει να είχε ο συγγραφέας για ένα συνηθισμένο γάμο.

Δ-27. Αλληλεγγύη μεταξύ των χριστιανών γυναικών – το μαρτύριο της Αγίας Φιλοθέης (1589)

Ήσαν δε κατ' εκείνον τον καιρόν [...] γυναίκες αιχμά-

λωτοι από διάφορους τόπους εν ταις Αθήναις· αλλά την συμπάθειαν και φιλανθρωπίαν και τους πειρασμούς και τους κινδύνους, οπού υπέρ της εκείνων σωτηρίας και αναρρύσεως υπέμεινεν η αείμνηστος, πας λόγος αδυνατεί προς αξίαν να παραστήση [...] Τέσσαρες γυναίκες αιχμάλωτοι ακούσασαι την της Αγίας φήμην και ευκαιρίας τυχούσαι, εδραπέτυσαν από τους αυθέντας τους, οπού τους εβίαζαν εις την πίστεως εξάρνησιν και κατέφυγον προς αυτήν. Η οποία με την συνηθισμένην της ευμένειαν και φιλοφροσύνην αυτάς υποδειξάμενη, και νουθετήσασα ικανώς εις το να στέκουν ανδρεία εις τους υπέρ πίστεως κινδύνους και να μη λυτούνται πολλά δια την δουλείαν, επαρητηρούσε καιρόν αρμόδιον εις το να τας κατευδώση εις τας ιδίας αυτών πόλεις. Ου πολύ το εν μέσω και οι κύριοι των φυγάδων μαθόντες τα γενόμενα, ώρμησαν ως άγριοι θήρες εις την κέλλαν της Αγίας και αρπάσαντες αυτήν, και τοι γούσαν κλινοπετή ημέρας πολλάς, παρέστησαν τω τότε ηγεμόνι, μουσουλμάνω και αυτώ όντι, και την έβαλαν εις σκοτεινήν φυλακήν. Η δε χαρεία επί τούτω μάλλον ή λυπηθείσα, ήτον έτοιμη να θυσιάση και αυτήν την ζωήν, παρά να προδώση τας ικετίδας εκείνας γυναίκας, δεικνύουσα εμπράκτως την λέγουσαν εν Ευαγγελίοις φωνήν.

Συναξαριστής, σ. 325-326.

Key Στις 19 Φεβρουαρίου, η Φιλοθέη πέθανε υποκύπτοντας στις πληγές της. Έγινε αγία και μία από τις προστάτιδες της πόλης των Αθηνών.

3 Ποια ήταν τα κίνητρα της Φιλοθέης; Αποτελούσε η δράση της έγκλημα σύμφωνα με τους οθωμανικούς νόμους;

Δ-28. Κανονισμός της γυναικείας συντεχνίας των σαπουνοποιών στα Τρίκαλα της Θεσσαλίας (1738)

Ενώπιον της ημών ταπεινότητος προκαθημένης και των εντιμοτάτων κληρικών και αρχόντων της καθ' ημάς Μητροπόλεως Τρίκκης, ελθούσαι αι γυναίκες του ρουφετίου Σαπουνάδων, η Σταμούλο, η Βασιλική, η Μαργαρόνα, η Αρχόντο, η Βενέτο, η Αγγέλο, η Παγόνα, η Τριανταφυλλιά, η Χάιδο και η Αικατερίνα

ανήγειλαν ημίν ως παλαιόθεν εστάθη συνήθεια άνδρες να μην ανακατώνονται εις το ρουφέτιον αυτό, ούτε να δουλεύη την τέχνη ταύτην, διο και μετά πολλής παρακλήσεως καθ' α εκ συμφώνου εσυμφώνησαν, εδεήθησαν και παρ' ημίν όπως επικυρωθή η τοιαύτη εν τω μεταξύ τους συμφωνία και καταστρωθή εν τω ιερώ κώδικι και οψέποτε ήθελε καμία από αυτάς να βάλλη εις το τοιοῦτον ρουφέτιον ή την θυγατέρα της ή την νύμφην της οποῦ να δουλεύη το σαπούνι, να πληρώνη εις το ρουφέτιον αυτό γρόσια πέντε, ως και τα λοιπά ρουφέτια. Αφ' ου δε ήθελεν αποθάνει καμία από αυταίς, να μη έχη άδειαν ουδείς να λαμβάνη τα σύνεργα της τέχνης ταύτης, αλλά να τα λαμβάνουν εξ αυταίς, και αν ήθελεν εύγη και κανένας από τους έξω να μεταχειρισθή την τέχνην ταύτην του σαπониού, χωρίς της βουλής αυτών των γυναικών, να αποδίδη προς αυτάς, ως παραβάτης της συμφωνίας ταύτης και ανυπότακτος της Εκκλησιαστικής αποφάσεως, γρόσια δέκα, και προς την Εκκλησίαν της Μητροπόλεως ομοίως γρόσια δεκαπέντε, παιδευόμενος Εκκλησιαστικός και εξωτερικώς, το οποίον αυτό ρουφέτιον εδιωρίσαμεν ως άνανδρον όπου είναι να έχη την επίσκεψιν και βοήθειαν των κληρικών και αρχόντων. Όθεν εγένετο και το παρόν επιβεβαιώσει της ημών ταπεινότητος και μαρτυρίας των εντιμοτάτων κληρικών και αρχόντων της καθ' ημάς Μητροπόλεως Τρίκκης και κατεστρώθη και εντώ ιερώ κώδικι: αψηλ' (1738), Ιουλίου κζ' (27).

Γιαννούλης, σ. 45.

3 Ποιοι ήταν οι μηχανισμοί που ανέπτυξαν οι γυναίκες από τα Τρίκαλα για να προστατεύσουν τα συμφέροντά τους;

Δ-29. Διαζύγιο σε ένα χωριό κοντά στη Σόφια (1550)

Διά του παρόντος βεβαιώνεται στο κατάστιχο του καδή ότι ο μη μουσουλμάνος Πεγιό, γιος του Ραντούλ, που ζει στο χωριό του Μπιριμίρτσε, κοντά στη Σόφια, εμφανίστηκε μπροστά στο ιερό δικαστήριο συνοδευόμενος από τη γυναίκα του Στογιάνα, κόρη του Νικόλα, και δήλωσε αυτοβούλως τα ακόλουθα: «Έδωσα διαζύγιο στην προαναφερθείσα Στογιάνα σύμφωνα με τις ψευδείς συνήθειές μας από σήμερα και στο εξής είναι διαζευγμένη». Αφού έκανε την παραπάνω δήλωση, επιβεβαιώθηκε από την προανα-

φερθείσα Στογιάνα που ήταν η κατηγορούμενη, και καταγράφηκε κατά την επιθυμία της.

[...] Μάρτυρες: Χαϊντάρ Μπέη· ελχάτς Αλί, γιος του Σουλεϊμάν, μετά από κλήτευση· Σαϊντ κασούμ, γιος του Σαϊντ Μεχμέτ μουτεβέλι· μεταφραστής: Σινάν, γιος του Αμπντουλάχ, κ.λ.π.

Turski Izvori, 2, σ.104.

Key Η περίπτωση αυτή είναι ιδιαίτερη διότι το διαζύγιο νομιμοποιείται από το (μουσουλμανικό) δικαστήριο του καδή. Στις περισσότερες περιπτώσεις, τα διαζύγια μεταξύ Χριστιανών ανακοινώνονταν μόνο ενώπιον των χριστιανικών θρησκευτικών δικαστηρίων.

3 Ποια είναι η γνώμη σας για τον Πεγιό και τη Στογιάνα; Γιατί νομίζεται πως ήθελαν να επισημοποιηθεί το διαζύγιό τους τόσο από το δικαστήριο του καδή όσο και από το χριστιανικό δικαστήριο;

► Εικ. 51. Γυναίκα από την Αθήνα (1648)

Ασδραχάς, εικ. 71.

► **Εικ. 52. Τουρκάλα μαζί με τα παιδιά της (1568)**

Nicolay, σ. 142.

Δ-30. Η περίπτωση μίας γυναίκας από την Κύπρο που παίρνει διαζύγιο ασπάζομενη το Ισλάμ, από κατάστιχο καδή (1609)

Η Χούσνα, κόρη του Μουράτ, σύζυγος Αρμενίου, αναφέρει μπροστά στον άντρα της Μέργκερι, γιο του Κουλούκ, Αρμένιο: Μου φέρεται πάντα βίαια. Δεν τον θέλω. Εκείνος το αρνείται. Τότε η Χούσνα τιμάται με το Ισλάμ. Αφού πρώτα πάρει το όνομα «Αϊσέ», καλείται και ο άνδρας της να ασπαστεί το Ισλάμ, εκείνος όμως δεν δέχεται, έτσι διατάσσεται το διαζύγιο της Αϊσέ.

Jennings 1993, σ. 141.

❗ Νομίζετε ότι η θρησκευτική μεταστροφή της Χούσνα ήταν ειλικρινής ή απλά ένα μέσο για να γλιτώσει από το βίαιο σύζυγό της;

Δ-31. Το διαζύγιο ενός Μουσουλμάνου με μία Χριστιανή, από κατάστιχο καδή (1610)

Ο Γιουσούφ, γιος του Μεχμέτ από την Λευκωσία, λέει μπροστά στη γυναίκα του Μεριέμ, κόρη του Ηλία, τζιμμή [zimmiye: «προστατευόμενο άτομο», μη μουσουλμάνος υπήκοος]: Η σύζυγός μου Μεριέμ είναι άπιστη [kafire, «καφιρέ»]. Όταν την κάλεσα να ασπαστεί το Ισλάμ, αρνήθηκε, έτσι τη χώρισα τρεις φορές. Είμαι διαζευγμένος. Είναι διαζευγμένη.

Jennings 1993, σ. 141.

🔑 Ο μουσουλμανικός νόμος επιτρέπει σε ένα Μουσουλμάνο να παντρευτεί μία μη μουσουλμάνη, η οποία μπορεί να διατηρήσει την ιδιαίτερη θρησκεία της. Σε αυτήν την συγκεκριμένη περίπτωση, ο Γιουσούφ χρησιμοποιεί τη θρησκευτική διαφορά ως ένα επιπλέον επιχειρήμα, προκειμένου να αιτιολογήσει το διαζύγιο. Να σημειώσετε επίσης την εξαιρετικά απλή διαδικασία με την οποία βγαίνει ένα μουσουλμανικό διαζύγιο.

❗ Είναι ευκολότερη η διαδικασία εξαγωγής ενός μουσουλμανικού διαζυγίου σε σχέση με το χριστιανικό;

► **Εικ. 53. Νεαρή γυναίκα από τα ορεινά της βόρειας Αλβανίας (πρώιμος 19^{ος} αιώνας)**

► **Εικ. 54. Τουρκάλα με ρούχα εξόδου – γαλλικό σχέδιο (περ. 1630)**

Hegyí, Zimanyi, σ. 149, εικ. 149.

3 Να αναλύσετε τον τρόπο με τον οποίο είναι ντυμένες οι γυναίκες. Ποια είναι τα ιδιαίτερα οθωμανικά στοιχεία; Να βρείτε άλλες απεικονίσεις γυναικών της ίδιας περιόδου από άλλα μέρη της Ευρώπης. Να συγκρίνετε τον τρόπο της ενδυμασίας.

Δ-32. Μοιχεία ενός γενίτσαρου με μια μουσουλμάνα στην Κωνσταντινούπολη (1591)

Είναι αδύνατο να μην διηγηθώ την ιστορία μιας γυναίκας Τουρκάλας που είχε δεσμό με το γενίτσαρο της ιστορίας μας, το Μουσταφά. Ήταν νέα με αρκετά όμορφο πρόσωπο. Ο Μουσταφά την κάλεσε να δια-

σκεδάσουν ένα απόγευμα και τον εφοδίασε με γλυκίσματα και το καλύτερο κρασί. Έβρισκα το κρασί αυτό ιδιαίτερα καλό γιατί ήταν από τη Βοημία. Η γυναίκα αυτή είχε έναν εξαιρετικά ηλικιωμένο σύζυγο, που της είχε ελάχιστη εμπιστοσύνη. Δεν ήξερε λοιπόν με ποιον διαφορετικό τρόπο να φτάσει στον τόπο της συνάντησης την κατάλληλη ώρα, δηλαδή την ώρα που είχαν συμφωνήσει πριν από τη δύση του ήλιου (ο λοχίας μας εκείνη την ώρα έβγαινε συνήθως για την προσευχή του). Έτσι, είπε στον άντρα της ότι πήγαινε στα λουτρά. Πήρε μαζί της τις δυο υπηρέτριές της που κουβαλούσαν τα ρούχα, όπως συνήθως, σε μεγάλους κάδους από μπακίρι, καλυμμένους με χαλιά, και οι οποίες περπατούσαν ακριβώς από πίσω της και πέρασαν μπροστά από το κτίριο της ιστορίας μας. Τα δημόσια λουτρά που πήγαινε η όμορφη γυναίκα δεν ήταν μακριά, η Ρούκα – η σύζυγος του Τούρκου σουλτάνου – είχε χτίσει τα λουτρά και η είσοδος απαγορευόταν στους άντρες με την ποινή του θανάτου. Η γυναίκα, την ώρα που περπατάγε και πέρναγε μπροστά από το κτίριο που λέγαμε, πρόσεξε τον γενίτσαρο που θα συναντούσε. Ο δύσπιστος σύζυγος περπατούσε λίγο μετά από εκείνη και όταν εκείνη μπήκε στα δημόσια λουτρά, σταμάτησε ακριβώς απέναντι και την περίμενε. Ποιος όμως είναι ικανός να ξεπεράσει την κατεργαριά της γυναίκας; Εκείνη πέρασε μπροστά από το γνωστό κτίριο με πράσινο φουστάνι, όμως στα δημόσια λουτρά άλλαξε με τα ενδύματα που κουβαλούσε μαζί της και, αφήνοντας εκεί τις υπηρέτριές της, βγήκε έξω και συνάντησε το γενίτσαρο φορώντας κόκκινο φουστάνι. Εκείνος την καλωσόρισε και τη χαιρέτησε στο μέρος που ζούσε, την διασκέδασε περίφημα και, μετά το δείπνο, την άφησε και πάλι να φύγει από την πίσω πόρτα. Η γυναίκα πήγε και πάλι στα δημόσια λουτρά, πλύθηκε και επέστρεψε σπίτι της με το σύζυγό της. Δεν μπορώ να θαυμάσω την κατεργαριά εκείνης της γυναίκας στο βαθμό που της αξίζει, και πολλές φορές εγώ και ο γενίτσαρος θυμόμαστε την ιστορία και βάζουμε τα γέλια.

Mitrovic, σ. 107-108.

Key Ο Βένγεσλας Μπράτισλαβ βον Μίτροβιτς που συνόδευε τον αυστριακό πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη το 1591, αποδείχθηκε ένας ευαίσθητος παρατηρητής της οθωμανικής κοινωνίας.

Ποια είναι η στάση του συγγραφέα του κειμένου απέναντι στη μοιχεία;

Δ-33. Σχόλια της λαίδης Μαίρη Γουόρτλντ Μόνταγκιου σχετικά με τις οθωμανές γυναίκες (1717)

Ποτέ στη ζωή μου δεν έχω ξαναδεί τόσες γυναίκες με ωραία μαλλιά. Στο κεφάλι μιας γυναίκας, μέτρησα εκατόν δέκα πλεξούδες, όλες φυσικές. Πρέπει να οφείλεται στο γεγονός ότι η ομορφιά εδώ είναι πολύ πιο συνηθισμένο φαινόμενο από ότι στον τόπο μας. Είναι δύσκολο να δεις εδώ μια νεαρή γυναίκα που να μην είναι πολύ όμορφη. Έχουν ως φυσικό χάρισμα τα πιο όμορφα χρώματα στον κόσμο και γενικά μεγάλα μαύρα μάτια. Μπορώ να σας διαβεβαιώσω ότι η αυλή της Αγγλίας, παρόλο που θεωρώ ότι είναι η πιο ευπαρουσίαστη αυλή της χριστιανοσύνης, δεν μπορεί να επιδείξει τόσες καλλονές όσες βρίσκονται υπό την προστασία μας εδώ. Γενικά φροντίζουν το σχηματισμό των φρυδιών τους και τόσο οι Ελληνίδες όσο και οι Τουρκάλες συνηθίζουν να βάζουν στο εσωτερικό μέρος των ματιών τους μαύρη βαφή, η οποία, από απόσταση ή στο φως των κεριών, προσθέτει πολύ στο μαύρο χρώμα των ματιών τους. Νομίζω ότι πολλές κυρίες της χώρας μας θα χαίρονταν πολύ να μάθαιναν το μυστικό αυτό [...]

Όσο για την ηθική τους ή την καλή διαγωγή, θα έλεγα, όπως ο Αρλεκίνος, πως είναι όπως και η δική σας, και οι τουρκάλες γυναίκες δεν διαπράττουν κάποια αμαρτία λιγότερη, επειδή δεν είναι χριστιανές. Τώρα πια που έχω κάπως μάθει τους τρόπους τους, δεν μπορώ παρά να θαυμάζω τόσο την παραδειγματική διακριτικότητά τους όσο και την ακραία αφέλεια όλων των συγγραφέων που αναφέρονται σε αυτές. Εύκολα διακρίνει κανείς ότι έχουν πολύ περισσότερη ελευθερία από ότι εμείς· καμιά γυναίκα, καμιάς τάξης, δεν επιτρέπεται ποτέ να βγει στο δρόμο χωρίς δύο μουσελίνες, μία που καλύπτει όλο το πρόσωπο εκτός από τα μάτια και μια άλλη που καλύπτει όλο το κεφάλι και κρέμεται μέχρι τα μισά της πλάτης, ενώ όλο το σώμα σκεπάζεται από ένα πράγμα που το λένε φερετζέ, χωρίς το οποίο δεν εμφανίζεται ποτέ καμιά γυναίκα. [...] Το χειμώνα είναι φτιαγμένο από ζεστό ύφασμα και το καλοκαίρι από απλό ύφασμα ή μετάξι. Μπορεί λοιπόν να μαντέψει κανείς πόσο αποτελεσματικό είναι αυτό το μασκάρωμα, τόσο ώστε να μην μπορεί να ξεχωρίσει μια σπουδαία

κυρία από τη δούλα της και είναι αδύνατο και στον πιο ζηλιάρη σύζυγο να γνωρίσει τη γυναίκα του, όταν τη συναντήσει, και κανείς άντρας δεν τολμά να αγγίξει ή να ακολουθήσει μία γυναίκα στο δρόμο.

Αυτή η μόνιμη μασκαράτα τους δίνει πλήρη ελευθερία να ακολουθήσουν τις τάσεις τους χωρίς κανένα κίνδυνο αποκάλυψης. [...] Ούτε έχουν πολλά να φοβηθούν από τη δυσφορία των συζύγων τους οι κυρίες που είναι πλούσιες, καθώς έχουν οι ίδιες στα χέρια τους τα χρήματά τους, τα οποία και παίρνουν πίσω σε περίπτωση διαζυγίου, με κάποια πρόσθετα, τα οποία ο σύζυγος είναι υποχρεωμένος να τους δώσει. [...] Είναι αλήθεια, οι νόμοι τους επιτρέπουν στους άντρες να πάρουν τέσσερεις συζύγους, κανέναν όμως σημαίων άντρας δεν κάνει χρήση αυτής της ελευθερίας και καμιά γυναίκα με σημαντική κοινωνική θέση δεν έχει ποτέ υποφέρει από αυτή. Όταν ένας σύζυγος τυχαίνει να είναι ασταθής, καθώς τέτοια πράγματα συμβαίνουν, διατηρεί την ερωμένη του σε ένα ιδιαίτερο σπίτι και την επισκέπτεται όσο πιο διακριτικά μπορεί, όπως συμβαίνει και στα μέρη μας. [...]

Έτσι λοιπόν βλέπεις, αγαπημένη μου αδελφή, οι συνήθειες των ανθρώπων δεν διαφέρουν και τόσο, όσο οι ταξιδιωτικοί συγγραφείς μας θέλουν να μας κάνουν να πιστέψουμε.

Montagu, σ. 70-72.

Η λαίδη Μόνταγκιου ήταν σύζυγος του Άγγλου πρέσβη στην οθωμανική αυτοκρατορία. Η αλληλογραφία της δεν δείχνει μόνο το λογοτεχνικό της ταλέντο, αλλά και την οξύνοια και τη βαθύτερη γνώση της οθωμανικής κοινωνίας.

Λαμβάνοντας υπόψη την εξιστόρηση του Μίτροβιτς (πηγή Δ-32), να εκτιμήσετε εάν η λαίδη Μόνταγκιου ήταν ακριβής σχετικά με τα πλεονεκτήματα που προσέφερε η μουσουλμανική ενδυμασία σε μοιχούς γυναίκες.

Γιατί η λαίδη Μόνταγκιου εκτιμά ότι η θέση των οθωμανών γυναικών είναι ευνοϊκότερη από αυτή των βρετανών γυναικών; Πρόκειται απλώς για πνεύμα αντιλογίας ή έχει επίσης να επιδείξει σημαντικά επιχειρήματα; Να υπογραμμίσετε τις διαφορές μεταξύ των θέσεων των διαφόρων γυναικών στην οθωμανική αυτοκρατορία. Ποιες ήταν οι κύριες αιτίες αυτών των διαφορών; Η θρησκεία; Η κοινωνική θέση; Η ατομική συμπεριφορά;

Κεφάλαιο Ε: Στοιχεία της κρίσης

Πολλοί ιστορικοί συμφωνούν ότι από τα τέλη του 16^{ου} αιώνα, η Οθωμανική Αυτοκρατορία άρχισε να παρακμάζει και ότι αυτή η παρακμή διήρκεσε περισσότερο από τρεις αιώνες, μέχρι την τελική κατάρρευση της αυτοκρατορίας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Άλλοι διαφωνούν και τοποθετούν την αρχή της παρακμής είτε στο 1683, όταν απέτυχε η δεύτερη πολιορκία της Βιέννης από τους Οθωμανούς και η αυτοκρατορία άρχισε να χάνει πολέμους και εδάφη στην Ευρώπη, είτε στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, όταν η οθωμανική αυτοκρατορία βρισκόταν σε μία σταδιακή διαδικασία οικονομικής και πολιτικής ενσωμάτωσης στο παγκόσμιο σύστημα, όπου κυριαρχούσε η Δύση. Το ζήτημα της οθωμανικής παρακμής, παρόλο που ουσιαστικά αναπτύχθηκε από τις ιστορικές σπουδές του 20^{ου} αιώνα, δεν αποτελεί μία εντελώς νέα κατασκευή. Το ίδιο ζήτημα εμφανίζεται συχνά σε έργα του 16^{ου} και 17^{ου} αιώνα, όταν οι οθωμανοί λόγιοι υποστήριζαν ότι η «παλιά καλή τάξη» της «χρυσής εποχής» του Σουλεϊμάν Α΄ (1520-1566) είχε καταστραφεί από την αταξία και τη διαφθορά. Οι ιστορικοί προχώρησαν πρόσφατα στην αποδόμηση αυτής της εικόνας, καταδεικνύοντας τη χρήση της ως ιδεολογικού εργαλείου στους αγώνες που αναπτύχθηκαν στους κόλπους της οθωμανικής άρχουσας τάξης. Πρόσφατες μελέτες απέδειξαν επίσης ότι η οθωμανική αυτοκρατορία κατάφερε να ξεπεράσει την κρίση του ύστερου 16^{ου} και πρώιμου 17^{ου} αιώνα μέσα από μία διαδικασία εκσυγχρονισμού, εκχρηματισμού και ενδυνάμωσης της γραφειοκρατίας – διαδικασία παρόμοια στην ουσία με τις εξελίξεις που βίωσαν οι πιο σημαντικές ευρωπαϊκές και ασιατικές μοναρχίες της πρώιμης νεότερης εποχής. Έτσι, επιβεβαιώνουν το επιχείρημα ότι ο 17^{ος} και ο 18^{ος} αιώνας δεν ήταν μια περίοδος συνεχούς παρακμής, αλλά μια περίοδος πολύπλοκου εκσυγχρονισμού και από πολλές απόψεις, μια περίοδος ανάπτυξης και εξελίξεων.

Η θεωρία αυτή δεν αρνείται την παρουσία πολυάριθμων στοιχείων κρίσης. Οι άνθρωποι που ζούσαν στην οθωμανική αυτοκρατορία υποτάσσονταν – όπως και οι σύγχρονοί τους σε κάθε σημείο του σύγχρονου νεότερου κόσμου – σε σημαντικούς και ποικίλους περιορισμούς και πιέσεις. Κατ' αρχήν, η φυσική επιβίωση δεν ήταν καθόλου σίγουρη. Οι σοδειές κινδύνευαν από φυσικές καταστροφές. Οι φωτιές κατέστρεφαν και το συσσωρευμένο πλούτο και τα αναγκαία μέσα για τη στοιχειώδη ύπαρξη· οι ξαφνικές ασθένειες έπλητταν τους ανθρώπους, οι οποίοι δεν είχαν τις απαραίτητες γνώσεις και τα μέσα για να θεραπευθούν. Η φορολογία αποτελούσε μία σημαντική απειλή για τα περισσότερα νοικοκυριά. Οι εξωτερικοί πόλεμοι έγιναν ιδιαίτερα δαπανηροί και εξασθενούσαν τα οθωμανικά ταμεία. Προκειμένου να συγκεντρωθούν εισοδήματα, οι αρχές είτε προχωρούσαν σε αύξηση της φορολογίας είτε υποτιμούσαν το νόμισμα. Ακόμα κι έτσι όμως, τα μέσα αυτά δεν ήταν αρκετά για να εξισορροπήσουν τον προϋπολογισμό. Η εκποίηση των αξιωμάτων και οι απροκάλυπτες δωροδοκίες αποτέλεσαν πρακτικές προσέλκυσης ιδιωτικών κεφαλαίων για τη λειτουργία του κράτους, προκαλώντας όμως ταυτόχρονα και ένα πλέγμα αντικανονικών διασυνδέσεων, οι οποίες επέτρεπαν σε μικρές ομάδες αξιωματούχων και μεσαζόντων να καρπώνονται τα εισοδήματα τόσο του κράτους όσο και των φορολογούμενων υπηκόων.

Το παρόν κεφάλαιο παρέχει τεκμήρια τόσο για την εξέλιξη διαφόρων κρίσεων όσο και για τις προσπάθειες που έγιναν να βρεθούν ικανές λύσεις για την αντιμετώπιση αυτών των κρίσεων. Η αποκατάσταση της παλιάς καλής τάξης των πραγμάτων ήταν μία επιλογή, η αναζήτηση άλλων διόδων πέραν του οθωμανικού συστήματος μια δεύτερη. Οι πηγές υπογραμμίζουν την ποικιλία των συγκεκριμένων απαντήσεων στις προκλήσεις που θέτουν οι ποικίλες κρίσεις και επιπλέον τις σημαντικές συνέπειες που είχαν ορισμένες από αυτές τις απαντήσεις.

I. «Φυσικές» καταστροφές

E-1. Πείνα στην Κωνσταντινούπολη (1758)

Εκείνη τη χρονιά, άνθρωποι συνέρρεαν στην Ιστανμπούλ, καθώς πείνα βασιάνιζε τις περισσότερες περι-

οχές. Έτσι, η πείνα έφτασε και στην πρωτεύουσα και το ψωμί άρχισε να σπανίζει. Κάποιες εκατοντάδες άνθρωποι συνωστίζονταν σαν σμάρι μπροστά από κάθε αρτοποιείο. Άπλωναν τα χέρια σε μισοψημένα καρβέ-

λια ψωμιά. Γέροι, γυναίκες και ραγιάδες [*raiyge*: υπήκοος] πεινούσαν. [...] Γι' αυτό οι άνθρωποι άρχισαν να αγοράζουν ρύζι σε μεγάλες ποσότητες. Άρχισε λοιπόν, να σπανίζει και το ρύζι. Καθώς πλησίαζε ο μήνας της νηστείας και οι Μουσουλμάνοι δεν θα υπέφεραν, μία διαταγή εκδόθηκε το μήνα Σαμπάν, η οποία εγκαινιάζε ένα όριο δύο οκάδων⁶⁷ ρυζιού ανά άτομο. Ωστόσο, την τελευταία ημέρα του Σαμπάν, μερικές εκατοντάδες κατεργάρες γυναίκες συγκεντρώθηκαν στην αποθήκη ενός τζιμμής⁶⁸ εμπόρου ρυζιού. Μια από αυτές τις γυναίκες έβγαλε ένα μεγάλο μαχαίρι και επιτέθηκε στον τζιμμή. Ο τζιμμής το βάλει στα πόδια και εκείνες κατέκλεψαν το ρύζι. Ο διοικητής των γενίτσαρων, ο Ναλμπάνταντ Μεχμέτ Πασάς, όταν έμαθε το περιστατικό, πήγε στην περιοχή να εμποδίσει τη λεηλασία. Όχι μόνο δεν σταμάτησαν το κλέψιμο, αλλά άρχισαν να τον καταριούνται και να τον προπηλακίζουν. Ο διοικητής τότε, έστειλε τον αγγελιοφόρο του Κουζουτζού Μεχμέτ αγά στον Μεγάλο Βεζίρη. Ο προαναφερθείς Κουζουτζού Μεχμέτ ανέφερε: «Όταν τον πλησίασα και του ανέφερα τα πάντα, εκείνος άκουγε κάποιους μουσικούς. Δεν έδειξε να ενοχλείται. Μου είπε απλά να οδηγήσω τον αντιπρόσωπο των γενίτσαρων στον τόπο εκείνο. Τον οδήγησα. Οι γυναίκες τον είδαν και εξαφανίστηκαν». Μετά από αυτό το σκάνδαλο, ο διοικητής των γενίτσαρων διώχθηκε και ο αντιπρόσωπος των γενίτσαρων [...] τοποθετήθηκε έκτοτε διοικητής του σώματος. Χάρη στους δυνατούς ανέμους, δύο μέρες αργότερα έφτασαν πλοία φορτωμένα με ρύζι κι έτσι κυκλοφόρησε στην αγορά ρύζι.

Şemdanizâde, σ. 16-17.

Η επισιτισμός μιας μεγάλης πόλης, όπως η Κωνσταντινούπολη, εξαρτιόταν από τις σοδειές των διαφόρων επαρχιών. Παρά τις προσπάθειες των οθωμανικών αρχών, δεν ήταν δυνατόν να αποφεύγονται περίοδοι σιτοδείας και πανικού, οι οποίες οδηγούσαν σε ανατίμηση των τιμών και λαϊκές αναταραχές που μπορούσαν να οδηγήσουν ακόμα και σε απειλή του πολιτικού σκηνικού. Ταραχές εξαιτίας του λιμού, στις οποίες συχνά ηγούνταν γυναίκες, αποτελούσαν συχνό φαινόμενο όχι μόνο στην οθωμανική αυτοκρατορία, αλλά ακόμα και στην πρώιμη νεότερη Δυτική Ευρώπη.

67 *okka*: οθωμανική μονάδα μέτρησης, ίση με περίπου 1.283 κιλά.

68 *zimmi*: «προστατευόμενο άτομο», μη μουσουλμάνος υπήκοος.

Να περιγράψετε τους οικονομικούς και ψυχολογικούς μηχανισμούς που ενεργοποιούνταν σε περιόδους έλλειψης τροφίμων στην Κωνσταντινούπολη. Γιατί οι γυναίκες αποτελούσαν τις κύριες πρωταγωνίστριες σε ταραχές εξαιτίας του λιμού; Θα τολμούσε το πλήθος να λεηλατήσει αποθήκη μουσουλμάνου εμπόρου ρυζιού; Θα ενεργούσαν πιο δραστηρικά οι αρχές σε μια τέτοια περίπτωση;

E-2. Σεισμός στην Κωνσταντινούπολη (1766)

[...] την τρίτη ημέρα που ήταν η 12^η του Ζιλχισέ και η 14^η του Μαΐου, Πέμπτη [...] μισή ώρα μετά τη δύση του ηλίου, έλαβε χώρα ένας ξαφνικός και ισχυρός σεισμός. Εξαιτίας της δύναμής του, οι άνθρωποι έχασαν κάθε ελπίδα για τη ζωή τους κι έμειναν ακίνητοι. Όλα τα κτίρια, άνθρωποι και ζώα καταστράφηκαν. Όσοι επιβίωσαν μετανοούσαν για τις αμαρτίες τους και ένιωσαν πιο ισχυρή την πίστη τους. Μετά από τέσσερα λεπτά, ο σεισμός υποχώρησε. Η Ιστανμπούλ είχε καλυφθεί από σκόνη και καπνό. Όταν χάθηκε και ο καπνός, φάνηκε ότι το Τζαμί του Κατακτητή είχε καταρρεύσει ολοσχερώς. Το τζαμί του Σουλτάνου Βαγιαζήτ και αυτό του Μιχριμάχ είχαν υποστεί μεγάλες ζημιές. Το Πανδοχείο των εμπόρων ζάχαρης, ο τόπος προσευχής [*Dua Meydanı*, «ντουά μείντανί»] στη σκεπαστή αγορά καθώς και η αγορά των καπελάδων και η περιοχή του Μπεζαζιστάν είχαν υποστεί ζημιές. Το Παλιό Σεράι, τα τείχη της Ιστανμπούλ, το Επταπύργιο, το Χάνι του Βεζίρη, το δουλοπάζαρο, άλλα τούβλινα και λίθινα πανδοχεία και τζαμιά καθώς και ξύλινα σπίτια είχαν επίσης υποστεί ζημιές. Ζημιές είχαν υποστεί και σπίτια στον Γαλατά και το Ισκιντάρ (Σκουτάρι). Ακόμα και όσα κτίρια φαινόταν άθικτα, είχαν υποστεί ζημιές, οι οποίες φάνηκαν αργότερα. Ζημιές είχε υποστεί ακόμα και το Νέο Σεράι, στο σκελετό και την τοιχοποιία του. Τέσσερις χιλιάδες άνθρωποι είχαν σκοτωθεί. Πράγματι, καθώς η Ιστανμπούλ έχει το σχήμα ενός τριγώνου, δεν θα της λείψουν οι σεισμοί και οι φωτιές.

Şemdanizâde, σ. 85-86.

Γιατί τα τζαμιά υπέστησαν περισσότερες καταστροφές από άλλα οικοδομήματα της Κωνσταντινούπολης;

Ε-3. Πανούκλα στο Βουκουρέστι (1813)

Το μήνα Οκτώβριο, ο θάνατος κυρίευσε τη χώρα με τρόπο πραγματικά πρωτοφανή. Η πόλη φαινόταν να είχε εκραγεί και οι άνθρωποι προσπαθούσαν να δραπετεύσουν, όσο μακριά μπορούσαν να τους οδηγήσουν τα πόδια τους. Έτσι, ο τόπος ερήμωσε. Τι είχε όμως απομείνει να δει κανείς; Όπου έπεφτε το βλέμμα, ακουγόταν μια κραυγή: «Μακριά, στην άκρη, περνάνε οι εκκλησάκηδες με τους νεκρούς», οχτώ, ακόμα και δέκα πτώματα, το ένα πάνω στο άλλο, και ακολουθούσε μια ομάδα ρακένδυτων ανθρώπων και παιδιά που σπάραζαν. Και τους μετέφεραν όλους μέσα από τις γειτονιές, μέχρι που δεν μπορούσαν να τους βοηθήσουν πια άλλο και έμεναν νεκροί στους δρόμους μέχρι οι εκκλησάκηδες να 'ρθούν με τα κάρα και να τους μαζέψουν. Όσο για μας, τους ζωντανούς, θεωρούσαμε ήδη τους εαυτούς μας νεκρούς και τριγυρούσαμε ολόγυρα σα χαμένοι. Μετά άρχισαν να καίνε τους νεκρούς τους, τον ένα μετά τον άλλο, στους κήπους τους, μέχρι που κι αυτοί γέμισαν. Όπου έφτανε το κακό, ένας ή δύο μόνο από τους δέκα γλιτώνανε. Σε άλλα μέρη ούτε καν ένας. Και πόσους μπορούσε να δει κανείς να περιφέρονται, άλλους που είχαν επιβιώσει από την αρρώστια, άλλους από το στρατό. Ιερείς πέθαιναν στις εκκλησίες τους. Άλλοι έφευγαν μακριά. Οι αγίες εκκλησίες έμεναν χωρίς κανέναν να τις υπηρετεί και σου ράγιζε η καρδιά να τις βλέπεις έτσι. Οι γειτονιές ερήμωναν. Και μόνο ο θάνατος ήταν θλι-

βερά παρών από τον Αύγουστο έως τον Ιανουάριο. Έπειτα, από τον Ιανουάριο, έγινε κάπως πιο αργός, όμως τα μεγάλα σπίτια δεν ξεμπερδεψαν μαζί του, εκτός ίσως, από αυτούς τους σπουδαίους βογιάρους που μπορούσαν να κλειδαμπαρωθούν μέσα στις αυλές τους και να φρουρούνται από στρατό. Όσο για εδώ, στο Βουκουρέστι, πώς να το πω, υπήρχαν άνθρωποι να θάψουν τους νεκρούς, ακόμα και αν καμιά φορά τα σκυλιά έτρωγαν κάποια πτώματα στους κήπους, πτώματα που από φόβο δεν είχαν θαφτεί τόσο βαθιά. Στα χωριά, αλλά και στην ύπαιθρο, τόσο οι κάτοικοι των πόλεων όσο και οι χωρικοί γίνονταν γεύμα των σκυλιών, γιατί δεν είχε απομείνει κανένας να τους θάψει [...] Και στα νοσοκομεία έφτιαχναν σωρούς από εκατό γυμνά πτώματα, νέους, άνδρες και γυναίκες, παιδιά, γέροντες, πλούσιους και φτωχούς, και όλα αυτά τα πτώματα ήταν πρησμένα. Έπειτα έσκαβαν μεγάλα χαντάκια και τους πέταγαν μέσα, τον ένα μετά τον άλλο, τσιγγάνους, βογιάρους, Εβραίους και Αρμένιους, χωρίς να επιφυλάσσουν καλύτερη μοίρα για κανένα.

Corfus, σ. 340–341.

Πόσο υπολογίζονται οι εθνικές, θρησκευτικές και κοινωνικές διαφορές σε παρόμοιες ακραίες περιστάσεις; Τι σημαίνει να είναι κανείς «ζωντανός-νεκρός» σε μια πόλη που είχε κυριευθεί από την πανούκλα; Με ποιους τρόπους παραμέριζαν τον ανθρωπισμό οι μεγάλες «καταστροφές»;

II. Η πολιτική κρίση στην Κωνσταντινούπολη

Ε-4. Προτάσεις για την επίλυση της κρίσης του οθωμανικού κράτους από τα απομνημονεύματα του Κοσμή Μπέη (περ.1630)

Έγραψα αυτήν την πραγματεία και την υπέβαλα στον ενδοξότατο, μεγαλειότατο Σουλτάνο, ώστε να πληροφορηθεί για τις αιτίες των δεινοπαθημάτων και αλλαγών που υφίσταται αυτός ο κόσμος και να βρει, με τη βοήθεια του Θεού, θεραπεία για αυτά τα προβλήματα. Με τον τρόπο αυτό ο Σουλτάνος μπορεί να επανορθώσει τα πράγματα. Ας γίνει πρώτα γνωστό ότι θεμέλιο της τάξης στο βασίλειο και στο

λαό είναι η επιτήρηση των θρησκευτικών κανόνων και του θρησκευτικού νόμου, το σεριάτ. Δεύτερον, ο σουλτάνος πρέπει να συμπεριφέρεται γενναιόδωρα και να προσέχει τα δικαιώματα όλων των τάξεων, των ουλεμάδων που μεριμνούν για τις υποθέσεις των υπηκόων που μας εμπιστευθήκε ο Θεός και των πολεμιστών που προσφέρουν τη ζωή τους στην ατραπό του πολέμου [*gaza*, «γαζάς»: ιερός πόλεμος]. Πρέπει, ωστόσο, να τιμωρεί και να φέρεται άσχημα στους ανάξιους. Έτσι, θα επιτηρεί και θα υποστηρίζει τους νόμους των τελευταίων σουλτάνων που βρίσκονται σε ισχύ. Ελπίζουμε ότι, με τον τρόπο αυτό θα βελτι-

ωθεί και θα μπει σε μία τάξη η κατάσταση και ότι το κύρος του κράτους θα ανορθωθεί. Η διαταγή ανήκει στο Σουλτάνο.

Koçi Bey, σ. 19.

Στη διάρκεια του δεύτερου μισού του 16^{ου} και 17^{ου} αιώνα αναδύεται ένα πλούσιο corpus της οθωμανικής πολιτικής λογοτεχνίας, το οποίο περιγράφει τα συμπτώματα της πολιτικής κρίσης και επιχειρεί να προτείνει βελτιώσεις. Οι περισσότερες από αυτές τις παραινέσεις ωστόσο, εστιάζουν σε μέτρα που στόχο έχουν την παλινόρθωση των «παλιών καλών εποχών» και κατά συνέπεια έχουν μικρή πρακτική σημασία.

Η συμβουλή του Κοτσή Μπέη συσχετίζεται με τις συγκεκριμένες αιτίες της κρίσης ή είναι γενικότερη; Ποια συμβουλή πιστεύετε ότι θα ήταν περισσότερο αποτελεσματική;

Ε-5. Οι απεσταλμένοι του ηγεμόνα της Μολδαβίας Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου συζητούν για την αναγκαιότητα της δωροδοκίας πολυάριθμων ατόμων στην Κωνσταντινούπολη (1741)

Υψηλότητα, μας επικρίνατε για τα δώρα που δώσαμε, δεν θα μπορούσαμε ωστόσο να πετύχουμε τίποτα εάν δεν τα δίναμε· επιπλέον, δεν είναι σωστό να μην δώσουμε καθόλου δώρα, καθώς οι καιροί είναι τέτοιοι και τόσο η Πύλη του μεγάλου βεζίρη όσο και το περιβάλλον του έχουν γίνει εξαιρετικά πλεονέκτες και όλοι, ακόμα και οι πιο ασήμαντοι από αυτούς, είναι σαν κτήνη. Όταν ζητούν κάτι, πρώτα το κάνουν ευγενικά, μετά αρχίζουν να καταριούνται χρησιμοποιώντας την εξουσία τους και να απειλούν,

με τρόπο που κανείς δεν μπορεί να πράξει διαφορετικά. Δεν υπάρχει μοναρχία στην αυτοκρατορία, όπως υπήρχε στην εποχή της κυριαρχίας του Ιμπραήμ Πασά⁶⁹, αντίθετα, μετά το μεγάλο βεζίρη, κάθε υψηλόβαθμος αξιωματούχος της εξωτερικής υπηρεσίας είναι σαν ανεξάρτητος βεζίρης. Ο τσαούσμπας (chaush basha: επικεφαλής των αγγελιοφόρων) είναι τόσο ισχυρός όσο ο κεχαγιάς [kethüda: εδώ, βοηθός του μεγάλου βεζίρη] και το ίδιο είναι και ο αρχιγραμματέας [reis, «ρεϊς»]. Αυτοί που βρίσκονται στην ακολουθία του μεγάλου βεζίρη είναι κτήνη όσο και αυτοί που υπηρετούν εκτός: ο Χαγιάτι είναι όπως τον ξέρετε, ο βοηθός του δεν έχει καμιά δυσκολία να μιλήσει απευθείας στον αγά των Κοριτσιών [darisadet, «νταρισαντέτ»], ο πρώην γραφέας [jazegi, «γιαζεγί»], Αλή Εφέντης μιλά αντ'αυτού και έχει όλη την εξουσία στα χέρια του· ο Εσάντ Μολλά είναι υποψήφιος για το αξίωμα του μουφτή, ο Πιρίζαντε είναι ένας ισχυρός σύμβουλος, ο Καρά Χαλίφ Εφεντίζαντε χαίρει μεγάλης εκτίμησης, ο Αμεγί έχει πολύ εξουσία και βρίσκεται πιο κοντά στο μεγάλο βεζίρη από ότι ο Χισριγιέλι στον αγά των Κοριτσιών. Αφήνουμε κατά μέρος αυτούς με τη μικρότερη σημασία όπως οι Σώτσζαντε, Σαχίρ Μπέη και κάποιους άλλους που, εάν δεν εξαγοραστούν, θα βγάλουν το κεντρί τους όπως οι σφήγγες και θα ανοίξουν θανάσιμες πληγές.

Murgescu, σ. 165-166.

Να συγκρίνετε και να αντιπαραβάλετε τις συστάσεις του Κοτσή Μπέη και τις πραγματικότητες που περιγράφουν οι μολδαβοί απεσταλμένοι. Πιστεύεται πως η δωροδοκία αποτελούσε ένα ατυχές περιστατικό ή μέρος του συστήματος; Υπήρχε άλλη εναλλακτική λύση εκτός από τη δωροδοκία; Με τι κόστος;

III. Πόλεμοι, εξεγέρσεις και κοινωνικές αναταραχές

Ε-6. Χωρικοί δραπετεύουν στις πόλεις (1665)

Οι κάτοικοι των χωριών Κόκρε και Γκοντιάκοβο από τον καζά [kaza: η μικρότερη διοικητική περιφέρεια

στην επαρχία] Πριλέπ ήρθαν στο ιερό δικαστήριο μαζί με τον βοεβόδα Ιμπραήμ που είναι βοεβόδας στο χάσι [has: μεγάλο τιμάριο] του Πριλέπ, ένα από τα χάσια του Μεγάλου μου Βεζίρη [...] και ανακοίνωσαν

69 Ιμπραήμ πασάς Νεβσεχιρλί, μεγάλος βεζίρης, 1718-1730.

ότι τα χωριά που ανήκουν στο προαναφερθέν χάσι είναι ελεύθερα και κανείς δεν πρέπει να αναμειγνύεται με τις υποθέσεις τους. Ωστόσο, ο μπεηλέρμπεης [*beylerbeyi*: γενικός διοικητής], ο σαντζάκμπεης [*sancakbeyi*: διοικητής σαντζακιού] και άλλοι αξιωματούχοι μαζί με πολύ λαό και ιππείς μένουν εκεί και εκτός από το ότι παίρνουν ελεύθερα τροφή, όπως πρόβατα, αρνιά, μέλι, λάδι και άλλα προϊόντα, τους ενοχλούν ζητώντας τους χρήματα για αδικαιολόγητους φόρους [*tekalif-i shaka*, «τεκαλίφ σακά»], παρόλο που δεν έχουν καμιά σχετική τίμια εντολή. Εξαιτίας αυτής της κατάστασης, οι ραγιαδες [*raya*: υπήκοος] από τα χωριά Βέρπσανι, Πέστανι, Ντούνιε και Κάλεν από το προαναφερθέν χάσι, που βρίσκονται εκεί εγκαταστημένοι από παλαιές εποχές, εγκατέλειψαν τα χωριά τα έτη 1662, 1663 και 1664, έφυγαν μακριά και εγκαταστάθηκαν στις πόλεις και τα χωριά του καζά μας. Ο προαναφερθείς βοεβόδας πήγε σε αυτούς και καθώς οι φυγάδες υπήκοοι δεν επιθυμούσαν να επιστρέψουν, έστειλε μία αναφορά στην οποία ζητά μία τίμια διαταγή.

Έτσι γράφτηκε αυτή η διαταγή, με τον όρο, εις το εξής, να μην ενοχλεί κανείς αυτούς τους υπηκόους ζητώντας τους αδικαιολόγητους φόρους χωρίς μία υψηλή διαταγή· οι υπήκοοι που δραπέτευσαν από τα προαναφερθέντα χωριά και δεν έχουν καταγραφεί στα τεφτέρια [*defter*] του χασιού, πρέπει να μετακινηθούν και να φύγουν για τα παλιά χωριά και τους παλιούς τόπους τους, όπου και θα εγκατασταθούν και πάλι.

Odbrani, I, σ. 282-283.

Γιατί οι χωρικοί δραπέτευσαν από τα χωριά τους; Πώς αντέδρασαν οι αξιωματούχοι; Ήταν αποτελεσματική η αντίδραση αυτή;

E-7. Εξέγερση του Μεχμέτ αγά Μπογιαζιόγλου στην Κύπρο (περ. 1680)

[...] μία εξιστόρηση της εξέγερσης του περίφημου Μεχμέτ αγά Μπογιαζιόγλου, που φαίνεται να έγινε γύρω στα 1689. Την εξιστόρηση αυτή άκουσα ο ίδιος από έναν αξιοσέβαστο άρχοντα, τον κύριο Μπενουά Αστιέ, πρόξενο της Γαλλίας, ο οποίος, μέχρι το παρόν έτος 1788, ήταν εξέχων πρόεδρος της σεβαστής συντεχνίας των γάλλων εμπόρων στην Κύπρο

[...] οι ισχυρισμοί του με τα ίδια του τα λόγια: «έμαθα κάτι από την τοπική λαϊκή παράδοση και πήρα επίσης εξαιρετικές πληροφορίες από έναν ηλικιωμένο Τούρκο, 97 ετών, και από έναν Έλληνα, σχεδόν της ίδιας ηλικίας, που υπήρξαν και οι δύο αυτόπτες μάρτυρες μιας εξέγερσης που έλαβε χώρα στο νησί πριν από περίπου ογδόντα χρόνια και διήρκεσε επτά ολόκληρα χρόνια. Τη διακυβέρνηση της Κύπρου, όπως και της Ρόδου και άλλων νησιών του [Αιγαίου] Αρχιπελάγους, ασκούσε τότε ο οθωμανός Καπουντάν πασάς [*Karudan pasha*: αρχιναύαρχος]. Το ετήσιο χαράτσι [*harac*], που έπρεπε να σταλεί στην Πύλη, συγκέντρωνε ένας ειδικός χαρτατζής [*haraccî*· ο *μαϊσέτ* [*ma'ishet*] μαζευόταν για τον Καπουντάν πασά· και ο *νουζούλ* [*nuzul*: φόρος σε είδος] προοριζόταν για τη συντήρηση του διοικητή, τον οποίο έστειλε αυτός ο αξιωματούχος [ο Καπουντάν πασάς] [...]

Ο Αγάς της Λευκωσίας που μίσθωνε αυτούς τους φόρους, πότε τον ένα πότε τον άλλο, δημιούργησε αντιπαραθέσεις και διενέξεις· έτσι, πήραν τα όπλα και χτυπιόντουσαν μεταξύ τους, μέχρι που ο Μεχμέτ αγά Μπογιαζιόγλου κυριάρχησε, πήρε την αρχηγία και αντιστάθηκε πεισματικά σαν αντάρτης για επτά χρόνια. Πλήρωνε κάθε χρόνο στον φοροεισπράκτορα που έστειλε η Πύλη τον καθορισμένο φόρο, τον οποίο μέχρι τότε οι εισπράκτορες έπρεπε να παρακαλέσουν για να τον πάρουν και συνήθιζαν να κρατάν για τους σκοπούς τους. Διόρισε σε όλο τον καζά ανθρώπους αφοσιωμένους σε αυτόν, οι οποίοι διοικούσαν. Η Πύλη, μαθαίνοντας ότι αυτός ο Μπογιαζιόγλου είχε εγκαταλείψει κάθε επίφαση υποταγής, έστειλε στην Κύπρο τον Τσολάκ Μεχμέτ Πασά με δυνάμεις για να αποκαταστήσει την τάξη. Αυτοί έγιναν δεκτοί στη Λευκωσία, όμως μετά από ένα διάστημα κάποιων μηνών, όταν ο Μεχμέτ Πασά προσπάθησε να ασκήσει εξουσία στον Μπογιαζιόγλου, ο στασιαστής τον ανάγκασε να εγκαταλείψει τη Λευκωσία και να αποσυρθεί στο τσιφλίκι [*chiftlik*] του Κουμπάτογλου, όπου έζησε περιορισμένος, ενώ έπαιρναν κάθε μέριμνα, ώστε να εμποδίσουν τα νέα της κατάστασής του να φτάσουν στην υπηρεσία. Κι όμως, λίγο καιρό μετά έφτασαν τα νέα και αμέσως ο Τσιφούτογλου Αχμέτ Πασά διατάχθηκε να περάσει από την Καραμανία στην Κύπρο με ισχυρές δυνάμεις, να απελευθερώσει τον Τσολάκ Μεχμέτ Πασά και να αναχαιτίσει τον αρχηγό των στασιαστών.

Ο Αχμέτ Πασάς πέρασε λοιπόν, άραξε στην Ακανθού

και βάδισε κατευθείαν στην Κυθραία, για να καταλάβει αμέσως του μύλους, ώστε να μην μπορεί να αλθεται στάρι και να σταματήσει ο ανεφοδιασμός της Λευκωσίας, της έδρας των στασιαστών. Εκεί έμεινε για δυο μήνες και ο Τσολάκ Μεχμέτ πήγε να τον συναντήσει. [...]

Η πόλη τότε βρέθηκε χωρίς ψωμί, και ο Πασάς, γνωρίζοντας ότι είχε υποστήριξη, αλλά κανείς δεν θα τολμούσε να φανερωθεί εξαιτίας του στασιαστή, πρότεινε στον Μπογιαζιογλου να παραιτηθεί, κι αυτός να του στείλει ένα διαβατήριο για να είναι εξασφαλισμένος. Ο στασιαστής, βλέποντας ότι ο Πασάς είχε το μεγαλύτερο μέρος της πόλης με το μέρος του, την εγκατέλειψε μες τη νύχτα με συνοδεία κάποιων έμπιστων φρουρών, και βάδισε πρώτα στη Λευκάρα, μετά στη Λεύκα, όπου ο κεχαγιάς [*kehaya*: αντιπρόσωπος] του πασά τον αιφνιδίασε, σκοτώνοντας είκοσι οχτώ από τους άνδρες του και παίρνοντας τριάντα δύο αιχμάλωτους. [...] Κυνηγμένος από παντού από τα στρατεύματα του πασά, κίνησε για την Αμμόχωστο με κάθε μυστικότητα, ελπίζοντας να οχυρωθεί εκεί, προτού όμως φτάσει, είχαν κλειδώσει τις πύλες της πόλης και οι δυνάμεις του πασά πήραν τους λίγους στρατιώτες που του είχαν απομείνει. Δραπέτευσε με έξι μόνο άνδρες στην Πύλα, μετά στη Λάρνακα, σκοπεύοντας να πάει στη Λεμεσό, τον έπιασαν όμως στην περιοχή του Κοιλανού και τον μετέφεραν στη Λευκωσία, όπου ο πασάς τον κρέμασε την ίδια νύχτα και την επόμενη ημέρα έμεινε εκτεθειμένος με τους οπαδούς του, που τους είχαν επίσης κρεμάσει ζωντανούς με θηλιές από το λαιμό τους. Κι έτσι, μετά από ένα διάστημα εφτά χρόνων, τέλειωσε η εξέγερση. Και οι οπαδοί του και αρκετοί άλλοι επικεφαλής των στασιαστών πιάστηκαν και οδηγήθηκαν στο θάνατο.

Luke, σ. 32-35.

Ποιες άλλες επιλογές είχαν οι άνθρωποι που εξεγείρονταν στην οθωμανική αυτοκρατορία; Τι θα κάνατε εσείς στη θέση τους;
Να συγκρίνετε τη μοίρα διάφορων στασιαστών στην οθωμανική αυτοκρατορία. Πόσο εφικτή ήταν η διαπραγμάτευση με τις αρχές;

E-8. Αναφορά στον πάπα σχετικά με την εξέγερση του Τσίπροβτζι (1688)

Τα ακόλουθα λέγονται σχετικά με τον [καθολικό] Αρχιεπίσκοπο Βουλγαρίας Ιωάννη Στεφάν Κνιέζεβιτς και τον Γκεόργκι Πεγιάτσεβιτς:

Αφού πείσθηκε και ενθαρρύνθηκε από την προσωπική επιστολή που του έστειλε ο αυτοκράτορας Λεοπόλδος να βοηθήσει για την ευόδωση της χριστιανικής υπόθεσης, ο προαναφερθείς αρχιεπίσκοπος έστειλε τον εξάδερφό του Γκεόργκι Πεγιάτσεβιτς με βουλγαρικά στρατεύματα στο Καράνσεμπες και το Σικλοβάρ για να συναντήσει το στρατηγό Βετεράνι. Στη διάρκεια της πορείας του [ο Πεγιάτσεβιτς] ενώθηκε με τον σερβικό στρατό και [μαζί] με τους Βλάχους κατέλαβαν την Όρσοβα και αποκεφάλισαν σχεδόν όλους τους Τούρκους.

Όταν όμως το 1688 ο προαναφερθείς Γκεόργκι μαζί με τα βουλγαρικά του στρατεύματα, τους τέσσερις καπεταναίους του Κοπίλοβετς, τους τέσσερις του Τσίπροβετς και άλλους, αλλά και μαζί με [τους ουσάρους] του Χακί θέλησαν να διακόψουν τον πολεμοχαρή Τιοκιόλι⁷⁰ (και να τον καταστρέψουν), προδόθηκαν από έναν λιποτάκτη και χιλιάδες Βουλγάρων σκοτώθηκαν σε μια αιματηρή μάχη που άρχισε ξαφνικά κοντά στην Κουλόβιτσα και στην οποία ηττήθηκαν ολοκληρωτικά. Μετά τη μάχη, όσοι απέμειναν (από τα στρατεύματα) οπισθοχώρησαν στο Τσίπροβετς και υπερασπίστηκαν την πόλη για λίγο καιρό επιτυχημένα, ενάντια στον Τιοκιόλι, απρόθυμοι να την παραδώσουν, παρόλο που εκείνος [ο Τιοκιόλι], χρησιμοποιώντας το γεγονός ότι ήταν Χριστιανός, [προσπάθησε] να τους δελεάσει υποσχόμενος τίτλους και περιουσία στην Τρανσυλβανία. Τελικά, η πόλη αλώθηκε μετά από επίθεση και κατακτήθηκε από τις τουρκικές και ταταρικές ορδές που έφτασαν εκεί, και όλα τριγύρω καταστράφηκαν και κάηκαν και οι άνθρωποι σκοτώθηκαν. Κυκλοφορούσε η φήμη ότι αμέτρητος πλούτος, ο οποίος είχε συσσωρευτεί στο πέρασμα των χρόνων και είχε αυξηθεί ακόμα περισσότερο στη διάρκεια της μακροχρόνιας ειρηνικής περιόδου, μεταφέρθηκε μακριά με περισσότερα από 100 κάρα. Όμως κανένας από τους Χριστιανούς δεν κατάφερε να διασώσει τίποτα περισσότερο από

⁷⁰ Ιμρ Τιοκιόλι, ηγέτης της αντι-αφβουργικής αντίστασης, η οποία οργανώθηκε από την ουγγρική αριστοκρατία. Μαζί με τα στρατεύματά του (*kurucz*) πολέμησε στο πλευρό των Οθωμανών στον πόλεμο του 1683-1699.

τη ζωή του και λίγοι μόνο κατάφεραν ακόμα κι αυτό, τόσο δύσκολο ήταν.

Spisarevska, σ. 201-202.

Μετά την ήττα των Οθωμανών στη Βιέννη (1683), ο αψβουργικός στρατός κατέλαβε τη Βούδα (1686) και το Βελιγράδι (1688), δημιουργώντας την εντύπωση ότι ήταν πλέον μόνιμη η κατάρρευση της οθωμανικής κυριαρχίας στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Η καθολική κοινότητα που ήταν συγκροτημένη γύρω από το Τσιπρόβτσι στη Βουλγαρία προσπάθησε να επωφεληθεί από την προέλαση των αψβουργικών στρατευμάτων, η εξέγερση ωστόσο απέτυχε και η κοινότητα καταστράφηκε, ενώ όσοι κατάφεραν να επιβιώσουν δραπέτευσαν στη Βλαχία και την Τρανσυλβανία.

Γιατί εξεγέρθηκαν οι Βούλγαροι;
Γιατί ο Τιοκίολι και τα χριστιανικά του στρατεύματα κατέπνιξαν την εξέγερση των Βουλγάρων;

Ε-9. Σέρβοι δραπετεύουν φοβούμενοι οθωμανικά αντίποινα (1690) – η μαρτυρία του διακόνου Ατανάσιε Σρμπιν

Και οι Σέρβοι επιβιβάστηκαν στα πλοία [...] Υπήρχαν περισσότερα από δέκα χιλιάδες πλοία και όλα έπλεαν στον ποταμό Δούναβη και έφτασαν στην πόλη της Βούδας, που βρίσκεται υπό την κυριαρχία του [Αψβούργου] αυτοκράτορα. Έτσι, ο Κύριος ελευθέρωσε στη σερβική γη και τις τρεις πληγές, από τις οποίες ο Δαβίδ γνώρισε μία μόνο στην πόλη του: πρώτα το θάνατο, έπειτα πάλι το ξίφος και το θάνατο στο νερό και τη δουλεία και την πείνα, έτσι ώστε ο σερβικός λαός δεν είχε άλλη επιλογή παρά να τρώει κρέας σκύλου και σάρκες νεκρών ανθρώπων που είχαν πεθάνει από την πείνα. Όλα αυτά συνέβησαν στον καιρό μου και είδα με τα μάτια μου κορμιά νεκρών Σέρβων να έχουν πλημμυρίσει τους δρόμους του Βελιγραδίου. Δρόμοι και χωριά είχαν κατακλυσθεί από πτώματα που παρέμεναν άταφα. Όσοι ακόμα τριγυρούσαν ζωντανοί, δεν είχαν τίποτα ανθρώπινο στην όψη, καμιά ανθρώπινη ομορφιά, είχαν γίνει μαύροι από την πείνα και τα πρόσωπά τους έμοιαζαν με τα πρόσωπα Αιθίοπων και έτσι πέθαιναν και μόνο το ένα δέκατο από αυτούς επιβίωσαν.

Agarova-Ilić, σ. 134-135.

Όπως οι καθολικοί Βούλγαροι από το Τσιπρόβτσι, πολλοί ορθόδοξοι Σέρβοι συνεργάστηκαν με τους Αψβούργους στο διάστημα 1688-1689. Ωστόσο, το 1690, οι Οθωμανοί νίκησαν για μια ακόμα φορά και επανέκτησαν το Βελιγράδι. Υπό αυτές τις συνθήκες, ένας μεγάλος αριθμός ορθόδοξων Σέρβων δραπέτευσαν και εγκαταστάθηκαν με σημαντικά προνόμια σε εδάφη που ελέγχονταν από τους Αψβούργους (Σλαβονία και Ουγγαρία).

Προσπαθήστε να διακρίνετε τις βιβλικές αναφορές από την αφήγηση του Ατανάσιε Σρμπιν. Τι απομένει ως αδιαμφισβήτητο ιστορικό γεγονός;

Ε-10. Επανάσταση των Μολδαβών εναντίον των Οθωμανών (1711)

Στη συνέχεια ο βοεβόδας Ντουμιτράσκο κάλεσε τους βογιάρους του, όσους είχαν απομείνει μαζί του, δηλαδή τον Νικολάι Κόστιν τον γραμματέα [*logofăt*, «λογοφάτ»], τον Ιωάννη Στούρτζα τον άρχοντα [*vornic*, «βόρνιτς»] και τον Ιορδάχι Ρούσετ τον άρχοντα και τον Ίλιε Κάταργκιουλ τον θησαυροφύλακα [*vistiernic*, «βίστιερνιτς»], και τους είπε ότι είχε καλέσει τους Ρώσους και ότι αυτοί ήδη διέσχιζαν τον ποταμό Προυτ στο Ζαγαρανσε.

Και τότε όλοι οι βογιάροι, ακούγοντας τα νέα, αγαλλίασαν και απάντησαν χαρούμενοι στον βοεβόδα λέγοντας: «Πολύ καλά έκανες, Υψηλότατε, γιατί είχαμε φοβηθεί πως θα πήγαινες με τους Τούρκους και σχεδιάζαμε, εάν πήγαινε με τους Τούρκους, να σε εγκαταλείψουμε και να προστρέξουμε στους Ρώσους». Και ήταν πολύ ευχαριστημένοι. Μόνο ο Ιορδάχι Ρούσετ ο άρχοντας είπε: «Ήταν μια βιαστική ενέργεια, Υψηλότατε, να καλέσετε τους Ρώσους. Έπρεπε να περιμένετε, Υψηλότατε, να δείτε ως πού φτάνει η ισχύς τους».

Ο βοεβόδας Ντουμιτράσκο απάντησε με αυτά τα λόγια: «Δεν είχα άλλο χρόνο να περιμένω, καθώς φοβόμουν ότι οι Τούρκοι θα με έπιαναν. Γιατί πολλοί από εσάς ήδη με εγκατέλειψαν και δεν μοιράζετε τις ίδιες έγνοιες και την ίδια πίστη με εμένα».

Και τότε ο βοεβόδας Ντουμιτράσκο ανέβηκε στο άλογό του και πήγε να συναντήσει τους Ρώσους, στον ποταμό Προυτ [...]

Τότε οι Μολδαβοί, μόλις είδαν τους Ρώσους, και έχο-

ντας συνηθίσει να λεηλατούν, όταν έβλεπαν τα πράγματα να ανάβουν, άρχισαν, άλλοι μετά από εντολή, άλλοι χωρίς εντολή, να σφάζουν τους Τούρκους και να παίρνουν άλλους αιχμάλωτους, άλλους στο Ιάσι, άλλους σε άλλες περιοχές, όπου τους έβρισκαν σε κάθε μεριά της χώρας. Τους έκλεβαν τα χρήματά τους, τους θησαυρούς τους, τα άλογά τους, ρούχα, βόδια, πρόβατα, μέλι και κεριά και ό,τι άλλο μπορούσαν να βρουν. Και άδειαζαν στους δρόμους όλα αυτά τα είδη, έτσι ώστε ακόμα και τα παιδιά μπορούσαν να παίρνουν όσα ήθελαν. Και όλες οι γριές γυναίκες είχαν πια αρκετές σταφίδες, σύκα και φιστίκια. Και όσους Τούρκους δεν έσφαξαν, τους οδήγησαν γυμνούς σαν δούλους στον βοεβόδα. Κάποιοι από αυτούς μπόρεσαν να τους κρύψουν οι φίλοι τους, όταν κατάφεραν να φτάσουν στους φίλους τους. Και στη συνέχεια, οι Τούρκοι που κρύφτηκαν από τους φίλους τους φάνηκαν πολύ χρήσιμοι σε αυτούς που τους είχαν προσφέρει καταφύγιο.

Neculce, σ. 540-542.

Ο ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1710-1711 γέννησε ελπίδες στους ορθόδοξους πληθυσμούς της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, οι οποίοι περίμεναν ότι ο Πέτρος ο Μεγάλος (1682-1725) που είχε καταφέρει να νικήσει τους Σουηδούς το 1709, θα μπορούσε να τους απελευθερώσει από την οθωμανική κυριαρχία. Ο μολδαβός ηγεμόνας Ντιμίτρι Καντεμίρ (1693, 1710-1711) ενώθηκε με τους Ρώσους, δεν μπόρεσε όμως να εμποδίσει την τελική τους ήττα στη μάχη στο Στανίλεστι (1711).

Ήταν οι βογιάροι απολύτως πιστοί στον ηγεμόνα τους ή είχαν τη δική τους πολιτική ατζέντα; Να συγκρίνετε την πηγή αυτή με την πηγή B-21. Ποιοι ήταν οι λόγοι που οδήγησαν στο ξέσπασμα της αντιτουρκικής βίας, όταν κορυφωνόταν η επανάσταση; Ποια θα μπορούσε να είναι τα πιθανά κίνητρα των χριστιανών που βοήθησαν τους Οθωμανούς;

E-11. Ημερολόγιο ενός αψβούργου αξιωματούχου, όπου περιγράφεται η πολιορκία της Ντούμπιτσα (1788)

Η παράταση της μάχης για την Ντούμπιτσα στις 22 Αυγούστου ήταν ακόμα δυσκολότερη. Ο Λούντον ξαφνιάστηκε από τη σκληρή αντίσταση των αμυ-

νόμων στη Ντούμπιτσα, γι' αυτό διέταξε να καεί η πόλη. Στις 11 η ώρα ξεκίνησε ένας φονικός κανονιοβολισμός που προκάλεσε πυρκαγιές σε όλη την πόλη. Μετά την κατάσβεση της φωτιάς από τους υπερασπιστές της πόλης, είκοσι τέσσερις άνθρωποι πλησίασαν κρυφά τους προμαχώνες της πόλης με την αποστολή να ρίξουν φλεγόμενα υλικά στις ξύλινες δοκούς πάνω στους προμαχώνες, ωστόσο οι αμυνόμενοι το πρόσεξαν και τους απώθησαν μακριά. Η ρίψη φλεγόμενων αντικειμένων συνεχίστηκε στις 23 Αυγούστου.

Προκειμένου να αποσπάσουν τους αμυνόμενους από τις προσπάθειες κατάσβεσης των εστιών, ξεκίνησε ένας ισχυρός κανονιοβολισμός. Το κάστρο της Ντούμπιτσα καιγόταν στη διάρκεια όλης της νύχτας μεταξύ της 23^{ης} και 24^{ης} Αυγούστου και τα κανόνια δε σταματούσαν. Και τότε, την 25^η Αυγούστου, δύο σειρές από τρία κανόνια η κάθε μία τοποθετήθηκαν κοντά στα τείχη της πόλης. Η φωτιά επικεντρώθηκε στην πύλη της πόλης και οι κανονιοβολισμοί είχαν ως συνέπεια την κατάρρευση του οχυρού της Ντούμπιτσα. Ακόμα όμως και τότε, οι πολιορκούμενοι δεν παραδόθηκαν. Η πολιορκία συνεχίστηκε την 26^η Αυγούστου και από τα υπολείμματα του τείχους οι πολιορκούμενοι απαντούσαν με πυροβολισμούς και κανονιοβολισμούς.

Οι επιτιθέμενοι άνοιξαν πυρ. Και τότε, γύρω στις 8 η ώρα το πρωί, τα πυρά που έρχονταν μέσα από το οχυρό ησύχασαν. Στις 9 η ώρα, ένας άνδρας από το κάστρο πήγε στο αυστριακό στρατηγείο να συζητήσουν. Ζήτησε την κατάπαυση του πυρός και η αυστριακή πλευρά συμφώνησε. Στο όνομα της φρουράς, πρότεινε την παράδοση του κάστρου με την εξασφάλιση ωστόσο της ελευθερίας των αμυνόμενων – όρο στον οποίο δε συμφώνησε η αυστριακή πλευρά, η οποία ζήτησε την δίχως όρους παράδοση. Τότε ο άνδρας ικέτευσε για μια περίοδο τριών ωρών προκειμένου να συζητήσουν την κατάσταση με τη φρουρά και η άδεια αυτή του δόθηκε. Μετά από τριώρες συζητήσεις, ο οθωμανός διοικητής [bey, μπής] έφτασε με έξι συντρόφους του και έτσι ολοκληρώθηκε η επίσημη παράδοση του κάστρου.

Το οχυρό της Ντούμπιτσα, ή καλύτερα ότι απέμεινε από αυτό, τελικά κατακτήθηκε κι έπεσε στα χέρια του αυστριακού στρατού.

Sljivo, σ. 91-92.

Πολέμησαν καλά οι Οθωμανοί στην Ντούμπιτσα; Γιατί ωστόσο παραδόθηκαν;

Ε-12. Η ανασφάλεια του ταξιδιού στην Αλβανία (περ. 1800)

Κάποτε ζήσαμε στιγμές υπερέντασης. Βρισκόμασταν σε μια μικρή και επίπεδη περιοχή, όταν ξαφνικά από την πίσω πλευρά ενός δάσους ξεπρόβαλαν καμιά ντουζίνα έφιπποι Αλβανοί, οπλισμένοι από την κορφή μέχρι τα νύχια. Οι άνδρες της φρουράς τράβηξαν τα χαλινάρια, βάδισαν κυκλικά με τα άλογα, ελευθέρωσαν τα όπλα τους και στάθηκαν όρθιοι στους αναβατήρες έτοιμοι για δράση. Ομολογώ ότι, την ώρα που κατέφθαναν από το λόφο οι άνδρες, το χέρι μου βρέθηκε στην τσέπη του παντελονιού μου, όπου βρισκόταν το ρεβόλβερ μου. Οι στρατιώτες απλώθηκαν στο χώρο έτοιμοι να ανοίξουν πυρ. Οι Αλβανοί ωστόσο, όσο πολεμοχαρείς κι αν φαίνονταν, δεν είχαν παρόμοιες προθέσεις. Περισσότερο απολάμβαναν τον τρόπο των Τούρκων, στους οποίους, ωστόσο, δεν έδωσαν καμία σημασία, παρόλο που μου χαμογέλασαν σαν χαιρετισμό καθώς ίππευαν μακριά.

Fraser, σ. 237-38.

Θεωρείτε πως η διάδοση των πυροβόλων όπλων έπαιξε θετικό ρόλο στην ανάπτυξη της Νοτιοανατολικής Ευρώπης στις αρχές του 19^{ου} αιώνα; Να αναπτύξετε επιχειρήματα και υπέρ και εναντίον της παραπάνω ιδέας.

Ε-13. Η επιδρομή του Τοπάλ Ιμπραήμ στο Καζανλίκ (1809)

Έγινε μια τέτοια επιδρομή των παρανόμων [*daglii*] τον Απρίλιο του 1809 στην πόλη Καζανλίκ⁷¹, με αρχηγό τον Τοπάλ [=κουτσός] Ιμπραήμ, ο οποίος μπαίνοντας στην πόλη [...] προσκάλεσε τους άρχοντες της περιοχής [*ayan*, «αγιάν»] και τον μουχτάρη [*muhtar*: δήμαρχο] των ραγιαδών [*reyaya*: υπήκοος] να του πουν πόσους φόρους πλήρωνε η πόλη και σε ποιον. [...] Στη συνέχεια ο Τοπάλ Ιμπραήμ τους είπε ότι δεν θα κατέστρεφε την πόλη ούτε θα την έκαιγε, εάν συ-

γκέντρωναν το ίδιο ποσό για εκείνον και έστειλαν μήνυμα στην Ιστανμπούλ να ζητά ένα φερμάνι από τον Σουλτάνο Μαχμούτ, έτσι ώστε εκείνος, ο Τοπάλ Ιμπραήμ, να μπορεί να συγκεντρώνει τους φόρους για τα επόμενα δέκα χρόνια.

[...] Αφού όμως πήρε τα χρήματα, ο Τοπάλ Ιμπραήμ είπε στο μουχτάρη Στογιάν Νικολόφ: «Σου δίνω αυτήν την επιστολή (ήταν ανοιχτή) για τον Μουσταφά Μπαϊρακτάρ, που είναι τώρα Βεζίρης στην Ιστανμπούλ, και εάν μέσα σε σαράντα ημέρες δεν μου φέρεις το φερμάνι, θα κάνω την πόλη στάχτες. Μέχρι τότε, θα μείνω εδώ με τους ανθρώπους μου και θα περιμένουμε μέχρι τη λήξη της προθεσμίας· στο μεταξύ να διατάξεις το λαό σου να μας ταΐζει με πίτες και κοτόπουλα. Ελπίζω να κατάλαβες».

[...] Τη μέρα που έληγε η προθεσμία, ο Τοπάλ Ιμπραήμ, οργισμένος που ο μουχτάρης τον ξεγέλασε, πήγε μόνος τους και χτύπησε με τη λόγχη του τον Χρίστο Τομόφ στο δρόμο. Αυτό ήταν το σημάδι για να ξεκινήσει η σφαγή των Χριστιανών, που είχαν κλειδωθεί μέσα στα σπίτια τους.

Stambolski, σ. 28-30.

Στις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα, πολλοί στρατιωτικοί ηγέτες – ορισμένοι από αυτούς δρούσαν μάλιστα και ως φοροεισπράκτορες – κατάφεραν να κερδίσουν τον έλεγχο των οθωμανικών επαρχιών, επωφελούμενοι από το γεγονός ότι η κεντρική εξουσία που είχε εξασθενήσει μετά τον πόλεμο με τη Ρωσία και τις εξεγέρσεις των γενίτσαρων στην Κωνσταντινούπολη, δεν μπορούσε να εξασφαλίσει την κυριαρχία της. Αποτελεί ειρωνεία το γεγονός ότι ο Μουσταφά Μπαϊρακτάρ, που είχε ξεκινήσει ως άρχοντας στη βόρεια Βουλγαρία και είχε γίνει μεγάλος βεζίρης το 1808, είχε ήδη σκοτωθεί στην Κωνσταντινούπολη τον Νοέμβριο του 1808, δηλαδή πέντε μήνες πριν να του στείλει το μουχτάρη του Καζανλίκ ο Τοπάλ Ιμπραήμ.

Να εξηγήσετε τον ημινόμιμο τρόπο κλοπής που χρησιμοποίησε ο Τοπάλ Ιμπραήμ. Γιατί απλά δεν επιχείρησε την επίθεση και τη λεηλασία της πόλης; Ήταν ένας συνηθισμένος παράνομος ή άνθρωπος με πολιτικές φιλοδοξίες; Ποιες είναι οι διαφορές μεταξύ των τοπικών ιθυόντων και των παρανόμων;

71 Ορεινή πόλη της κεντρικής Βουλγαρίας.

Ε-14. Ο συνδυασμός των καταστροφών στην αφήγηση του βούλγαρου δασκάλου Τοντόρ από το Πιρντόπ κοντά στη Σόφια (1815-1826)

Ας γνωρίζει και ας θαυμάζει, όποιος διαβάξει ή ακούσει αυτό, με ποιούς τρόπους φανέρωσε ο Θεός την οργή Του στους καιρούς μας, κάτι που δεν συνέβη ξανά από την εποχή της δημιουργίας αυτού του κόσμου. Το 1814 ο Θεός έστειλε τιμωρία ή πανώλη από ανατολή σε δύση και ο μισός κόσμος πέθανε. Προηγουμένως υπήρξαν αρκετές επιδημίες πανώλης, ποτέ όμως δεν χάθηκαν τόσες ζωές. Από τότε μέχρι το 1820, στη διάρκεια της βασιλείας του καταραμένου Σουλτάνου Μαχμούτ⁷², ο Θεός μας έδωσε ειρήνη [...] Και τον Μάρτιο του 1821 έφτασε ένας διάβολος από τα Γιάννενα με το όνομα Αλή Πασάς που ξεσηκώθηκε ενάντια στο Σουλτάνο. Ο Σουλτάνος σχημάτισε ένα στρατό περίπου 500.000 πολεμιστών για να τον πολεμήσουν, δεν μπορούσαν όμως να τον νικήσουν καθώς το οχυρό του ήταν πολύ δυνατό. Ο στρατός του Σουλτάνου έμεινε πολύ καιρό εκεί κι έκαψε πολλά χωριά και πόλεις, αιχμαλώτισε και σκότωσε πολλούς Χριστιανούς, γεγονότα που προκάλεσαν αύξηση στην τιμή του αλευριού στα 60 γρόσια το κιλό.⁷³ Αυτό οδήγησε σε μια περίοδο καταστροφικής πείνας για τους φτωχούς. Στη συνέχεια, στις 25 Μαρτίου, ήρθε ένας άλλος διάβολος στη Βλαχία – ο Βλαχ Μπέης⁷⁴ που σχημάτισε στρατό και άρχισε να ενοχλεί και να

ληηλατεί τα χωριά. Τότε, από όλα τα μέρη της ευρωπαϊκής Τουρκίας [*Rumelia*] έφταναν στρατοί για να τον πολεμήσουν και τον πολέμησαν πολύ. Κι έκαψαν πολλά χωριά κατά μήκος του Δούναβη και αιχμαλώτισαν και σκότωσαν ανθρώπους.

Στη συνέχεια ο καταραμένος Σουλτάνος έδωσε διαταγή και ο πατριάρχης Γκριγκόρι Νεπιτας σύρθηκε έξω από την εκκλησία στη διάρκεια της λειτουργίας και κρεμάστηκε τη δεύτερη μέρα του Πάσχα. Πολλοί άνθρωποι πέθαναν εκείνη τη μέρα – άλλοι κρεμάστηκαν, άλλοι σφαγιάστηκαν: 21 επίσκοποι και οι βοηθοί τους, μοναχοί, ιερείς, διάκονοι. Έπειτα άρχισαν να σκοτώνουν τους Χριστιανούς. Μόνο ο Θεός γνωρίζει πόσοι Χριστιανοί σκοτώθηκαν: ήταν κάμποσοι Βούλγαροι, πολλοί Έλληνες και Αλβανοί [*Arnauts*, «Αρναούτες»] – όλοι σκοτώθηκαν στην Ιστανμπούλ. Και γυναίκες και παιδιά έπνιξαν στη θάλασσα.

Στη συνέχεια ένας στρατός ξεκίνησε από την Ιστανμπούλ και πήγε στο Μωριά, όπου σκοτώθηκαν πολύ άνθρωποι στα χωριά. Οι κάτοικοι του Μωριά προσπάθησαν να φτάσουν στη θάλασσα και οχυρώθηκαν σε ένα νησί, πολλοί όμως [...] σκοτώθηκαν εκεί.

Georgieva, Tzanev, σ. 356-357.

Αξιολογήστε την εξήγηση που δίνει ο Τοντόρ από το Πιρντόπ για τις ποικίλες καταστροφές που πλήττουν τον πρώιμο 19^ο αιώνα. Συμφωνείτε μαζί του;

⁷² Μαχμούτ Β' (1808-1839).

⁷³ *kile*: οθωμανική μονάδα μέτρησης βάρους με τιμή που ποικίλλει κατά τόπους από 25 - 400 λίρες.

⁷⁴ Κυριολεκτικά «βλάχος ηγεμόνας» δεν είναι σαφές εάν αναφέρεται στον Αλέξανδρο Υψηλάντη, γιο ενός πρώην βλάχου ηγεμόνα, ο οποίος ηγήθηκε στην εξέγερση των Ελλήνων εναντίων των Τούρκων, ή τον Τουντόρ Βλαντιμίρεσκου (1780-1821), ηγέτη της βλαχικής επανάστασης του 1821.

Βιβλιογραφία

- Χ.Α. Αντωνιάδη, *Αρχείο Εγγράφων Σκύρου*, Αθήνα 1990.
- Σπύρος Ασδραχάς (επιμ.), *Η οικονομική δομή των βαλκανικών χωρών στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας*, Αθήνα 1979.
- Marija Agarona-Ilić, *Ilustrovana istorija Beograda [Εικονογραφημένη ιστορία του Βελιγραδίου]*, Βελιγράδι 2002.
- Metin And, *Turkish Miniature Painting. Sixty-eight Miniatures in full colour and one hundred and seven black and white illustrations [Η ζωγραφική των τουρκικών μικρογραφιών. 68 πολύχρωμες μικρογραφίες και 101 ασπρόμαυρες εικονογραφήσεις]*, 4^η έκδοση, Κωνσταντινούπολη 1987.
- Ivo Andrić, *The Development of Spiritual Life in Bosnia under the Influence of Turkish Rule [Η ανάπτυξη της πνευματικής ζωής στη Βοσνία υπό την επίδραση της τουρκικής κυριαρχίας]*, Ντούρχαμ και Λονδίνο 1990.
- Aşıkpaşa-zâde, *Tevarih-i Âl-i Osman [Ιστορία της οθωμανικής δυναστείας]* (επιμ. Nihal Atsız), στο *Osmanlı Tarihleri*, Κωνσταντινούπολη 1945.
- Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi. Toplu Eserler 1 [Το Αγροτικό Ζήτημα στην Τουρκία. Συλλογή άρθρων 1]*, Κωνσταντινούπολη 1980.
- Mula Mustafa Sevki Bašeskija, *Ljetopis (1746-1804) [Χρονικό (1746-1804)]*, Σεράγεβο 1968.
- Gustav Bayerle, *Pashas, Beys and Efendis: a historical dictionary of titles and terms in the Ottoman Empire [Πασάς, Μπέης και Εφέντης: ένα ιστορικό λεξικό των τίτλων και των όρων της οθωμανικής αυτοκρατορίας]*, Κωνσταντινούπολη 1997.
- N. A. Bees, *Bibliographische Notizen und Nachrichten, "Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher"*, 70 (1928-1929), σ.526-528.
- BOA, CA 3126 (= Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Adliye 3126).
- Fra Bono Benic, *Ljetopis Sutjeskog samostana [Χρονικό της Μονής Σουτιέσκα]*, Σεράγεβο 1979.
- Nicolaus H. Biegman, *The Turco-Ragusan Relationship. According to the Firmans of Murad III (1575-1595). Extant in the State Archives of Dubrovnik [Οι σχέσεις μεταξύ Τουρκίας και Ραγούζας. Σύμφωνα με τα φερμάνια του Μουράτ Γ' (1575-1595). Από τα Κρατικά Αρχεία του Ντουμπρόβνικ]*, Χάγη -Παρίσι 1967.
- Rudjer Boskovic, *Dnevnik putovanja iz Carigrada u Poljsku [Ταξιδιωτικό ημερολόγιο από την Κωνσταντινούπολη στην Πολωνία]*, Ζάγκρεμπ 1951.
- Lord Broughton, *Travels in Albania and Other Provinces of Turkey in 1809 & 1810 [Περιηγήσεις σε Αλβανία και άλλες επαρχίες της Τουρκίας το 1809 και 1810]*, Λονδίνο 1855.
- *Bulgarska Istoricheska Biblioteka [Βουλγαρική ιστορική βιβλιοθήκη]*, IV, Σόφια 1931.
- Γ. Γιαννούλης, *Κώδικας Τρίκκης*, Αθήνα 1980.
- *Călători străini despre țã rile române [Ξένοι περιηγητές στα ρουμανικά εδάφη]*, I-IX, Βουκουρέστι 1968-1997.
- Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei [Description of Moldavia]*, Βουκουρέστι 1973.
- Dimitrie Cantemir, *Opere complete [Άπαντα]* (επιμ. Virgil Cândea), VIII/II, Βουκουρέστι 1987.
- Celâlzâde Mustafa, *Selim-nâme [Εγκώμιο του Σελίμ]* (επιμ. Ahmet Uđur, Mustafa Çuhadar), Άγκυρα 1990.

- *Constituțiile Aprobate ale Transilvaniei* [Οι εγκεκριμένοι θεσμοί της Τρανσυλβανίας], Cluj 1997.
- Ilie Corfus, *Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu* [Το χρονικό του τεχνίτη Ιωάν Ντομπρέσκου], "Studii și articole de istorie", VIII, 1966.
- Yıldırım Dursun, *Türk Edebiyatında Bektaşî Tipine Bağlı Fıkralar* [Ανέκδοτα σχετικά με το αρχέτυπο του Μπεκτασή στην τουρκική λογοτεχνία], Άγκυρα 1976.
- G. Elezović, *Turski izvori za istoriju Jugoslovena* [Τουρκικές πηγές για την ιστορία των Γιουγκοσλάβων], Βελιγράδι 1932.
- Enlija Çelebi, *Putopis. Odlomci o jugoslovenskim zemljama* [Περιηγητικά αρχεία. Χωρία αναφορικά με τις Γιουγκοσλαβικές χώρες], Σεράγεβο 1996.
- Enliya Çelebi, *Seyahatnâmesi* [Τα ταξίδια του Εβλιά Τσελεμπή] (επιμ. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Ibrahim Sezgin), τ. V, Κωνσταντινούπολη 2001.
- Foster John Fraser, *Pictures from the Balkans* [Εικόνες από τα Βαλκάνια], Νέα Υόρκη 1906.
- Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești (1601-1712)* [Οι σχέσεις των ρουμανικών εδαφών με την Οθωμανική Πύλη σύμφωνα με τα τουρκικά τεκμήρια (1601-1712)], Βουκουρέστι 1984.
- Tsv. Georgieva, V. Kitanov, *Documenti za istorijata na bulgarskija narod prez 15-17 Vek* [Τεκμήρια της βουλγαρικής ιστορίας κατά τους 15^ο-17^ο αιώνες], 1, Blagoevgrad 1991.
- Tsv. Georgieva, D. Tzanev (επιμ.), *Hristomatija po Bulgarska Istorija* [Χρηστομάθεια της βουλγαρικής ιστορίας], τ. 3, Pleven 1982.
- Ferdo Gestrin, Milko Kos, Vasilij Melik, *Zgodovinska čitanka za 6. razred osnovnih šol*, Λιουμπλιάνα 1971.
- Vedran Gliga, *Govori protiv Turaka* [Αντι-οθωμανικές Ομιλίες], Σπλιτ 1983.
- Günvahi, *Pendnâme* [Βιβλίο Συμβουλών] (επιμ. M. Hengirmen), Άγκυρα 1983.
- Π. Ζερλέντου, *Σύστασις του Κοινού των Μυκονίων*, Ερμούπολη 1924.
- Klara Hegyi, Vera Zimanyi, *The Ottoman Empire in Europe* [Η οθωμανική αυτοκρατορία στην Ευρώπη], Βουδαπέστη [1989].
- Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l Beyân fi Kanânin-i âl-i Osman* [Συνοπτικό υπόμνημα των νόμων του ένδοξου οίκου του Οσμάν από τον Χεζαρφέν Χουσεϊν Εφέντη], (επιμ. Sevim İlgürel), Άγκυρα 1998.
- Frédéric Hitzel (επιμ.), *Enfants de langue et Drogmans*, Κωνσταντινούπολη 1995.
- *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ.11-12, Αθήνα 1975.
- Colin Imber, *Ebu's-Su'ud: The Islamic Legal Tradition* [Εμπούς-Σούουντ: η ισλαμική νομική παράδοση], Στάνφορντ 1997.
- Halil Inalcik, *The Ottoman Empire. The Classical Age 1300-1600*, Λονδίνο 1973· ελλ. μετ.: Χαλίλ Ιναλτζίκ, *Η οθωμανική αυτοκρατορία. Η κλασική περίοδος 1300-1600*, μτφ. Μιχάλης Κοκολάκης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1995.
- Halil İnalçık (επιμ.), *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid* [Αντίγραφο του Αρχείου της επαρχίας Αρβανίντ του έτους 835 της Εγίρας], 2^η έκδοση, Άγκυρα 1987.
- Ronald C. Jennings, *The Judicial Registers (Şer'î Mahkeme Sicilleri) of Kayseri (1590-1630) as a Source for Ottoman History* [Τα δικαστικά αρχεία του Καϊσερι (1590-1630) ως πηγές της οθωμανικής ιστορίας], (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, 1972, Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας, Λος Άντζελες Πανεπιστημιακά Μικροφίλμ, Ann Arbor, Μίτσιγκαν).
- Ronald C. Jennings, *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640* [Χριστιανοί και Μουσουλμάνοι στην οθωμανική

Κύπρο και το μεσογειακό κόσμο, 1571-1640], Νέα Υόρκη – Λονδίνο 1993.

- David Jones, *A complete history of the Turks* [Μία γενική ιστορία των Τούρκων], Λονδίνο 1719.
- Esther Juhasz (επιμ.), *Sephardi Jews in the Ottoman Empire. Aspects of Material Culture* [Οι Σεφαρδίτες Εβραίοι στην οθωμανική αυτοκρατορία. Όψεις του υλικού πολιτισμού], Ιερουσαλήμ 1990.
- Ιωάννης Κολιόπουλος, Ιωάννης Χασιώτης (επιμ.), *Η νεότερη και σύγχρονη Μακεδονία, τ. Ι, Η Μακεδονία κατά την οθωμανική κυριαρχία*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη χ.χ.
- Ahmet Kal'a (επιμ.), *Istanbul Ahkam Defterleri. İstanbul Finans Tarihi I (1742-1787)* [Το αρχείο των διαταγμάτων του αυτοκρατορικού συμβουλίου στην Κωνσταντινούπολη. Η οικονομική ιστορία της Κωνσταντινούπολης I (1742-1787)], Κωνσταντινούπολη 1998.
- *Kozi Bey Risalesi* [Το υπόμνημα του Κοσί Μπέη] (επιμ. Ali Kemal Aksüt), Κωνσταντινούπολη 1939.
- Benedikt Kuripescic, *Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530* [Ένα ταξίδι στη Βοσνία, Σερβία, Βουλγαρία και Ρούμελη 1530], Σεράγεβο 1950.
- Bernard Lewis (επιμ.), *The World of Islam. Faith, People, Culture* [Ο κόσμος του Ισλάμ. Πίστη, λαοί, κουλτούρα], Λονδίνο 1997.
- *Le voyage d'Outremer, de Bertrandon de la Broquiere*, Βελιγράδι 1950.
- Siz Harry Luke, *Cyprus under the Turks, 1571-1878* [Η Κύπρος υπό την κατοχή των Τούρκων, 1571-1878], Λονδίνο 1969 (1^η έκδοση: 1921).
- Ι. Μενούνος, *Κοσμά του Αιτωλού. Διδαχές και βιογραφία*, Αθήνα 1980.
- J.P. Migne, *Patrologiae Cursus Completus Omnium SS. Patrum Scriptorumque Ecclesiasticorum, sive Latinorum sive Graecorum*, Bibliothecae Cleri Universae, Brepols -Turnhout, 1857-66 (επανεκδοση 1983).

- Konstantin Mihailović iz Ostrovice, *Janičareve uspomene ili turska hronika* [Οι αναμνήσεις ενός γενίτσαρου ή τουρκικό χρονικό] (επιμ. Đorđe Živanović), Βελιγράδι 1966.
- Andjelko Mijatovic, *Uskoci i krajsnici* [Οι Ουσκόκ και οι ακρίτες], Ζάγκρεμπ 1974.
- Andjelko Mijatovic, *Zrinsko-Frankopanska urota* [Η συνωμοσία του Ζρίνσκι και του Φράνκοπαν], Ζάγκρεμπ 1999.
- Vesna Miovic-Peric, *Na razmedju* [Περί της διαχωριστικής γραμμής], Ραγούζα 1997.
- *Adventures of Baron Wenceslas Wratislaw of Mitrowitz. What he saw in the Turkish metropolis, Constantinople; experienced in his captivity; and after his happy return to his country, committed to writing in the year of our Lord 1599.* Λογοτεχνική μετάφραση από το πρωτότυπο βοημικό από τον Α. Η. Wratislaw, Λονδίνο, Bell & Daldy, 1862· ελληνική μετάφραση: Η Κωνσταντινούπολις κατά τον 16^ο αιώνα (1591-1596), μτφρ. Ιωάννης Επ. Δρύσκος, Αθήνα 1920.
- Lady Mary Wortley Montagu, *The Turkish Embassy Letters* [Η αλληλογραφία με την τουρκική πρεσβεία] (επιμ. Anita Desai & Malcom Jack), Λονδίνο 1994.
- Bogdan Murgescu (επιμ.), *Istoria României în texte* [Η ρουμανική ιστορία από πηγές], Βουκουρέστι 2001.
- Ioan Neculce, *Opere. Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte* [Έργα. Το χρονικό της Μολδαβίας και γνωμικά] (επιμ. Gabriel Ștrempel), Βουκουρέστι 1982.
- Mehmet Neşri, *Kitab-ı Cihannüma* [Ένα παράθυρο στην παγκόσμια ιστορία] (επιμ. F.R. Unat & M.A.Köymen), Άγκυρα 1957.
- Nicolas de Nicolay, *Dans l'empire de Soliman le Magnifique* [Στην αυτοκρατορία του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς] (επιμ. Marie-Christine Gomez-Géraud, Stéphane Yérasimos), Παρίσι 1989.
- *Odbрани tekstovi za istorijata na makedonskiot narod* [Επιλεγμένα κείμενα από την ιστορία του μακεδονικού

λαού], τ. Ι-ΙΙ, Σκόπια 1975.

■ *Osmanski Izvori za Isljamizatzionnite Protzesi na Balkanite* [Οθωμανικές πηγές για τη διαδικασία εξισλαμισμού των Βαλκανίων] (επιμ. Eugeni Radushev *et alia*), Σόφια 1990.

■ Peçevi Ibrahim Efendi, *Peçevi Tarihi* [Η ιστορία του Πετσεβί] (επιμ. Bekir Sýtký Baykal), τ. ΙΙ, Άγκυρα 1992.

■ *Συναξαριστής Νεομαρτύρων*, Θεσσαλονίκη 1984.

■ Radovan Samardžić, *Beograd i Srbija u spisima francuskih savremenika XVI-XVII vek* [Βελιγράδι και Σερβία στα έργα των γάλλων συγχρόνων, XVI-XVII αιώνες], Βελιγράδι, 1961.

■ Hans Schiltberger, *Travel Notes* [Ταξιδιωτικές σημειώσεις], Σόφια 1971.

■ *The Serbian Epic Ballads. An Anthology* [Σερβικές επικές μπαλάντες. Μια ανθολογία]. Μετάφραση σε αγγλικούς στίχους Geoffrey N. W. Locke, Βελιγράδι 1996.

■ Stanford J. Shaw, *The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic* [Οι Εβραίοι της οθωμανικής αυτοκρατορίας και η τουρκική δημοκρατία], Houndmills 1991.

■ Galib Sljivo, *Bosna i Hercegovina 1788-1812* [Βοσνία και Ερζεγοβίνη 1788-1812], Μπάνια Λούκα 1992.

■ Y. D. Spisarevska, *Chiprovskoto vastanie I Evropejskijat svjat* [Η εξέγερση του Τσίπροβτσι και ο ευρωπαϊκός κόσμος], Σόφια 1988.

■ Hristo Stambolski, *Avtobiografija. Dnevnitzi*.

Sromeni [Αυτοβιογραφία. Ημερολόγια. Ενθυμήσεις], Σόφια 1972.

■ Bernard Stulli, *Zidovi u Dubrovniku* [Οι Εβραίοι της Ραγούζας], Ζάγκρεμπ 1989.

■ Şemdanizâde Süleyman Efendi, *Tarih-i mür'it-tevarih* [Ιστορία] (επιμ. Münir Aktepe), Κωνσταντινούπολη 1978.

■ *Taylesanizâde Hafiz Abdullah Efendi Tarihi. Istanbul'un uzun dört yılı (1785-1789)* [Taylesanizâde Hafiz Abdullah Efendi's History. Istanbul's four long years (1785-1789)] (ed. Feridun Emecan), Κωνσταντινούπολη 2003.

■ Sture Theolin, *The Swedish Palace in Istanbul*, Κωνσταντινούπολη 2000.

■ Maria Todorova, *Podbrani Izvori za Istorijata na Balkanskite Narodi XV - XIX vek* [Μία συλλογή πηγών για την ιστορία των βαλκανικών λαών, 15^{ος}-19^{ος} αιώνας], Σόφια 1977.

■ *Turski Izvori za Istorijata na Pravoto v Bulgaskite Zemi* [Τουρκικές πηγές της ιστορίας του δικαίου στα βουλγαρικά εδάφη] (επιμ. Bistra Tzvetkova), τόμ.2, Σόφια 1971.

■ Π.Κ. Χρήστου (επιμ.), *Γρηγορίου του Παλαμά Συγγράμματα*, τ. Δ', Θεσσαλονίκη 1988.

■ Cyryla Vazvazova-Karateodorova (επιμ.), *Nepresahvashti Izvori. Dokumentalni Materiali za Istorijata na Plovdiv i Plovdivsko* [Αλάνθαστες Πηγές. Τεκμήρια για την ιστορία του Πλόβντιβ και της περιοχής του], Πλόβντιβ 1975.

Συντονιστές

Γενική συντονίστρια

Η **Χριστίνα Κουλούρη**, πρόεδρος της Επιτροπής Ιστορικής Εκπαίδευσης του Κέντρου για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, είναι καθηγήτρια της Νεότερης Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου. Γεννήθηκε το 1962 στην Αθήνα και πήρε το διδακτορικό της δίπλωμα από το πανεπιστήμιο της Σορβόνης (Paris I – Panthéon) τον Ιανουάριο του 1990. Το 1994 έλαβε το βραβείο «Νίκος Σβορώνος» για το ερευνητικό και συγγραφικό της έργο. Διετέλεσε μέλος της ομάδας του προγράμματος του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη «Μάθηση και Διδασκαλία της Ιστορίας της Ευρώπης τον Εικοστό Αιώνα» (1996-2000). Συμμετείχε σε επιστημονικές επιτροπές του Υπουργείου Παιδείας για την έγκριση των εγχειριδίων ιστορίας για τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Υπήρξε συντονίστρια προγραμμάτων για την ιστορία των σχολικών εγχειριδίων και την ιστορία της Ελληνικής Ολυμπιακής Επιτροπής. Έχει γράψει βιβλία και άρθρα για τη διδασκαλία της ιστορίας, την ιστορία της ιστοριογραφίας, τα σχολικά εγχειρίδια, την εθνική μνήμη και την εθνική ταυτότητα και την ιστορία του αθλητισμού. Κυριότερες δημοσιεύσεις: *Ιστορία και Γεωγραφία στα ελληνικά σχολεία (1834-1914)*. Γνωστικό αντικείμενο και ιδεολογικές προεκτάσεις. *Ανθολόγιο κειμένων - Βιβλιογραφία σχολικών εγχειριδίων*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας αρ.18, Αθήνα 1988· *Dimensions idéologiques de l'historicité en Grèce (1834-1914)*. *Les manuels scolaires d'histoire et de géographie*, Φραγκφούρτη: Peter Lang, *Studien zur Geschichte Südosteuropas* αρ.7, 1991 και *Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας. Γυμναστικά και αθλητικά σωματεία (1870-1922)*, Αθήνα, ΙΑΕΝ, 1997. Επιμελήθηκε τα συλλογικά έργα *Clio in the Balkans. The Politics of History Education*, Θεσσαλονίκη, CDRSEE, 2002 και *Αθήνα, πόλη των Ολυμπιακών Αγώνων (1896-1906)*, Αθήνα: Διεθνής Ολυμπιακή Ακαδημία, 2004.

Βιβλίο εργασίας 1 – Η Οθωμανική Αυτοκρατορία

Ο ιστορικός **Χαλίλ Μπερκτάυ** είναι σήμερα αναπληρωτής καθηγητής και υπεύθυνος του προγράμματος Ιστορίας στη Σχολή Τεχνών και Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Σαμπαντή της Κωνσταντινούπολης. Γεννήθηκε το 1947. Κατέχει πτυχίο Οικονομικών από το Πανεπιστήμιο του Γέηλ (1968) και διδακτορικό στην Ιστορία από το Πανεπιστήμιο του Μπίρμιγχαμ. Εργάστηκε στη Σχολή Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου της Αγκυρας, στο Τεχνικό Πανεπιστήμιο Μέσης Ανατολής της Αγκυρας και στο Πανεπιστήμιο Μπογάζιτσι της Κωνσταντινούπολης. Διετέλεσε επισκέπτης καθηγητής σε αρκετά πανεπιστήμια του εξωτερικού: με υποτροφία του Βρετανικού Συμβουλίου στο Wolfson College του Καίμπριτζ κατά το εαρινό εξάμηνο του 1990, με την υποτροφία Fullbright στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ το 1997 (στο Κέντρο Ευρωπαϊκών Σπουδών και στο Κέντρο Μεσανατολικών Σπουδών) και ως υπότροφος Nexus Senior στο Κέντρο Ανώτερων Σπουδών της Σόφιας το 2002-2003. Είναι αντιπρόεδρος της Επιτροπής Ιστορικής Εκπαίδευσης του Κέντρου για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη καθώς και ιδρυτικό μέλος και τέως αντιπρόεδρος της Επιτροπής Πολιτών του Ελσίνκι (Τουρκία). Επίσης, είναι μέλος των συμβουλευτικών επιτροπών έκδοσης των επιστημονικών περιοδικών *Journal of Peasant Studies*, *Journal of Agrarian Change* και *Journal of Southeastern European and Black Sea Studies*. Κυριότερες δημοσιεύσεις (στα τουρκικά): *Η δημοκρατική ιδεολογία και ο ιστορικός Φουάτ Κιοπρουλού, Από τη φυλή στον φεουδαρχισμό και Το κλείσιμο μιας εποχής*. Επίσης, ήταν ο επιμελητής, από κοινού με την Σουραγιά Φαροκί, του τόμου *Νέες προσεγγίσεις του κράτους και των χωρικών στην οθωμανική ιστορία* (στα αγγλικά: *New Approaches to State and Peasant in Ottoman History*, 1991). Τρέχοντα ερευνητικά ενδιαφέροντα: ιστοριογραφία, συγκριτικές προσεγγίσεις των βαλκανικών εθνικισμών, αρχική συγκρότηση και κεμαλικός επαναπροσδιορισμός της τουρκικής εθνικής μνήμης στο πλαίσιο των εθνοτικών εκκαθαρίσεων και των τραυμάτων της εθνικής οικοδόμησης του πρώιμου 20ου αιώνα.

Ο **Μπογκντάν Μουργκέσκου** γεννήθηκε το 1963 στο Βουκουρέστι. Είναι καθηγητής στη Σχολή Ιστορίας του Πα-

νεπιστημίου του Βουκουρεστίου. Διετέλεσε υπότροφος Roman Herzog του Ιδρύματος Αλεξάντρ φον Χούμπολτ του Βερολίνου (1998-2000) και δίδαξε ως επισκέπτης καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Πίτσμπουργκ (2002) και στο Κεντροευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο της Βουδαπέστης (2004). Είναι επίσης αντιπρόεδρος της εθνικής Ρουμανικής Εταιρείας Ιστορικών Μελετών και πρόεδρος του Τμήματος του Βουκουρεστίου, εθνικός συντονιστής του διαγωνισμού ιστορικής έρευνας ISTORIA MEA – EUSTORY και μέλος της εκτελεστικής επιτροπής του δικτύου EUSTORY. Δημοσίευσε πολυάριθμες επιστημονικές μελέτες και αρκετά βιβλία για την ιστορία της Ρουμανίας, τις ρουμανοθωμανικές σχέσεις, την οικονομική και κοινωνική ιστορία της περιόδου από τον δέκατο πέμπτο έως τον εικοστό αιώνα και τη σύγχρονη ιστοριογραφία. Επίσης, συντόνισε την έκδοση πέντε συλλογικών τόμων, μεταξύ των οποίων: *Η Ρουμανία και η Ευρώπη: Ο εκσυγχρονισμός ως πειρασμός, ο εκσυγχρονισμός ως απειλή* (στα αγγλικά: *Romania and Europe: Modernisation as Temptation, Modernisation as Threat*, Βουκουρέστι 2000) και *Η ιστορία της Ρουμανίας μέσα από κείμενα (Istoria Romaniei in texte*, Βουκουρέστι 2001).

Βιβλίο εργασίας 2 – Έθνη και κράτη στη Νοτιοανατολική Ευρώπη

Η **Μιρέλα Λουμινίτα Μουργκέσκου** είναι αναπληρώτρια καθηγήτρια στη Σχολή Ιστορίας του Πανεπιστημίου του Βουκουρεστίου. Επίσης, είναι διευθύντρια του Κέντρου Ιστορικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Μελετών του Βουκουρεστίου και μέλος της Επιτροπής Ιστορικής Εκπαίδευσης του Κέντρου για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Έχει συμμετάσχει σε αρκετά διεθνή προγράμματα που αφορούσαν την ανάλυση σχολικών εγχειριδίων, την ιστορία της εκπαίδευσης, την ιστοριογραφία, την ιστορική κουλτούρα και τον εθνικισμό. Επίσης, έχει διατελέσει μέλος του Andrew F. Mellon Foundation, του Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD), του Maison des Sciences de l'Homme και του European Science Foundation. Πέρα από τις πολυάριθμες επιστημονικές της μελέτες και τα κεφάλαια που έχει γράψει σε συλλογικούς τόμους, έχει επιμεληθεί τέσσερα συλλογικά έργα και έχει επίσης δημοσιεύσει τις μελέτες: *Μεταξύ του «καλού Χριστιανού» και του «Γενναίου Ρουμάνου», Ο ρόλος του δημοτικού σχολείου στην κατασκευή της ρουμανικής εθνικής ταυτότητας, (1831-1878) [Intre 'bunul crestin' si 'bravul roman'. Rolul scolii primare in construirea identitatii nationale romanesti (1831-1878),* Ιάσιο 1999] και *Η ιστορία μέσα από τη σχολική τσάντα. Μνήμη και σχολικά εγχειρίδια στη Ρουμανία της δεκαετίας του 1990 (Istoria din ghiozdan. Memorie si manuale scolare in Romania anilor 1990*, Βουκουρέστι 2004).

Βιβλίο εργασίας 3 – Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι

Ο **Βάλερυ Κάμενοφ Κόλεφ** γεννήθηκε στη Φιλιππούπολη το 1960. Πτυχιούχος της ιστορίας και της αγγλικής φιλολογίας του Πανεπιστημίου της Σόφιας (1986). Πήρε το διδακτορικό του δίπλωμα στην ιστορία το 2001. Από το 1988 διδάσκει νεότερη βουλγαρική ιστορία (περίοδος 1878-1944) στο Πανεπιστήμιο της Σόφιας, όπου εκλέχτηκε καθηγητής το 2005, και από το 1999 στην Εθνική Ακαδημία Καλών Τεχνών της Σόφιας. Από το 1994 είναι μέλος της συντακτικής επιτροπής του ιστορικού περιοδικού *Minalo*. Επίσης, είναι μέλος των επιτροπών Ιστορίας και Πολιτικής Αγωγής του βουλγαρικού Υπουργείου Παιδείας και Επιστήμης. Συγκαταλέγεται μεταξύ των συγγραφέων του εγχειριδίου Ιστορίας για τη δέκατη τάξη των βουλγαρικών σχολείων. Κύρια πεδία ενδιαφέροντος: κυβέρνηση και τοπική αυτοδιοίκηση, πολιτική και κοινωνική ζωή, εξωτερική πολιτική.

Βιβλίο εργασίας 4 - Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος

Ο **Κρεσιμίρ Ερντέλια** γεννήθηκε στο Ζάγκρεμπ το 1968. Σπούδασε ιστορία και γεωγραφία στο Πανεπιστήμιο του Ζάγκρεμπ, από όπου και αποφοίτησε με τη διατριβή «Η σχέση του Ανεξάρτητου Κράτους της Κροατίας με τους συγγραφείς και τη λογοτεχνία». Κύριο ερευνητικό του ενδιαφέρον αποτελεί η ιστορία του 20ου αιώνα. Εργάζεται ως δάσκαλος ιστορίας σε δημοτικό σχολείο του Ζάγκρεμπ. Έχει συμμετάσχει στη συγγραφή σχολικών εγχειριδίων ιστορίας και επίσης, έχει γράψει εγχειρίδιο ιστορίας και ανθολόγιο κειμένων για την έβδομη τάξη του δημοτικού σχολείου και την τρίτη τάξη του γυμνασίου αντίστοιχα.

Συνεργάτες

Λίνα ΒΕΝΤΟΥΡΑ

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια στο Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Παν. Πελοποννήσου, Ελλάδα.

Νικόλα ΓΙΟΡΝΤΑΝΟΒΣΚΙ

Υποψήφιος Διδάκτωρ στη Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Βαρσοβία, γεννημένος στην Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας.

Νιαζί Μουσταφά ΚΙΖΙΛΓΙΟΥΡΕΚ

Επίκουρος Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Κύπρου, Τμήμα Τουρκικών Σπουδών, Κύπρος.

Άγγελος ΚΥΡΙΑΚΟΥΔΗΣ

Καθηγητής Ιστορίας, Κύπρος.

Μπόρο ΜΠΡΟΝΖΑ

Ιστορικός ερευνητής, Μπάνια Λούκα, Βοσνία - Ερζεγοβίνη.

Ελιάν ΝΤΕΜΙΡΙ

Λέκτορας στο Πανεπιστήμιο Αλεξάντερ Ξουνάβι, Αλβανία.

Μπόγκνταν Φλόριν ΠΟΠΟΒΙΤΣΙ

Παράρτημα Εθνικών Αρχείων Επαρχίας Μπράσοβ, Υποψήφιος Διδάκτωρ στο Ινστιτούτο Ιστορίας στο Βουκουρέστι, Ρουμανία.

Μπόζο ΡΕΠΕ

Καθηγητής στο Τμήμα Ιστορίας, Πανεπιστήμιο της Λιουμπλιάνα, Σλοβενία.

Μίλαν ΡΙΣΤΟΒΙΤΣ

Καθηγητής στο Τμήμα Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο του Βελιγραδίου και πρόεδρος της Εταιρείας Κοινωνικής Ιστορίας, Σερβία - Μαυροβούνιο.

Άραξ ΣΑΧΙΝΕΡ

Διδάκτωρ Ιστορίας, πρόεδρος του τμήματος Κοινωνικής Επιστήμης στα Σχολεία ΜΕΦ, Τουρκία.

Αντρέι ΣΟΡΑ

Εκδότης Ιστορικών Περιοδικών, Βουκουρέστι, Ρουμανία.

Βλάντιμιρ Γκεόργκιεφ ΣΤΑΝΕΒ

Υποψήφιος Διδάκτωρ στο Πανεπιστήμιο της Σόφιας, Τμήμα Ιστορίας και καθηγητής Ιστορίας στο Μαθηματικό Σχολείο στη Σόφια, Βουλγαρία.

Ίγκορ ΣΤΟΓΙΑΚΟΒΙΤΣ

Καθηγητής Ιστορίας και συν-συγγραφέας βιβλίων ιστορίας για δημοτικά σχολεία, Ζάγκρεμπ, Κροατία.

Λιούπκα ΧΡΙΣΤΟΒΑ

Καθηγήτρια Ιστορίας, Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας.

Προσωπικό του Κέντρου για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη

Διευθύντρια Προγραμμάτων

Η **Σήλα Κάννον** είναι η Διευθύντρια Προγραμμάτων του Κέντρου για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Έχει εργαστεί στο Κέντρο επί μια πενταετία στην επίβλεψη της εφαρμογής και της γενικής ανάπτυξης των δραστηριοτήτων των διάφορων προγραμμάτων. Επίσης, συνεισφέρει στον στρατηγικό σχεδιασμό του Κέντρου καθώς και στην εξασφάλιση πόρων και στις δημόσιες σχέσεις του. Έχει εκτεταμένη εμπειρία στη σύνταξη σχεδίων χρηματοδότησης και έχει συμμετάσχει σε πλήθος διεθνών συνδιασκέψεων ως εκπρόσωπος του Κέντρου για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη καθώς και σε διάφορες ομάδες εκπόνησης προγραμμάτων. Επίσης, έχει γράψει διάφορα άρθρα σχετικά με προγράμματα της κοινωνίας των πολιτών στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Διετέλεσε επί τριετία Διευθύντρια Προγραμμάτων στο Κέντρο για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη και για ένα χρόνο Συντονίστρια Προγράμματος στο Πρόγραμμα Νέων Κοινοβουλευτικών Στελεχών. Πήρε πτυχίο αρχαίων ελληνικών από το Vassar College της Νέας Υόρκης το 1996. Σπούδασε γαλλική και αγγλική γλώσσα και λογοτεχνία στα πανεπιστήμια του Αιξ αν Προβάνς και του Μπρίστολ. Συμμετείχε σε αρχαιολογικές ανασκαφές στην Ελλάδα και δίδαξε αγγλικά ως ξένη γλώσσα. Η Σήλα είναι ιρλανδή πολίτις, γεννημένη στο Μπράιτον, κι έχει ζήσει στη Βοστώνη και στη Νέα Υόρκη.

Συντονίστρια Προγράμματος

Η **Θεανώ Σαββάογλου** εργάζεται ως υπεύθυνη Διοικητικών Υπηρεσιών του Κέντρου για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη από τον Νοέμβριο του 2002. Από τον Φεβρουάριο του 2005 είναι και συντονίστρια του Κοινού Προγράμματος Ιστορίας. Πήρε το πτυχίο της (με διάκριση) στη Διοίκηση Επιχειρήσεων από το Αμερικανικό Κολλέγιο Θεσσαλονίκης το 2000 και το μεταπτυχιακό της δίπλωμα (με διάκριση) από το Πανεπιστήμιο του Κίνγκστον της Αγγλίας, το 2002. Τομέας ειδικότητάς της και αντικείμενο της διατριβής της ήταν η Διαχείριση Σχέσεων Πελατών (CRM). Έχει πλούσια επαγγελματική εμπειρία και το 2000-2001 εργάστηκε στο Εμπορικό Τμήμα / Τμήμα Εξαγωγών της εταιρείας Ελληνική Υφαντουργία Α.Ε. Έχει παρακολουθήσει πλήθος σεμινάρια σχετικά με την επιχειρηματική δραστηριότητα και κατά τη διάρκεια της φοίτησής της στο κολλέγιο διετέλεσε ενεργό μέλος της οργανωτικής επιτροπής του Ελληνικού Ινστιτούτου Μάρκετινγκ. Μητρική της γλώσσα είναι τα ελληνικά και γνωρίζει άπταιστα αγγλικά και μέτρια γαλλικά.

Καθηγητές ιστορίας

Αρζού Αϊντίν, Κωνσταντινούπολη

Κρέσιμιρ Αλάζμπεγκ, Ζάγκρεμπ

Έντελα Γιόργκι, Τίρανα

Ιρένα Λίλκοβα Γκάρκοβα, Πλόβντιβ

Νέναντ Ζάρκοβιτς, Βελιγράδι

Μαρία Ζωγραφάκη, Ξάνθη

Χαϊρετίν Κάγια, Κωνσταντινούπολη

Άλμα Καζαρούχο, Τίρανα

Γιορντάνκα Χρήστοβα Καραγκεούροβα, Σόφια

Ντάβορ Κόζνιακ, Ζάγκρεμπ

Σνιέζανα Κόρεν, Ζάγκρεμπ

Μαρία Κυριαζή, Θεσσαλονίκη

Ελίζα Κυριακού, Λευκωσία

Άγγελος Κυριακούδης, Λεμεσός

Αναστασία Κυρκίνη Κουτούλα, Αθήνα

Βαλεντίνα Μάβερ, Λιουμπλιάνα

Μαργκίτα Μαντούνιτς, Ζάγκρεμπ

Κόντρουτα Ματέι, Βουκουρέστι

Μίρε Μλαντενόσκι, Σκόπια

Χρήστο Μπέροβ, Σόφια

Μαριλένα Μπέρκα, Βουκουρέστι

Εμίνα Νταούτοβιτς, Βελιγράδι

Μπογιάνα Ντούσκοβιτς, Μπάνια Λούκα

Σόριν Οάνε, Ραμνίκου- Βαλτσέα

Μουτλού Οζτούρκ, Κωνσταντινούπολη

Νουκέτ Ορέν, Κωνσταντινούπολη

Βαλεντίν Μάξιμ Όρος, Κλούτζ

Ράντου Σέρκεζ, Βουκουρέστι

Αντριάν Παπαγιάννη, Τίρανα

Νίκου Πουχουάτα, Βουκουρέστι

Γιέλκα Ραζπότνικ, Λιουμπλιάνα

Βασιλική Σακκά, Αθήνα

Λιούπκα Σμιλανόβσκα, Σκόπια

Νέβενκα Σρες, Λιουμπλιάνα

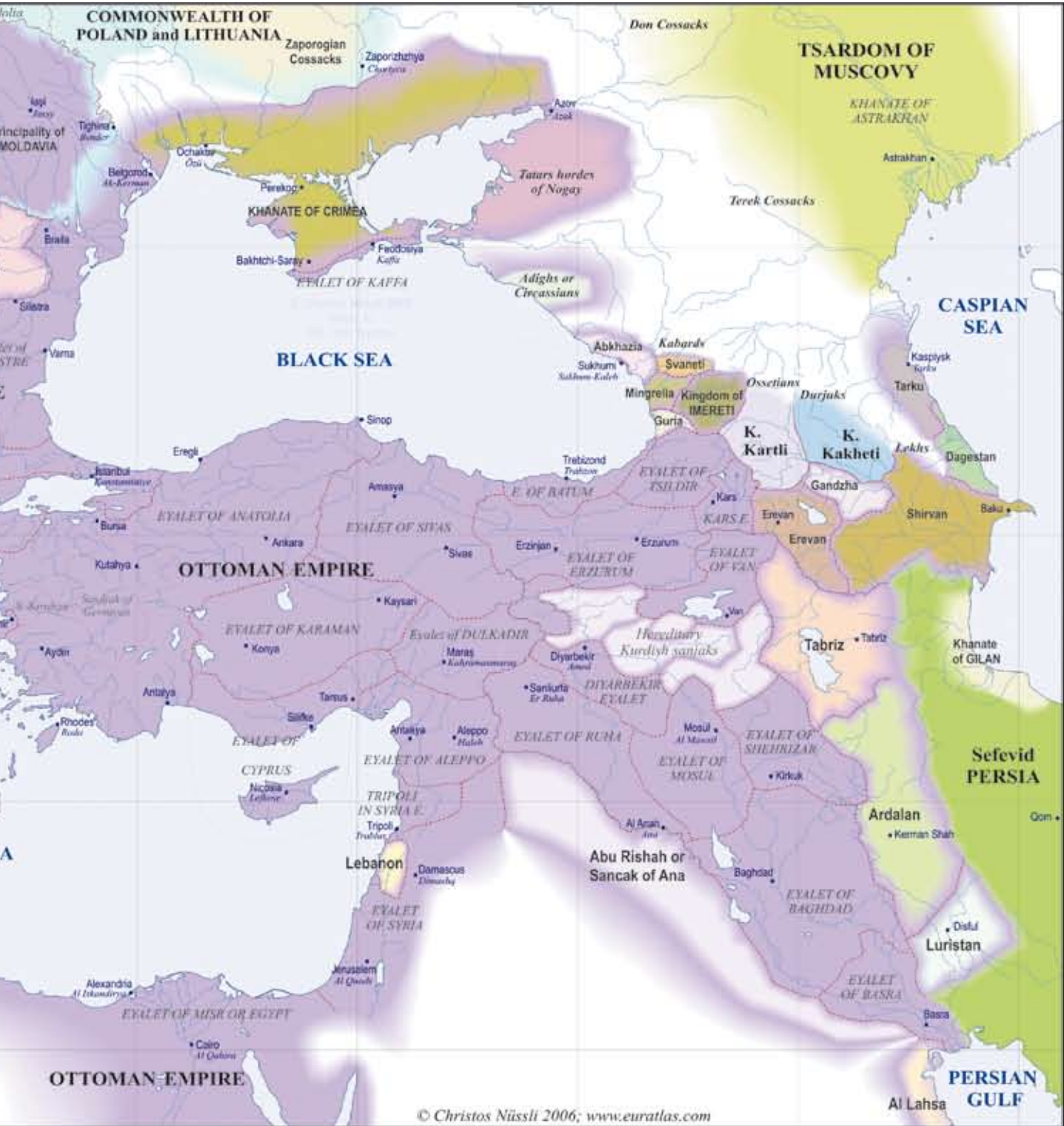
Φατμιρός Τζεμάλι, Τίρανα

Άνγκελα Τόαντερ, Βουκουρέστι

Ελβάν Τονγκάλ, Κωνσταντινούπολη

Μαρία Φιλιππίδου, Πάφος

© Christos Nüssli 2002, www.euratlas.com

Αξιολογήστε αυτό το βιβλίο!

Αναγνώστη! Αναγνώστρια! Η γνώμη σας γι' αυτό το βιβλίο έχει μεγάλη σημασία για μας, τόσο για την αξιολόγησή του όσο και για τον σχεδιασμό των μελλοντικών μας δραστηριοτήτων. Το Κέντρο για τη Δημοκρατία και τη Συμφιλίωση στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, μαζί με όλους τους συναδέλφους και τους συνεργάτες του, έχει επενδύσει πολλή και σκληρή δουλειά καθώς και χρόνο και πολύτιμους πόρους στο πρόγραμμα «Διδασκαλία της νεότερης ιστορίας της Νοτιοανατολικής Ευρώπης». Καρπός του είναι το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας. Προκειμένου να αποτιμήσουμε την αποτελεσματικότητα της διδακτικής μεθόδου, τη χρησιμότητα του εγχειρήματός μας και την απόδοση της επένδυσής μας, θα θέλαμε από εσάς να αξιολογήσετε αυτό το πρόγραμμα. Σας παρακαλούμε να μας ενημερώσετε για την άποψή σας, γράφοντάς μας αυτά που πραγματικά πιστεύετε. Γνωρίζουμε βεβαίως, ότι γι' αυτό θα χρειαστεί να αφιερώσετε κάποια φροντίδα καθώς και λίγο από το χρόνο σας. Σας παρακαλούμε λοιπόν, όταν θα έχετε ολοκληρώσει την ανάγνωση αυτού του βιβλίου, να επισκεφθείτε την ιστοσελίδα μας και να συμπληρώσετε τη φόρμα αξιολόγησης που θα βρείτε εκεί, στο τμήμα για τα εγχειρίδια ιστορίας. Μπορείτε να βρείτε την ιστοσελίδα στην ηλεκτρονική διεύθυνσή μας: www.see-jhp.org

